Ангел Радушев
Господин Жеков

КАТАЛОГ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ
IX - XV ВЕК

АГАТÓ

Ангел Радушев
Господин Жеков

КАТАЛОГ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ

IX - XV ВЕК

АГАТÓ

Тази книга се

посвещава от

г-н Венелин Христов

на

НЕГОВИТЕ СИНОВЕ

със заръка

да не забравят

БЪЛГАРИЯ

Ангел Радушев
Господин Жеков

КАТАЛОГ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ

IX - XV ВЕК

АГАТО́

Поредица "МОНЕТОСЕЧЕНЕ И МОНЕТНИ
ЦИРКУЛАЦИИ НА БАЛКАНИТЕ", 2

Уредник на поредицата Атанас Койчев

КАТАЛОГ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ

IX - XV ВЕК

Под редакцията на Васил Мутафов и Атанас Койчев

© Ангел Радушев, Господин Жеков
© Издателство "**АГАТÓ**"
© Фотографи Красимир Георгиев, Александър Сандев
© Художници Ангел Радушев, Милена Трайкова

ISBN 954-8761-45-9

София 1999

СЪДЪРЖАНИЕ

Преглед на монетосеченето по българските земи през Средновековието. Специфични особености, надписи и монетарници 7

Развитие на познанието в областта на средновековната нумизматика в България от Възраждането до края на XX век 25

Каталог 33

Хан Омуртаг, цар Борис, цар Роман 33

Цар Петър II Теодор, цар Йоан Асен I, цар Калоян 47

Цар Йоан Асен II 57

Цар Михаил II Асен 64

Цар Константин Асен 67

Деспот Яков Светослав 84

Цар Мицо Асен 90

Цар Георги Тертер 95

Хан Чака, цар Теодор Светослав 99

Цар Георги II Тертер 107

Цар Михаил Шишман 111

Цар Йоан Стефан 129

Цар Йоан Александър 133

Цар Йоан Срацимир 175

Цар Йоан Шишман 195

Деспот Добротица, деспот Йоан Тертер 213

Имитативни, примитивно-подражателни и анонимни монети от XIII-XIV в. по българските земи 227

Сръбска инвазия по българските земи 235

Крал Вълкашин, кралица Елена 238

Марко, Андреаш, княз Димитър 243

Жупан Андрей Гропа 246

Братя Деянови 247

Автономно монетосечене на градовете Скопие и Призрен 250

Настоящата книга е съставена въз основа на нумизматичния материал от най-голямата и най-пълна частна колекция от средновековни български монети, като са добавени няколко уникални екземпляра (по един от НИМ - София, АИМ - София, АМ - Букурещ, НМ - Белград, и АМ - Скопие).

Различията при отделните варианти на един и същи тип монети освен в текстовото описание се отразяват в графичното изображение чрез растер (избледняване) на елемента, който се променя или липсва.

В сиво каре в долния край на страницата е отбелязано, ако монетният тип се публикува за първи път, или е указано къде в по-известните каталози е упомената същата монета. Използвани са следните съкращения:

Н. Мушмов	Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. С., 1912.
Н.М.	Н. Мушмов. Монетите и печатите на българските царе. С., 1924.
Ю.П.	Й. Юрукова, Вл. Пенчев. Български средновековни печати и монети. С., 1990.
К.Д.	К. Дочев. Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992.
Б.П.	Хр. Божков, В. Пейков. Български средновековни монети. С., 1993.

Степента на рядкост на всеки тип монета, включена в каталога, е съобразена с количеството екземпляри, известни на нумизматичната наука досега, а за по-широко разпространените - тяхното процентно съдържание в находки, колекции и наличието им на пазара. Степента на рядкост е разделена на десет нива и може да бъде използвана за определяне на цената на конкретния екземпляр, като се вземе предвид и неговото качество. То зависи от степента на запазеност, пълнотата на надписа, центровката, наличието на патина, посребряването и художествено-естетическите качества.

Размерите и теглото се отнасят само за монетите, включени в каталога, и не са критерий за средните стойности на параметрите на съответния тип.

Изказваме благодарност на всички, които по някакъв начин помогнаха на съставителите на каталога за обогатяването на българската нумизматична литература с настоящия труд.

Авторите

ЦЕНОВА ТАБЛИЦА

Степен на рядкост / Качество		Средно	Добро	Много добро
R1	при известни над 10 000 броя	$1	$3	$10
R2	при известни над 5000 броя	$2	$6	$20
R3	при известни над 2500 броя	$3	$9	$45
R4	при известни над 1300 броя	$5	$20	$70
R5	при известни над 600 броя	$7	$60	$160
R6	при известни между 200 и 600 броя	$15	$100	$300
R7	при известни между 70 и 200 броя	$45	$150	$500
R8	при известни между 15 и 70 броя	$120	$300	$900
R9	при известни между 5 и 15 броя	$300	$1500	$5000
R10	при известни до 5 броя монети от даден тип те се считат за уникални и като паметници на културата от национално значение не биха могли теоретично да имат конкретна парична равностойност			

ПРЕГЛЕД НА МОНЕТОСЕЧЕНЕТО ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО. СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ, НАДПИСИ И МОНЕТАРНИЦИ

През VIII и IX в. в парично обращение по българските земи се използват монетите на Византия, които през този период играят роля на международни пари за страните от Балканския полуостров и Средиземноморието. "По време на Първото българско царство не възникнало собствено българско монетосечене поради все още утвърждаващите се нови феодални порядки и липсата на големи градски центрове с развито стоково производство."[1] Според нас много съществена причина е и съществуващото обичайно и религиозно право и традиции у прабългарите, които не обвързват ханската титла със съответно монетосечене. Едва при **хан Омуртаг (814 ? - 831)** се осъществява първият официален обмен на обичаи и традиции на най-високо ниво; византийският император се кълне във вярност според българския обичай, а българският хан - според християнските традиции. Естествено продължение на този обмен е появата на образа на първия български владетел - хан Омуртаг - върху монетовиден паметник, който логично наподобява солидите на византийските василевси, царували по същото време. Забележителен е фактът, че в предхристиянска България хан езичник се изобразява върху златни медальони (а защо не монети?) с корона, увенчана с кръст, и държащ кръст с дълга дръжка. С латински и гръцки букви в кръгов надпис около образа е пояснено: CANЄ ЅȢBHΓI ѠMOPTAΓ. Макар и изолирано явление, отсичането на тези едностранно гравирани златни пластинки е ярка демонстрация на могъществото на един хан (използвана е титлата "кана сюбиги"), на силна и независима България.

Едва при **цар Петър (927-970)**, и по-точно при неговите наследници, се появява необходимост да започне българско монетосечене. Това е така, независимо от факта, че тези монети не носят определено името на владетеля, който ги е пуснал в обращение. За първи път те са споменати като "старинни фалшификати на монети от Ив. Цимиски" в статия на Т. Герасимов[2], в която се съобщава за една голяма находка (около 15 кг), намерена в района на с. Златарица, Еленско, през 1939 г. Става въпрос за ***български подражателни монети***, а не фалшификати, тъй като българските царе са имали правото да секат свои монети, но поради липсата на стоково-парични отношения не е съществувала такава нужда. То се дължи и на обстоятелството, че обичаите на българските ханове не са изисквали актът на възцаряване да бъде свързан неразривно с отсичането на съответните монети на новия владетел. ***Смесените бракове*** между представители на фамилиите на българските царе и на византийските императори стават основателна причина да бъде възприета традицията на Римската империя. Този най-благоприятен момент настъпва с възцаряването на **цар Борис II (970-971)** - правнук на византийския император Роман Лакапин и син на цар Петър. За него като възпитаник и познавач на византийския церемониал не е достатъчно само да бъде коронясан за цар. Той се постарава да изпълни и всички останали важни за византийския протокол белези, без които възцаряването му би се считало за "варварско". Преди всичко това е отсичането на собствени монети, макар че в тогавашна България стоково-паричните отношения не са били развити и не се е изпитвала особена нужда от голямо количество монети. Вероятно поради липсата на гравьори и монетарница като временно и само първоначално решение на въпроса той нарежда да бъдат отлети по подобие на съществуващата и всепризната монета на император Йоан Цимисхи анонимна монета с бюст на Христос (на лицевата страна) и титлата "Цар на царете" (на опаковата), с характерния за него тегловен стандарт, който ни дава и точната датировка на тези монети.

При **цар Роман (977-991)**, който царува по-дълго от брат си, започва да се сече подражателна монета по подобие на летите от Борис II, като пластичното изображение на Христос на лицевата страна на монетата става типично българско (по подобие на изображението, запазено до нас, на оловните печати на баща им - цар Петър). От опаковата страна е премахнат надписът, стоящ при монетите на Йоан Цимисхи, и затова можем да говорим за ***самостоятелно отсечена монета от цар Роман,*** а не за подражателна.

Много често терминът ***имитационни монети*** се смесва с понятието ***фалшиви монети,*** което ни дава основание да въведем за тях по-точното българско наименование ***подражателни***. Смислово под фалшива монета се разбира изработка на възможно най-точно копие по външен вид на дадена монета от неоторизирани лица.

Подражателни монети са изработвани от имащи или от присвоили си официално такива права лица, които в повечето случаи занижават теглото и се стремят към максимална прилика с оригинала. В действителност на пазара се появява нов монетен тип, подобен на някой от разпространените видове монети в официално обращение. Така се появяват сечените и лети през XI в. монети по нашите земи - "непълноценни" имитации, известни още под името "контрафасон"[3].

Най-ранните ***подражателни (контрафасон)*** монети са сечени в крайдунавските селища на България, където силните сепаратистични настроения на местните феодали не са се поддавали на контрол от страна на византийските окупатори. От най-значителния средновековен градски център за региона на Добруджа - Дръстър, са известни летите подражания на анонимни византийски фолиси от XI в.[4] Действително по-голямата част от тях са отливани в калъпи, като за изработката им са използвани глинени отпечатъци на оригинални византийски монети. Летите дръстърски монети са подражания на следните класове анонимни византийски фолиси: клас А1 (969-1028), клас D (1050-1060), клас G (1065-1070) на императорите Константин Х и Евдокия (1059-1067), Роман IV (1067-1071) и Михаил VII (1071-1078)[5]. Като допълнение по темата ние предлагаме и публикуваме ***за първи път*** в настоящия каталог и няколко ***сечени*** подражателни фолиса. Те са със силно редуцирано ядро и са щамповани върху тънък меден лист.

Монетите са разпространени в крайдунавските области, западно от Дръстър, и са дело по всяка вероятност на тогавашния владетел на Червенската област, но голямата им рядкост е причина да не бъдат публикувани досега. Те представляват подражания на византийски анонимни монети от клас **H** и клас **I**, като от лицевата страна изображението на лицето на Иисус Христос и в двата случая е по-схематично, а при клас **I** фигурата Му е не до пояса, а до раменете. От обратната страна кръстът е изобразен еднораменен, а при клас **H** той е с две хоризонтални рамене[6].

Едва византийското владичество налага монетите като единствено разменно средство в икономическия живот на средновековна България. "Когато през 1185 г. независимостта на България била възстановена, монетите представлявали вече характерен белег за икономиката на българското общество. Именно това обстоятелство закономерно е довело до организирането от страна на владетелите от Второто българско царство на собствено монетосечене."[7] Английският нумизмат М. Хенди обяснява появата на т.нар. от него имитации на византийските билонови монети с нуждата от парични знаци на развиващия се български пазар[8]. Това са подражанията на три типа корубести монети на императорите Мануил I Комнин (1143-1180), Исак II Ангел (1185-1195) и Алекси III Ангел (1195-1203) с очевидно по-ниска стойност от официалните емисии монети от този вид, сечени в Константинопол. За широкото разпространение на тези небрежно орязани монети с нечетливи надписи по нашите земи М. Хенди приема, че те са сечени в пределите на българската държава в края на XII и началото на XIII в. След обстоен анализ на голям брой съкровища от България, съдържащи монети от този вид, нашият изявен медиевист И. Йорданов потвърди становището на английския учен. Той предложи и първата относителна хронология при сеченето на имитационните билонови номизми[9].

Най-ранното монетосечене от Второто българско царство с името на български владетел е вероятно това на **цар Петър II** с кръщелно име **Теодор (1185-1197).** Тук е мястото да отбележим, че ***няма да следваме съществуващата практика*** в българската историческа наука: имената на някои от българските царе (напр. Теодор, Йоан), за които имаме безспорни данни от исторически извори, ***да се заменят със съвременните им общонародни съответствия*** (Тодор, Иван). Всеки от тях при кръщението си е получавал името на конкретен небесен покровител (св. Теодор Стратилат или св. Теодор Тирон, св. Йоан Предтеча), чието изопачаване ***е неприемливо***.

През 1970 г. чехословашкият учен Е. Похитонов за първи път публикува екземпляри на монетата на Петър II Теодор[10]. Почти всички медиевисти нумизмати взеха отношение по проблема. За най-аргументирано считаме изчерпателното изследване на тази тема от авторски колектив, публикувано през 1997 г.[11] Върху билонова корубеста монета е изобразен василевс, със стема с пропендули (символ на царско-императорско достойнство), държащ в дясната си ръка двоен (патриаршески) кръст, вероятно наскоро отнет от византийския император, и с красноречив надпис: **+ Θ(εό)δο(ρος) β(ασιλεὺς) τῶν ῥ(ωμαίω)ν**. Със същия кръст в ръка е изобразен византийският император

Исак II Ангел (1185-1195) върху първите му емисии монети. Това изображение изчезва от неговите монети след поражението на византийците в Тревненския Балкан през 1190 г., когато е пленен от българите. През размирната 1277 г. този царствен атрибут отново преминава във византийско владение. В Синодика на цар Борил с презимето Белгун е назован Теодоровият брат, цар Асен I, с което се допълват аргументите, че става дума за същия Теодор (Петър), който още в началото на въстанието от 1185 г. е обявен за цар и получава името Петър. Най-вероятно монетите са сечени в много ограничено количество в столицата Търново или в района на Преслав, наречен Петрова земя, където и най-често се откриват. Следващите владетели от Асеневата династия - **цар Калоян (1197 - 1207) и цар Борил (1207-1218)** - секат само монети подражания на византийските.

След възкачването на престола на третия от братята Асеневци - Калоян, за новоутвърждаващото се българско царство отново, както преди двеста години, възниква въпросът за признаването му от света. Византия отказва да признае поражението си и да даде царска титла на този, когото след превземането на Одесос нарича "гръкоубиец". А канонът за утвърждаването и даването на такива титли е бил категоричен за онова време - единствено главата на Римската империя или съответно на нейната продължителка Византия може да раздава титли - цар, кесар, деспот и т.н. След военните победи на Калоян и упоритият отказ на Византия (която постепенно запада и губи територии от кръстоносците) той прибягва и до икономически натиск над неотстъпчивите си съседи, като вероятно отсича няколкото милиона имитационни монети от IV билоново монетосечене на Мануил I Комнин и на Исак II Ангел и залива цялата територия на съвременна България.

През 1204 г. гърците, разбити от латинците, сключват договор с Калоян за обща борба. Оттогава безспорно почват да се секат гореспоменатите имитационни монети. Калоян се обръща към папа Инокентий III, духовен глава на свещения Рим, да получи царско (кралско) достойнство. Остава загадката: след като го е получил, а с това и правото да сече монети, къде са те?

Безспорно остава количеството от отсечените след 1204 г. подражателни монети на несъществуващата в този момент Византийска империя, свидетелстващи за мощта на Калоян. Това са монетите, които продължават да са в обращение в България и Византия по времето на цар Борил[12].

В пълно съответствие с действащата по това време византийска парична система са монетите на **цар Йоан Асен II (1218-1241).** Корубести по форма, те неотменно носят редом с образа на царя и този на св. Димитър, царския покровител. Монетните печати са изработени много прецизно, с множество фини детайли. Приликата с монетите на солунските владетели е толкова очевидна, че заключението за един и същи монетен двор или гравьор се налага убедително. С царуването на Йоан Асен II е свързано и отсичането на първата и единствена (ако не броим златицата на Омуртаг) златна монета[13]. Фактът, че засега тя е известна в един-единствен екземпляр, е причина перперата да бъде оценявана противоречиво - от достоверно свидетелство за победата на българите при Клокотница през 1230 г. до неавтентична и модерен фалшификат. Дълги години на цар Йоан Асен II са приписвани и сребърни монети, рядко срещан вид грошове, подобен на венецианския матапан. Въведен в научно обращение още от Н. Мушмов[14], едва наскоро той беше отнесен към XIV в. и се отрече възможността да бъде отсечен от цар Йоан Асен II[15]. За единствения тип медни монети на този български владетел можем да дадем следната обобщаваща характеристика. Те са отсечени по стандарта на византийската билонова монета, установена след реформата на император Алексий I Комнин от 1092 г., с размери 28-30 мм и тегло 3,8-4,5 г. Монетите получават разпространение след 1230 г. главно в Македония и с надписите си на кирилица представляват демонстрация на българското присъствие в новоприсъединените земи. Голямото стилово и сюжетно сходство с монетите на солунските византийски императори Теодор Комнин (1224-1230) и Мануил Комнин Дука (1230-1237) говори за тяхното производство в солунския монетен двор.

От прекия наследник на Йоан Асен II - **цар Коломан I (1241-1246)** досега не са известни монети[16]. Явно продължава практиката в паричното обращение на държавите от Балканския полуостров да се използват монети, които са подражания на византийските. Вероятно организатори на масовите имитативни монетосечения са предприемчивите венецианци и дубровничани, задоволяващи пазара с парични знаци, след като цар Йоан Асен II им предоставя търговски привилегии.

Един въпрос остава открит в българската нумизматика и до ден днешен. Неизвестни или неправилно определени са все още доста монети на някои от българските царе, които би трябвало да са секли монети. Такъв е случаят с **цар Михаил II Асен (1246-1256).** След отпадането на погрешните становища на Н. Мушмов и Т. Герасимов[17] като че ли се оказа, че при 10-годишно "славно царуване" на този български владетел (според историческите извори) не съществуват монети, отсечени от него.

Най-вероятно монетите на цар Михаил II Асен са подобни на публикуваните от К. Дочев[18] "анонимни монети" от типа: "Христос на трон - Архангел Михаил прав", които са определени като монети на цар Йоан Александър. За съжаление и на притежаваните от нас два екземпляра няма ясно запазен надпис МНХ... или ЧР, но безспорно личи, че фигурата на опаковата страна е ***на цар с криле,*** а не на Архангел Михаил, защото е с корона с пропендули.

Според иконописния канон като архистратиг на небесните воински сили Архангел Михаил се изобразява винаги държащ меч и облечен във военно снаряжение (обикновено с мантия и броня).

На притежаваните от нас екземпляри ясно личи, че фигурата не е с такова облекло, тя е със стема с пропендули на главата, с далматика и лорос, които са характерни за царското одеяние. Недоумението, което буди съчетанието на царска фигура с криле, и въпросите, които възникват във връзка с това, могат да се обяснят по следния начин:

1. Много съществен довод, че въпросната монета е на цар Михаил II Асен, а не на цар Йоан Александър (за когото по-логичен би бил друг тип изображение, съществуващо на монетите му), е ***категоричният критерий на съществуващия тегловен стандарт***. Невъзможно е един цар да сече едновременно монети с примерна стойност от един грош и едните от тях да тежат 0,6 г, а другите 2,5 г. Според метричните данни на Вл. Пенчев плоските анонимни монети на цар Йоан Александър с изображение на Архангел Михаил от едната страна са с тегло, вариращо между 0,6 и 1,0 г, докато въпросната наша монета е с корубеста форма и тази, на която ясно личи, че е допълнително

орязана, е с тегло 2,1 г! Тези метрични данни с основание ни препращат да търсим автора на монетата сред владетелите от XIII, а не от XIV век.

2. Като художествени произведения на миниатюрната пластика тези две монети също чувствително се различават. Докато художествената трактовка на изображението на Архангел Михаил от анонимната монета на цар Йоан Александър носи типичните пластични решения за средата на XIV в., а именно нисък релеф, по-груб линеарен стил с характерната за периода засилваща се схематизация, то монетите на цар Михаил II Асен се отличават с ***пофиния и изящен стил***, който напомня повече на монетите на цар Йоан Асен II. Следователно категорично става въпрос за монета на някой от неговите наследници и в никакъв случай за монета на цар Йоан Александър.

3. Цар Михаил II Асен иска да подчертае, че тачи и постоянно е под закрилата на невидимия си небесен покровител Архангел Михаил, която се е удвоила, защото, както знаем, след кръщението всеки новопокръстен придобива свой ангел хранител. Несъмнено царят, наследил трона в детска възраст, често е изпадал в ситуации, при които е предпочитал да се осланя повече на свръхестествената помощ на своя ангел хранител и небесния си покровител, отколкото на неверни слуги и телохранители, станали причина за смъртта на неговия предшественик цар Коломан.

4. За народа един млад цар с присъщите за възрастта му чувство за справедливост, благородство, щедрост и милосърдие е бил истински ангел в сравнение с алчните, жестоки и користолюбиви боляри. Това мнение може да бъде най-сполучливо изобразено на монета със символичния образ на царя ангел - милостив, защитник на онеправданите и пазен от небесните си покровители.

В семантиката на въпросната монета с изображението на цар с криле са съчетани и синтезирани именно тези две идеи за доброто ***дете цар с ангелски характер,*** пазен от своя ангел хранител и призоваващ помощта на своя небесен покровител архистратига на небесните войнства Михаил, чието име носи и той, царят на българите.

Несъмнено тази наша хипотеза ще има своите противници, които биха могли да противопоставят довода, че след като все още няма монета с ясен надпис, тя би могла да бъде и на цар Константин Асен, който както на оловния, така и на златния си печат поставя от едната страна Архангел Михаил.

Тук е мястото отново да обърнем внимание, че иконописният канон е категоричен относно изображението на Архангел Михаил и той е напълно спазен при златния печат на Константин Асен (облечен с ризница, къс хитон и хламида, държащ в дясната си ръка меч). Съвсем по друг начин са представени нещата при въпросния оловен печат. "За разлика от този (класически - б.м., А.Р.) образ, който има аналогии във византийската сфрагистика, един неотдавна обнародван оловен печат ни поднася друг иконографски тип на предводителя на небесните войнства. Върху неговата лицева страна Архангел Михаил е изобразен в тържествено церемониално облекло (дивитисион и лорос) с инсигнии на земен владетел."[19]

Докато при монетата на цар Михаил II Асен говорехме за изображение на цар с ангелски криле, то аналогично на въпросния печат е изобразен ***ангел с царски одежди и инсигнии***. Разликата между златния и оловния печат в художествено и пластично отношение е толкова очевидна, колкото и между съпоставените две монети, за които писахме по-горе в т. 2. И най-сериозният ни довод, че въпросният оловен печат не е на цар Константин Асен, е липсата на името КОСТАНДНNЪ върху същия! Самият надпис на златния Цар-Константинов печат е кръгов, както и на първата негова монета, а на оловния надписът е отвесен и тази част, която се разчита, гласи: БΛ/ГΛ/РО/М АС/Ѣ/N/.

Думата блъгаромъ на златния печат е изписана по коренно различен начин (БΛГРѠ), което също потвърждава мнението, че макар да има някои третостепенни прилики, дължащи се на съществуващите традиции и приемственост в българската сфрагистика от XIII в., принадлежността на този печат на цар Константин е съмнителна. Имаме налице безспорна връзка между семантиката на изображението на една монета - ***цар с ангелски криле*** - и един печат с фамилното име, на който е изобразен "ангел с царски одежди и инсигнии". Ангелските криле на монетата и печата са изобразени и на двете места абсолютно по един и същи начин - с разперени навън пера - и коренно се различават от прибраното крило, характерно за подобни византийски монети от периода на Палеолозите.

В защита на нашето становище, че на цар Михаил II Асен принадлежат както въпросната монета, така и приписваният на цар Константин Асен оловен печат, можем да изтъкнем още много доводи, които ще бъдат предмет на статия, посветена специално на тази тема.

Двадесетгодишното царуване на **цар Константин Тих Асен (1257-1277)** е времето, през което чрез парична реформа в българската държава се налагат пълноценни медни монети с корубеста форма с образа на български цар. Активно работи монетарницата в столицата Търново. Чрез метрологически и стилов анализ на голямо количество монети, открити най-вече на археологически обекти в района на Велико Търново, вече са уточнени хронологическата последователност на отделните емисии и типовете монети, сечени по време на царуването на Константин Асен[20]. Неоспоримо доказателство за датировката представляват няколкото препечатки на различни типове монети, използвани повторно за пренасичане по различно време. В началото на монетосеченето на Константин Асен логично застават монетите без династичното фамилно име. Все още той е само "Тиховият син Константин" - внук на Стефан Неман (1165-1193), сръбски крал[21]. Следващият тип е сечен след женитбата му с Ирина, внучка на цар Йоан Асен II, която е причина в надписите по монетите да се прибави фамилното име АСѢNЬ към личното КОСТАНДНNЪ. Третият тип монети е съобразен с византийските медни константинополски монетосечения и чувствително повишава тегловния стандарт. Тази особеност е причина някои изследователи на българската средновековна нумизматика да поставят въпросната монета като първа Константинова монета и да подреждат емисиите по тегло - от тежките към по-леките - като следствие от инфлация. Следващият тип монети се свързва с проведения през 1264 г. съвместен българо-татарски поход срещу Византия[22]. Върху тях царят е представен като триумфиращ конник, държащ скиптър с двоен кръст. За първи път в средновековното монетосечене на балканските владетели се появява изображението на царя конник, който става традиционен за българската нумизматика. Скиптърът в десницата на царя е същият, пленен от българите през 1190 г., с който е изобразен върху монетите си и цар

Теодор Белгун. Голямото сходство на надписите и царските изображения на следващите два типа монети на цар Константин Асен предполагат тяхното едновременно отсичане. Еднакви за двете монети са многото (до четири) звезди, изобразени в полето, и това, че с дясната си ръка царят се подпира на жезъл, завършващ на върха с кръг с вписан в него кръст.

Със силната икономическа криза в българската държава през последните години от царуването на Константин Асен се обяснява заниженият модулен и тегловен стандарт на последната медна монета, приписвана на този български цар[23]. Липсата на пояснителен надпис с името на царя и големите различия в стила и теглото в сравнение с другите негови монети оставят съмнението дали тя действително е на Константин Асен, или е първата редовно сечена ***половинка като номинал от гроша***, ако за такъв се приемат останалите негови коруби. Върху опаковата страна на отделните типове монети на цар Константин Асен са изобразени Христос Пантократор, св. Богородица Агиосоритиса (Светогорска), равнораменен кръст и серафим с шест криле. Изображенията върху монетите на цар Константин Асен са работени от опитни гравьори и сред голямото богатство на образи доста необичайно е изображението на св. Богородица Агиосоритиса (Светогорска), което според нас е свързано със събитията, разтърсили целия тогавашен православен свят. Това е сключването на уния между Константинополската патриаршия и Римокатолическата църква през 1274 г. в гр. Лион под натиска на Михаил VIII Палеолог. Така срещу обещанието на папата за материална помощ в борбата на Византия срещу арабско-турското нашествие императорът заставя патриарха заедно с останалите архиереи да признаят главенството на папската власт. Това нечувано предателство към православната вяра е придружено от жестоки преследвания и смъртни наказания. Единствено ефеският епископ Марк и светогорските манастири не подписват унията. За голямата роля на българския Зографски манастир в тази борба можем да съдим по спомена за най-великия подвиг от онова време - мъченическата смърт на двадесет и двама зографски монаси и четирима миряни, изгорени в манастирската кула от латинците. Събитията са свързани с предупреждението за предстоящите гонения, което зографските монаси са получили чрез чудотворната икона на св. Богородица Предвозвестителница. С отсечената по това време монета с изображението на св. Богородица Оранта (молеща се с вдигнати ръце и същевременно закриляща с покрова си), както и с монетата на българския цар на кон, държащ знаменития трофеен кръст на византийските императори, Константин Асен вероятно е искал да подчертае следната своя позиция:

а) че не одобрява предателството на Михаил VIII Палеолог;

б) че изцяло подкрепя позицията на българските зографски мъченици и тачи покровителката на Света гора - света Богородица Агиосоритиса, която призовава за покровителка на целия български народ.

Екземпляр от монета на цар Константин Асен от типа "Царят конник", препечатана върху монета на **цар Мицо Асен (1256-1263),** се приема като най-убедителното доказателство за времето, когато са сечени монетите на Мицо, претендент за търновския престол. Българският болярин Мицо е зет на Йоан Асен II и през 1256 г. се самопровъзгласява за цар. Неговата политическа самостоятелност се демонстрира от сравнително рядката медна корубеста монета с образа на св. Никола. В изработката ѝ се забелязват много прилики с монетите на византийския император Михаил VIII Палеолог (1258-1282), както и гръцки надпис, необичаен за българското средновековно монетосечене. От разпространението на тази монета в Североизточна България и главно в околностите на Преслав се правят предположения за нейното местоотсичане[24]. Твърде пестеливият монограм с името на владетеля, в който единствено сигурно се разчита "M", събужда съмнения за принадлежността ѝ на Мицо (Мичо) Асен. Единствено споменатата по-горе препечатка отхвърля възможността монетата да е сечена от **цар Смилец (1292-1298).**

В настоящия каталог публикуваме една нова, ***неизвестна досега монета с размерите на тетартерон***, на която ясно личат характерният единствено за този владетел жезъл, завършващ на върха със своеобразен трилистник и монограм мⷹ с гореспоменатата буква M.

При царуването на Константин Асен в северозападните български земи управлява **деспот Яков Светослав (1263-1275),** потомък на руски княз. Неговите монети са подобни на търновските по размер и тегло, но деспотът е представен с корона без пропендули - белег за подчиненост - и върху лицето е изобразен защитникът на царската фамилия св. Димитър. Изработката на тези монети е много груба и те вероятно са сечени в провинциална монетарница, може би във Видин.

Отсичането на първата българска сребърна монета е свързано с основателя на династията на Тертерите - **Георги I Тертер (1280-1292)**[25]. Много редкият грош на Георги Тертер копира масово разпространените по това време на Балканите сребърни монети - венециански матапани. Формалната титла DUX, изписана на латински, както и неканоничността в изображението на царския покровител (св. Георги ?) се обясняват с подражание на чуждите грошове. С грубо очертани - а някои и обърнати - букви на кирилица е изписано два пъти името на царя и неговия едноименен патрон (?): ГЄѠРГНЄ - ГЄѠРГН.

Относно общоприетото становище, че дублираното име в надписа се отнася за царя и за изобразения светец, имаме *някои възражения*. Авторитетът на Църквата в средновековна България е под особената закрила на царя (да си припомним църковния събор срещу богомилството, свикан от Борил) и каноните на Светата православна църква, които са задължителни за всички. Това се отнася и до изображенията на светците. Църковният иконописен канон е категоричен, че св. Георги се изобразява млад, голобрад, с къса къдрава коса, облечен във военни доспехи, и от древността досега ***не е известно да съществува различно от това изображение***, което да е одобрено някога и някъде от Църквата. Абсолютно неприемливо е също името на светеца да не бъде предхождано от съответното, отредено му от Църквата достойнство като апостол, мъченик, преподобен и т.н. Абсолютно задължително е ***личното име на светеца да бъде предхождано*** от съкратен вариант на думата "свети". Трети довод е ***падежната форма***, която е употребена при второто име. В съвременен превод то означава "Георгиев" (на Георги), или целият надпис на монетата според нас гласи: Георги на (стария) Георги, или Георги Георгиев. Дали бащата или дядото на Георги I Тертер са носели името Георги, или това е монета на Георги II Тертер, не може категорично да се твърди, но се налага следното становище: светецът, държащ евангелие, облечен в църковни одежди и с къса заоблена брада, по-вероятно е изображение на св. Апостол евангелист Марко, по подобие на венецианския матапан, и в никакъв случай надписът не е свързан със св. Георги.

Твърде редки са и медните монети на цар Георги Тертер. Това са първите български средновековни монети, при които и двете изобразени фигури са царски. Георги Тертер е поставил до себе си своя син и съцар Теодор Светослав. Само по-високо поставената ръка върху дръжката на знамето условно показва върховната власт и зависимия съуправител. Отсечени в кризисен за държавата период, сребърните и медните монети на Георги Тертер значително отстъпват по качество на изработката на монетите на предишните български царе. Голямата рядкост на монетите, особено на сребърните, липсата на преки аналогии и приемственост с монетите на следващия български **цар Теодор Светослав (1300-1321)** и най-вече съвпадението на имената позволяват да предположим, че някой от тези два типа монети са отсечени от **цар Георги II Тертер (1322-1323).**

При татарската зависимост на българското царство за кратко време получават разпространение монети на Златната орда - дирхеми - с арабски надписи, както и имитации на монети на Кримския хаганат, сечени в Исакча.

Сребърните монети на цар Теодор Светослав за първи път са определени преди повече от сто и петдесет години от видния български възрожденец Васил Априлов, който ги публикува в "Денница". През продължителното, двадесет и две годишно царуване е сечен един-единствен тип сребърни грошове с образа на този владетел. С тях се налага като основен сребърният монетен тип. В надписа изрично е отбелязано, че Светослав е цар на българите - ЦР҃ БЛ(Ъ)ГАРОМ(Ъ). Върху единствения тип медна монета на Теодор Светослав, за разлика от сребърната, е изписано личното му име ѲЄОДОРЪ. При нея установяваме голямо сходство с монетите на цар Константин Асен, от които са заимствани "Царят конник" и равнораменният кръст, изобразен върху опакото.

Към този монетен тип освен известния досега вариант с поставена точка в центъра на кръста ние ***добавяме вариант с вписан кръст*** на мястото на точката, а от другата страна името на царя е преместено над главата на коня.

Известни са няколко типа сребърни и медни монети от времето на **цар Михаил Шишман-Асен (1323-1330),** основател на династията на Шишмановците. Теглото на сребърния му грош, за който се предполага, че е сечен в столичната монетарница, е 1,6 г, т.е. същото както на сребърните монети на Теодор Светослав. Общи за търновското сребърно монетосечене на двамата владетели са начинът на изписване на буквите, стиловите особености в изображенията на Иисус Христос, седящ на трон, и най-вече неотменното допълнение "цар на българите", което при монетата на Михаил Шишман е представено само от буквата Б. От художествена гледна точка изображението на царя конник от лицевата страна на монетата бележи един от върховете на средновековната българска глиптика. Великолепно балансираната композиция, експресивният образ на конника и изящният релеф, подсилени от блясъка на среброто, правят тази монета изключително впечатляващо произведение на изкуството. Образът на конника се превръща в един от символите на българската нумизматика.

Общото за медните монети на цар Михаил Шишман е големият монограм $\overset{\text{Ш}}{\text{Л}}$, изобразен винаги върху изпъкналата страна на тези все още корубести монети. Той е съставен от буквите Ш и Л, поставени една над друга, което го прави подобен по силует на крепостна стена с три кули и полуотворена порта. Практиката да се изобразяват крепостните стени на градовете, в които са отсечени монетите, познаваме още от античността. Изображение на крепостта на Търновград, както ще видим по-късно и в българското средновековно монетосечене, не е изолирано явление. Отново се повтаря традиционният сюжет "Царят конник" във вдлъбнатата част на медната монета. Върху друг тип монети са представени Михаил Шишман и синът му Йоан Стефан, държащи кръст помежду си. Фигурите са почти огледални образи и единствено надписите М(Н)ХАНЛ(Ъ) - IWAN(Ъ) поясняват персонажите. Въпреки старанието на средновековния монеторезач се появяват ***монети с "грешки"***, при които второстепенната в йерархията фигура на Стефан е хванал дръжката на знамето по-високо от царя. При следващия тип медни монети на Михаил Шишман забелязваме промяна във външния вид на монетните ядра. Монетите са от типа с изображение на двоен кръст с разширени в краищата рамене и с инициали $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$ / N - K. Те се срещат както в типичната до този момент за медта конкавна (корубеста) форма, така и в нововъведената плоска форма, свързана с лекото удебеляване на ядрото.

Извънредно важна за обогатяването и уточняването на сребърното монетосечене по българските земи през 30-те години на XIV в. е информацията, получена от обработката на голямото монетно съкровище от с. Тишевица[26]. Съкровището съдържа венециански и сръбски сребърни грошове, византийски василикони и една поредица от четири типа сребърни монети, съдържащи неотменно в надписите си името MIhOEL (MIhOELIS). И тук по подобие на венецианските грошове върху опаковата страна на монетите са изобразени по две прави фигури, държащи помежду си знаме с дълга дръжка. От надписа и от ореола около главата на дясната фигура върху първите два типа монети се разбира, че са изобразени владетелят и неговият покровител св. Георги. Името на светеца при едната монета е изписано изцяло: S. GEORGIVS. Втората монета носи същите изображения, но името на светеца е заменено с династичното име ASENVS. Латинските букви, владетелската титла IPR (император), изписана вертикално край дръжката на знамето, както и обстоятелството, че тези монети са разпространени само в Северозападна България, говорят за силно западно влияние. Всички посочени особености са констатирани още от Т. Герасимов, който пръв отнася тези нетипични за българското царство монети към царуването на Михаил II Асен, като дори изказва предположението, че са сечени от сръбска монетарница, вероятно в Бръсково.

Най-силният аргумент в подкрепа на сръбското участие в сеченето на "Михаиловите" сребърни монети е много редкият грош от същата поредица, при който светецът покровител е св. Стефан, а надписът в кръг гласи: MIChAIL S. STEFAN. Роднинството на цар Михаил Шишман с крал Урош II Милутин донякъде би могло да обясни подобно изключение.

Следващите два типа монети внасят нови елементи в това специфично сребърно монетосечене. Запазвайки в общи линии "венецианския" си облик, при тях второто място се заема от женска фигура, а надписите започват да се изписват на кирилица; появяват се титлите "цар" и "царица"; при последния тип монети знамето е заместено от двоен кръст. Точното датиране на сръбските и византийските монети в състава на находката от с. Тишевица би могло да прецизира и идентифицирането на монетите на Михаил (?). И четирите типа сребърни монети са определени като сечени от цар Михаил Шишман[27]. Тази идентификация въпреки сериозния доказателствен материал, който се използва, оставя известни съмнения. Името на царицата, изписано върху монетите, е Ирина, а такава българска царица не е известна през този исторически период. Съставителите на настоящия каталог публикуват една ***нова, неизвестна досега сребърна монета*** от разгледания тип "Царица Ирина - цар Михаил". При него образите са представени по същия начин, но лявата част на кръговия надпис вместо очакваното ЄPINA е заменено с ANNA. Тъй като е известно, че първата жена на цар Михаил Шишман се казва Ана и е дъщеря на сръбския крал Урош II Милутин, а самият Михаил е бил негов васал, това обяснява факта, че ако на първата си монета възцарилият се Михаил Асен отдава дължимата заслуга към съпругата си, а на втората дължимото към традиционния небесен покровител на Сърбия св. Стефан, то тези монети са сечени ***преди месец юли 1324 г.***[28] След тази дата цар Михаил е принуден да сключи политически брак с вдовицата на цар Теодор Светослав, която е сестра на византийския император Андроник III Палеолог, и това предотвратява войната между Византия и България.

Третата поред монета е отсечена с опаковия печат на втората - MICAIL S. STЄFAN CAR. Според класификацията на Вл. Пенчев тази монета е вариант Б на втори хронологичен тип монети с надпис MIChAEl ASENX IP.

Четвърта поред монета е ознаменувала втората сватба, където е изобразена царицата, държаща заедно с царя знамето на символичната победа - мира (на гръцки εἰρήνη).

Така хронологията на историческите събития, отразени на съответните монети, еднаквостта на опаковите печати, говорещи за безспорна последователност, метричните данни (сочещи високото тегло на тези монети спрямо по-късно отсечените) и тяхната изключителна рядкост, съответстваща на историческите събития, ни дават основание да оспорим досегашната хронология, като се базираме на най-новите данни от условно наречената находка "Тишевица II" и статията на М. Станков[29].

Към историческата справка, съпровождаща каталожната част, са включени и бележки за друг владетел със същото име, който теоретично би могъл да сече тези монети.

През 1983 г. в научно обращение бяха въведени два типа плоски медни монети - продукция на провинциална монетарница - за единия от които се определи, че е на Михаил Шишман[30]. По-високият тегловен стандарт, еднаквата груба изработка и голямата прилика между двете т.нар. червенски монети ни дават основание да ги определим като сечени от **цар Йоан Александър (1331-1371)** и сина му **Михаил Асен**. По време на дългогодишното управление на този владетел се налага интензивно сребърно монетосечене и много разнообразно (двадесетина типа) монетосечене от мед. Върху масовия тип сребърни грошове е представен Йоан Александър заедно с Михаил, а монетарниците в Търново и Червен секат множество емисии корубести и плоски медни монети с образите на царя и царица Теодора. Продължена е традицията да се изобразяват царят конник и равнораменен кръст, а надписите най-често са свързани в монограми. Голямото значение, което придобива престолният град Търново, е отразено в специална емисия корубести медни монети. Върху лицевата (изпъкналата) страна на монетите е изобразена крепостта на хълма Царевец и надпис с името на града - Т Р N Ɓ - според общоприетото досега мнение на нашите учени нумизмати. Позволяваме си да го подложим на съмнение, като обръщаме внимание, че повече от 90% от посочения тип монети ***не носят този надпис***, а в основата на изобразената крепост са изписани буквите NH, които трудно могат да бъдат приети като инициали на Търново.

Досега не беше известно, но съществуват и билонови монети от времето на Йоан Александър.

С царуването на същия владетел е свързано отсичането на три типа анонимни медни монети[31]. Върху тях липсва образът на цар, както и надпис, показващ кой владетел ги е отсякъл. При едната, за първи път в българската нумизматика, е изобразен двуглав орел, а при другите две - небесният покровител на сина му Михаил - Архангел Михаил. По всяка вероятност монетите с образа на Архангел Михаил са свързани с монетарницата в град Шумен, функционирала сравнително кратко време[32].

В настоящия труд за първи път с публикуването на открития от нас ***нов тип монета*** - двуглав орел и монограм ΑΛЄΖ - по безспорен начин се потвърждава, че подобната анонимна монета е правилно определена като монета на цар Йоан Александър. ***Втората неизвестна досега монета*** е с изображението: царят прав, държащ владетелския символ кълбо с кръст, а от другата страна - монограм ΑΛЄΖ.

В настоящия каталог въвеждаме един неупотребяван досега в българската нумизматика термин - ***първа образцова елитна матрица***, или за по-кратко "първа матрица" - за който ще дадем следните обяснения.

При по-продължително изследване на средновековните български монети прави впечатление сериозната разлика при отсичането на предполагаемата първа емисия от всеки нов тип и последвалите я емисии. С увеличаването на тиража на една емисия обикновено старанието при прецизирането на детайлите от съответния тип монета е право пропорционално на влошаването на качеството на иконографията и количеството на влагания метал за изработката им. Това довежда до такива драстични разлики, че започваме да ги описваме като друг тип монети или като малкомодулен вариант на съответната монета.

Практиката вероятно е била следната: когато съответният владетел се разпореди да се отсече нова монета, изработката на първия образец се възлага на най-опитния матричар и съответно той е влагал по-голямо старание във всеки детайл от монетата. Причината за това е задължителното представяне на изработения образец за одобрение от владетеля. Едва след това се пристъпва към тиражиране на съответната нова монетна емисия. Естествено при следващите матрици, които се изработват от останалите майстори матричари, се допускат някои несъвършенства и пропуски. След време, с натрупване на повече разлики при класифицирането на тези монети пред нас се поставя въпросът това нови типове или нови варианти на дадената емисия са, или пък става въпрос за ***първа образцова елитна матрица***. Като най-ярък пример за това твърдение може да послужи уникалната медна монета на Йоан Александър (царят прав - кръст с акантови листа), където качеството на изработката, високият грамаж и изключително пространният надпис ***значително се различават от всички известни досега екземпляри от този тип***.

От **цар Йоан Срацимир (1356-1396),** владетеля на Видинското царство, досега бяха известни един тип сребърни и четири типа медни монети, сечени в монетарницата на град Видин[33]. Ние попълваме с още ***няколко нови типа*** монетосеченето и на този владетел. За лишения от права върху трона царски наследник е важно да се покаже независим и сребърните му монети неотменно носят и от двете страни титлата "цар на българите". Надписите, поставени между двоен зрънчест кръг, и позата, в която е представен владетелят, издават влияние на монетосеченето на Западна Европа и най-вече на съседната по това време Унгария. По традиция върху една от медните монети се изобразява и царицата, но този път липсва надпис, показващ, че това е царица Ана. Двуглавият орел, възприет като царска инсигния, е изобразен на лицевата страна на най-масовото за този владетел медно монетосечене с образа на самия Йоан Срацимир. При трите типа медни монети се повтаря сложен монограм, съставен от буквите IѠ СРАЧМНР и съкращението на титлата царь - Ч҃РЬ.

От последния владетел на Търновското царство **Йоан Шишман (1371-1393)** са познати четири типа сребърни, два типа билонови и няколко типа медни монети[34]. Единственият случай на ***коронационно монетосечене*** в българската нумизматика е свързан с официалното събитие от пролетта на 1371 г., когато след смъртта на баща си Йоан Шишман е коронясан за цар. Върху изключително рядката сребърна монета е изобразен владетелят с висока полукръгла корона (скиадион), декорирана с голям камък в средата. Монетата тежи 1,16 г, което я приравнява към стандарта на последните емисии от сребърни монети на Йоан Александър и първите грошове на Йоан Срацимир, сечени във Видин. Първоначално за кратко време се секат сребърни монети с две фигури, повтарящи типа на цар Йоан Александър, но със заличени надписи (заменени с групи от по три точки или с новия монограм ШН). Друга отличителна черта на тези сребърни монети е силно редуцираното тегло в рамките 0,5-0,9 г. Типично за последвалото масово сребърно монетосечене на цар Йоан Шишман е изображението на Богородица с молитвено вдигнати ръце (Оранта). Отличителната черта, разделяща монетите на два типа, е видът на короната, с която е представен владетелят. При единия тип, по-редкия, тя е полусферична, а при другия царят е с обичайната стема на главата.

Най-забележителната монета на цар Йоан Шишман е билонова (понякога посребрена или калайдисана), с плоска форма и фигура на изправен лъв[35]. По-скромно е изображението на другия тип билонова монета - равнораменен кръст. Върху лицето и на двете е изобразен монограм, съставен от думите "Шишман цар".

Последната медна монета с корубеста форма, сечена в Търново, е с монограма на Шишман на лицевата страна и титлата царь - Ч҃РЬ на обратната.

Около средата на XIV в. самостоятелното Добруджанско деспотство развива ограничено монетосечене, задоволяващо нуждите на пазара в североизточните български земи. Първоначално плоските медни монети, носещи надпис ДЄСПОТȣ ([монета]на деспот) от едната страна и IѠ/Т (Йоан Тертер ?)

от другата, бяха приписвани на Иванко, последния владетел на деспотството[36]. Едва през 80-те години монетите на деспот Добротица и неговия син Тертер бяха хронологически подредени и систематизирани по надписи[37]. Изключително редки (в единствени екземпляри) са сребърните грошове на владетелите от Добруджа. ***Сребърната монета на Добротица, която се публикува за първи път***, носи на лицевата страна две букви от името на деспота - ДТ, а на обратната името на предполагаемата монетарница - Калиакра. Със същия вид печати се секат и медни монети, при които се срещат варианти с различен брой точки. Предполага се, че уникалната сребърна монета на Тертер е отсечена с пропагандна цел в резиденцията на владетеля на крепостта Дръстър[38]. Около двуглав орел с разперени криле е изписано на гръцки: **+ ΛΦΝΤΟΥ ΤΟΥ ΤЄΡΤЄΡΙ** (на господин Тертер). Медните монети, сечени в Дръстър, са с монограм, съставен от букви на името Тертер и познатия двуглав орел. При по-късните емисии на същия вид медни монети се появява допълнително изображение на полумесец и звезда като белег на подчиненост на деспотството на татарските ханове.

Съществен момент в монетосеченето по българските земи през XIV в. е включването в паричното обращение на голям брой **имитативни, примитивно-подражателни и анонимни** монети, които вървят на пазара заедно с редовните емисии и понякога напълно ги изместват. Сериозен проблем са множеството монети, носещи явни признаци, че са от епохата на Късното българско средновековие, но оставащи **неопределими** поради липсата на букви или смислен надпис. Те са с небрежна изработка на матрицата, децентрирани при отсичането или с други дефекти. Често се явяват в единични екземпляри, плитко отпечатани или пренасечени върху стари ядра и са повод за противоречиви тълкувания и дори “откривателства”.

Различни обяснения за появяването на този спорен и неблагодарен за идентифициране монетен материал дават българските учени. През 1977 г. С. Димитрова-Чудилова за първи път теоретически определя понятията, използвани за коментар на този нумизматичен материал: фалшификат, имитация и подражание. Авторката определя фалшификатите като “сечени от частни лица, действащи извън законите на държавната власт и преследвани от нея”, монети, копиращи официалните парични знаци. За имитации или подражания тя приема копираните чужди монети, добили популярност на местен пазар. Възможно е обаче някои от монетите с отклонения да са от официалните царски монетарници, където епизодично - поради спешна нужда или липса на гравьори - те да са произведени с тези специфични особености. Не бива да забравяме и съществуващата конкуренция между Видинското и Търновското царство, която е възможно в определени моменти да е налагала *фалшифициране на “вражеските” редовни парични знаци по височайше нареждане*. Големите количества намерени монети, копиращи някои медни типове на цар Йоан Александър, цар Йоан Шишман и особено много видове имитационни монети на цар Йоан Срацимир, разпространени на обширни територии от централната и източната част на Северна България, едва ли са дело на частни търговци спекуланти, които с примитивни средства произвеждат фалшификатите. В полза на тази теза е становището на Вл. Пенчев[39]. Изследвайки различни монетни находки, авторът прави заключение, че производството на имитации на медни монети е застъпено в почти всички големи градски центрове като Силистра, Червен, Видин.

Много редки са *една разновидност наши монети, които са сечени* не върху традиционно тънките медни листове, а върху ***парчета метал***. Сред притежаваните от нас екземпляри един е от напълно ***неизвестен тип монета на Михаил Шишман с изобразен равнораменен кръст,*** подобен на тези от монетите на цар Константин Асен и Теодор Светослав, а от другата страна с типичния за този цар монограм. Възможно е това да са монети, сечени в ***неизвестна за нас монетарница - Провадия или Каварна.***

Имитации на сребърни монети по българските земи през XIV в. се срещат много по-рядко. Обикновено се имитират най-популярните чуждестранни сребърни монети, като венецианските матапани на дожа Джовани Дандоло (1280-1289) и сръбските грошове на крал Стефан Драгутин. Най-вероятно те се секат във Видинското деспотство и като правило са със занижен тегловен стандарт и влошено качество на сребърната сплав спрямо редовните сребърни монети. Явен признак за имитиране са буквоподобните знаци, с които е заменен надписът. С подобен произход може да се обяснят публикуваните от Н. Мушмов три екземпляра на сребърна монета, приписана от него на цар Йоан Асен II, на които с известна условност може да се прочете името АСѢНЬ. В случая сме свидетели на подражание на грош от XIV в., най-вероятно на цар Михаил Шишман-Асен. Като подражателни могат да бъдат определени няколкото известни екземпляра от сребърен грош на цар Георги Тертер, на който надписът е възпроизведен с много грешки и разкривени букви. От най-масовите за втората половина на XIV в. сребърни монети на цар Йоан Александър с Михаил Асен и цар Йоан Срацимир също са известни имитации. В колективни находки от района на гр. Дунавци и гр. Кула са застъпени грошовете на тези български владетели, но техният груб стил, нечетливи надписи и намалени тегла говорят за нередовност в сеченето.

След смъртта на сръбския крал Стефан Душан, през втората половина на XIV в., в новообразуваните феодални владения в Македония продължават да се използват за разменни средства сребърният грош (динар) - от "denariorum grossorum" (познатия венециански матапан) и Душановата третина - "grossi de tercio" с тегло 0,58-0,46 г. Грошовете на крал Вълкашин и синовете му, на жупана Андрей Гропа и братя Деянови са почти еднотипни. На лицевата страна е изобразен Иисус Христос по венециански маниер - на трон или в овална мандорла, а на опаковата страна има надпис на кирилица в няколко (до шест) реда, който съдържа името на владетеля, отсякъл монетата. Изключение правят трояците на градовете Скопие и Призрен, при които на два реда е изписано само името на града.

По време на турското владичество по българските земи през различни периоди функционират монетарници в няколко български града. През XV в. те са само в южните части на Балканския полуостров (Македония), но в началото на XVI в., когато София става столица на бейлербейство (област) Румелия, започват работа дарбханета (монетарници) и в други градове. В тях се секат монети от злато и сребро, върху които наред с името на султана и неговия баща е изписано и пълното име на града монетарница. Досега са известни монети от Кратово, Кочани, Никопол, Охрид, Пловдив, Провадия, Скопие и София. Надписите са на арабица и най-често включват стандартни пожелания с религиозно съдържание от типа "Аллах да пази държавата ти", "Да бъде славна победата ти" и т.н. Почти задължителен атрибут от надписа е думичката "сене" (година) и изписаната с цифри година на сечене на монетата по егира (арабското летоброене), която обикновено съвпада с годината на възцаряване на съответния султан. Масовите сребърни монети са акчетата, чиито средни тегла варират от 0,87 г при султан Мехмед II (1432-1481) до 0,27 г при Мурад IV (1612-1640). Съвсем епизодично и в ограничени количества някои монетарници пускат в парично обращение и сребърни онлуци (десетаци) с еднотипен надпис в четири реда на опакото.

Златните монети са от типа "алтън" и са с традиционния надпис - благословия към султана, който е отсякъл жълтицата: "Щастливият монетосекач е високославният победител и господар на сушата и морето". Онлуците и алтъните, отсечени в монетарници по българските земи, са редки, като за някои султани и градове има само предположения, че изобщо са секли такива монети[40]. Не е потвърдено и становището на колекционери от София, че в Кратово и в други балкански монетарници се секат медни монети (мангъри).

По време на царуването на султан Ибрахим (1640-1648) поради злоупотреби и лошо качество на отсечените монети великият везир Кара Мустафа забранява дейността на всички монетарници в областта Румелия. Така за повече от двеста години се прекъсва традицията на монетосеченето по българските земи.

ЛИТЕРАТУРА

[1] ***К. Дочев.*** *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, с. 66.*

[2] ***Т. Герасимов.*** *Старинни фалшификати на монети от Ив. Цимиски. - ИАИ, 17, 1950, 313-315.*

[3] *Вж. по-подробно* ***Й. Юрукова, Вл. Пенчев.*** *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 188-189.*

[4] *Вж. по-подробно* ***И. Йорданов.*** *Ранни форми на монетно производство (XI-XII в.) в българските земи. - Нумизматика, 1980, 2, 4-14.*

[5] ***D. Sear.*** *Byzantine Coins and Their Values. London, 1987, 315-319.*

[6] *Класификацията е заимствана от* ***D. Sear.*** *Op. cit., 375-380.*

[7] ***Й. Юрукова, Вл. Пенчев.*** *Цит. съч., с. 74.*

[8] ***M. Hendy.*** *Coinage and Money in the Byzantine Empire (1081-1261). Washington, 1969, 397-398.*

[9] ***И. Йорданов.*** *Българско имитативно монетосечене от началото на XIII век. - Нумизматика, 1978, 3, 3-18.*

[10] ***E. Pochitonov.*** *La plus ancienne émission monétaire bulgare de l'époque du Second royaute. - Byzantinoslavica, 31, 1970, 1, 54-63.*

[11] ***В. Мутафов, А. Койчев, Б. Азманов.*** *Колективна находка от Поморие с билонови скифати от XII в., свързана с монетосеченето на цар Тодор-Петър. - Нумизматика и сфрагистика, 1995-1997, 127-150.*

[12] *Вж. по-подробно* ***К. Дочев.*** *Цит. съч., 22-26.*

[13] ***Т. Герасимов.*** *Първата златна монета на цар Иван Асен II. - ИАИ, 8, 1934, 361-368.*

[14] ***Н. Мушмов.*** *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, с. 68.*

[15] ***Ст. Авдев.*** *Имитации на венециански грошове от България. - Нумизматика, 1982, 1, с. 23;* ***Вл. Пенчев.*** *Имитационни монетосечения в България през XIV в. - Нумизматика, 1984, 2, 22-23.*

[16] Подобно на случая със сребърните грошове на цар Йоан Асен II, още Н. Мушмов приписва на цар Михаил II Асен сеченето на сребърни монети - теза, поддържана и от Т. Герасимов. Вж.: **Н. Мушмов.** Цит. съч., 71-73; Една нова сребърна монета на царица Ирина със сина й Михаил. - В: Сб. Златарски. С., 1925, 185-186; **Т. Герасимов.** Нови монети на цар Михаил Асен. - ИБАД, 16-18, 1940, 84-90. Едва през 70-те години по-голямото количество нумизматичен материал, постъпил от колективни находки, позволи по-точното датиране на този тип сребърни монети.

[17] Вж. **Й. Юрукова, Вл. Пенчев.** Цит. съч., с. 85 и цит. там лит.

[18] **К. Дочев.** Цит. съч., с. 102-104.

[19] **Й. Юрукова, Вл. Пенчев.** Цит. съч., 52-53.

[20] **К. Дочев.** Хронология на монетосеченето на цар Константин Асен (1257-1277). - Нумизматика, 1982, 2, 3-17.

[21] Гръцки извори за българската история, 8. С., 1972, с. 205.

[22] **К. Дочев.** Монети и парично обръщение..., с. 70.

[23] Пак там, с. 71.

[24] **И. Йорданов.** Монетосеченето на Мицо Асен (1256-1263) във Велики Преслав. - Нумизматика, 1981, 4, 21-41.

[25] **Вл. Пенчев.** Сребърното монетосечене на цар Георги I Тертер (1280-1292). Системата на тегловния и бройния стандарт при сребърните български монетосечения през XIII-XVI в. - Нумизматика, 1983, 1, 28-29.

[26] **Вл. Пенчев.** Колективна монетна находка (XIV в.) от с. Тишевица, Врачански окръг. - Нумизматика, 1983, 2, 15-31.

[27] Вж. по-подробно: **Й. Юрукова, Вл. Пенчев**. Цит. съч., 109-120.

[28] Вж. **А. Радушев.** Нов тип сребърна монета на цар Михаил Шишман с царица Ана. - Нумизматичен бюлетин, 8, 1998.

[29] **М. Станков.** Още един път за принадлежността на грошовете от типа на матапана с титлата "CAR". С., 1990, 32-42.

[30] **М. Станков.** Нови типове монети на цар Михаил Шишман (1323-1330) и на цар Иван Александър (1331-1371). - Нумизматика, 1983, 3, 19-20.

[31] **К. Дочев.** Монети и парично обръщение..., с. 102.

[32] **Вл. Пенчев.** Бележки към някои български средновековни монетосечения. - Нумизматика, 1, 1984, 13-22.

[33] **Н. Мушмов.** Цит. съч., 135-140; **Вл. Пенчев.** Сребърното монетосечене на цар Иван Срацимир в светлината на колективните находки от гр. Дунавци, Видински окръг, и Русе. - Нумизматика, 1983, 4, с. 27.

[34] **К. Дочев.** Хронология на монетосеченията на цар Иван Шишман (1371-1395). - Нумизматика, 1983, 4, с. 36.

[35] Допълнителното покритие върху тези бронзови монети е причина в по-ново време те да бъдат наречени "цървени аспри". Вж. **Т. Герасимов.** Народни названия на монети. - ИЕИМ, 4, 1963, 321-322.

[36] **Т. Герасимов.** Монети на деспот Иванко. - ИБАИ, 13, 1941, 288-295.

[37] **N. Conovici.** Un trésor monétaire du XIVe siècle découvert à Pacuil lui Soare. - RESEE, 4, 1975, 599-605.

[38] **P. Diaconu.** O formatuine statula la Dunarea de Jos la sfirsitul secolului al XIV - lea, necunoscuta pina in present. - SCIVA, 2, 1978, 185-201.

[39] **Вл. Пенчев.** Имитационни монетосечения в България през XIV в. - Нумизматика, 1984, 2, 22-23.

[40] **Л. Беров.** Движение на цените на Балканите през XVI-XIX в. и европейската революция на цените. С., 1976, с. 46, табл. II.

РАЗВИТИЕ НА ПОЗНАНИЕТО В ОБЛАСТТА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА НУМИЗМАТИКА В БЪЛГАРИЯ ОТ ВЪЗРАЖДАНЕТО ДО КРАЯ НА XX ВЕК

През 1843 г. видният български книжовник Константин Г. Фотинов издава в град Смирна книга със заглавие "Общое ѕемлеописанїе вкратцѣ ѕа сичката ѕемлѧ преведено отъ Греческїй на Славеноболгарскїй ѧѕыкъ, ѹмноженно же съ распространенїемъ и прибавленїемъ многоразныхъ потребныхъ областей..." Една от областите, включени в повествованието на "Землеописанието", са монетите. На стр. 234 авторът помества фразата: "Теѕи пенѧѕи, щото са на среща намѣрихъ ѹ страннопȣтешественницы..." В края на изданието е отпечатана графична таблица, която съдържа изображенията на три средновековни монети. Придружаващият ги пояснителен надпис гласи: "Древни Славеноболгарскїи пенѧѕи, то єсть стары монеты (пары)."

Това произведение може да се приеме за начало на специализираната нумизматична литература в България.

Интересът към старинните монети, намирани по нашите земи през Възраждането, е елемент от новосъздаващата се история на българската култура и неговите подбуди са свързани с ценността на средновековните монети като доказателство за миналото ни величие. За просветителските усилия на възрожденската интелигенция свидетелства писмото на търновеца Стефан Пенювич Ахтар, писано на 10 май 1843 г., до съставителя на цитирания по-горе труд. В писмото на Ахтар, съпроводено с рисунки, се казва: "Знай какво ви провожд(а)ме и някои печат, които знаиме какво ги желайте да ги виждат многу лица, желающи просвещение нашему роду..." Вероятно рисунките, изпратени в писмото от Стефан Ахтар, са послужили на К. Фотинов при изработване на клишетата с изображенията на монетите за изданието на "Землеописание". Сред тях се разпознава сребърният грош на цар Теодор Светослав (1300-1321) (обр. 1, 2).

Будните българи през Възраждането издирват стари български монети, показват ги на чужди пътешественици и учени, изпращат ги на книгоиздатели и вестникари, желаейки да докажат на света и на своя народ, че са имали велико царство, което наред с всички достойнства на държавната власт е сякло собствени монети, носещи образите на български царе. На 5 юни 1844 г. Стефан Ахтар подготвя един лист с изображения на средновековни български монети и обяснителна записка към тях, предназначен за изпращане на "господин Спиридони" (Спиридон Палаузов) с молба да ги "прегледа". Този лист е открит между страниците на препис на Паисиевата история, направен от Кънчо Стоянович Бакал и понастоящем съхраняван в Църковно-истори-

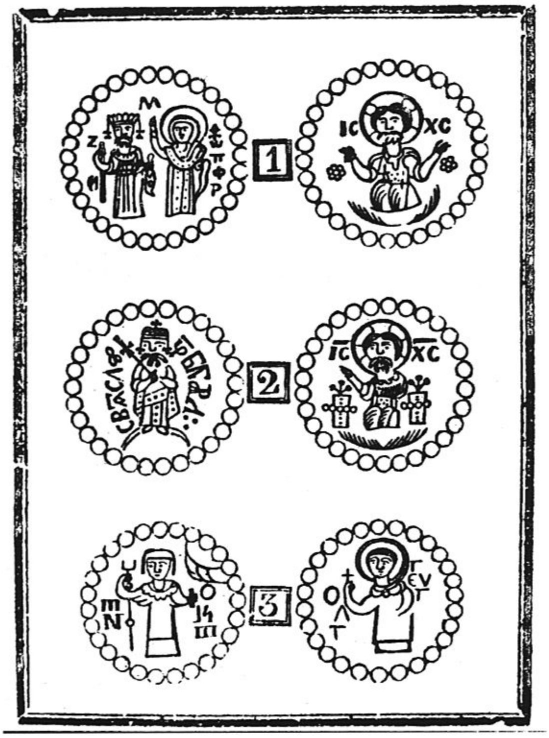

Обр. 1

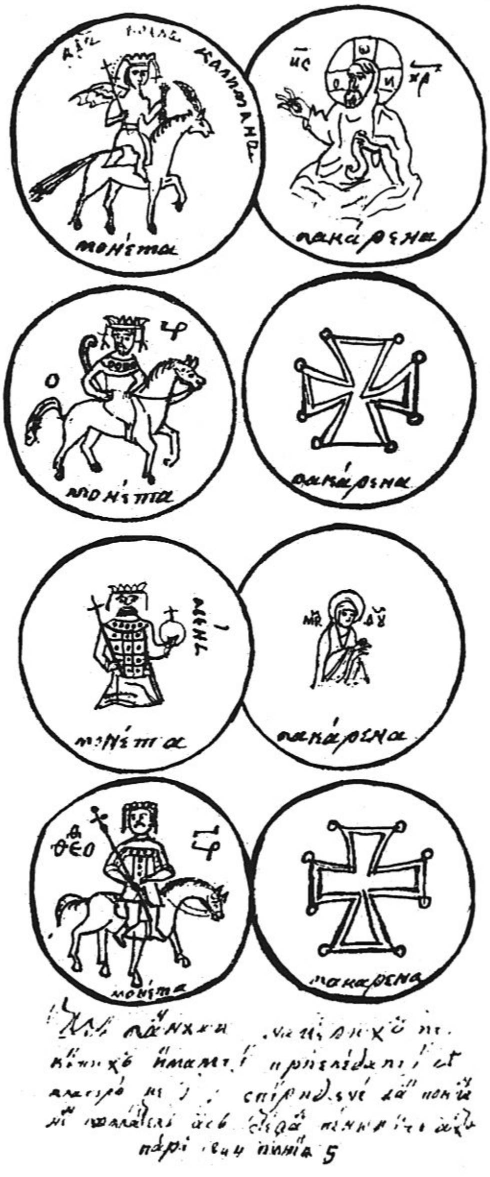

Обр. 2

ческия институт - София, под инв. №1523[1]. От нарисуваните четири "вакарени" (медни) монети три са български (обр. 2). Първата е на цар Константин Асен (1257-1277), а втората и четвъртата са на цар Теодор Светослав (1300-1321).

Значителна роля в процеса на първоначално натрупване на знания за средновековното българско монетосечене изиграва възрожденският печат. Васил Априлов написва с много плам книгата "Денница ново-болгарскаго образованія", издадена в Одеса през 1841 г. на руски език. В нея е отразено утвърждаването на Българската патриаршия от Йоан (Калоян) и се говори за издадената от Калоян заповед да се секат монети. За илюстрация на този текст Априлов включва в края на книгата си таблица. Там са поместени рисунки на две средновековни български монети - лице и опако (обр. 3), вярно и точно идентифицирани като сребърни грошове на цар Теодор Светослав (1300-1321) и на цар Йоан Срацимир (1360-1396).

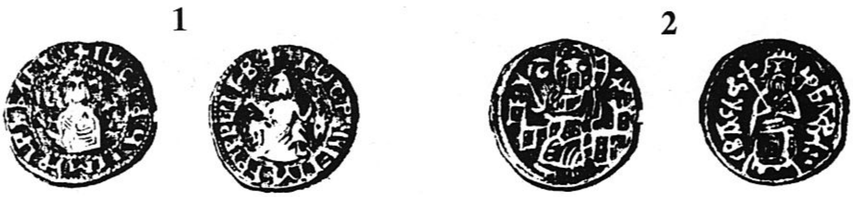

Обр. 3

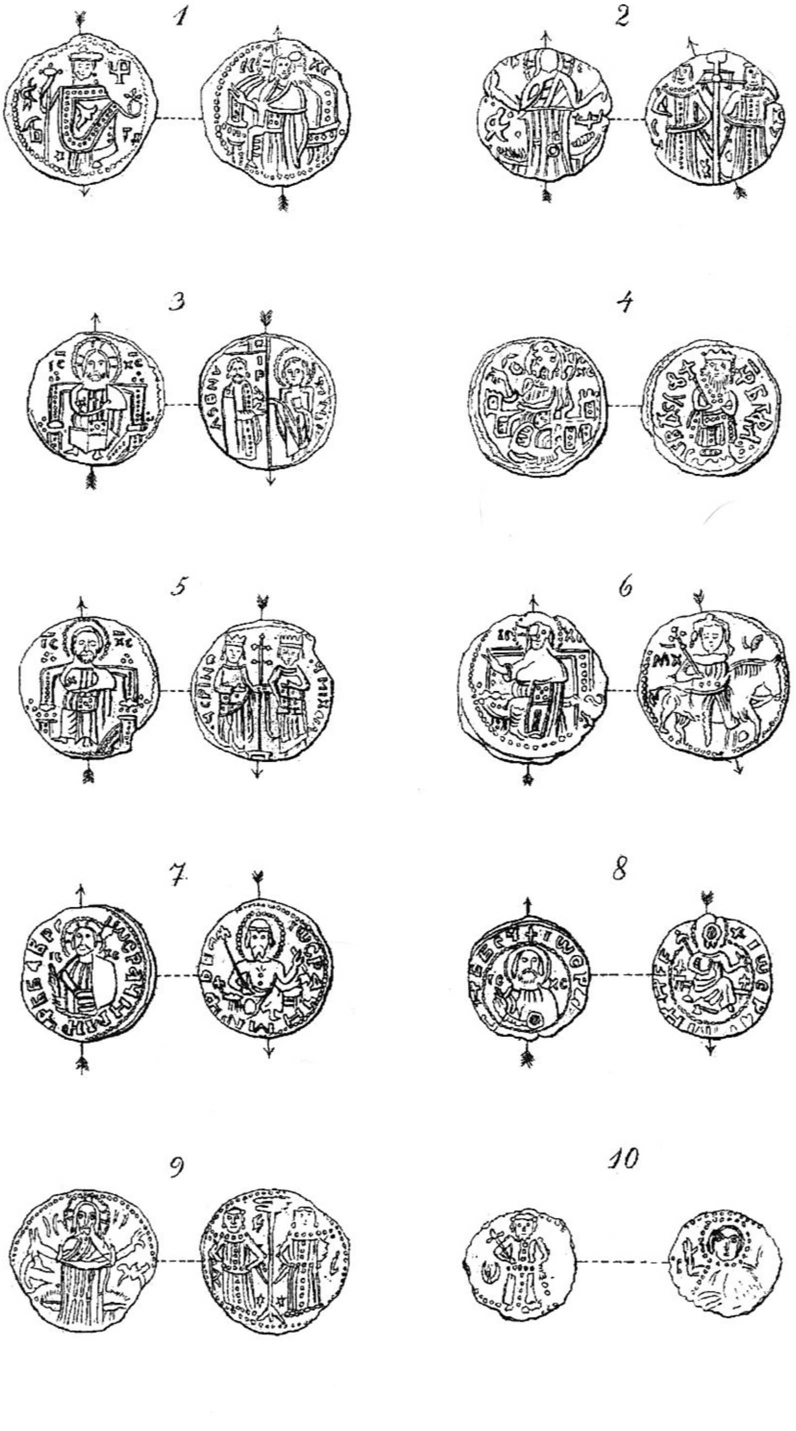
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Обр. 4

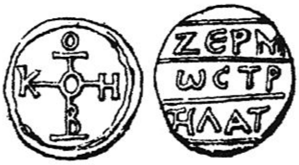

Обр. 5

В периода 1847-1856 г. в белградското списание "Гласник", том I, III, V и VIII, д-р Я. Шафарик публикува български средновековни монети. Въпреки множеството неточности и грешки тези публикации дават тласък в развитието на познанието за монетосеченето през Средновековието. За българските читатели Христодул С. Николов прави частичен превод от сърбохърватски. Така през 1859 г. в книжка първа от месец март на печатаните в Цариград "Българскъı Книжици", той помества кратко съобщение, озаглавено "Древнъı български монеди". На две страници е предадено извлеченото от сръбското списание "Гласник" описание на издадените от Я. Шафарик два типа сребърни монети на български царе, притежание на белградския музей.

В духа на времето си Георги Сава Раковски включва илюстрации в книгата си "Няколко речи о Асеню первому", излязла през 1860 г. На една от тях са поместени десет рисунки на монети на български царе (обр. 4). Авторът също ползва написаното в "Гласник". Независимо от допуснатото заблуждение (Раковски приписва някои от монетите на цар Йоан Асен I, царувал в периода 1186-1196 г., макар че досега не са известни монети, сечени от името на този владетел), книгата изиграва голяма патриотично-възпитателна роля[2].

През 1866 г. свищовското читалище организира първата в България нумизматична изложба. По препоръка на Николай Павлович към колекцията от стари български монети са прибавени и уголемените изображения на десетте гроша, нарисувани от него за книгата на Раковски.

През 1875 г. в гр. Загреб е отпечатан "Опис на югославянските монети" на хърватския професор Симе Любич. В този обемен за времето си труд е включено описанието и на 224 български монети. Отново се срещат неправилни определения, но книгата дълго време остава най-сериозното нумизматично пособие.

Известният византолог Г. Шлюмберже през 1877 г. публикува статия[3], в която разглежда нумизматичен материал, свързван от него с българския военачалник Стратилат Сермон (1019) (обр. 5).

Едва двадесет години след освобождението на България от турско робство - през 1898 г. - в кн. 1 на "Сборник за народни умотворения" излиза статията "Поглед върху българската нумизматика", която представлява авторизиран превод на труда на Симе Любич. Неин автор е А. Илиев. Изданието си спечелва популярност и събужда изследователски интерес. Следва серия от статии, посветени на българската средновековна нумизматика, излезли в периодичния печат.

В списание "Труд" от 1890 г. намираме материал със заглавие "Най-малката стара българска монета - ботка". Нейният автор Т. Джамджиев се опитва да обясни каква роля са изиграли в паричното обращение имитативните и допълнително орязаните монети от XIII-XIV век.

През 1900 г. в "Български преглед" В. Добруски написва "Бележки към българската нумизматика". В статията за първи път се публикуват някои монетни типове на цар Теодор Светослав (1300-1321), цар Йоан Александър (1355-1371) и цар Йоан Шишман (1371-1393). Следващата година същият автор публикува в "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", том XIII, три български средновековни царски печата.

През 1902 г. в "Периодическо списание" професор Васил Златарски пише статия под заглавие "Принос към българската нумизматика". В нея той описва няколко сребърни гроша на цар Йоан Шишман.

През месец април 1910 г. на заседание на Софийското историческо дружество Д. Ихчиев чете своя реферат, озаглавен "Материали за монетното дело в Турция". За многообхватността и сложността на този труд съдим по изворите, ползвани от автора и описани в уводната част. Ихчиев посочва като градски центрове, секли собствени монети в рамките на Турската империя, София, Видин, Чипровци, Силистра и Кюстендил. За съжаление до наши дни за малко български градове в пределите на Турската империя през XVI-XVII в. е потвърдено, че са секли монети. В реферата са включени описанията на два турски медала, свързани със събития в Силистра и Плевен.

През 1910 г. е регистрирана и първата полемика по нумизматичен въпрос. Професор В. Златарски публикува статията "Към въпроса за най-старите български монети"[4].

Тя е написана в отговор на статията на сръбския историк Л. Ковачевич "Најстари бугарски новци", излязла в Белград през 1908 г. В нея В. Златарски оборва тезата на сръбския нумизмат, че българските царе преди Йоан Александър не са имали монети, по аналогия с факта, че по това време сърбите не са секли свои монети.

От 1912 г. започват изявите на бележития български нумизмат Никола Мушмов. През същата година излиза от печат капиталният му труд "Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе". В обем от 509 страници и 70 фототипни страници (130 е броят на средновековните монети) книгата показва огромния нумизматичен материал, проучен от нейния автор. На основата на сбирката от монети на Народния музей в София той прави първата класификация на средновековните български монети. Следва поредица от негови статии[5].

През 1924 г. многобройните открития и изследвания на Мушмов в областта на средновековната българска нумизматика са обобщени в неговата монография "Монетите и печатите на българските царе". Той се състои от увод, седем глави и каталог с описания на 250 монети и печати на български средновековни владетели. Благодарение на прецизното, теоретически обоснованото интерпретиране на нумизматичния материал и отличните илюстрации тази негова работа и до днес е основа за изследванията на професионалисти и любители в областта на българската нумизматика и сфрагистика. Никола Мушмов прави от нумизматичната наука тачена историческа дисциплина със свой предмет и методология[6]. След отпечатването на книгата Мушмов не спира с научните си издирвания. Последователно излизат много негови доклади[7].

Специално внимание заслужава чудесното илюстровано издание на Н. Мушмов, излязло в поредицата "Материали за историята на София" през 1926 г. със заглавие "Монетите и монетарниците на Сердика". То проследява цялост-

Обр. 6

но и обстоятелствено монетосеченето в София през периода II-XVII в. Малък по обем, но съществен като проучване е разделът, посветен на турските монети.

С множеството си статии и монографии - 93 на брой, Н. Мушмов оставя незаличима следа в развитието на българската нумизматика. По случай тридесетгодишния си юбилей като музеен деятел и учен през 1924 г. Н. Мушмов е награден с ордена "За наука и изкуство".

През 30-те години щафетата в областта на изучаването на българското средновековно монетосечене е поета от друг упорит изследовател - Тодор Герасимов[8]. Още първите му прояви показват засилен интерес към българската нумизматика и сфрагистика и стремеж към тяхното обогатяване и развитие.

Втората световна война за дълги години нарушава изследователската дейност на музейните работници, в това число и на Тодор Герасимов, който единствен остава да работи в нумизматичния отдел. Написаните от него материали през следващите петнадесет години имат предимно форма на научни съобщения, в които се публикуват новооткрити монети или се оспорват вече изказани становища и мнения. Том XVII на Известия на археологическия институт от 1950 г. съдържа две негови публикации. Първата разглежда медните монети на Йоан Александър с жена му Теодора, а втората - т.нар. полугрош на същия владетел със сина му Йоан Шишман. Единадесет години по-късно, през 1961 г., той пише съкрушителната статия "За тъй наречената златна монета на българския военачалник Сермон"[9], с която категорично редуцира българското средновековно монетосечене в рамките на Второто българско царство.

Проява на по-широк интерес към старите български монети представлява излязлата през 1963 г. в списание "Наша Родина", кн. 6, статия "Първите български пари". Неин автор е К. Неделчев, любител нумизмат, който въвежда читателите в полемика по въпроса сечени ли са монети в периода на Първото българско царство. Спорът е предизвикан от лансираната хипотеза, че първите български монети са били сечени от Владимир, син на цар Борис. Спорната сребърна монета от типа "Владимир на столе" въпреки своята рядкост безспорно принадлежи на киевския княз Владимир и няма нищо общо с българската държава (обр. 6)[10].

Към въпроса за българските монети през Първото българско царство отново се връща Тодор Герасимов[11]. Авторът обосновава научните си тези, изказани в предишните му публикации, след като вече е изяснен и спорният въпрос около българските златици от началото на XI в.

Нова светлина върху монетосеченето на Тертерите хвърля публикуването на шест новооткрити медни монети от Т. Герасимов[12]. Изображението на монограм и полумесец със звезда върху аверса и на двуглав орел и бюст на човек с плитка върху реверса се свързва с политическата зависимост на българската държава от кипчакския хан Ногай. Принос към средновековната българска нумизматика е публикуването от Т. Герасимов на нов вид медни монети на цар Константин Асен[13] и деспот Добротица[14].

След С. Любич и Н. Мушмов за владетелите, отхвърлили сръбската власт от областта Македония, пише единствено С. Димитриевич[15].

В края на 70-те години в областта на средновековната нумизматика навлизат и други български учени[16]. От 1969 г. започва да излиза редовно специализираното списание "Нумизматика", в което се публикуват проучвания от различен характер както в областта на средновековното монетосечене, така и върху съвременната българска нумизматика. В сравнение с другите области от историята на българската култура в областта на нумизматиката през последните тридесет години работят сравнително малко на брой научни работници и любители колекционери. Изследователската продукция се състои преди всичко от научни съобщения, статии и студии. Като монографии са издадени дисертациите на И. Йорданов и К. Дочев - съществен принос в средновековната българска нумизматика[17].

Слабо застъпени в проучванията са монетите на Турската империя, сечени в монетарниците по българските земи. Няколкото статии, посветени на монетите, сечени от турските султани в монетарниците на Балканския полуостров, които се публикуват в списание "Нумизматика", се ограничават преди всичко с интерпретации на известни вече факти. Значителни приноси в областта на османо-турската нумизматика имат изследванията на С. Сречкович (Югославия)[18] и И. Раксой (Турция)[19], обхващащи монетосеченето в европейската част на Турската империя.

Най-голям принос в изследването на темата ***"Български средновековни печати и монети"*** безспорно има обобщаващият съвместен труд под това заглавие на Й. Юрукова и Вл. Пенчев, издаден през 1990 г. Той се опира на дотогавашните научни изследвания, сумира становища и ги онагледява с богат нумизматичен материал от фондовете на музеите.

За да подпомогне колекционирането на български монети, на книжния пазар се появи и каталог на българските монети от Средновековието до наши дни с отбелязани цени, които не се оказаха актуални в практиката[20].

През своето развитие българската нумизматична наука и по-специално познанията за средновековните български монети бележат значителен напредък. Определени са като цяло етапите и основните типове в средновековното българско монетосечене. Все още има много спорни моменти, чието доизясняване ще бъде подпомогнато от евентуални бъдещи открития.

ЛИТЕРАТУРА

[1] *Вж.* ***М. Лачев.*** *Стефан Пенювич Ахтар и началото на българската нумизматика. - Нумизматика, 1989, 3, 40-45.*

[2] *Софийското нумизматично дружество избира през 1972 г. за свой патрон Г. С. Раковски.*

[3] ***G. Schlumberger.*** *Monnaies d'or d'un chef bulgare du XIe siècle. - Revue Archeologique, 1, 1877, 1-5.*

[4] ***В. Златарски.*** *Към въпроса за най-старите български монети. - ИБАД, 1, 1910, 29-53.*

[5] ***Н. Мушмов.*** *Две неиздадени български монети. - ИБАД, 3, 1912, 2, 224-234, табл. IV; Принос към българската нумизматика. - ИБАД, 4, 1914, с. 49 сл.; Старобългарски монети. - Минало, 1914, 9; Названията на старобългарските монети. - ИИД, 1915; Развитие на българската нумизматика и класификация на българските монети. - ГНМ, 2, 1921, 113-145; Нови български монети с конници. - ИБАД, 7, 1919-1920; Нови български монети с двуглав орел. - ИБАИ, 1, 1921-1922, 61-67; Редки български монети. - Годишник на журналистите, 1922, 253-257; Сребърни монети от Асен II и Георги Тертер. - ИБАИ, 1923, 2 св.*

[6] ***Й. Юрукова.*** *Никола Мушмов и неговите заслуги в развитието на българската нумизматика. - В: Н. Мушмов. Монетите и печатите на българските царе. С., 1982*^{2}*.*

[7] ***Н. Мушмов.*** *Една нова сребърна монета от царица Ирина със сина ѝ Михаил. - В: Сб. В. Н. Златарски, 1925, 185-186; Монетите на Иван Асен II и на неговото семейство. - БИБ, 3, 1930, 4, 81-93;* ***N. Mustov.*** *Particularités des monnaies bulgares (Особеностите на българските монети). - BZ, 30, 1928-1930, 626-633; L'effigie de la femme sur les monnaies bulgares (Женският образ в българската нумизматика). - ИИД, 11-12, 1931-1932, 160-168; Monnaies du Prince Sracimir à aigle bicéphale (Срацимирови монети с двуглав орел). - Byzantinoslavica, 6, 1934-1935, 213-220; Un problème de la numismatique bulgare (Един проблем в българската нумизматика). - ИБАИ, 11, 1937, 258-262.*

[8] ***T. Gerasimov.*** *Quelques monnaies bulgares inédites (Няколко неиздадени български монети). - ГНМ, 6, 1932-1934, 223-243; Monnaies en cuivre du despote bulgare Jacob Svetoslav (Монети на деспот Яков Светослав). - ГНМ, 6, 1932-1934, 245-249; Die erste Goldmünze des Zaren Ivan Asen II (Първата златна монета на цар Иван Асен II). - ИБАИ, 8, 1934, 361-368; Kupfermünzen des Kings Georgi Terterij und seines Sohnes Svetoslav (Медни монети на Георги Тертер I и сина му Тодор Светослав). - ИИД, 14-15, 1937, 109-116; Monnaies du despote Ivanko (Монети на деспот Иванко). - ИБАИ, 13, 1939, 288-296;* ***Т. Герасимов.*** *Нови монети на цар Михаил Асен. - ИИД, 16-18, 1940, 84-90.*

[9] ***Т. Герасимов.*** *За тъй наречената златна монета на българския военачалник Сермон. - ИАИ, 24, 1961, с. 97 сл.*

[10] ***И. Г. Спасский.*** *Русская монетная система. М., 1970, с. 50.*

[11] ***Т. Герасимов.*** *Съществувала ли е през IX век златна българска монета СТЪЛЕНЗ. - Археология, 1965, 2, 1-5; Секли ли са монети царете на Първата българска държава. - ИБИД, 26, 1968, 407-411.*

[12] ***Т. Герасимов.*** *Монети на Георги Тертер с полумесец и звезда и бюст на човек. - ИАИ, 28, 1965, 25-30.*

[13] ***Т. Герасимов.*** *Нови монети на Константин Асен (1257-1277). - Археология, 1967, 3, 26-29.*

[14] ***Т. Герасимов.*** *Медни монети на деспот Добротица - владетел на карвунската земя. - Археология, 1968, 3, 10-12.*

[15] ***С. Димитријевић.*** *Нова серија нових врста српског средновековног новца. - Старинар, 17, 1966, 79-82; 18, 1967, 124-125; 23, 1972, 91-92; 24, 1973, 73-75.*

[16] ***А. Маргос.*** *Един нов екземпляр монета от деспот Яков Светослав. - ИНМВ, 5, 1968, 225-229.*

[17] ***И. Йорданов.*** *Монети и монетно обращение в средновековна България (1081-1261). С., 1984;* ***К. Дочев.*** *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992.*

[18] ***S. Srećković.*** *Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije. Beograd, 1987, 187-191.*

[19] ***I. Raksoy.*** *Bulgaristan'daki Osmanli devri Türk darphaneleri ve Bulgaristan ile ilgili türk madalyalari. - Rodoplar, 1981, 6-9.*

[20] ***Хр. Божков, В. Пейков.*** *Българските монети. С., 1993.*

CANЄ SYBHГI ΩMOPTAΓ

Хан Омуртаг

814-831

Според последните исторически сведения хан Омуртаг се смята за непосредствен приемник на хан Крум. След утвърждаването си на престола хан Омуртаг предприема неуспешна военна кампания срещу Византия, която завършва с тържествено сключване на мирен договор в Константинопол. Там според предварителната уговорка и за ужас на присъстващите византийски сановници император Лъв I се заклева по езическия обичай на българите, а пратениците на хан Омуртаг - съгласно християнския закон. Византийските хронисти с възмущение описват как “най-християнският” владетел “излива на земята чаша вода, обръща саморъчно конски седла”, как “се докосва до тройна юзда и вдига нависоко трева”, а после “разсякъл кучета и ги употребил за свидетели” на клетвените си думи.

Този тридесетгодишен мирен договор е потвърден през 820 г. от новия византийски император Михаил II Балба (820-829) и през 823 г. Омуртаг на дело показва, че го спазва, смазвайки бунта на Тома Славянина, който обсажда Константинопол.

През следващата 824 г. хан Омуртаг предприема успешен поход срещу хазарите и установява окончателно североизточната българска граница по р. Днепър. После изпраща свои представители при франкския император Людовик Благочестиви, чрез които настойчиво иска да се определят “границите и пределите между българи и франки”. След тригодишно протакане Омуртаг започва военни действия по р. Дунав и с огън и меч налага над местните славянски племена българската власт.

В нашата история хан Омуртаг се величае като първостроител на материалната ни култура през IX в., за което свидетелстват десетина ”мемориални” надписа. Знаменателни са думите в посланието на Омуртаг към бъдните поколения: “Човек дори и добре да живее, умира и друг се ражда. Нека роденият по-късно, като гледа тези писмена, да си спомни за оногова, който ги е направил. А името на владетеля е Омуртаг сюбиги хан.”

По Й. Андреев

ЦАР БОРИС II

970-971

Цар Борис II е първородният син на цар Петър I от брака му с внучката на византийския император Роман Лакапин - Мария. Той се ражда в началото на 928 г. и е възпитаван в обкръжението на подбраната от императорския двор свита на майка му, с която често посещава византийската столица.

През 968 г. Борис заминава като заложник в Константинопол във връзка със споразумението на цар Петър с император Никифор Фока за съвместни действия срещу киевския княз Светослав. Две години по-късно (през януари 970 г.), след смъртта на цар Петър, ромеите позволяват на Борис да се завърне в България и да заеме бащиния си престол срещу задължението да спазва съществуващите договори.

За цар Борис II като възпитаник и познавач на византийския церемониал не е достатъчно само да бъде коронясан, а се постарава да изпълни и всички останали важни за протокола белези, без които възцаряването му би се считало за “варварско”. Това е сеченето на собствени монети, макар че в тогавашна България не са били развити стоково-паричните отношения и не се е изпитвала особена нужда от голямо количество монети. Вероятно поради липсата на гравьори и монетарница като временно и първоначално разрешение на въпроса той нарежда по подобие на съществуващата и всепризната монета на император Йоан Цимисхи да бъдат отлети също анонимни монети с бюст на Христос (на лицевата страна) и свързаната с Него титла “Цар на Царете” (на опаката).

За нещастие Велики Преслав пада под ударите на киевския княз Светослав, а последвалото споразумение за съвместни военни действия срещу Византия довежда цар Борис II до още по-големи несполуки. През пролетта на 971 г. император Йоан Цимисхи предприема решителен поход. На 5 април 971 г. той превзема Велики Преслав и пленява българския владетел заедно с цялото му семейство. Цар Борис II е отведен в плен в Константинопол и остава там до смъртта на Йоан Цимисхи (януари 976 г.). Заедно с брат си Роман той забягва за България, но в тъмнината е убит от нашата погранична стража. Така загива цар Борис II, който полага началото на българското монетосечене, независимо от факта, че тези монети не носят определено името на владетеля, който ги е пуснал в обращение. Това се дължи на благоприятното стечение на обстоятелствата - бидейки син на цар Петър и правнук на византийския император Роман Лакапин, той възприема традицията на Римската империя, а именно актът на възцаряване да бъде свързан неразривно с отсичането на съответните монети на новия владетел.

По Й. Андреев

ЦАР РОМАН

977-991

Вторият син на цар Петър се ражда около 929 г. и е кръстен на името на дядо си, император Роман Лакапин, и с второ име - на другия си велик дядо, Симеон. Дълги години съдбата на Роман се преплита най-тясно с живота на по-големия му брат Борис. През детските си години също като брат си е възпитаван от свитата, придружила майка му Мария (Ирина) от императорския двор. През 969 г. споделя заточението на брат си Борис, съпътства го и при възцаряването му, а по-късно, когато Борис II е лишен от знаците на царската си власт като пленник в Константинопол, Роман е скопен. Според нашите историци причината е, че византийците са искали да прекъснат царската династия в България, но не бива да се пренебрегва и фактът, че той е също така правнук на византийските императори и при определени обстоятелства би могъл да се яви и като претендент за византийския престол.

След злополучната смърт на цар Борис II при бягството му с Роман през 977 г. последният е признат от Самуил за български цар като продължител на управляващата династия и е приет тържествено в тогавашния център Скопие. Оттам Роман управлява привидно, защото в изворите не са запазени други конкретни данни, освен че той е основал манастира “Св. Георги Бързи”. През 991 г. император Василий II тръгва на поход срещу България, разбива българската войска и пленява отново цар Роман. Той остава във византийски затвор до края на живота си през 997 г.

За нас е най-важен фактът, че цар Роман започва да сече подражателни монети, които са лети от брат му Борис, като пластичното изображение на Христос на лицевата страна на монетата става типично българско (по подобие на изображението, запазено до днес, от оловните печати на баща им цар Петър). От опакото е премахнат надписът, стоящ при монетите на Йоан Цимисхи, и затова вече с основание можем да говорим за самостоятелно отсечена монета от цар Роман, а не за подражателна.

По Й. Андреев

1.0.1. ЗЛАТЕН МОНЕТОВИДЕН ПАМЕТНИК НА ХАН ОМУРТАГ.

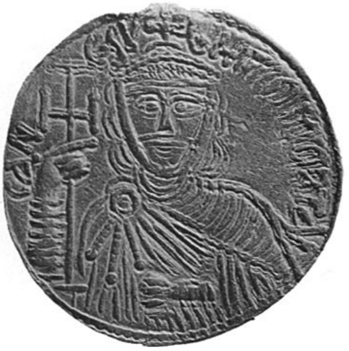

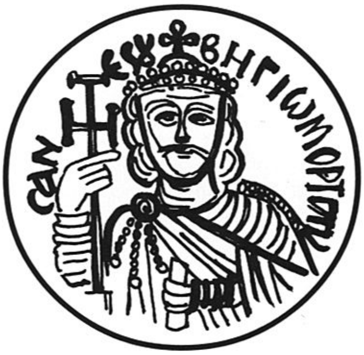

Бюст на хан Омуртаг в анфас, облечен с хламида, със стема на главата. В дясната си ръка държи кръст, а в лявата, свита пред гърдите, акакия. Изображението има голяма стилова прилика с византийските солиди от началото на IX в.

Кръгов надпис: CANЄ ЅȢBHΓI ѠMOPTAΓ

На другата страна няма изображение или текст.

Диаметър - 22 мм, тегло - 2,8 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.0.2. МЕДНА ЛЯТА МОНЕТА НА ЦАР БОРИС II.

Дораменно изображение на Иисус Христос с брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо от кръста е изобразен по един бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. Монетният тип наподобява анонимните фолиси, сечени по времето на византийския император Йоан I Цимисхи.

На другата страна няма изображение или текст.

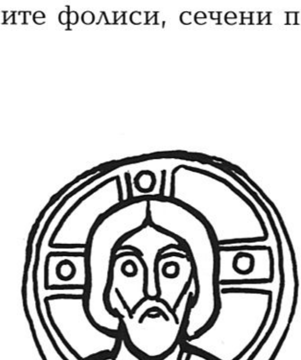

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.0.3. МЕДНА СЕЧЕНА МОНЕТА НА ЦАР РОМАН.

ЛИЦЕ

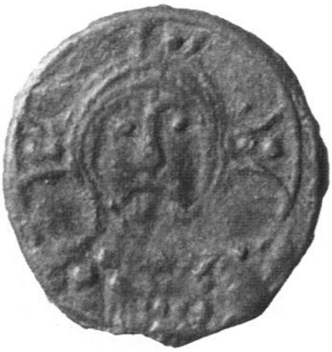

Дораменно изображение на Иисус Христос със заострена брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко хоризонтално рамо от кръста са изобразени по два бисера. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие. Изображението на Христос наподобява това от оловните печати на царете от Първото българско царство.

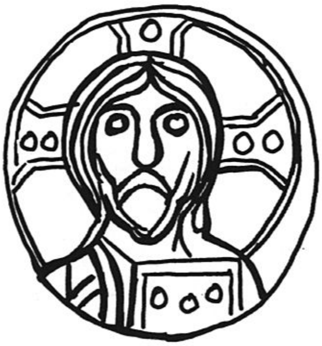

ОПАКО

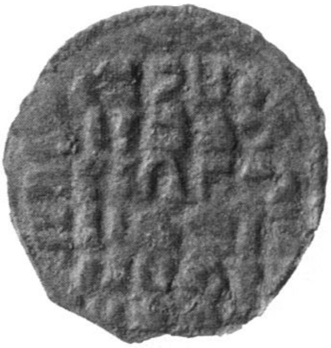

Неясен и нечетлив надпис.

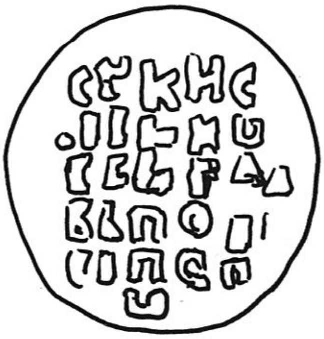

Н.М.
Ю.П., *табл. XVI, 155а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.0.4. БРОНЗОВА ЛЯТА МОНЕТА ОТ СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

● ЛИЦЕ

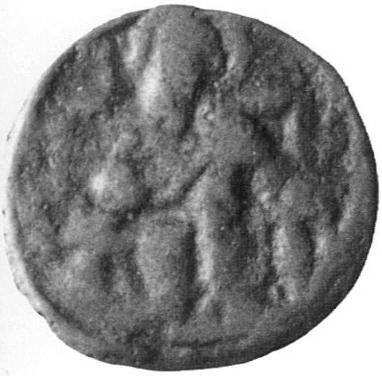

Иисус Христос, седнал на трон с високо облегало, с брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В двете Си ръце държи Евангелие на коленете (?).

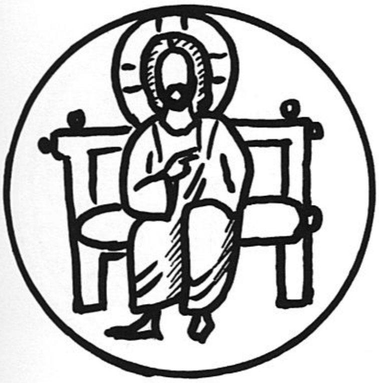

ОПАКО ●

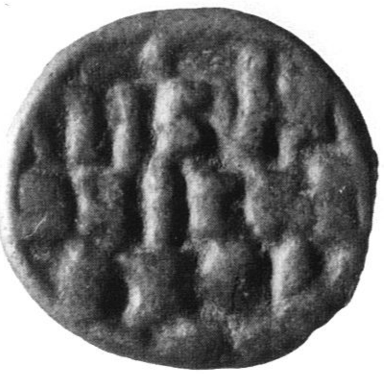

Надпис в три реда: **ISXS/BASILE/BASIL.** Над него украса от един бисер.

Монетният тип наподобява анонимните фолиси, сечени по времето на византийския император Константин IX.

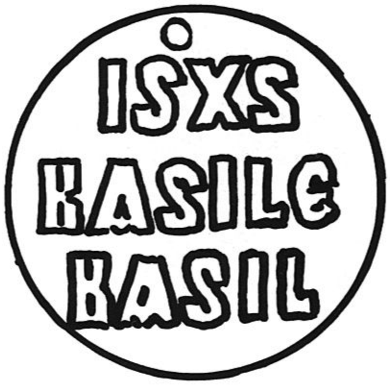

Н.М.
***Ю.П.**, табл. XVI, 151а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 24 мм, тегло - 3,2 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.0.5. БРОНЗОВА ЛЯТА МОНЕТА ОТ СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

ЛИЦЕ

ОПАКО

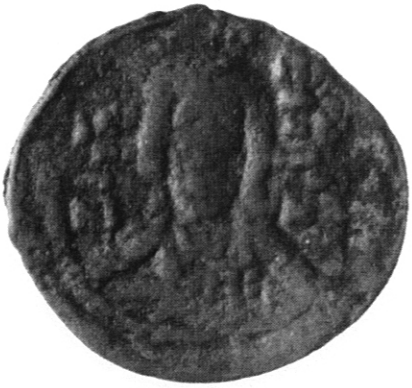

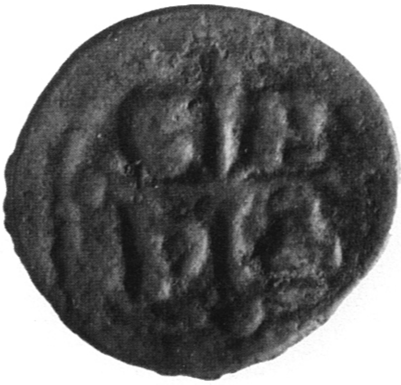

Бюст на Иисус Христос с брада, без нимб, но около главата Му личат хоризонтални рамене на кръст, образувани от по три бисера. Христос е облечен с хитон и синдон. Държи Евангелие пред гърди. В полето от двете страни неясно са изписани инициалите $\overline{IC}$ - $\overline{XC}$ и $\overline{NI}$ - $\overline{KA}$.

Надпис, разделен от рамената на кръст: **C-R/P-Δ**.

Монетният тип наподобява фолиси, сечени по времето на византийския император Роман IV.

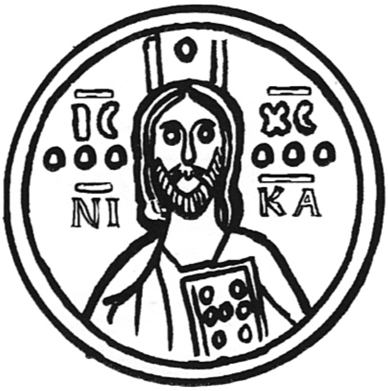

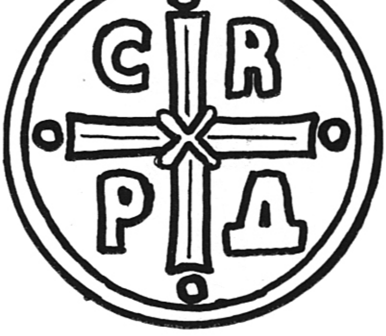

Н.М.
Ю.П., *табл. XVI, 153а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 27 мм, тегло - 4,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.0.6. МОНЕТА, СЕЧЕНА ВЪРХУ ТЪНЪК МЕДЕН ЛИСТ, ЦЕНТРАЛНА СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

● ЛИЦЕ

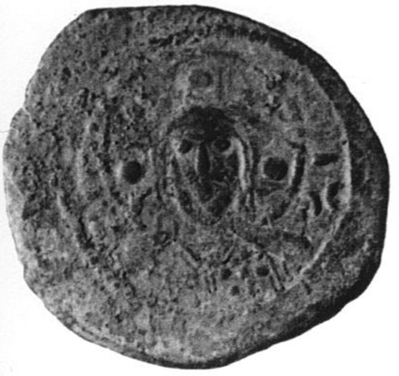

Бюст на Иисус Христос със заострена брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо от кръста е изобразен по един едър бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие. Изображението е в зрънчест кръг.

Монетният тип наподобява с образа на Христос този от оловните печати на царете от Първото българско царство.

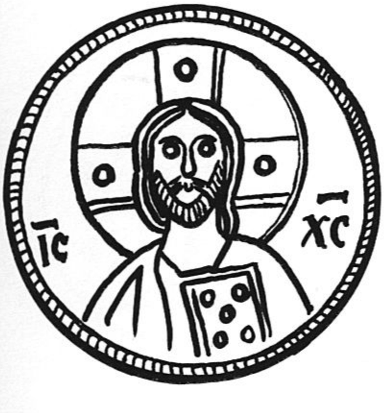

ОПАКО ●

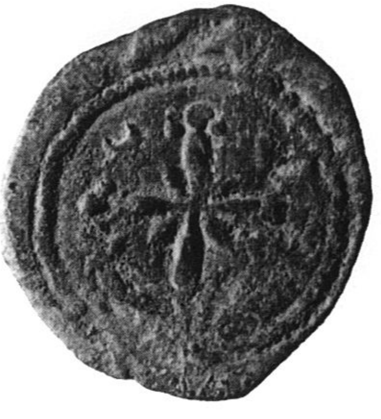

Кръст, украсен в основата с акантови листа, с по един едър бисер на края на всяко рамо. Между раменете - листовидни лъчи. Изображението е в зрънчест кръг.

Монетният тип наподобява фолиси, сечени по времето на византийския император Никифор III.

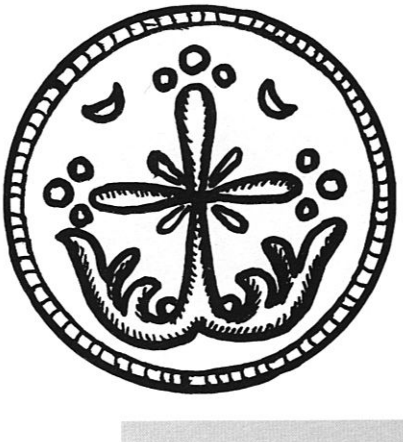

Диаметър - 26 мм, тегло - 2,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

Н.М.
Ю.П., *табл. XVI, 152а,б.*
К.Д.
Б.П.

1.0.7. МОНЕТА, СЕЧЕНА ВЪРХУ ТЪНЪК МЕДЕН ЛИСТ, ЦЕНТРАЛНА СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

ЛИЦЕ

ОПАКО

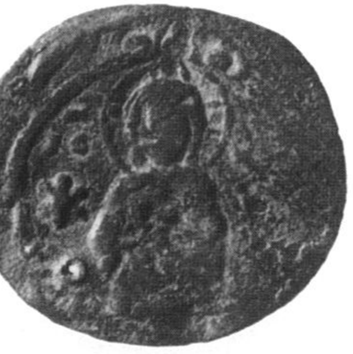

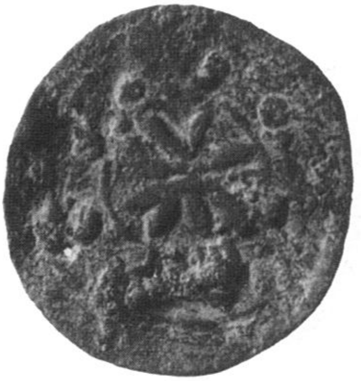

Иисус Христос в три четвърти ръст, със заострена брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо от кръста е изобразен по един едър бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC, а под тях по една шестолъчна звезда.

В средата голяма осемлъчна звезда, вписана в кръг. Около него едри бисери и неясни знаци, вписани във втори, по-голям кръг.

Монетният тип наподобява фолиси, сечени по времето на византийския император Никифор III.

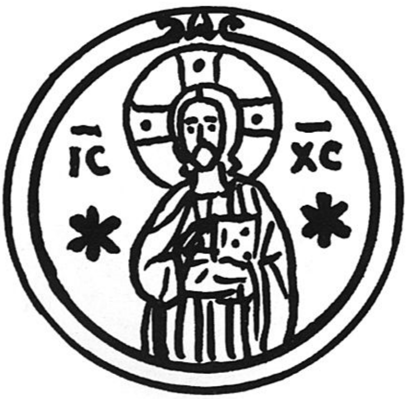

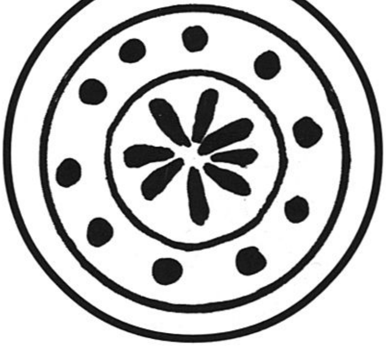

Публикува се за първи път.

Диаметър - 28 мм, тегло - 2,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.0.8. МОНЕТА, СЕЧЕНА ВЪРХУ ТЪНЪК МЕДЕН ЛИСТ, СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

● **ЛИЦЕ**

ОПАКО ●

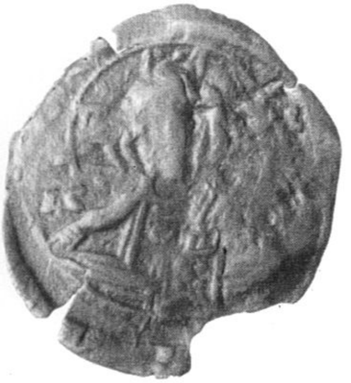

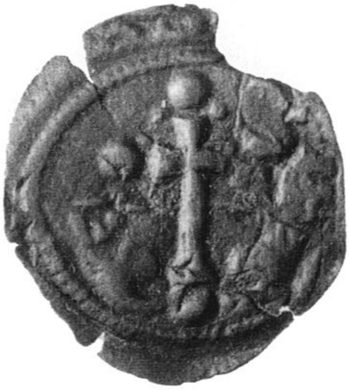

Бюст на Иисус Христос със заострена брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо от кръста е изобразен по един едър бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите ІС - ХС. Изображението на Христос наподобява това от оловните печати на владетелите от Първото българско царство.

Кръст с удължено рамо в основата, с акантови листа. До края на всяко рамо има по един бисер, обграден от два по-малки. Изображението е вместено в насечен кръг.

Монетният тип наподобява фолиси, сечени по времето на византийския император Никифор III.

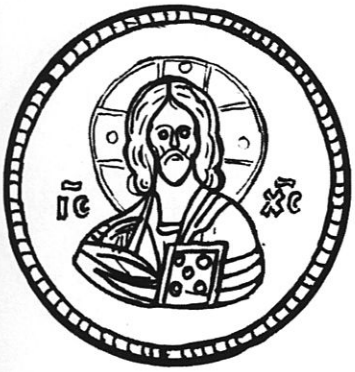

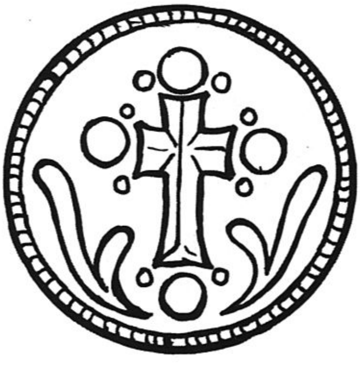

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 26 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост **R8**.*

1.0.9. МОНЕТА, СЕЧЕНА ВЪРХУ ТЪНЪК МЕДЕН ЛИСТ, СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

● ЛИЦЕ **ОПАКО ●**

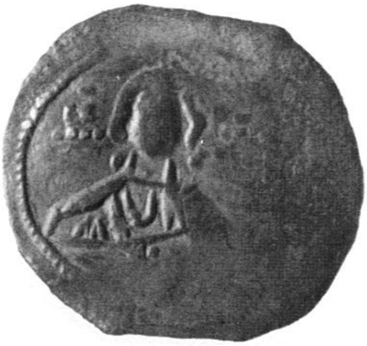

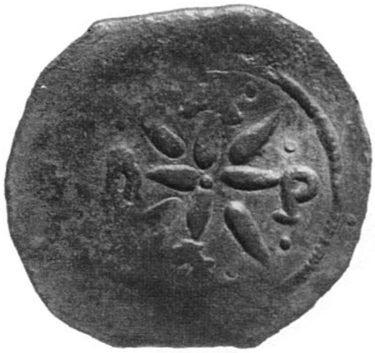

Бюст на Иисус Христос с брада, без нимб, но около главата личат хоризонталните рамене на кръст, образувани от по четири бисера. Христос е облечен с хитон и синдон. Държи Евангелие пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите І̅С̅ - Х̅С̅. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

Голяма осемлъчна звезда. Четирите кръстовидно разположени рамене са по-къси и срещу всяко от тях е изписана буква: Λ/ћ/Ρ/(?). Изображението е оградено в зрънчест кръг.

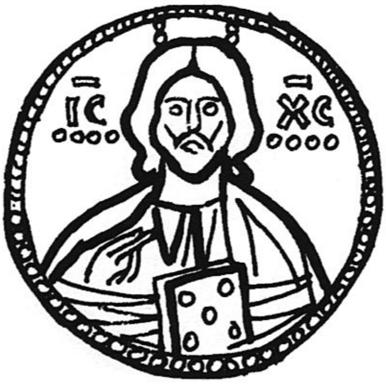

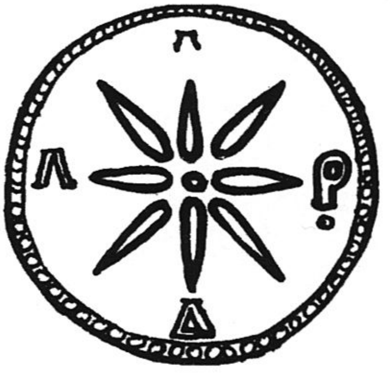

Публикува се за първи път.

Диаметър - 29 мм, тегло - 4,1 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.0.10. БРОНЗОВА ЛЯТА МОНЕТА, СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.

ЛИЦЕ

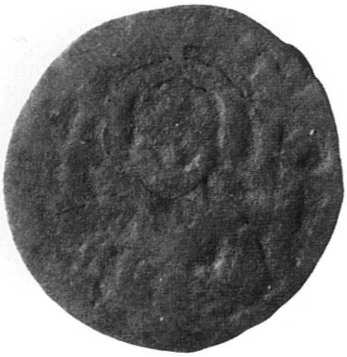

Бюст на Иисус Христос с къса заоблена брада, с нимб около главата. Христос е облечен с хитон и синдон. Държи Евангелие пред гърди. В полето от двете страни следи от изписани инициали $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

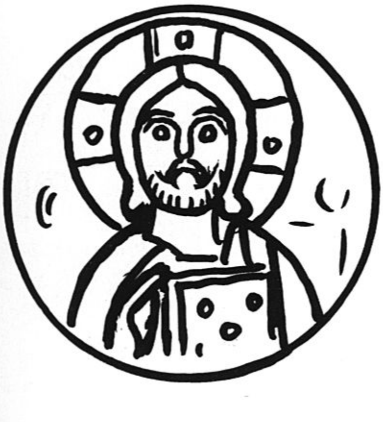

ОПАКО

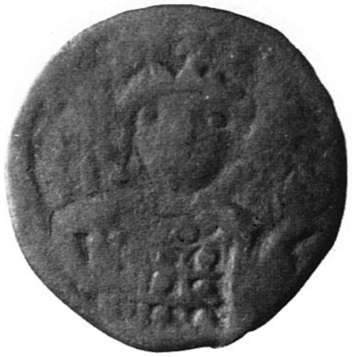

Бюст на владетел със стема с пропендули. Облечен е с ризница. В дясната си ръка държи скиптър, а в лявата - кълбо с кръст.

Монетният тип наподобява фолиси, сечени по времето на византийския император Михаил VII.

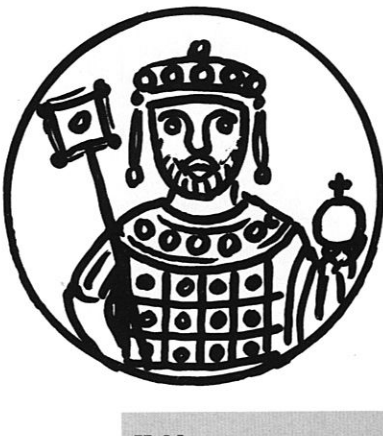

Диаметър - 23 мм, тегло - 3,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

Н.М.
Ю.П., *табл. XVI, 154а,б.*
К.Д.
Б.П.

1.0.11. БРОНЗОВА ЛЯТА МОНЕТА, СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ.

ЛИЦЕ

ОПАКО

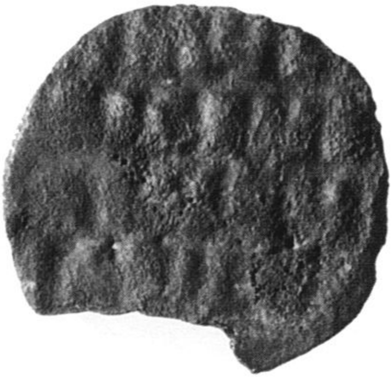

Четириредов неясен надпис.

Без изображение.

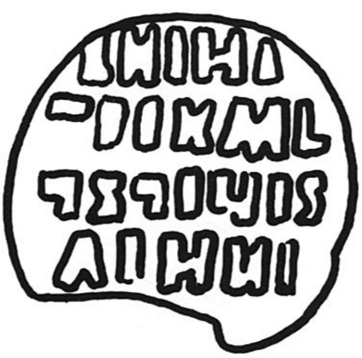

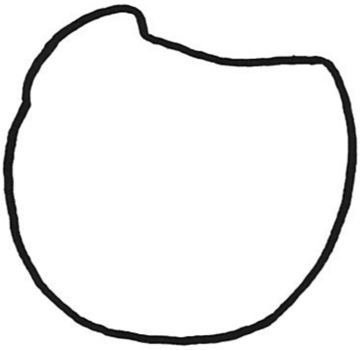

Диаметър - 25 мм, тегло - 3,1 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

Публикува се за първи път.

ЛИТЕРАТУРА

Йорданов, И. *Ранни форми на монетно производство (XI-XII в.) в българските земи. - Нумизматика, 1980, 2, 4-14.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 188-191.*

Петръ II
Өеодоръ

ЦАР ПЕТЪР II

1185-1197

Теодор, наречен по-късно Петър, Йоан Асен, наречен Белгун, и Калоян са тримата синове на Асен (произхождащия от тема Паристрион български болярин - родоначалник на Асеневия род). С братята Асен и Петър се срещаме за първи път през 1185 г., когато се явяват при император Исак II Ангел и искат да бъдат зачислени в ромейската войска. Ако се доверим на Никита Хониат, дори е известно как приключва този епизод: искането не само е отхвърлено, но и Йоан Асен, който бил “по-дързък”, е ударен по лицето за “нахалството”. Никита Хониат и повтарящият го Теодор Скутариот поставят този инцидент в основата на въстанието на българския народ срещу византийското господство. Според византийските автори Йоан Асен и Теодор-Петър с цел да подтикнат българския народ към бунт, издигат в Търново “храм на името на великомъченик Димитър, който уж напуснал солуняни и се приютил сред българите, за да им бъде помощник и покровител в делото”. Останалото идва от само себе си.

Първите стъпки на въстаналия народ са свързани с един твърде важен факт: Петър увенчава главата си със златна корона и обува червени ботуши - т.е. инсигниите на най-висшата царска власт (Скутариот добавя, че се нарекъл “цар на българите”). Първите действия на българите, умело ръководени от Йоан Асен, са бързи, резултатни и успешни. По свидетелството на Хониат, още в самото начало въстаниците овладяват “градчетата и населените места оттатък Хемус”. През лятото на 1186 г. император Исак II Ангел потегля лично срещу въстаниците. Ромеите преодоляват старопланинските проходи и достигат до центъра на освободителното движение. Неясни сведения показват, че след като не може да се справи със сила, цар Йоан Асен излиза от тежкото положение чрез преговори. Исак II решава, че може да възложи управлението на земите между Дунав и Стара планина на двамата братя (или само на Петър?). След това изгаря все още неприбраните от полето кръстци зърнени храни и без да възстанови византийските гарнизони, се завръща в Константинопол.

Оттеглянето на византийците е сигнал за възобновяване на въстаническите действия. Цар Йоан Асен преминава в земите на север от Дунав и се завръща с “многобройна съюзническа войска” от кумани. Братята започват постоянни и все по-опасни военни действия в цяла Тракия. В едно сражение край Лардея цар Йоан Асен едва не разгромява византийците, предвождани от императора. След това постига успех край Берое, а сетне опустошава селищата край Филипопол.

През 1190 г. император Исак II Ангел потегля на поход срещу България, подпомогнат от флот, който трябва да попречи на куманите да преминат Дунава. Заплахата е сериозна и цар Йоан Асен се затваря в Търново. Исак II, уплашен от възможно нападение в гръб, вдига обсадата на българската столица и се отправя на юг. Но в един от старопланинските проходи (вероятно Тревненския) българските войски нанасят голямо

ЦАР ЙОАН АСЕН I

1186-1196

поражение на византийците. Самият император едва се спасява с бягство.

По нататъшните действия на цар Йоан Асен са с единствена цел освобождение и обединение на всички български земи. Така през 1191 г. българите се появяват по черноморското крайбрежие и превземат Варна и Анхиало. След това се прехвърлят в западните части на полуострова и превземат Сердика, Ниш и Стоб. Освободени и присъединени към българската държава са Белградската и Браничевската област. По това време цар Йоан Асен пренася мощите на св. Йоан Рилски от Сердика в Търново. Придвижвайки се по долината на Струма, български войски нападат Амфипол.

Победоносните действия на цар Йоан Асен, за когото няма препятствия на бойното поле, са спрени изненадващо, и то по друг начин: българският владетел е убит от Иванко, представител на болярска партия, недоволна от управлението на царя. Сега вече Петър трябва да действа решително срещу заговорниците, овладели Търново. Той обсажда престолния град, но не се осмелява да го атакува. Без подкрепата на Византия Иванко и най-близките му сподвижници избягват в Константинопол. Скутариот пише, че Петър, след като взел за помощник помалкия си брат Калоян, с всички сили “опустошавал ромейските земи”. Но цар Петър няма време да покаже държавническите си способности. Малко по-късно и той завършва живота си, пронизан от меча на сънародник. Властта в страната преминава към “Йоанис, третия от братята”, най-често назоваван в изворите Калоян. Той продължава започнатото от братята му дело - освобождаването на всички български земи от византийска власт и получаване на признание за международния авторитет на България.

Първите пет-шест години от Калояновото властване донасят известни териториални придобивки. Българският цар се проявява като много добър дипломат и след поредица от пратеничества и активна кореспонденция с папа Инокентий III той постига успех. На 15 октомври 1204 г. папският легат кардинал Лъв пристига в българската столица. На 7 ноември той помазва и посвещава архиепископ Василий за патриарх, който на следващия ден “короняса и благослови цар Калоян, господар на всички българи и власи, и постави на главата му царска корона, и връчи в ръцете му скиптър”.

Независимо от проявеното желание за мир, цар Калоян не се оставя да бъде изненадан от кръстоносците и се подготвя за дълги и сериозни военни действия. Първо подпомага ромеите да вдигнат въстание срещу латинската власт, и градовете Адрианопол и Аркадиопол са освободени. Император Бодуен, след като научава, че византийците с помощта на българския цар овладяват главните градски центрове на Източна Тракия, свиква всички латински отряди, пръснати из Мала Азия, и изпраща към Адрианопол рицарски отряд, командван от Жофроа дьо Вилардуен и Манасие дьо Лил. На 25 март 1205 г. сам императорът и граф Луи дьо Блоа потеглят към Адрианопол.

По това време пристига и цар Калоян с основните си сили, сред които има и 14 000 кумани. На 14 април 1205 г. започва решителната битка, която завършва с катастрофално поражение на кръстоносната армия. Според Хониат и Вилардуен император Бодуен е заловен жив и отведен в Търново, а граф Луи и мнозина от най-висшите барони падат на бойното поле.

По И. Божилов

ЦАР КАЛОЯН

1197-1207

1.1.1. МЕДНА КОРУБЕСТА МОНЕТА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА.

ЛИЦЕ

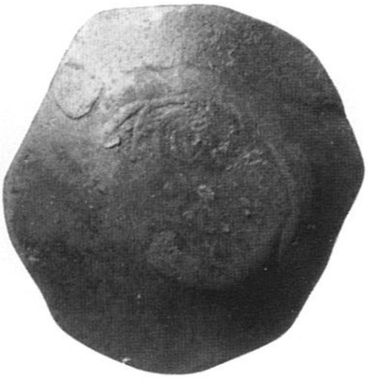

Иисус Христос, прав, с брада, с нимб около главата, стъпил върху правоъгълен субпендион. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

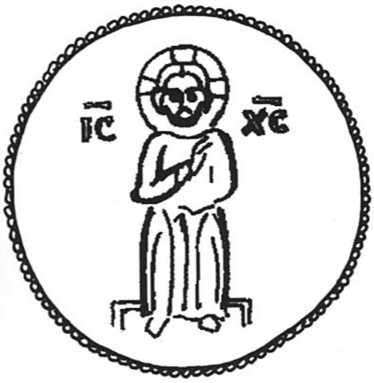

ОПАКО

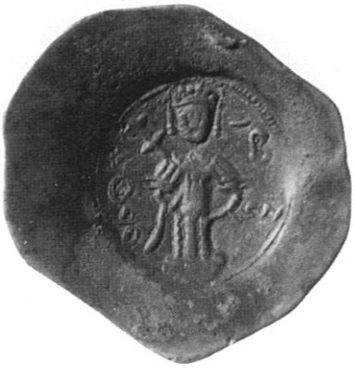

Владетелят, прав, в цял ръст, с брада и мустаци, с корона с пропендули, стъпил върху субпендион. Облечен е в сакос и маниакион. През ръцете му е преметнат лорос. В дясната ръка - двоен кръст с къса дръжка, а лявата е на пояса. Вляво има вертикален надпис: + ΘΔΟ (Θεόδορος). Отдясно са изписани буквата $\overline{\text{B}}$ (βασιλεύς ?) и буквосъчетанието PωMN (τῶν ῥωμαίων ?) в лигатура. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

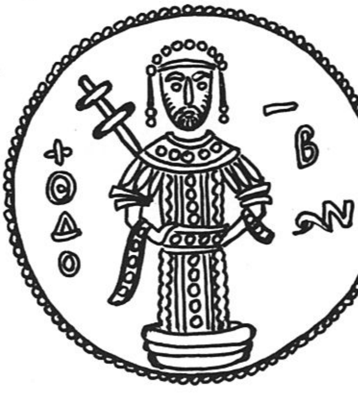

Н.М.
***Ю.П.**, табл. IV, 31а,б - 33.*
***К.Д.**, табл. 513,14.*
Б.П.

Диаметър - 28 мм, тегло - 3,3 г. *Степен на рядкост **R9**.*

1.1.2. МЕДНА КОРУБЕСТА МОНЕТА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА.

ЛИЦЕ

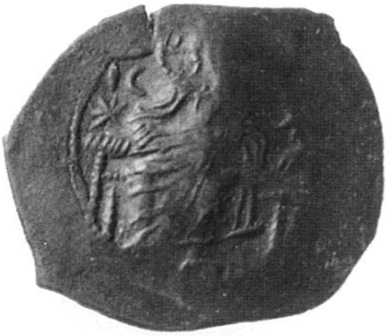

Иисус Христос, седнал на трон без облегало, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Всяко от раменете на кръста е украсено с по един бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. Под тях две многолъчни звезди. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

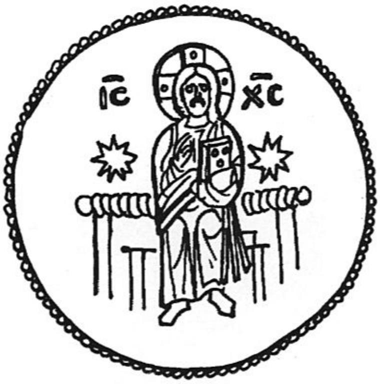

ОПАКО

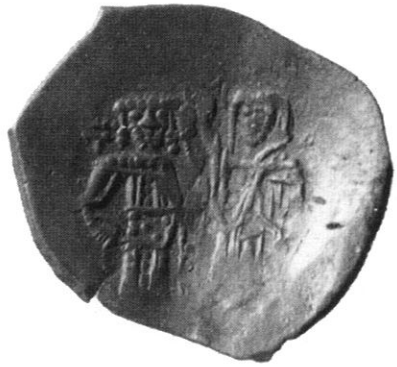

Императорът, прав, отляво, коронясван от Богородица. В дясната си ръка държи лабарум, а в лявата - кълбо с кръст. Най-често фигурите са в три четвърти ръст. Кръгов надпис, често с грешки и пропуски: MAN8HΛ ΔЄCΠH и $\overline{\text{MP}}$ - $\overline{\Theta\text{V}}$. Монетният тип репродуцира четвърто билоново монетосечене на византийския император Мануил I Комнин.

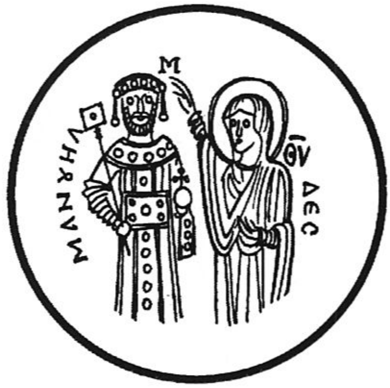

Н.М.
***Ю.П.**, табл. XVI, 156а,б.*
***К.Д.**, табл. 210-11, тип А.*
Б.П.

***Диаметър - 28 мм, тегло - 3,1 г.** Степен на рядкост **R1**.*

1.1.3. МЕДНА КОРУБЕСТА МОНЕТА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА.

ЛИЦЕ

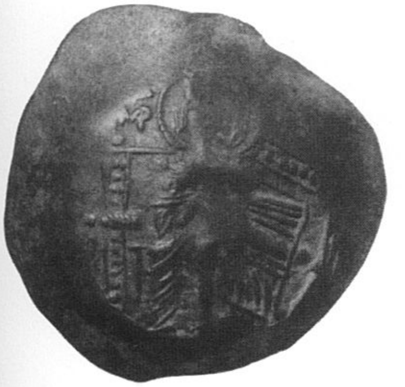

Богородица, седнала на трон с високо облегало, с нимб около главата. Облечена е с туника и мафорион. Пред гърдите си държи Младенеца. В полето от двете страни са изписани инициалите M̅P̅ - Θ̅V̅. Под тях понякога има по една многолъчна звезда, а на раменете на трона - по един бисер.

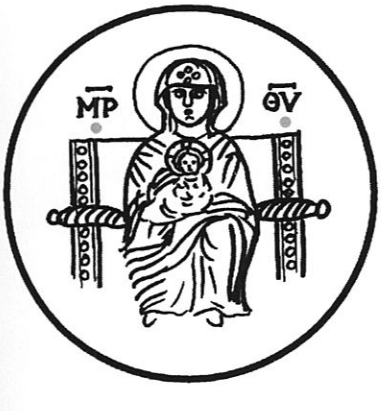

ОПАКО

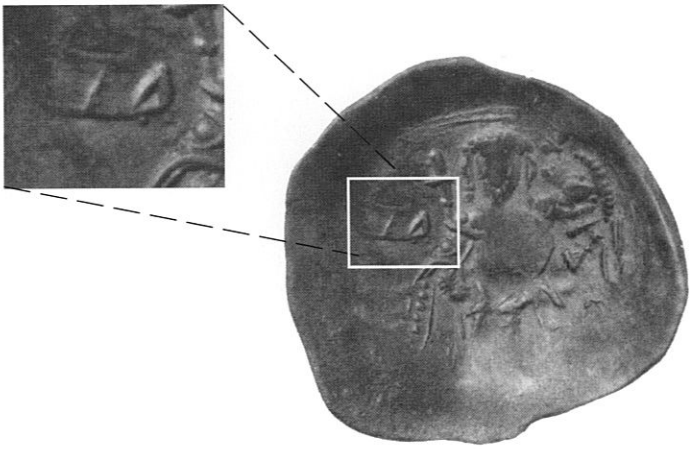

Императорът, прав, в три четвърти ръст, със стема с пропендули, дивитисион, маниакион и лорос. В дясната си ръка държи скиптър с кръст, а в лявата - анексикакия. Над главата благославяща Божия десница. Надпис в няколко реда, често непълен и с грешки: ΙϹΑΑΚΙΟϹ - ΔЄϹΠΟΤΗϹ. Монетният тип репродуцира билоновото монетосечене на византийския император Исак II Ангел.

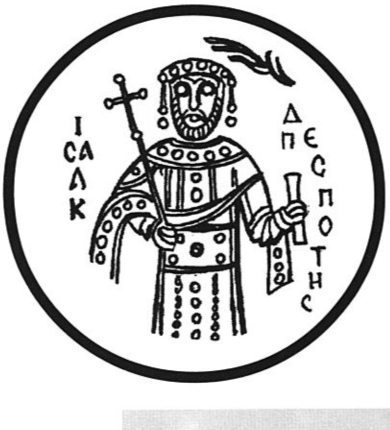

Н.М.
Ю.П., *табл. XVI, 157а,б.*
К.Д., *табл. 2г, тип В.*
Б.П.

Диаметър - 28 мм, тегло - 2,3 г. *Степен на рядкост **R1**.*

1.1.4-8. МЕДНИ КОРУБЕСТИ МОНЕТИ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА.

● ЛИЦЕ

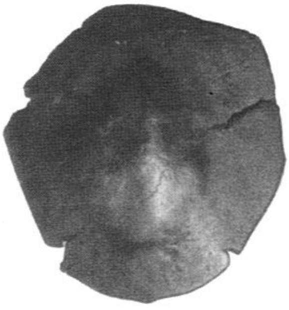

Бюст на Иисус Христос (Емануил) с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко от раменете са изобразени по пет бисера. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

Съществува вариант, при който изображението на Христос е до раменете, а бисерите на раменете на кръста са по един.

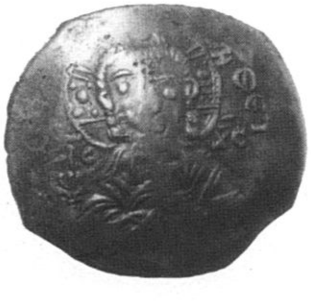

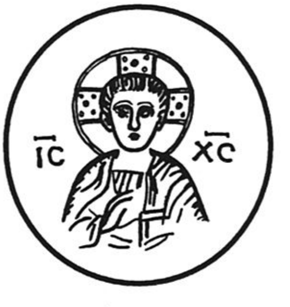

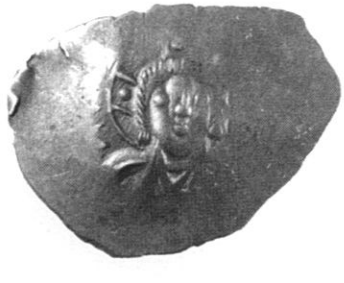

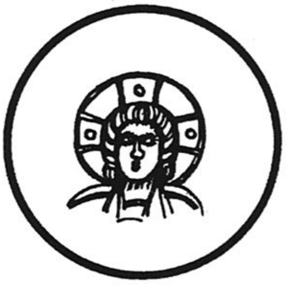

Н.М.
***Ю.П.**, табл. XVI, 158а,б.*
***К.Д.**, табл. 31, тип С (I-V).*
Б.П.

ОПАКО ●

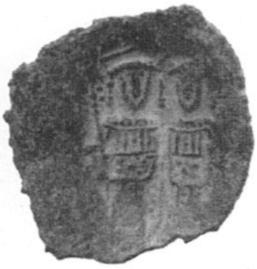

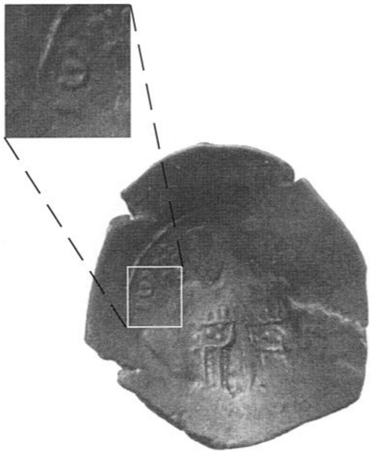

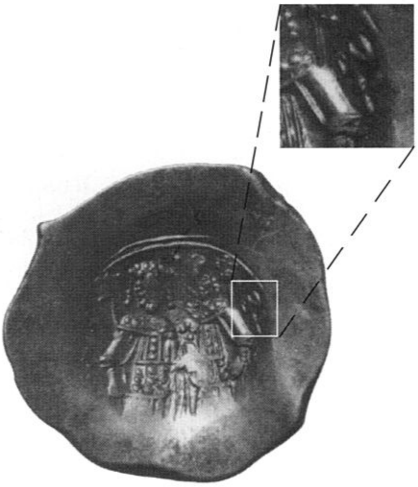

Императорът, вляво, и св. Константин, прави, със стеми с пропендули, дивитисиони и лороси, държат помежду си кълбо с кръст. В ръцете от външната страна държат лабаруми. Кръгов надпис, често с грешки и пропуски: ΑΛΕΞΙΟC ΔΕCΠΟ ο ΚωΝΤΑΝΤΙ.

Съществуват варианти, при които кълбото с кръст липсва или и двамата владетели държат по едно.

Монетният тип репродуцира билоновото монетосечене на византийския император Алексий III Ангел.

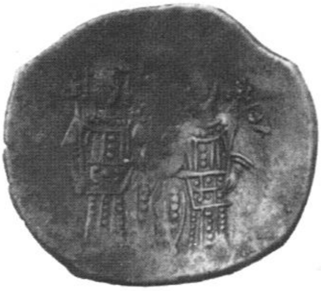

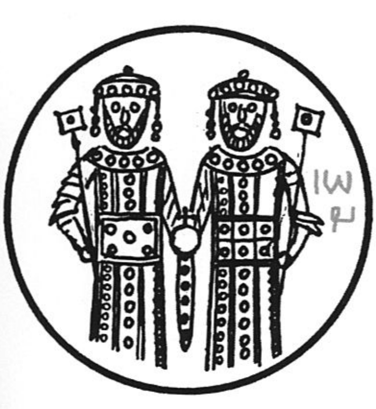

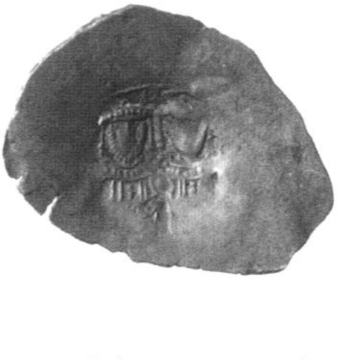

Диаметър - 23 мм, тегло - 3,1 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 2,6 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 2,5 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 24 мм, тегло - 2,3 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 20 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R1.***

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Сякъл ли е Петър (Тодор), братът на Асен, монети? - Нумизматика, 1973, 1, 5-9.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 22-26; табл. IX, 1-7; табл.* 2_{10-12}, 3_{1-4}; *табл. XIV; табл.* 5_{13-14}.

Дочев, К. *Още веднъж за медните монети, отдавани на цар Теодор-Петър (1186-1197) или на византийския владетел Теодор Мангафа (1189-1190). - Нумизматика, 1990, 1, 29-37.*

Йорданов, И. *Монетосеченето на Теодор Мангафа - узурпатор във Филаделфия през (1189-1190) и (1204-1208 г.) - Нумизматика, 1976, 1-2.*

Йорданов, И. *Още веднъж за монетите на Теодор-Петър. - Нумизматика, 1982, 4, 17-24.*

Мутафов, В., А. Койчев, Б. Азманов. *Колективна находка от Поморие с билонови скифати от XII в., свързана с монетосеченето на цар Теодор-Петър. - Нумизматика, 1995-97, 127-153.*

Пенчев, Вл. *Бележки към някои български средновековни монетосечения. - Нумизматика, 1984, 1, 12-13.*

Юрукова, Й. *Нов вид фалшификат на средновековна българска монета. - Нумизматика, 1973, 1, с. 10.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 75-78, 191-194; табл. IV, 31а,б-33, XVI, 156а,б-159.*

Pochitonov, E. *La plus ancienne émission monétaire bulgare du l' époque de Second royaume. - Byzantinoslavica, 31,1970, 1, 54-63.*

Pochitonov, E. *Théodore-Pierre Asene ou Théodore Mancaphas? - Byzantinoslavica, 42, 1981, 1, 52-57.*

Tauratsoglou, J. *Unpublished Byzantine Hoards of Billon Trashea from Greek Macedonia and Thrace. - Balkan Studies, 1973, 144-146, pl. 1.*

Іѡанъ Асѣнь II

ЦАР ЙОАН АСЕН II

1218-1241

Цар Йоан Асен II без съмнение е този член на династията Асеневци, който най-често привлича вниманието на българските и чуждестранните историци. Повечето изследователи са склонни да приемат, че Йоан Асен II е най-бележитата личност сред немалобройните Асеневци, а неговото царуване - най-блестящата епоха от Второто българско царство.

Изворите са категорични: Йоан Асен II е син на цар Йоан Асен I, освободителя на българите от византийско господство. Обикновено заключения за възрастта и оттам за рождената година на Йоан Асен II се правят въз основа на едно понятие, употребено от Георги Акрополит. На два пъти византийският историк назовава бъдещия български цар ἀφῆλιξ. И. Дуйчев, изучавайки употребата на тази дума, достига до извода, че тя означава "момче на 8-11 г.", и приема, че Йоан Асен II е роден най-късно през 1190-1192 г.

За живота му до 1207 г. не знаем нищо. След смъртта на Калоян царският престол е завладян от Борил. Как точно са протекли събитията в Търново, остава неизвестно, но все пак Акрополит не пропуска да отбележи как тази промяна се отразява върху съдбата на "законните" наследници на престола: Йоан Асен и по-малкият му брат Александър тайно са отведени при куманите, а сетне са отправени към земята на русите. Едва след десет години, към 1217 г., Йоан Асен начело на руски наемници потегля към България, за да отвоюва бащиния си трон. След неколкомесечни въоръжени стълкновения той овладява Търново и се провъзгласява за български цар.

Първата външнополитическа стъпка на младия владетел е подсказана от стеклите се обстоятелства. Наскоро след Йоан-Асеновото възшествие през България трябва да премине унгарският крал Андрей начело на армията си, изтощена от несполучливия кръстоносен поход. На него било заявено, че ще му се разреши да продължи своя път само при едно условие: ако даде дъщеря си за съпруга на българския цар. Договореният царствен брак трябвало да получи папската благословия и е осъществен към 1221 г. По всяка вероятност към това време на България са върнати загубените през 1211 г. Браничевска и Белградска област. Теодор Дука Ангел, амбициозният владетел на Епир, изпреварва латинците и сключва съюз с цар Йоан Асен II. Приятелските отношения са скрепени с брака на дъщерята на българския владетел, Мария, и деспот Мануил, брат на солунския император.

През 1228 г. Латинската империя подема голяма дипломатическа кампания, като на цар Йоан Асен II е предложено да стане тъст и настойник на малолетния Бодуен. Постоянният враг на латинците Теодор Ангел реагира неразумно и вместо да удари Константинопол, насочва армията си срещу българите. На 9 март 1230 г. край Клокотница войските му са разбити, а самият той заедно с цялото си семейство попада в плен. Българските войски бързо настъпват и за кратко време завоюват голяма част от Тракия (с Адрианопол, Димотика и Волерон), Македония (Серес, Пелагония и Прилеп), Велика Влахия и Албания, или както е казано в Търновския надпис, "от Одрин и до Драч". Освен това българският цар налага своето влияние в Солун, където управлява неговият зет деспот Мануил Ангел. Самочувствието на победител го кара да заяви, че "фръзите" (латинците) държат само

"Цариград" и се подчиняват на ръката му, тъй като нямат друг владетел освен него.

Цар Йоан Асен II дава външна изява на нарасналата си мощ и самочувствие. Напълно в духа на византийските василевси той проявява своето покровителство над Света гора, която посещава през същата 1230 г. и богато дарява някои от манастирите. В издадените по същото време документи той започва да се подписва "цар на българи и гърци". Йоан Асен II вече има сериозна нужда от автокефална Българска църква и патриарх, които да узаконят неговата позиция. Намерението му да отхвърли ненужната уния с Рим и да върне Българската църква в лоното на православието, се натъква на съпротивата на примас Василий, който в знак на протест се оттегля в манастир. За нов търновски архиерей е избран Йоаким, който заминава за Никея и получава своя сан от вселенския патриарх Герман II. По този начин е възстановено каноническото и йерархическото общение между Българската църква и Православния изток. Издава се специално съборно решение - сигилион, с което на търновския архиерей е даден санът "патриарх".

Последните години от живота на цар Йоан Асен II преминават сравнително спокойно. Той е в мирни отношения със Сърбия, където властва зет му Стефан Владислав, с Никея е в съюз, а срещу Константинопол вече не предприема никакви действия. Едно-единствено сведение, непотвърдено от други извори, ни уведомява, че цар Йоан Асен II почива около празника на св. Йоан (Еньовден, 24 юни), 1241 г.

По И. Божилов

1.2.1. ЗЛАТИЦА (ПЕРПЕРА).

ЛИЦЕ **ОПАКО**

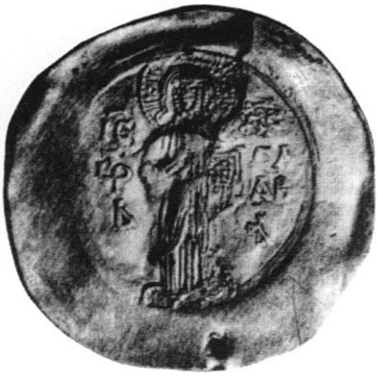

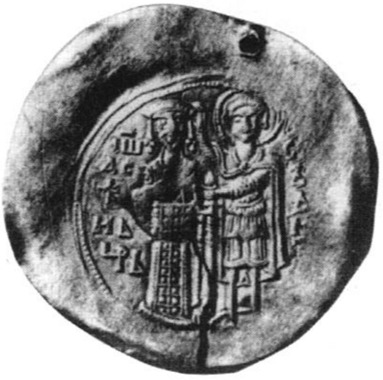

Иисус Христос, прав, в цял ръст, с дълга коса и брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо на кръста са поставени по пет точки. Христос е облечен с хитон и синдон. Стъпил е върху овален субпендион. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC, а под тях вертикален надпис: ЧР/Ь - СЛ/АВ/Ѣ.

Царят, отляво, и св. Димитър, в цял ръст, държат меч с върха надолу. С дясната ръка светецът коронясва владетеля. Йоан Асен е със стема с пропендули и къса брада. Облечен е в маниакион и дивитисион. Дясната му ръка е поставена пред гърдите. Светецът е с нимб, голобрад, облечен с къса воинска туника, ризница, сагион и мантия, стъпил върху овален субпендион. Вертикален надпис в двете полета: IѠ/АС/Ѣ/НЬ/ЧРЬ - С(Т)/Ъ/Д/М/Т.

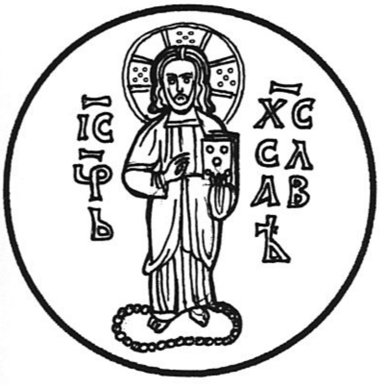

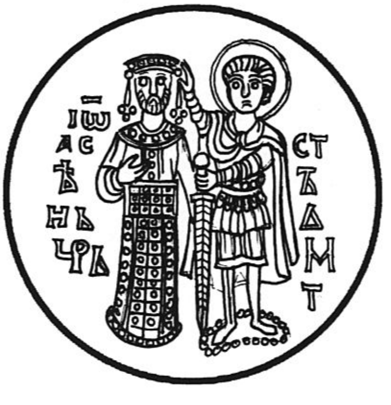

Н.М.
Ю.П., *табл. IV, 34а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 30 мм, тегло - 4,33 г, 18 карата.
Степен на рядкост ***R10.***

1.2.2. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЕСАЛОНИКА.

ЛИЦЕ

ОПАКО

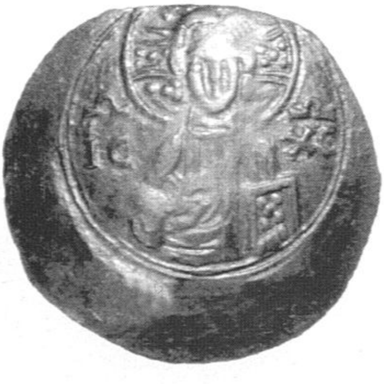

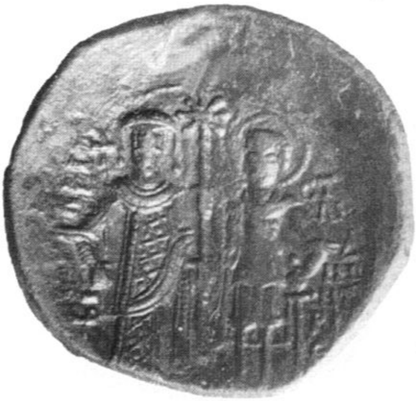

Бюст на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо на кръста са поставени по пет точки, а понякога в празните полета между раменете - по една точка. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите ІС - ХС, като лигатурата над буквите е в три разновидности: Ω ━•━ ━.

Царят, отляво, и св. Димитър, в цял ръст, държат кръст с лъчи, наподобяващ осемлъчна звезда. Йоан Асен е с корона с пропендули и къса брада. Облечен е в маниакион, дивитисион и хламида. През лявата му ръка е преметнат лорос, а с дясната държи скиптър с кръст. Светецът е с нимб, голобрад, облечен с къса воинска туника, ризница и сагион. В лявата си ръка държи меч, насочен надолу. Вертикален надпис в двете полета: ІѠ/АС/Ѣ/N/Ъ/Ⱌ - СТ/ΔІ/М/НТ/РІ/Є.

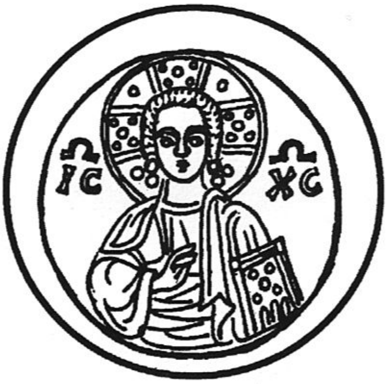

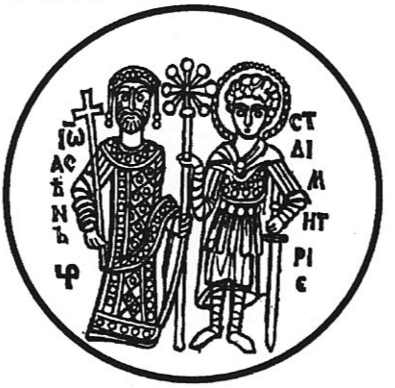

***Н.М.**, 69-70, обр. 4-6.*
***Ю.П.**, табл. IV, 35-36а,б.*
***К.Д.**, табл. 813.*
***Б.П.**, №1.*

Диаметър - 26 мм, тегло - 2,8 г. *Степен на рядкост **R9**.*

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Първата златна монета на цар Иван Асен II. - ИБАИ, 8, 1934, 361-368.*
Герасимов, Т. *Колективни находки на монети през 1965 г. - ИАИ, 29, 1966, с. 213.*
Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 65-68; табл. XXV, 1; табл.* 8_{13}.
История на България, 3. С., 1982, с. 177.
Йорданов, И. *Монети и монетно обръщение в средновековна България 1081-1261. С., 1984, 89-91.*
Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 69-71.*
Пенчев, Вл. *Едно мнение за характера на скифатното монетосечене на Иван Асен II. - Нумизматика, 1977, 1-2, 29-45.*
Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 78-81; табл. IV, 34а,б-36а,б.*
Hendy, M. F. *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261. Washington, 1969, 296-297.*
Pencev, Vl. *Where Have the Coins of the Bulgarian Czar Ivan Asen II Been Struck? - Macedonian Numismatic Journal, 1996, 2.*

ЦАР МИХАИЛ II АСЕН

1246-1256

След убийството на малолетния престолонаследник на цар Йоан Асен II, Калиман I Асен (1241-1246), за владетел на българския престол е провъзгласено друго дете - осемгодишният Михаил II Асен (1246-1256), син на цар Йоан Асен от брака му с Ирина Комнина. Оспорването на регентските права между болярски групировки спомага да продължи откъсването на територии от България. Така Йоан III Дука Ватаци през 1246 г. завладява съвсем лесно Родопската област и част от Македония. Между 1247 и 1250 г. България упорито защитава Белградската и Браничевската област от претенциите на Унгария, но даже и политическата сватба между Михаил II и дъщерята на Ростислав Михайлович, княз и роднина на крал Бела IV, не може да спаси тези територии. През 1254 г. в съюз с търговския град република Дубровник България започва война със Сърбия, но след вестта за смъртта на Йоан III Дука Ватаци усилията се пренасочват към връщане на завладяната Родопска и Македонска област от Византия. Обаче Теодор II Ласкарис се оказва със забележителни качества на пълководец и въпреки крехкото си здраве води войната твърдо и енергично. През пролетта на 1256 г. български войски с помощта на куманска конница достигат до р. Регина (дн. Еркене, Турция), но вестта за заговор в Търново принуждава цар Михаил II Асен да поиска примирие. Това коства наново загубата на новоосвободените територии. Царят бързо се връща в Търново, за да потуши организирания от братовчед му Коломан заговор, но е убит.

С оглед тематичната насоченост на изложените факти и липсата на сведения за монети на Михаил II Асен ще изтъкнем следните доводи:

1. Факт е, че вече съществува традиция в българското монетосечене.
2. При съществуващите борби за регентството и престола, за да утвърди сина си като цар, Ирина Комнина несъмнено се е наложила да се отсекат монети на новия цар.
3. Страхът на чужденката Ирина, потресена от отравянето на предишния малолетен престолонаследник Калиман, я кара да търси повече упование в Бога и небесния закрилник на сина си - Архангел Михаил. Това се подчертава по подходящ начин и на самите монети.

Имаме налице безспорна връзка между семантиката на изображението на една монета - ***цар с ангелски криле*** - и показания на цветната илюстрация оловен печат с фамилното име Асѣнь, на който е изобразен ***"ангел с царски одежди и инсигнии"***. Ангелските криле на монетата и печата са изобразени и на двете места абсолютно по един и същи начин - с разперени навън пера - и коренно се различават от прибраното крило, характерно за подобни византийски монети от периода на Палеолозите.

В защита на нашето становище, че на цар Михаил II Асен принадлежат както въпросната монета, така и приписваният досега на цар Константин Асен оловен печат, можем да изтъкнем още доводи, които ще бъдат предмет на статия, специално посветена на тази тема.

1.3.1. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

● ЛИЦЕ

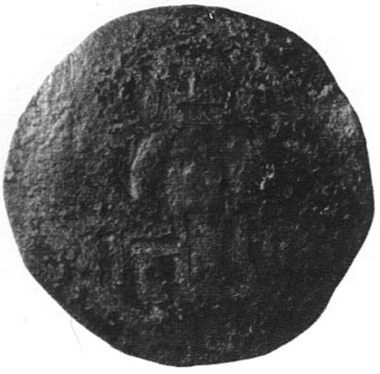

Иисус Христос с брада и мустаци, седнал на трон без облегало. Облечен е с хитон и синдон, а около главата Му има нимб с вписан в него кръст. На всяко от раменете е изобразен по един бисер. С лявата Си ръка държи опряно на колене Евангелие, а с дясната благославя пред гърди.

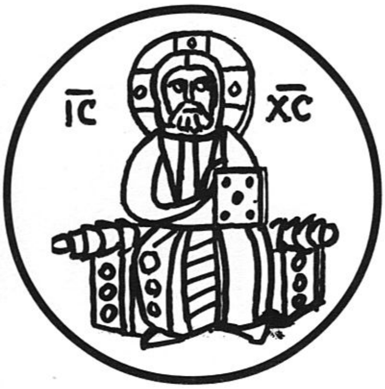

ОПАКО ●

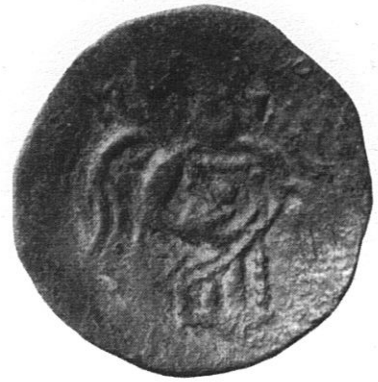

Цар Михаил Асен, прав, голобрад, с трапецовидна корона с пропендули. Облечен е със сакос и маниакион, обсипани с бисери. Над лактите - перебрахион, а лоросът минава свободно под наклон пред тялото и завършва преметнат през дясната ръка, с която държи анексикакия (?). Около главата му има нимб, а на раменете му - ангелски криле. В лявото поле е изписана буквата М, а в дясното по всяка вероятност съкращението на титлата царь - ЦР.

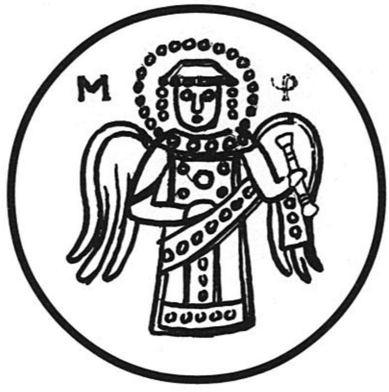

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 22 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.3.2. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ

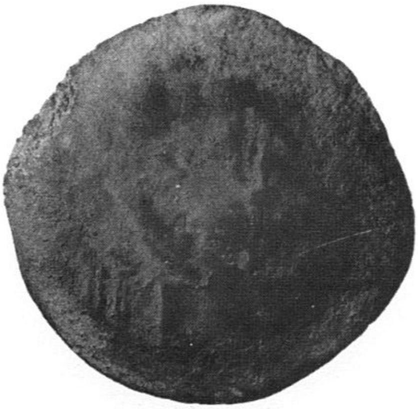

Иисус Христос, с брада и мустаци, седнал на трон без облегало. Облечен е с хитон и синдон, а около главата Му има нимб с вписан в него кръст. Всяко от раменете на кръста е украсено с по един бисер. С лявата Си ръка Христос държи опряно на колените Евангелие, а с дясната благославя пред гърди.

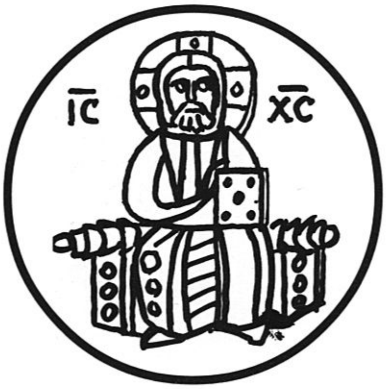

Публикува се
за първи път.

ОПАКО

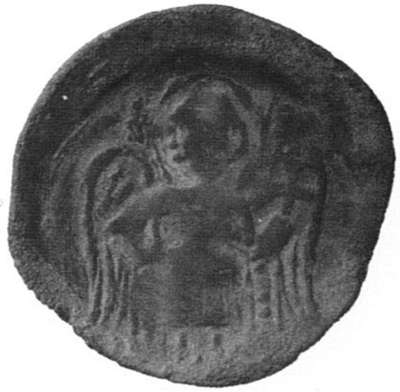

Цар Михаил Асен, прав, голобрад, с трапецовидна корона с пропендули. Облечен е с далматика. Над лактите - перебрахион. Лоросът е преметнат през лявата ръка, държаща кълбо с кръст; в дясната - скиптър (?). Около главата му има нимб, а на раменете му - ангелски криле. В лявото поле е изписана буквата М, а в дясното по всяка вероятност съкращението на титлата царь - Ч.

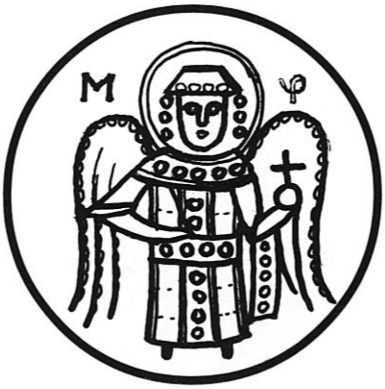

Диаметър - 23 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

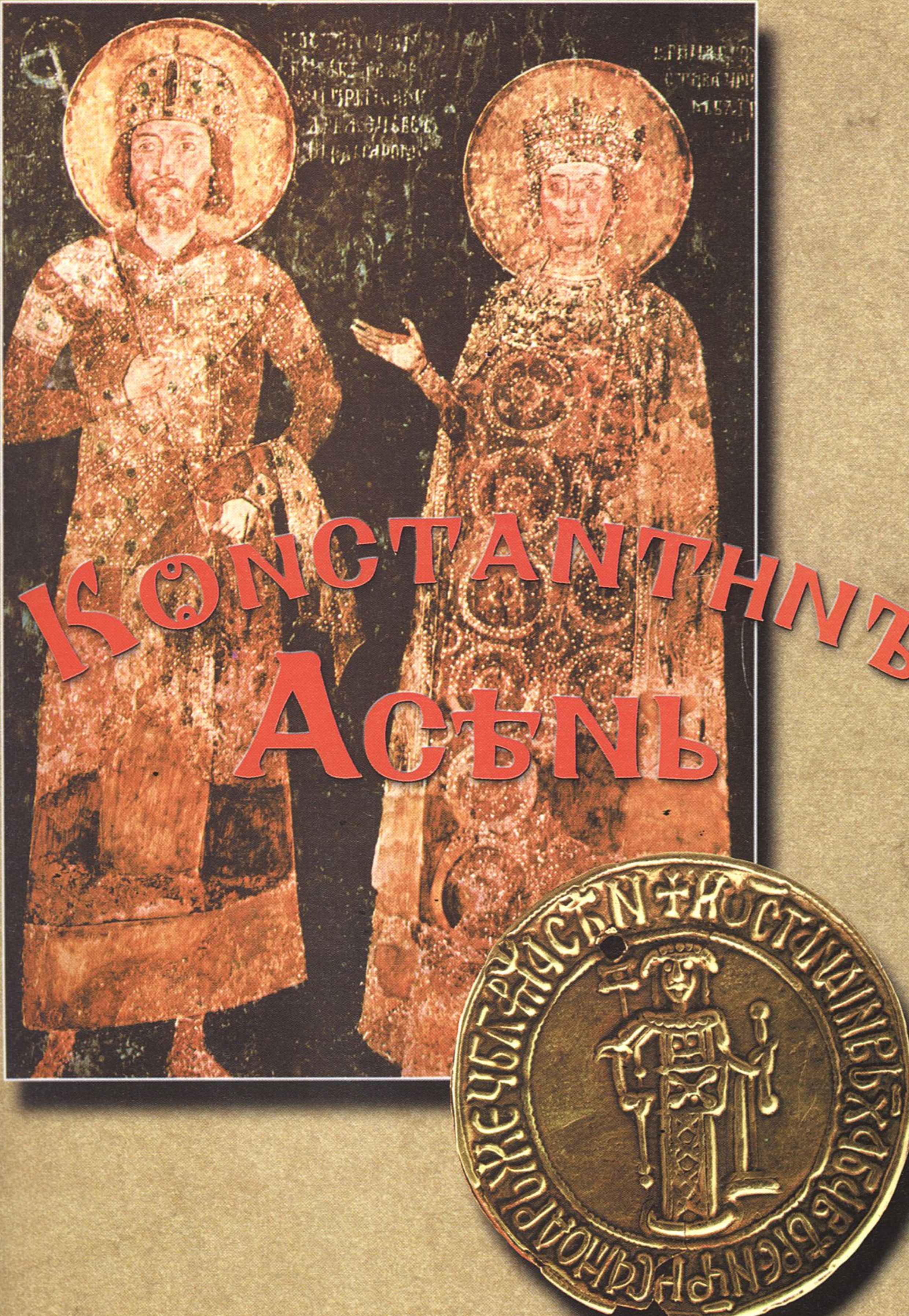

КОНСТАНТИНЪ АСѢНЬ

КОНСТАНТИН АСЕН

1257-1277

Болягинът Константин Тих, управител на Скопската област, застава начело на движението против търновския цар Михаил II Асен и Регенския мир, според който западните и югозападните български земи трябва да бъдат отстъпени на Никейската империя. След смъртта на едва осемнадесетгодишния Михаил II Асен, с подкрепата на севастократор Калоян, Константин Тих влиза в столицата с помощта на търновските боляри и се провъзгласява за цар. За да узакони властта си, той се жени за дъщерята на никейския император Теодор II Ласкарис, Ирина, внучка на цар Йоан Асен II, като си присвоява и фамилното име Асен.

През януари 1260 г. е подновен договорът между Търново и Никея, едно от чиито условия предвижда сътрудничество в борбата против болярина Мицо. По това време той разширява владенията си и става опасен не само за цар Константин Асен, но и за Никейската империя. След възстановяването на Византия на 25 юли 1261 г. византийската дипломация е заинтересована от създаване на междуособици в България и започва да се намесва на страната на Мицо, а също така се старае да привлече на своя страна деспот Яков Светослав. В отговор на опитите на Византия да организира антибългарска коалиция, цар Константин Асен привлича на своя страна Яков Светослав и сключва съюз с епирския деспот Михаил II за съвместни действия против Византия.

С подобряването на българо-унгарските отношения и създаването на антивизантийска коалиция начело с неаполитанския крал Карл Анжуйски Византия е поставена в крайно тежко положение. През 1268 г. почива царица Ирина. Император Михаил VIII Палеолог използва този повод, за да неутрализира българите, като предлага на българския цар да се ожени за неговата племенница Мария. Женитбата на Константин Асен с принцесата се състои още през 1269 г. Византийците обаче нямат намерение да изпълнят и останалата част от договора и да върнат черноморските крепости, тъй като през 1270 г. се съюзяват с унгарците, а през следващата 1271 г. - и с татарите. Император Михаил VIII Палеолог прибягва и до други дипломатически комбинации. През 1274 г., за да отстрани опасността от Анжуите, сключва уния с Римската църква. На свикания в Лион събор византийските пратеници поставят въпроса за независимостта на Българската църква, тъй като тя няма благословията на папата.

Цар Константин Асен се разболява и няма възможност да управлява държавата. Царица Мария се стреми да осигури престола за сина си и през 1273 г. малолетният Михаил е провъзгласен за съцар на своя баща.

Цар Константин Асен загива в битка срещу войските на въстаналия народ, предвождан от Ивайло.

По П. Петров

1.4.1. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП (БЕЗ ФАМИЛНО ИМЕ).

ЛИЦЕ

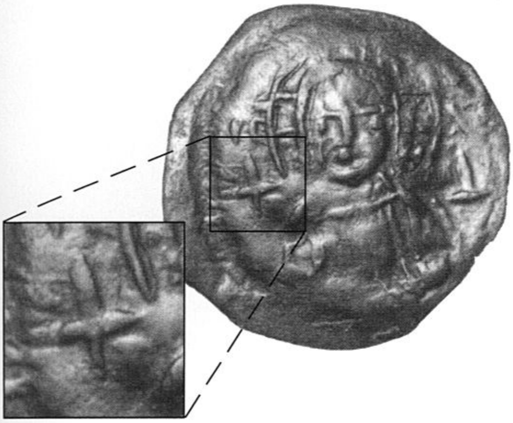

Допоясно изображение на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст. На всяко рамо на кръста има по пет бисера. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи свитък, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{ІС}}$ - $\overline{\text{ХС}}$, под които са изобразени два кръста, силно наподобяващи лилии.

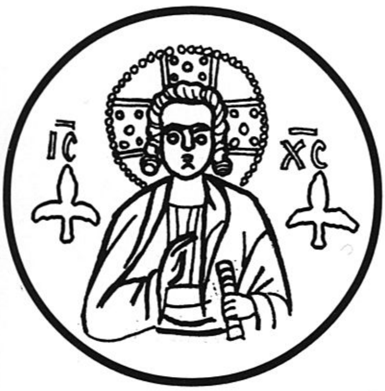

ОПАКО

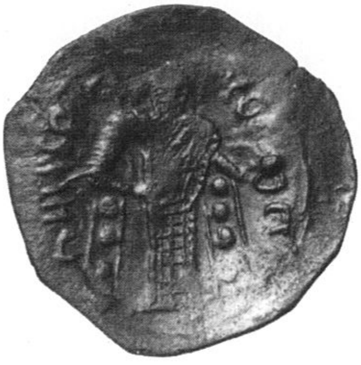

Цар Константин Асен, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Царят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос. През раменете и ръцете му е преметнат лорос, чиито краища са украсени с по четири едри бисера. В дясната си ръка държи лабарум с къса дръжка, а в лявата - кълбо с кръст. От двете страни на фигурата има полукръгов надпис КО СТА - NДИНЧ, започващ отдясно на главата.

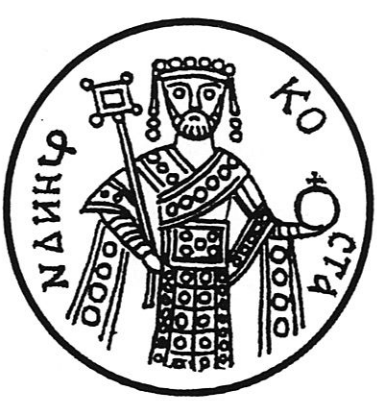

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 24 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.4.2. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП (БЕЗ ФАМИЛНО ИМЕ).

● ЛИЦЕ

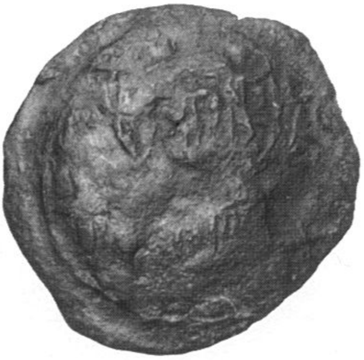

Допоясно изображение на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст с по пет бисера на всяко рамо. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи свитък, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$, под които са изобразени два кръста, за разлика от 1.4.1. Рамената на кръстовете са очертани с плътни линии.

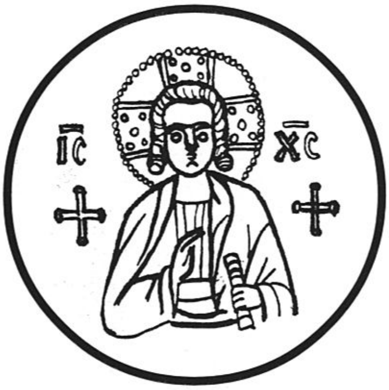

ОПАКО ●

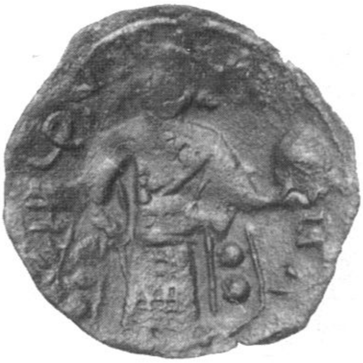

Цар Константин Асен, прав, с брада и мустаци, със стема с пропендули. Облечен е в сакос. През ръцете и раменете му е преметнат лорос, украсен с бисери. В дясната си ръка държи лабарум, а в лявата - кълбо с кръст. От двете страни на фигурата има полукръгов надпис КО СТА - NΔИНЧР или КО СТ - ΔN ӴР, започващ отдясно на главата.

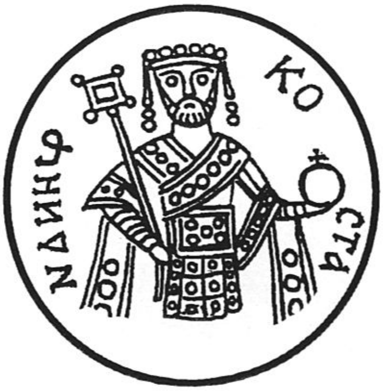

Н.М., *с. 80, обр. 20-24.*
Ю.П., *табл. IV, 37-38а,б.*
К.Д., *табл. 814.*
Б.П., *№6.*

Диаметър - 24 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.4.3. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ТРЕТИ ТИП (БЕЗ ФАМИЛНО ИМЕ).

● **ЛИЦЕ**

ОПАКО ●

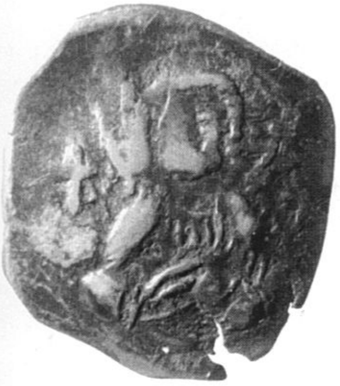

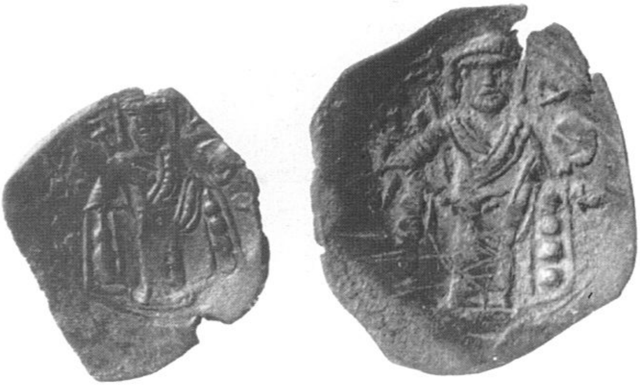

Допоясно изображение на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст с по пет бисера на всяко рамо. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи свитък, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС, под които са изобразени два кръста. Раменете на кръстовете са очертани с плътни линии.

Цар Константин Асен, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Царят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос. През раменете и ръцете му е преметнат лорос, украсен с бисери. В дясната си ръка държи лабарум с къса дръжка, а в лявата - кълбо с кръст. Отстрани на фигурата вертикално е изписано: КО/СТ/А - Δ/Ν/Φ.

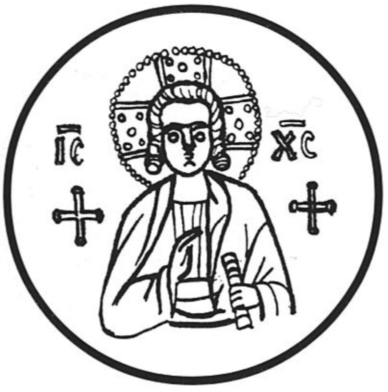

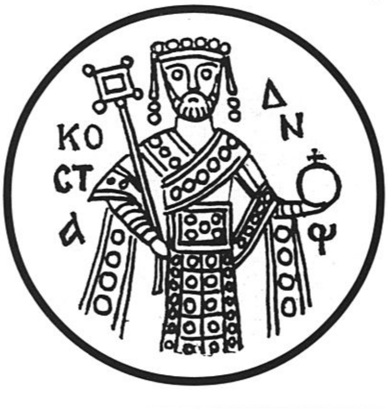

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 24 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.4.4-6. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ЧЕТВЪРТИ ТИП (С ФАМИЛНО ИМЕ АСЕН).

● ЛИЦЕ

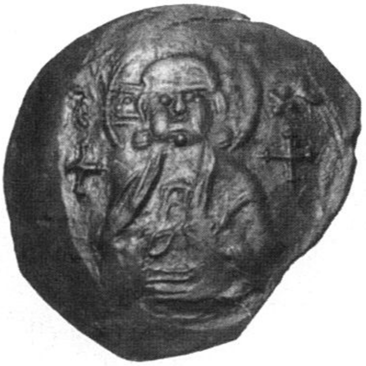

Допоясно изображение на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи свитък, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$, под които са изобразени два кръста. Раменете на кръстовете са очертани с плътни линии.

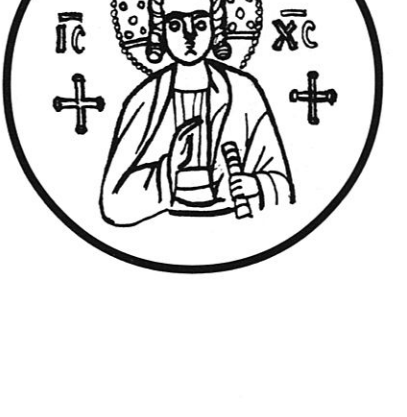

Н.М., *с. 81, обр. 25-27.*
Ю.П., *табл. IV, 40.*
К.Д., *табл. 813.*
Б.П., *№7.*

ОПАКО ●

Вариант А

Царят, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Владетелят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос. През ръцете и раменете му е преметнат лорос, обсипан с бисери. В дясната си ръка държи лабарум с къса дръжка, а в лявата - кълбо с кръст. От двете страни на фигурата има многоредов надпис: отляво КО/СТ/ АД/N, а отдясно съкращението на титлата царь - Ч, последвано от фамилното име А/С/Ѣ/N.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но вдясно надписът АСѢN е поставен хоризонтално над кълбото.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но в надписа липсва буквата Ѣ - А/С/N.

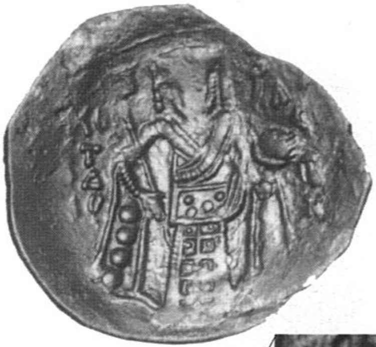

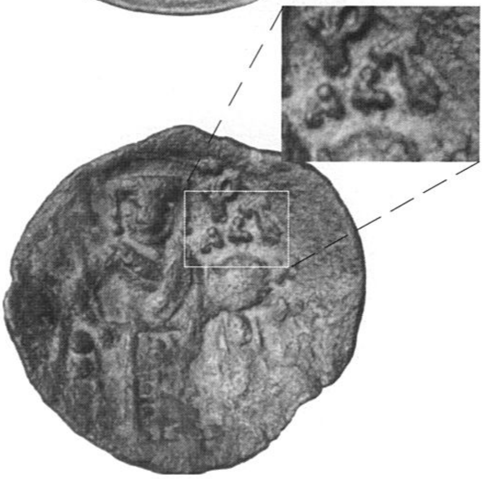

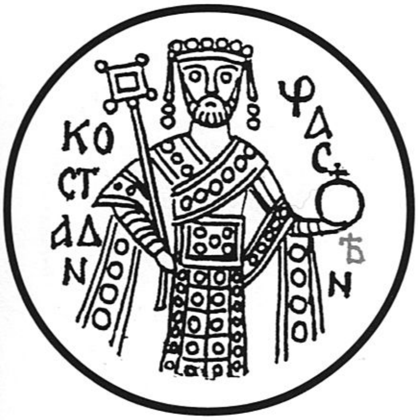

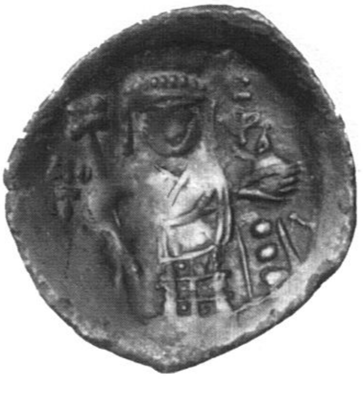

Диаметър - 24 мм, тегло - 2,3 г. *Степен на рядкост* ***R3.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 24 мм, тегло - 2,6 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.4.7. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЕТИ ТИП (С ФАМИЛНО ИМЕ АСЕН).

● ЛИЦЕ

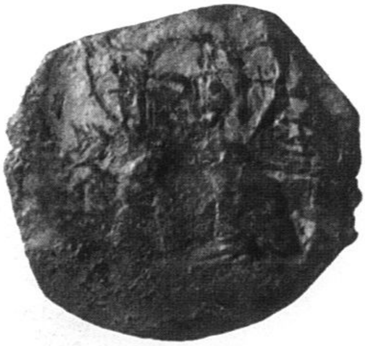

Допоясно изображение на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст с по пет бисера на всяко рамо. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи свитък, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС, под които са изобразени два кръста. Раменете на кръстовете са очертани с плътни линии.

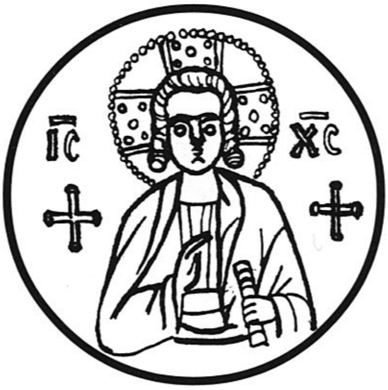

ОПАКО ●

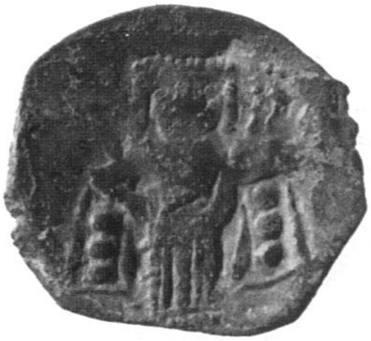

Изображението е както при 1.4.4-6, но стилът е примитивен, фигурата е силно скъсена и на краищата на лороса има само по три бисера. Надписът обикновено липсва. От същия тип съществуват екземпляри със силно редуцирано тегло.

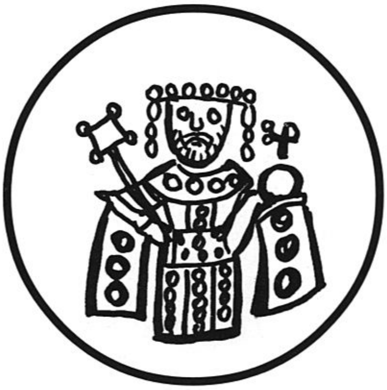

Н.М., *с. 82, обр. 28.*
Ю.П.
К.Д., *табл. 817-18.*
Б.П.

Диаметър - 21 мм, тегло - 2,2 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.4.8. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ШЕСТИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

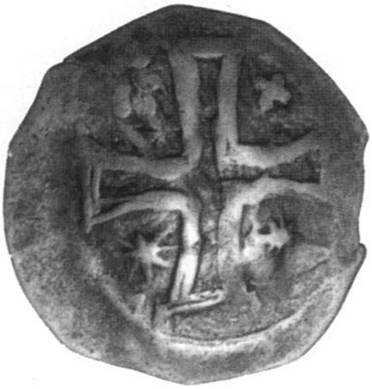

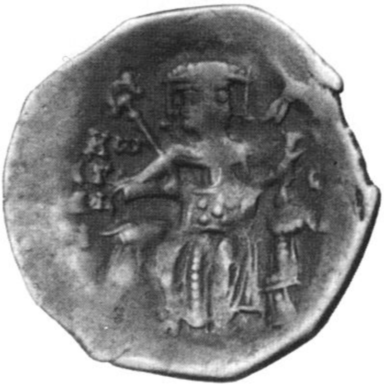

Голям равнораменен кръст от палестински тип, очертан с двоен контур. На всяко връхче на краищата на раменете има кръгче. В горното поле от двете страни на централното рамо са изписани инициалите IC̄ - XC̄, а в долното поле са изобразени две осемлъчни звезди.

Цар Константин Асен със стема с прependули, седнал на трон без облегало. Владетелят е със заоблена брада и мустаци. Облечен е в дивитисион и маниакион, а през ръцете му е преметнат лорос. В дясната ръка държи лабарум, а в лявата - анексикакия. В полетата надпис KW/CT/AN/Δ - Ψ̄/AC/(Ѣ)/N. Горе вдясно - благославящата Божия десница.

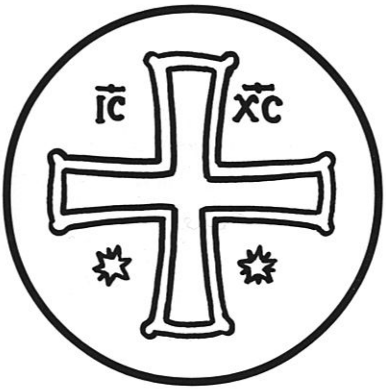

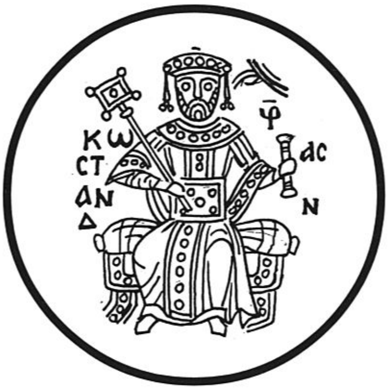

Н.М., *с. 79, обр. 18.*
Ю.П., *табл. V, 41а,б.*
К.Д., *табл. 91.*
Б.П.

Диаметър - 23 мм, тегло - 2,7 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.4.9-10. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, СЕДМИ ТИП.

● ЛИЦЕ

Вариант А

Голям равнораменен кръст от палестински тип, очертан с двоен контур. На всяко връхче на краищата на раменете има кръгче. В горното поле от двете страни на централното рамо вместо инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$ са поставени точки, а в долното поле са изобразени две осемлъчни звезди. В средата едра точка.

Вариант Б

Голям равнораменен кръст от палестински тип без допълнителни елементи. Монетното ядро е силно редуцирано.

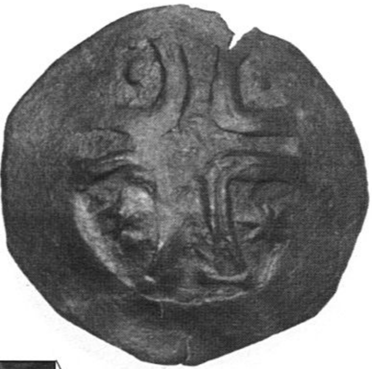

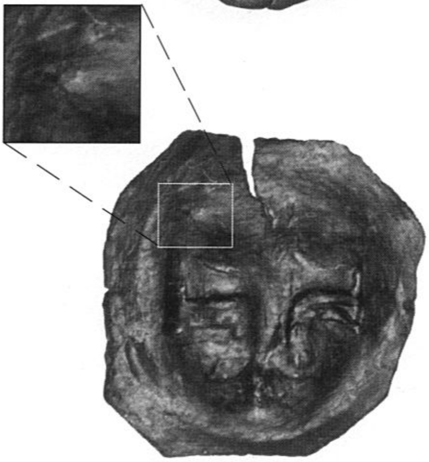

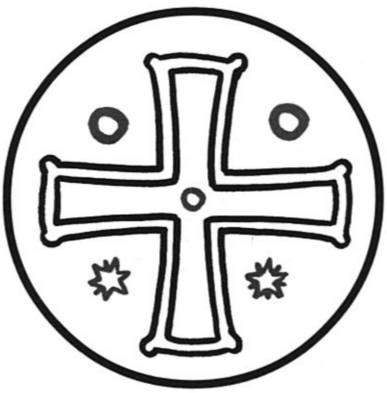

Н.М., *с. 78, обр. 16, 17, 19.*
Ю.П.
К.Д., *табл. 9г.*
Б.П., *№4.*

ОПАКО ●

Цар Константин Асен със стема с пропендули, седнал на трон без облегало. Владетелят е със заоблена брада и мустаци. Облечен е в дивитисион и маниакион. През ръцете му са преметнати краищата на лорос. В дясната си ръка държи лабарум с къса дръжка, а в лявата - анексикакия. От двете страни на фигурата има надпис: вляво КѠ/СТ/АN/Δ, а вдясно съкращението на титлата царь - Ц̅Р, последвано от фамилното име АС/(Ѣ)/N. В полето горе е изобразена благославящата Божия десница.

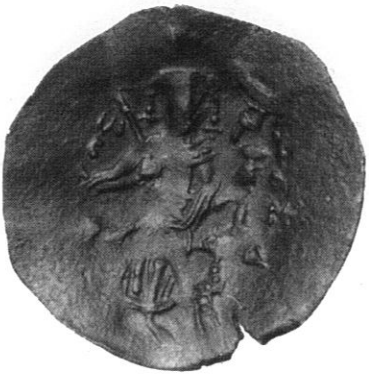

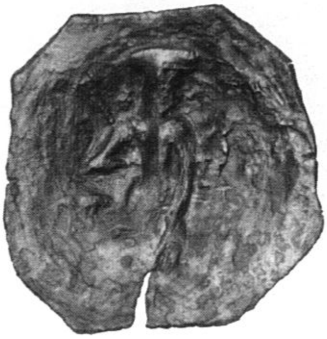

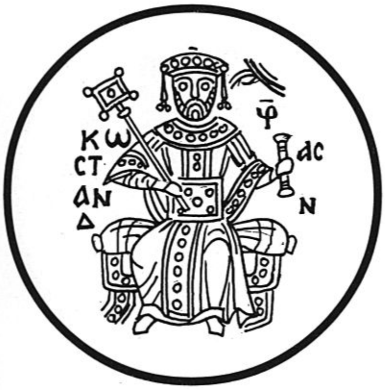

Диаметър - 26 мм, тегло - 2,9 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 23 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.4.11. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ОСМИ ТИП.

ЛИЦЕ

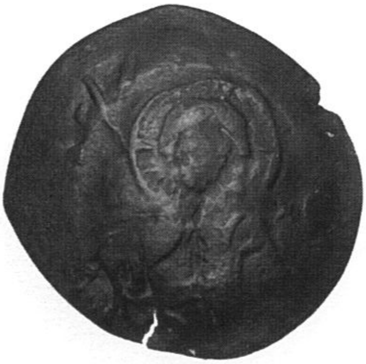

Допоясно изображение на Иисус Христос с брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC.

ОПАКО

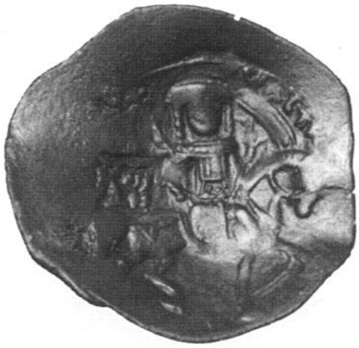

Царят на кон в ход надясно, с развята хламида, със стема с пропендули. Облечен е в сакос и маниакион. В дясната си ръка държи скиптър, завършващ с двоен кръст, а в лявата - юздите на коня. Под хламидата - хоризонтален надпис: KѠ(N)/CTAN/(ΔHN). Отдясно в полукръг ЧACѢN.

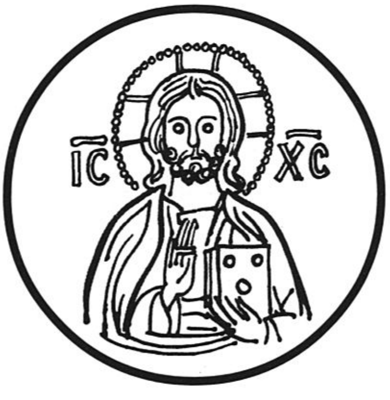

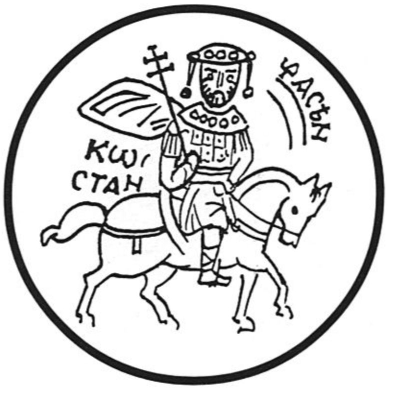

Н.М., *с. 76, обр. 11-15.*
Ю.П., *табл. V, 42а,б-43.*
К.Д., *табл. 93-5.*
Б.П., *№5.*

Диаметър - 24 мм, тегло - 2,7 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.4.12. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ДЕВЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

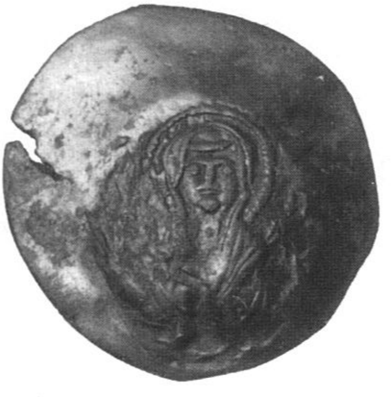

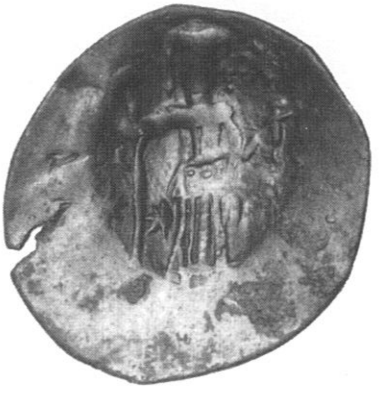

Допоясно изображение на Богородица Агиосоритиса (Светогорска), с перлен нимб около главата. Облечена е с туника и мафорий. Ръцете ѝ са вдигнати молитвено нагоре. В полето от двете страни са изписани инициалите ($\overline{\text{МР}}$ - $\overline{\text{ΘV}}$) и частичен надпис АГНА СО. Под изображението - две многолъчни звезди.

Царят, прав, в цял ръст, със стема с пропендули, брада и мустаци. Облечен е в дивитисион и маниакион. През лявата му ръка, държаща анексикакия, е преметнат лорос, а с дясната високо горе е хванал жезъл с дълга дръжка, завършващ с кръст, който е вписан в кръг. Надпис: К/ОС/ТА/N/Δ - Ф/АС/(Ѣ)/N. В полетата са изобразени три шестолъчни звезди.

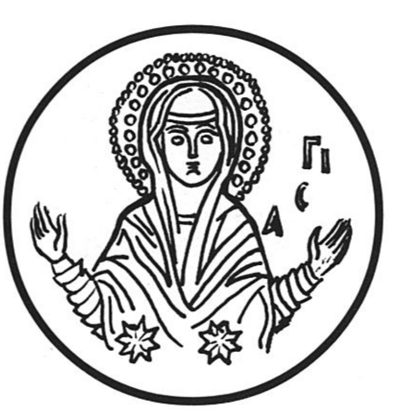

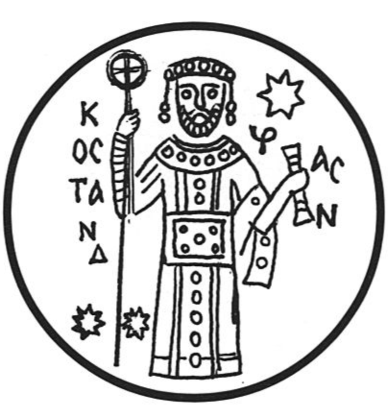

Н.М.
Ю.П., *табл. V, 46а,б.*
К.Д., *табл. 9в.*
Б.П., *№9.*

Диаметър - 28 мм, тегло - 3,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.4.13-16. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ДЕСЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

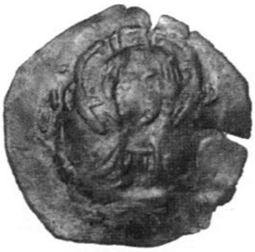

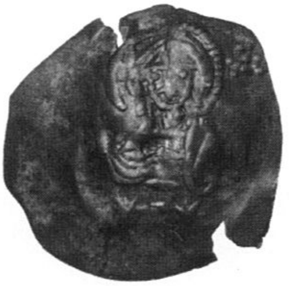

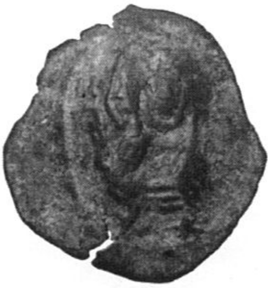

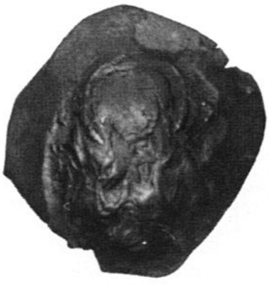

Н.М., *с. 80. обр. 20-24.*
Ю.П., *табл. V, 44а,б-45.*
К.Д., *табл. 9г.*
Б.П., *№8.*

Допоясно изображение на Иисус Христос Пантократор (Вседържител) с брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи отворено Евангелие, а с дясната благославя встрани. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. Под изображението - две многолъчни звезди.

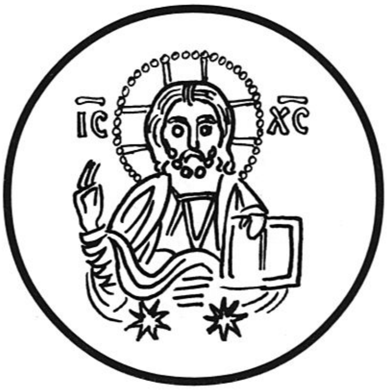

ОПАКО ●

Вариант А

Цар Константин Асен, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Владетелят е със заоблена брада и мустаци. Облечен е в дивитисион и маниакион. През лявата му ръка, държаща анексикакия, е преметнат краят на лорос. С дясната ръка е хванал високо горе жезъл, завършващ с кръст, който е вписан в кръг. Надпис: К/ОС/ТА/N/Δ - Ч/АС/(Ѣ)/N. В полетата на различни места са разпръснати няколко звезди.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в надписа липсват фамилното име АСѢNЬ и съкращението на титлата царь - Ч.

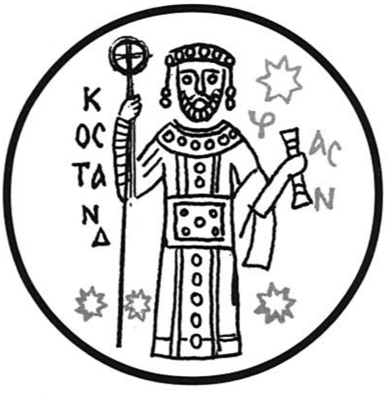

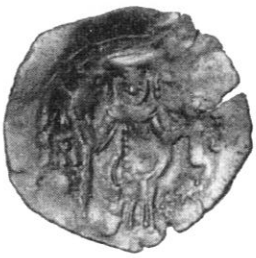

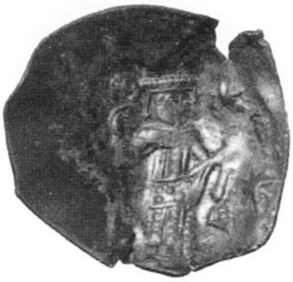

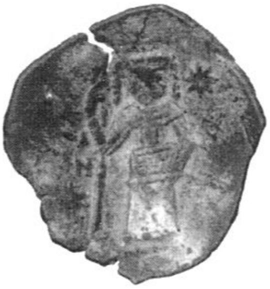

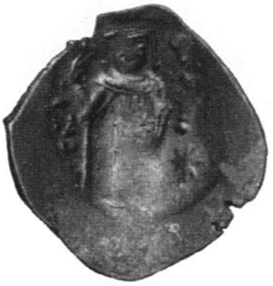

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 23 мм, тегло - 2,9 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 2,3 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 2,6 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.4.17. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ЕДИНАДЕСЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

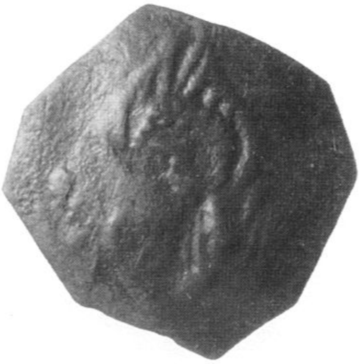

Серафим с нимб.

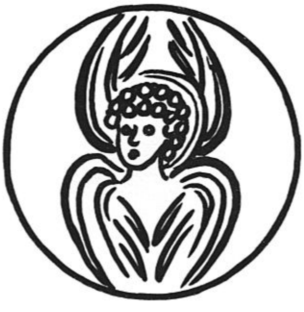

ОПАКО

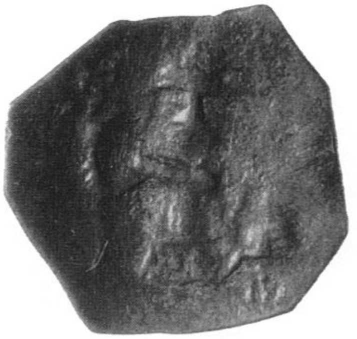

Допоясно изображение на владетел със стема с пропендули. Царят е със заоблена брада и мустаци. Облечен е в дивитисион. През гърдите и лявата му ръка е преметнат лорос. В дясната си ръка държи високо лабарум с дълга дръжка, а в лявата - кълбо с кръст. Отдясно на фигурата е изписано съкращението на титлата царь - ц҃р.

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

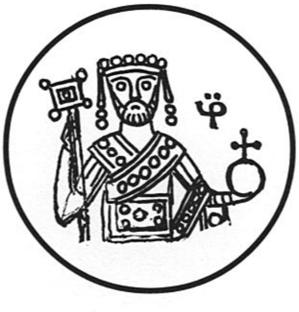

ЛИТЕРАТУРА

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 72-74; табл. XXVI, 1-4, XXVII, 5-9; табл.* 8_{14-18}, 9_{1-10}.

Дочев, К. *Нов тип медни монети на цар Константин Асен (1257-1277). - Нумизматика, 1981, 3, 3-6.*

Дочев, К. *Хронология на монетосеченето на цар Константин Асен. - Нумизматика, 1982, 2, 3-16.*

История на България, 3. С., 1989, с. 270, обр. 1,2; с. 271, обр. 3.

Йорданов, И. *Монетосеченето на Константин Асен (1257-1277). - Нумизматика, 1974, 4, 2-3.*

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 76-83.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 85-88; табл. IV, 37-40; табл. V, 41а,б-48.*

Н.М.
Ю.П., *табл. V, 48.*
К.Д., *табл.* 9_{9-10}.
Б.П., *№10.*

Мицо
Асѣнь

Яков Светослав

1263-1275

За да осигури здрав тил в изтощителната борба против Никейската империя, в края на 1255 г. цар Михаил II Асен сключва мирен договор с Унгария. Активна роля при уреждане на отношенията между двете държави играе руският княз емигрант Ростислав Михайлович, който управлява областта Мачва (между Сава и Дрина) и е женен за дъщерята на унгарския крал Бела IV. Съюзните отношения между двете страни са скрепени с женитбата на българския владетел с малолетната дъщеря на княз Ростислав, внучка на унгарския крал. През есента на 1256 г. цар Михаил II Асен е убит и заговорници овладяват Търново. Княз Ростислав се явява пред стените на града, за да вземе дъщеря си, но среща отпор от възкачилия се междувременно на престола Калиман II. Князът заграбва част от северозападните български земи и от 1257 г. започва да се величае като “цар на българите“. През 1262 г. владенията на починалия княз Ростислав са наследени от Яков Светослав. Женен за никейска принцеса, сестра на българската царица, този руски княз също като Константин Асен претендира за българския престол. В усилията си да организира антивизантийска коалиция, Константин Асен дори удостоява Яков Светослав с титлата “български деспот”.

Военният неуспех срещу Византия през 1263 г. принуждава Яков Светослав да признае върховната власт на унгарския крал. Той откъсва от България Видинската област и по примера на княз Ростислав започва да се титулува “цар на българите”. Само след една година обаче, когато в Унгария избухват междуособици, Яков Светослав минава на страната на българите и признава върховенството на българския владетел. През 1265 г. той нахлува в Северинската област и я подлага на опустошение. В отговор на това на следната 1266 г. унгарските войски не само пребродждат земите на непокорния деспот, но и навлизат в земите на търновския владетел. Яков Светослав изпада в още по-голяма васална зависимост от унгарците.

След 1273 г. външните неуспехи разпалват сепаратистични стремежи сред българското болярство. Яков Светослав скъсва с Унгария и като български деспот продължава да се титулува и цар. За да го отстрани като евентуален претендент за българския престол, през 1275 г. царица Мария го извиква в Търново, осиновява го и по време на едно пиршество го отравя.

По П. Петров

1.5.1. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ПЪРВИ ТИП.

ЛИЦЕ

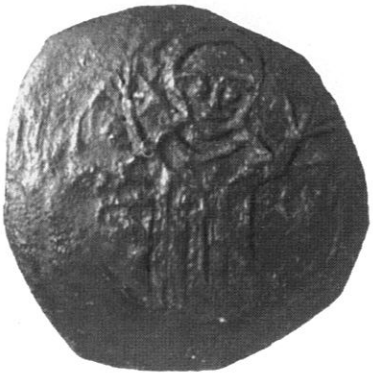

ОПАКО

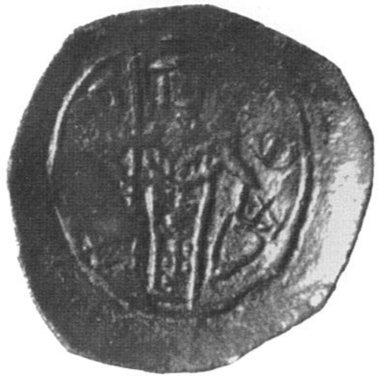

Св. Димитър в цял ръст с нимб. Облечен е в туника. Двете му ръце са вдигнати молитвено нагоре. Пояснителен надпис: СВ - ДН.

Владетелят, прав, със стема без пропендули. Деспотът е със заоблена брада и без мустаци. Облечен е в сакос и маниакион. В дясната си ръка държи меч, опрян на рамото, а в лявата - щит. От двете страни на фигурата има кръгов надпис: ΔЄС - СВТ.

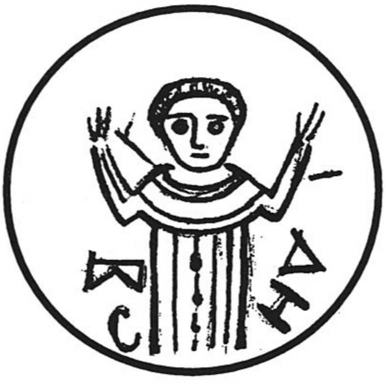

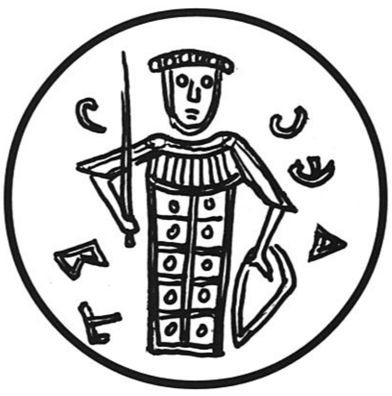

Диаметър - 24 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

Н.М., *89-90, обр. 42.*
Ю.П., *табл. XIV, 139а,б.*
К.Д., *табл. 10₁.*
Б.П., *№51.*

1.5.2. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

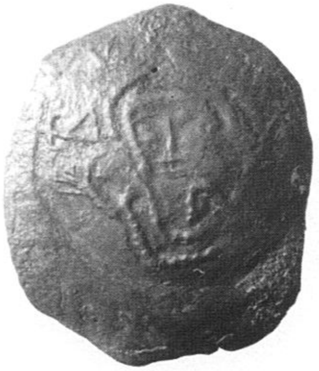

Допоясно изображение на св. Димитър с нимб около главата. Двете му ръце са вдигнати молитвено нагоре. Пояснителен надпис: СВ - ΔТ.

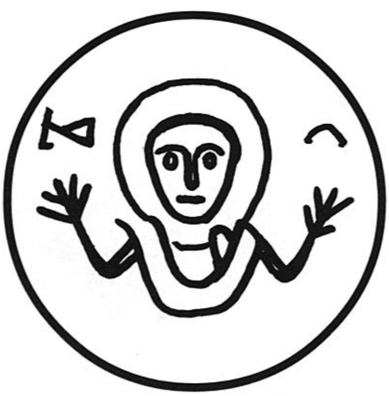

ОПАКО

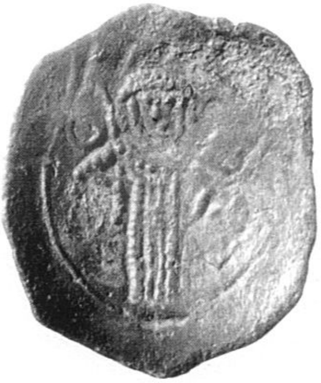

Владетелят, прав, със стема с пропендули. Деспотът е със заоблена брада и без мустаци. Облечен е в дивитисион и маниакион. В дясната си ръка държи меч, опрян на рамото, а в лявата - щит. От двете страни на фигурата има кръгов надпис: Є С - С В.

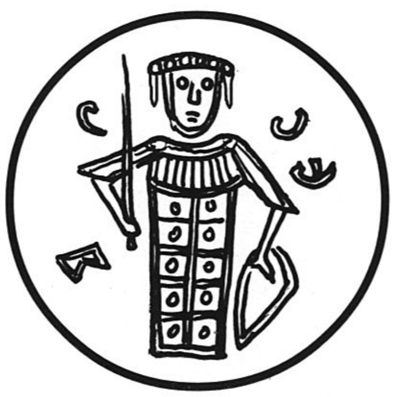

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 24 мм, тегло - 2,0 г. *Степен на рядкост **R9**.*

1.5.3. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ТРЕТИ ТИП.

● **ЛИЦЕ**

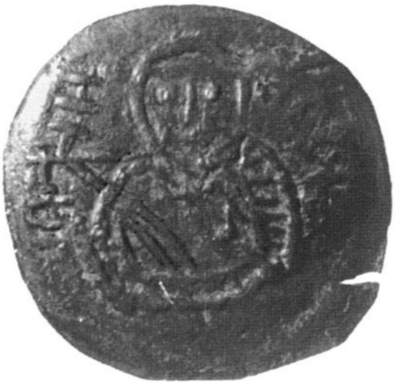

Бюст на св. Димитър с нимб. Светецът е облечен с туника и броня. В дясната си ръка държи кръст, а на лявото рамо има щит. Надпис в двете полета: С Т Н - Δ Н М. Срещат се и негови варианти.

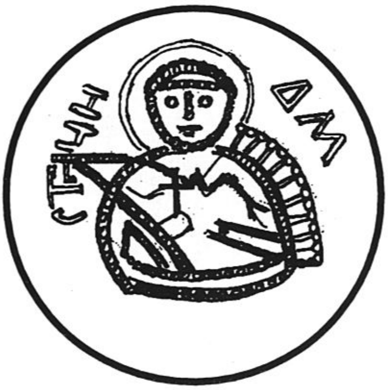

ОПАКО ●

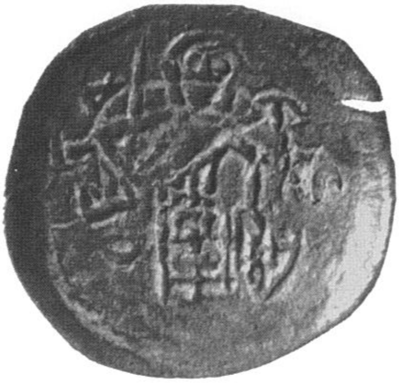

Владетелят, прав, гологлав. Деспотът е със заоблена брада и без мустаци. Облечен е в сакос и маниакион. В дясната си ръка държи меч, опрян на рамото, а в лявата - щит с кръст. От двете страни на фигурата има кръгов надпис: С В Т (Δ) - Є С. Срещат се и негови варианти.

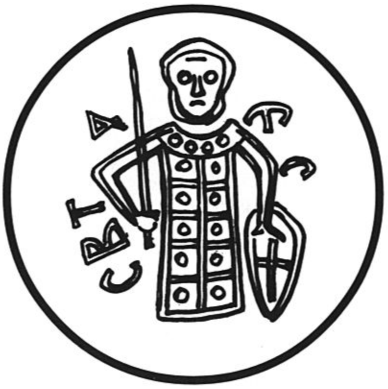

Диаметър - 28 мм, тегло - 2,2 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

Н.М., *с. 90, обр. 43.*
Ю.П., *табл. XIV, 140.*
К.Д., *табл. 10г.*
Б.П., *№50.*

1.5.4. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ЧЕТВЪРТИ ТИП.

● ЛИЦЕ

ОПАКО ●

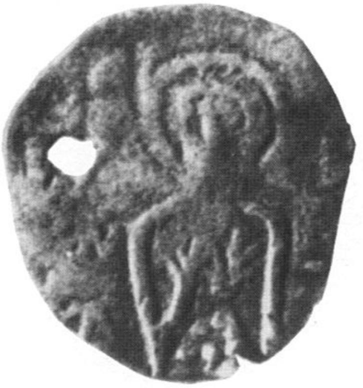

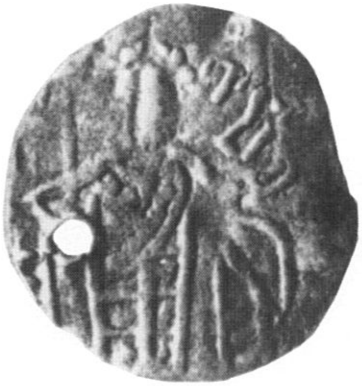

Фигура на светец (св. Димитър ?) с нимб. Светецът е облечен с туника. Двете му ръце са поставени молитвено пред гърдите. Пояснителен надпис: Δ N . .?

Допоясна фигура на владетеля със стема без пропендули. Деспотът е със заоблена брада и без мустаци. Облечен е в сакос и маниакион. В дясната си ръка държи меч, опрян на рамото, а в лявата - щит. През двете ръце на владетеля е преметнат лорос. В дясното поле има надпис: С В Т.

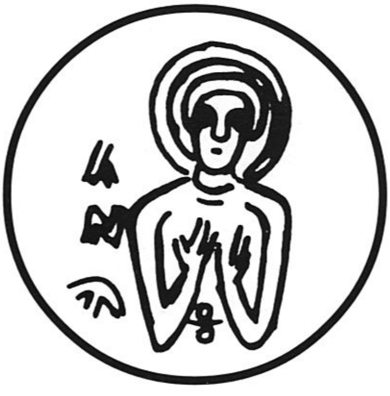

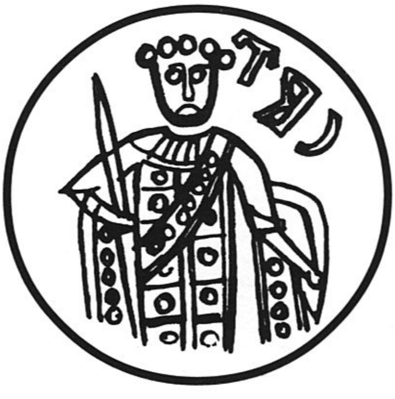

Н.М.
Ю.П., *табл. XV, 141а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

ЛИТЕРАТУРА

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 79-81; табл. XXVIII, 1-3; табл.* 10_{1-2}.
Герасимов, Т. *Монети от деспот Яков Светослав. - ГНМ, 6, 1932-1934, 245-249.*
История на България, 3. С., 1982, с. 293, обр. 7.
Маргос, А. *Един нов екземпляр монета от деспот Яков Светослав. - ИНМ - Варна, 1969, 4.*
Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 89-90, обр. 42-43.*
Пенчев, Вл. *Опит за уточняване на датировката на монетосеченията на Мицо и Яков Светослав. - Нумизматика, 1985, 2, 20-23.*
Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 178-180, табл. XIV, 139а,б-140.*

Цар Мицо Асен

1256-1263

Легендите и несигурните твърдения относно личността на Мицо (името е умалително от Димитър) отдавна са разпръснати, но все пак някои двусмислици или произволни схващания продължават да съществуват. Без съмнение Мицо играе важна роля в тежък момент за българската държава - временното прекратяване на Асеневата династия. Той е свързващото звено между двата клона на фамилията - българския и византийския. Произходът и миналото му са неизвестни. Може да се допусне, че като царски зет е държател на апанажно владение в югоизточните предели на страната с център Месемврия. Позициите му вероятно не са толкова силни, колкото позициите на севастократор Петър, но и той е сред първите хора в обкръжението на цар Михаил Асен. Мицо се проявява като активна личност в твърде сложна политическа обстановка. Михаил Асен е убит. Скоро същата съдба сполетява и цареубиеца Калиман. Асеневата династия няма вече пряк потомък от мъжки пол, който да прояви своите права върху царската корона, и това позволява на Мицо да се домогне до върховната власт. Пахимер и Григора не оставят място за съмнение, че Мицо е български цар, а сечените от него монети окончателно затвърждават това убеждение. Друг е въпросът, че той не е подкрепен единодушно от българското болярство и може би не е коронясан официално в Търново.

Властването на Мицо в престолния град е краткотрайно, но трудно могат да се разкрият причините за недоволството срещу него. Едва ли трябва да се съгласим с Григора, който твърди, че Мицо е ленив и изнежен и тъкмо това довежда до настроенията срещу него. Може би е по-прав Пахимер, който пише, че Мицо раздразнил българските велможи. Но с какво? Вероятно гражданската война навлиза в нова фаза - от вътрешно дело на Асеневите потомци, които си оспорват престола, тя се превръща в антидинастическа, антиасеневска.

Българското болярство, недоволно от последните Асеневци, решава да противопостави на Мицо Константин Тих. Мицо загубва първия двубой, оттегля се във владенията си в Месемврия, успява да притесни коронясания вече за цар Константин Тих, но пътят му към търновския престол е затворен. Мицо се споразумява с Михаил VIII Палеолог и предава своя апанаж на Византия срещу владения в областта на р. Скамандър и обещание за брак на първородния му син с дъщеря на императора.

Съществуват разногласия за годината, в която Мицо приключва борбата и се оттегля във Византия: 1260 или 1263 г. Ако приемем твърдението на Григора, че Мицо заминава за Никея и там сключва договор с Михаил VIII, terminus ante quem за това пътуване е 25 юли 1261 (влизането на Алексий Стратегопул в Константинопол).

В. Н. Златарски наложи в българската историопис мнението, че Мария, дъщерята на цар Йоан Асен II и Ирина Комнина, е омъжена за Мицо. (Пахимер и Григора без колебание пишат, че Мицо е зет на цар Йоан Асен II, но не споменават името на дъщерята на българския цар, за която е женен). Мария и Мицо имат две деца - Йоан Асен (или Йоан III) и Мария.

По И. Божилов

1.6.1. МЕДНА МОНЕТА С ПЛОСКА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА (ТЪРНОВО/ПРЕСЛАВ).

● ЛИЦЕ

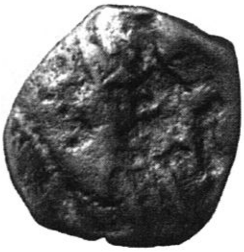

Неясно изображение. По всяка вероятност допоясно изображение на св. Николай Чудотворец.

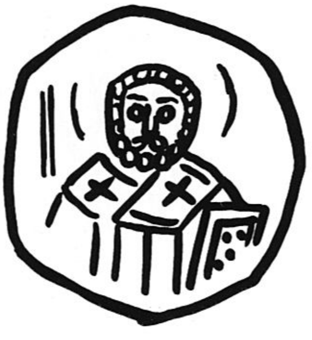

ОПАКО ●

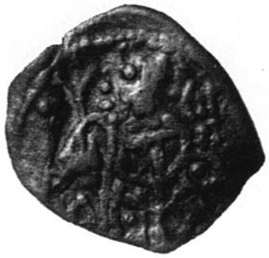

Допоясна фигура на владетеля със стема с пропендули, със заоблена брада и мустаци. Мицо Асен е облечен в сакос и маниакион. В дясната ръка държи жезъл, завършващ на върха с трилистник, а в лявата - кълбо с кръст. Вдясно над фигурата личи характерният за владетеля монограм, състоящ се от буквите М и Ү.

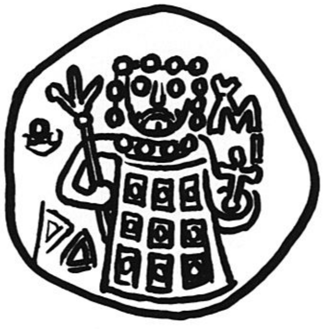

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.6.2-5. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА (ТЪРНОВО/ПРЕСЛАВ).

● ЛИЦЕ

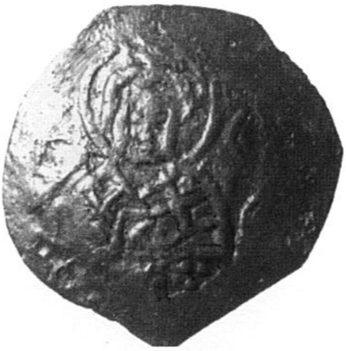

Бюст на св. Никола с къса брада, с нимб около главата. Облечен е в архиерейски одежди - сакос и омофор. В лявата си ръка държи евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни е изписано името на светеца: ONK - OΛAOC.

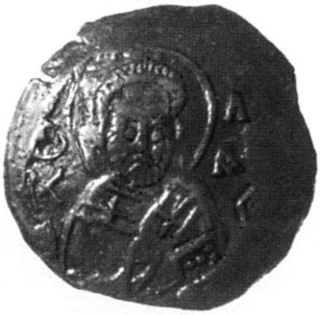

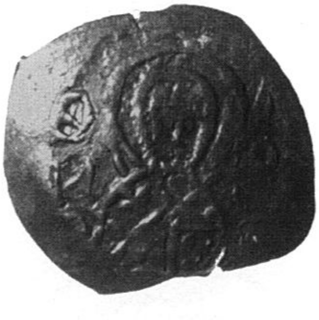

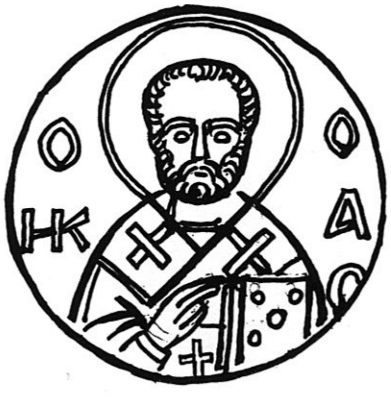

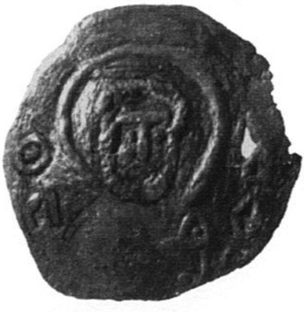

Диаметър - 28 мм, тегло - 2,6 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 26 мм, тегло - 2,7 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 28 мм, тегло - 2,5 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 26 мм, тегло - 2,9 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

ОПАКО ●

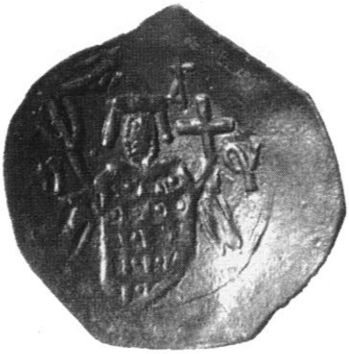

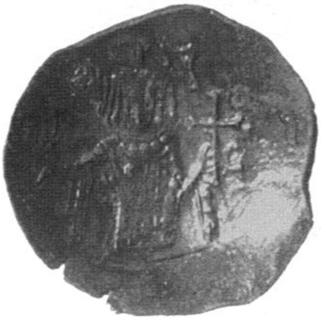

Вариант А

Допоясна фигура на владетеля със стема с пропендули, със заоблена брада и мустаци. Мицо Асен е облечен в сакос и маниакион. През ръцете му са преметнати краищата на лорос. В дясната ръка държи жезъл, завършващ на върха с трилистник, а в лявата - кръст с къса дръжка. Над главата му са представени благославяща Божия десница и буквосъчетанието † (АСѢ). Вляво от фигурата личи монограмът ⰿ (МѴ), а под него буквата Ь (О ?). Вдясно съкращението на титлата царь, изобразено огледално - Ψ.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но вляво вместо буквата Ѣ е изписано С (?), а горе вдясно - Ѣ̃.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но буквосъчетанието горе вдясно е с подчертано С.

Вариант Г

Изображението е както при вариант А, но съкращението на титлата царь - Ψ, е вляво и е изписано нормално.

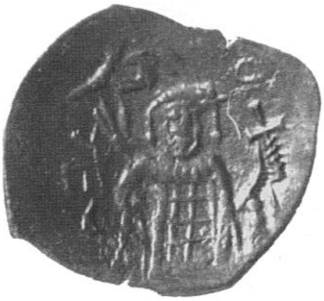

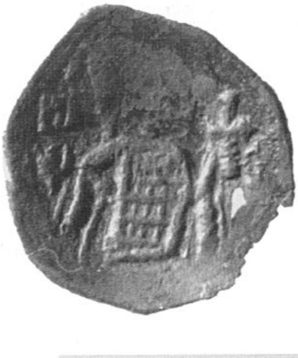

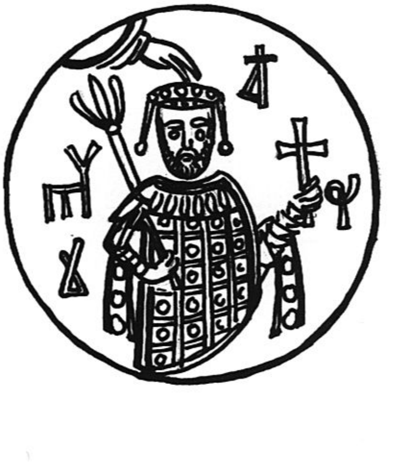

Н.М., *96-97, обр. 56-57.*
Ю.П., *табл. XIV, 137а,б.*
К.Д., *табл. 911-12.*
Б.П., *№2-3.*

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Няколко неиздадени български монети. - ГНМ, 6, 1936, 237-241.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 76-78; табл. XXV, 2; табл.* 9_{11-12}.

История на България, 3. С., 1982, с. 292, обр. 2.

Йорданов, И. *Монетосеченето на Мичо Асен (1256-1263) във Велики Преслав. - Нумизматика, 1981, 4, 21-41.*

Мушмов, Н. *Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. С., 1912, с. 499.*

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 96-97.*

Пенчев, Вл. *Опит за уточняване на датировката на монетосеченията на Мицо и Яков Светослав. - Нумизматика, 1985, 2, 20-23.*

Станков, М. *На кой български владетел от края на XIII в. са медните монети, приписвани на Мицо. - Нумизматика, 1980, 1, 9-17.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 176-178; табл. XIV, 137а,б.*

Георгии
Тертеръ

Цар Георги Тертер

1280-1292

Георги I Тертер заема престола по времето, когато страната е разорена в резултат от продължителните граждански войни и многобройните нашествия на татари, византийци, сърби и унгарци. Престижът на царската власт е значително накърнен. Обособяват се самостоятелни владетели, които се откъсват от централната власт. Отношенията с Византия и Златната орда запазват своят враждебен характер.

Цар Георги I Тертер се включва в антивизантийската коалиция, организирана от неаполитанският крал Карл I Анжуйски, с надежда да укрепи властта си чрез една бъдеща победоносна война. Той привлича към изградената коалиция тесалийския севастократор Йоан Ангел. Българо-тесалийският съюз е скрепен чрез годежа на малолетната дъщеря на тесалийския владетел с първородния син на българския цар - Теодор Светослав. Макар престолонаследникът да е все още заложник във Византия, тесалийската принцеса пристига в Търново.

През март 1282 г. сръбският крал Стефан Драгутин, без да обяви война, предприема бърз поход на юг и успява да завладее значителна част от Северна Македония. Цар Георги I Тертер не се противопоставя на сръбското проникване. Той предпочита да укрепи съюза си със сърбите и през август 1284 г. се сродява с новия сръбски крал Стефан Урош II Милутин, като му дава първородната си дъщеря Елена за съпруга.

Още в началото на 1284 г. се сключва примирие между Византия и България, по силата на което император Андроник II Палеолог се задължава да изпрати в България задържаната в Никея съпруга на българския цар. Малко по-късно търновският патриарх Йоаким III е изпратен с мисия до византийския император да уреди връщането на Теодор Светослав в България. Тази дипломатическа мисия се увенчава с успех. След връщането си Теодор Светослав, вече навършил пълнолетие, е обявен за съцар на своя баща (1284/1285).

През първата половина на 1285 г. 10 000 татарски конници нахлуват в България. Те проникват в Черноморската област, Източна Тракия и Македония, но в състоялото се при Марица сражение им е нанесено поражение от византийска войска, командвана от управителя на Месемврия Умбертопулос.

За да спаси държавата от татарско опустошение, цар Георги I Тертер се признава за васал на Ногай и като гаранция за верността си изпраща за заложник в Златната орда сина си Теодор Светослав. Същевременно българският владетел е принуден да даде втората си дъщеря за съпруга на Ногаевия син Чака. Започва борба между болярските родове за престола.

През 1292 г. Георги I Тертер загубва доверието на своя господар Ногай. Заплахите го заставят да напусне престола и да подири убежище във Византия, но император Андроник II Палеолог отказва да го приеме. Това принуждава Георги I Тертер да се крие известно време из околностите на Одрин, след което е заловен от византийците и е изпратен на заточение.

По В. Гюзелев, Л. Йончев

1.7.1. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

● **ЛИЦЕ**

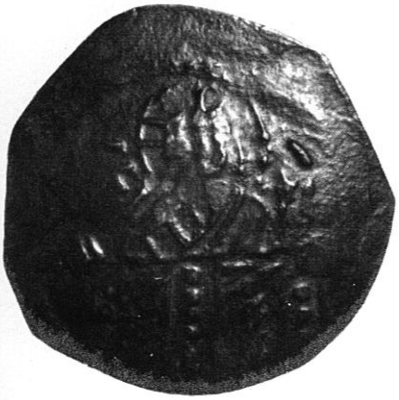

Иисус Христос, седнал на трон без облегало, с брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

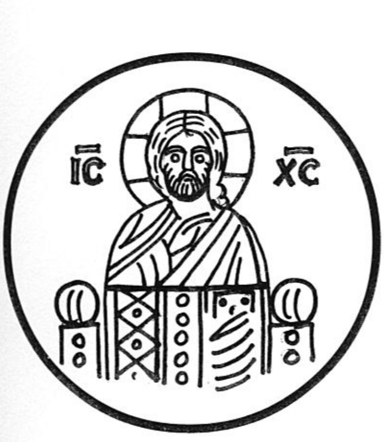

Диаметър - 22 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост **R8**.*

ОПАКО ●

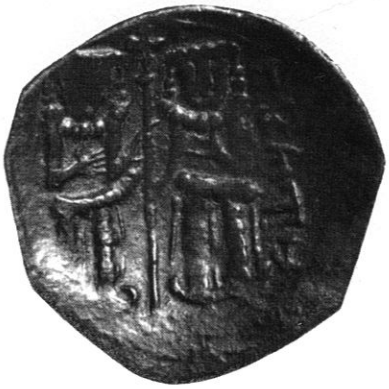

Царят, отляво, и синът му Теодор Светослав, прави, в цял ръст, държат помежду си кръст с дълга дръжка. Ръката на царя е положена над ръката на сина му. И двамата са със стеми с пропендули и къси бради. Облечени са с маниакиони и сакоси. Препасани са с лороси. Свободните им ръце са пред гърдите. Кръгов надпис в две части в страничните полета: ГЄѠРГН - СВѦТН. Много рядко местата им са разменени.

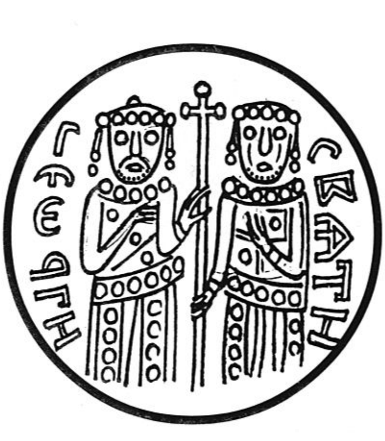

***Н.М.**, с. 92, обр. 48-49.*
***Ю.П.**, табл. VI, 51а,б.*
***К.Д.**, табл. 104.*
***Б.П.**, №12.*

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Медни монети на Георги I Тертер и сина му Теодор Светослав. - ИБИД, 14-15, 1937, 109-115.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 82-85; табл. XXV, 3; табл.* 10_4.

История на България, 3. С., 1982, с. 292, обр. 4.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 84-85, 92-93.*

Станков, М. *Някои проблеми на средновековното българско монетосечене. Медните монети на цар Тодор Светослав (1300-1322) от периода на съвместното му управление с Георги II Тертер. С., 1989, 20-31.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, с. 98; табл. VI, 51а,б.*

ѲЕОДОРЪ СВѦТОСЛАВЪ

Хан Чака

1300

Татарското господство в България в края на XIII в. нанася удар върху престижа на царската власт. Борбата между болярските родове, подклаждана от хан Ногай, продължава. Докато Смилецовата вдовица и нейните привърженици търсят избраник за българския трон, законният престолонаследник Теодор Светослав продължава да пребивава като заложник при Ногай. Макар и от царско потекло, той изпада в бедност, особено след детронацията на баща му. Теодор Светослав се замогва чрез женитбата си с Енкона, храненица на богатия търговец Пантелеоне и приближена на Ногаевата съпруга Ефросина.

През 1297-1299 г. в татарската Златна орда се разгарят междуособици за върховенство между хановете Ногай и Токту. През есента на 1299 г. в сражение между двамата на р. Терек Ногаевата войска претърпява поражение, а самият Ногай е убит.

Опитът на Ногаевия син Чака да задържи поне бащиния си дял като свое владение, се оказва неуспешен. Поставен в безизходно положение, хан Чака решава да потърси правата си над българския престол. С малката си войска той нахлува в България и стига пред стените на Търново. Теодор Светослав, който го съпровожда, успява да подкупи с щедри подаръци болярите и ги склаmaking да отворят вратите на Царевец и да провъзгласят Чака за български цар (1300 г.). Тертеровият род отново заема господстващо положение в управлението на държавата. “Възцаряването” на Чака бележи връхната точка на татарското владичество в България.

Теодор Светослав смята заемането на българския престол от Чака за временно. Законният му стремеж към короната е улеснен от действията на новия повелител на Златната орда - хан Токту. Няколко месеца след като научава за установяването на Чака в Търново, Токту изпраща срещу него голяма татарска войска, която обсажда българската столица. За да избегне усложненията, Теодор Светослав устройва заговор и сваля Чака, който по негова заповед е удушен. Главата на далечния потомък на Чингиз хан е изпратена на Токту. С това се затваря една от мрачните страници в средновековната българска история. Сложен е край на татарската хегемония в България, което дава възможност за самостоятелно развитие на българската държава.

Новият български цар Теодор Светослав поема тежко политическо наследство. Видинското деспотство запазва своята самостоятелност, а междувременно укрепва и Крънското деспотство на Елтимир. В знак на благодарност към цар Теодор Светослав за погубването на Чака Токту му отстъпва Бесарабия.

Византийският император прави опит да се намеси във вътрешните работи на България, като използва българската болярска емиграция във Византия. През 1300 г. в Солун Андроник II Палеолог удостоява с титлата “севастократор” брата на Смилец, Радослав. Заедно с мнозина свои привърженици и византийски сановници Радослав оглавява войска, която потегля от Солун срещу владетеля на Крънската област деспот Елтимир. Светославовият чичо разбива неприятеля, пленява Радослав и заповядва да го ослепят, след което го изпраща на съпругата му в Солун. Пленените 13 византийски архонти са

Цар Теодор Светослав

1300-1321

изпратени в Търново на българския цар. Теодор Светослав влиза в преговори с императора и разменя пленените византийски велможи с намиращия се на заточение негов баща Георги I Тертер. След завръщането си в България Георги I Тертер не е възстановен на престола, а поема управлението на един град, вероятно Червен. Малко по-късно той се покалугерява в един от ивановските скални манастири, където почива и е погребан.

Първият поход на цар Теодор Светослав срещу Византийската империя, предприет през 1303 г., завършва с успех. Освободени са ред крепости на юг от Стара планина. Подпомогнат от войската на крънския деспот, през 1304 г. цар Теодор Светослав извършва втори поход, този път към Черноморската област и земите между Стара планина и Странджа. Завладени са Ктения, Русокастро, Месемврия, Анхиало, Созопол, Агатопол и др. Повечето от тези крепости доброволно отварят вратите си пред войските на българския цар. През лятото на 1304 г. край Виза византийската армия пак претърпява поражение.

При посредничеството на Смилецовата вдовица през юни 1305 г. е постигнато споразумение между Византия и Крънското деспотство. Това предателство довежда до стълкновения между търновския цар и крънския деспот. Цар Теодор Светослав изпраща посланици при император Андроник II за сключване на мир. Заедно с пратеничеството като посредник на българския владетел отива и предишният византийски патриарх Йоан Век, когото цар Теодор Светослав пленява при превземането на Созопол. През зимата на 1306-1307 г. в Цариград настъпва голям глад и българският владетел изпраща жито за бедстващото население. През април най-после е сключен мирен договор, скрепен и с династичен брак: цар Теодор Светослав се жени за Теодора, дъщеря на съимператора Михаил IX.

Усложняването на сръбско-византийските отношения довежда до сближаване между крал Стефан Урош II Милутин и цар Теодор Светослав през 1317-1321 г. Оформящият се българо-сръбски съюз с антивизантийски характер не се осъществява докрай. През 1321 г. във Византия избухва тежка гражданска война. В подготовката си за поход срещу Цариград император Андроник III иска помощ от своя зет Теодор Светослав. В началото на юни 1321 г. в лагера на Андроник III пристига българска тежко въоръжена конница от 300 души начело с воеводата Мартин. Но българският цар се намесва в тези събития, за да раздухва борбата между двамата Андрониковци. Той няма намерение да застава на страната на младия Андроник, и българският отряд се завръща в България.

През есента на 1321 г., малко след смъртта на Стефан Милутин, умира и българският цар Теодор Светослав.

По В. Гюзелев, Л. Йончев

1.8.1-3 СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ

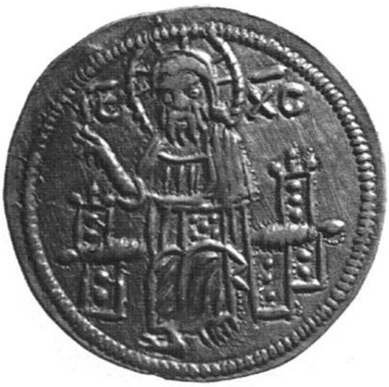

Иисус Христос, седнал на трон без облегало, с дълги коси и брада. Колоните на трона завършват с тривърха украса. Около главата на Христос има перлен нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи на коленете Си Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

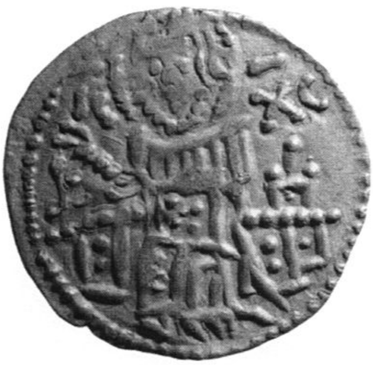

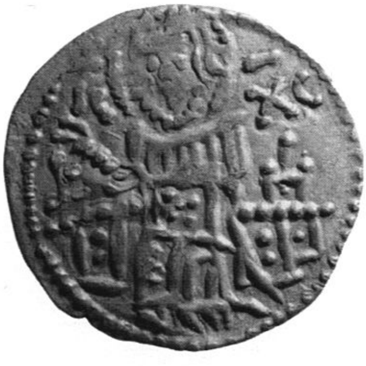

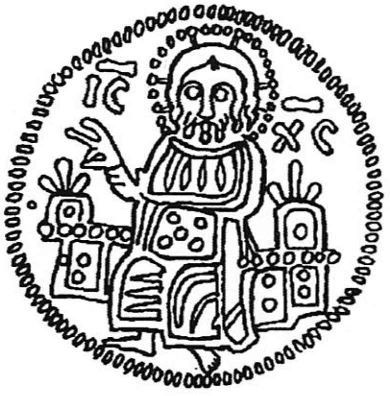

***Н.М.**, с. 89, обр. 40-41.*
***Ю.П.**, табл. VI, 52-54а,б.*
***К.Д.**, табл. 105-в.*
***Б.П.**, №13-14.*

ОПАКО

Вариант А

Цар Теодор Светослав в цял ръст, стъпил върху субпендион. Владетелят е със стема с пропендули, с брада и дълги мустаци. Облечен е със сакос, маниакион, сагион и лорос. В лявата си ръка държи анексикакия, а в дясната скиптър с кръст. Кръгов надпис в две части: СВѦТСЛАВ - Ц҃РБЛГАРОМ. Накрая три точки. Изображението е оградено в зрънчест кръг.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в изработката на матрицата се чувства по-груб стил, липсва субпендионът под краката на царя, а надписът е с едри разкривени букви. Липсва последната буква Л.

Вариант В

Изображението е както при вариант Б, но царят държи двоен патриаршески кръст.

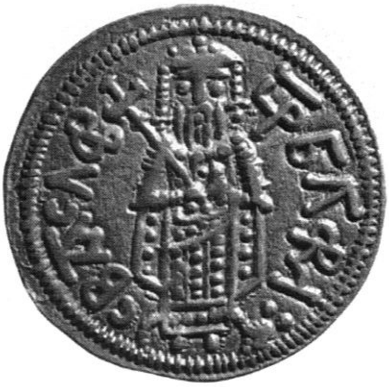

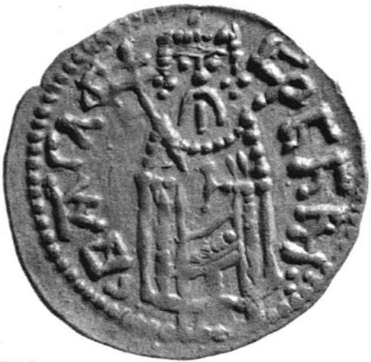

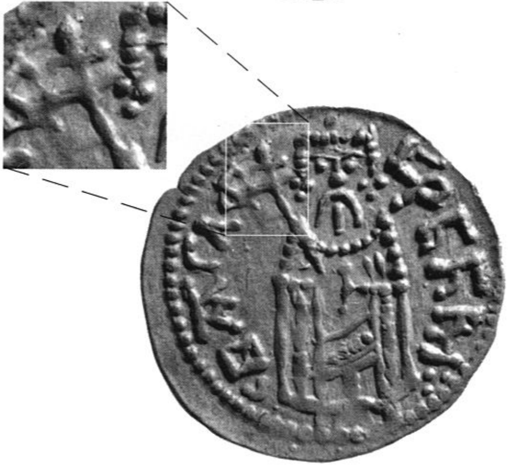

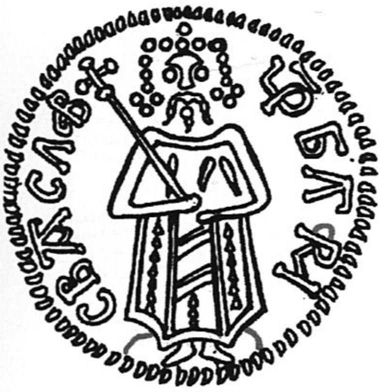

Диаметър - 21 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 20 мм, тегло - 2,0 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.8.4-6. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ

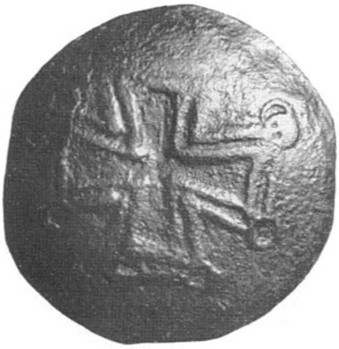

Вариант А

Голям равнораменен кръст от палестински тип, очертан с двоен контур. На всяко връхче от краищата на раменете има кръгче.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но с точка в средата.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но с кръстче в средата.

Публикува се за първи път.

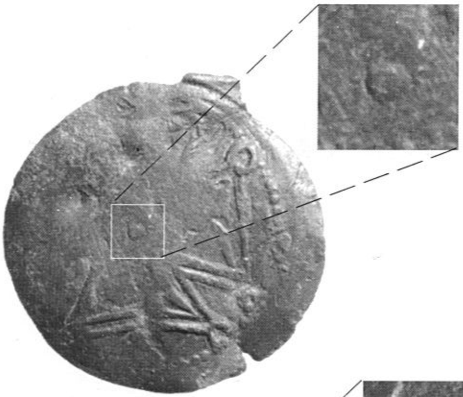

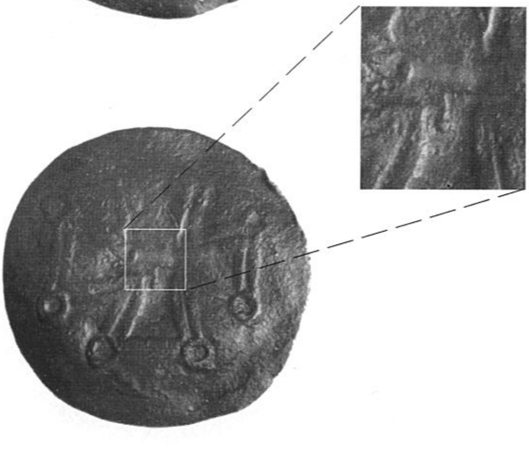

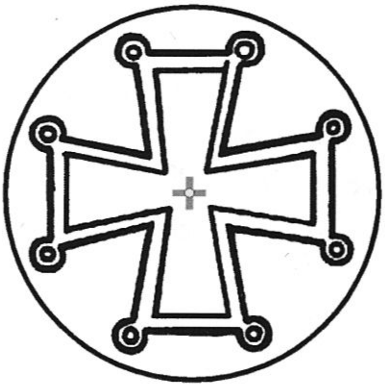

***Н.М.**, с. 91, обр. 45-47.*
***Ю.П.**, табл. VI, 55-56а,б.*
***К.Д.**, табл. 107-8.*
***Б.П.**, №15.*

Диаметър - 21 мм, тегло - 1,9 г.** Степен на рядкост **R5.
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,7 г.** Степен на рядкост **R5.
Диаметър - 20 мм, тегло - 1,8 г.** Степен на рядкост **R9.

ОПАКО

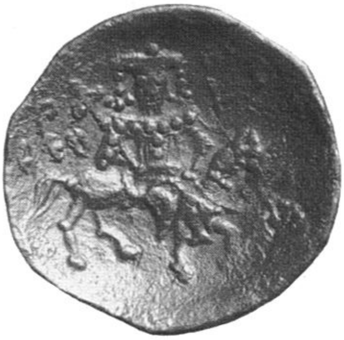

Вариант А

Царят със стема с пропендули, на кон в ход надясно. Владетелят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос и маниакион. През ръцете му са преметнати краищата на лорос, които висят отстрани на коня. В дясната си ръка царят държи кръст с къса дръжка, а в лявата - юздите на коня. От двете страни на фигурата има надпис: ΔΡ/ ΘЄΟ - Ҏ̄Р̄.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но двете части на надписа са с разменени места.

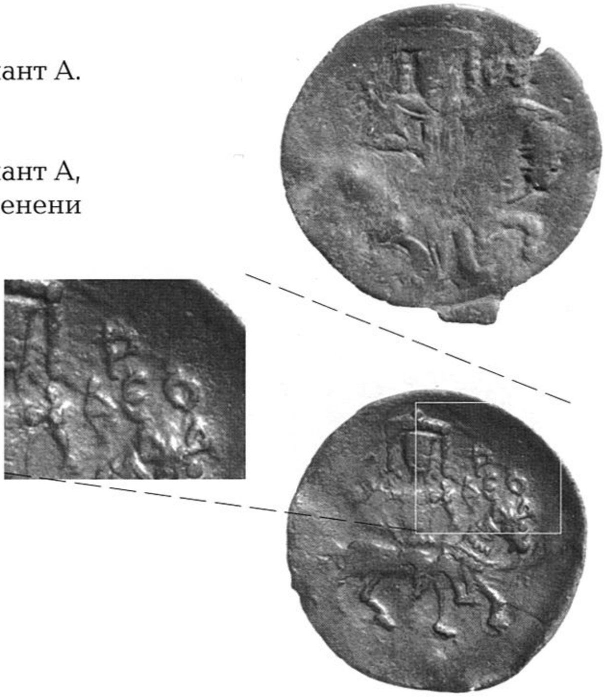

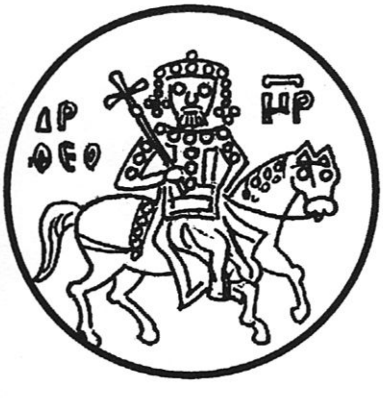

ЛИТЕРАТУРА

Дочев, К. *Иконографски и хронологични уточнения за няколко български монетосечения от XIV в. - Нумизматика, 1989, 1, 14-21.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 86-88; табл. XXIX, 1-4; табл. 10₅₋₈, 24г.*

История на България, 3. С., 1982, с. 292, обр. 1, 3, 6, 8; с. 293, обр. 9.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 88-92.*

Пенчев, Вл. *Колективна находка от сребърни монети на цар Тодор Светослав. - Нумизматика, 1982, 1, 8-9.*

Станков, М. *Някои проблеми на средновековното българско монетосечене. Ново тълкуване на изображението на Христос върху сребърните монети на цар Тодор Светослав. С., 1989, 12-19.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 99-108; табл. VI, 52-56а,б.*

1.9.1. СРЕБЪРЕН (АНОНИМЕН) ДИРХЕМ НА ХАН ЧАКА, МОНЕТАРНИЦА ДЕСПОТАТЪТ САКЧИ (ИСАКЧА).

ЛИЦЕ

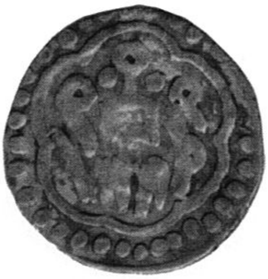

Тамгата на Ногаидите с геометричен контур и нечетлива дата.

ОПАКО

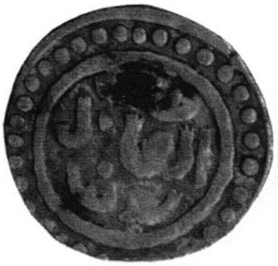

Подражателен надпис, гласящ: "Хан / Ал Малик / хан."

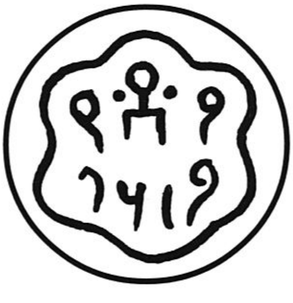

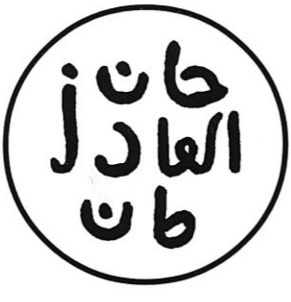

Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

Н.М.
Ю.П.
К.Д., *табл. 24$_{1-2}$.*
Б.П.

ЛИТЕРАТУРА

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 167-168; табл. 24$_{1-2}$.*

Федоров-Давидов, Г. *Нумизматика Хорезма золотоорденского периода. - Нумизматика и эпиграфика, 1965, 5, 197-198.*

ЦАР ГЕОРГИ II ТЕРТЕР

1322-1323

Георги II Тертер наследява баща си цар Теодор Светослав през лятото на 1322 г. и остава твърде кратко време начело на българската държава. За съжаление Йоан Кантакузин - единственият, отразил това събитие, не съобщава нито причините за смъртта, нито времето, когато тя е настъпила. Дълго време категорично се приемаше становището на Т. Бурмов, че последният представител на Тертеровата династия е починал в самия край (ноември - декември) на 1322 г. Поддръжниците на тази хипотеза в същото време приемат, че наследникът на Георги II Тертер е избран едва през пролетта на 1323 г., т.е. те допускат едно междуцарствие в продължение на три до шест месеца. Много по приемливо е становището, че цар Георги II Тертер умира през ранната пролет на 1323 г.

По И. Божилов

1.10.1-3. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА.

ЛИЦЕ

Вариант А

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. Двете Му ръце са поставени върху Евангелие, което е опряно на лявото Му коляно. В свивката на десния лакът има офисинен знак - три точки. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в свивката на десния лакът като офисинно различие е поставена една точка. Инициалите ІС - ХС са изписани в негатив.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но в полето отдясно на фигурата на Христос има голяма обърната буква К. Под двата лакътя - по една точка.

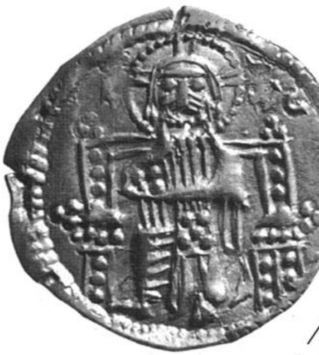

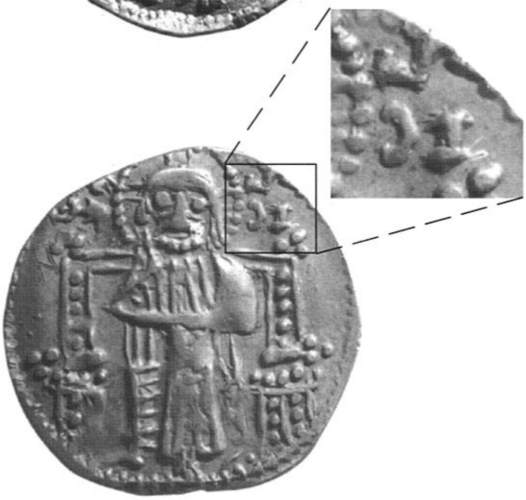

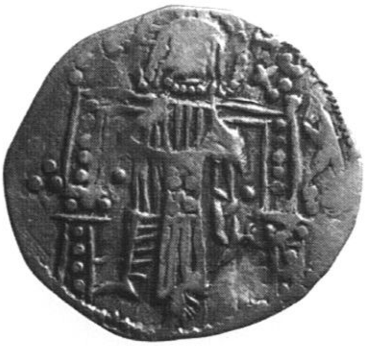

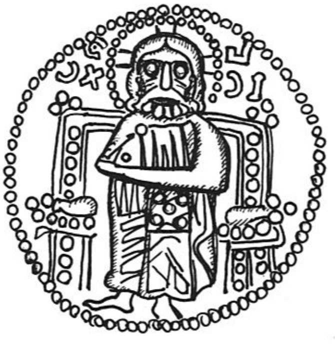

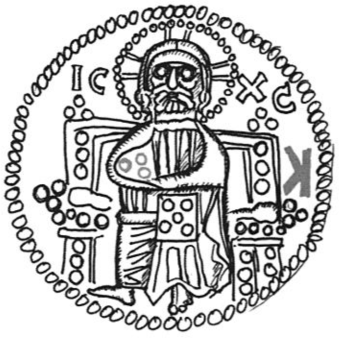

***Н.М.**, с. 85, обр. 32-33.*
***Ю.П.**, табл. V, 49а,б-50а,б*
***К.Д.**, табл. 10з.*
***Б.П.**, №11.*

ОПАКО

Царят, отляво, и св. Марко (св. Георги ?), по подобие на венециански матапан, в цял ръст, държат помежду си знаме с дълга дръжка. В горния край, отляво край дръжката на знамето при повечето екземпляри е изписана титлата **DUX** (DVX). Георги Тертер е гологлав, с дълги коси, брада и мустаци. Облечен е със сакос и мантия. В лявата си ръка държи анексикакия. Светецът е с перлен нимб, къси коси, брада и мустаци. Облечен е с туника и мантия. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Кръгов надпис, в който някои от буквите са обърнати: ГЄѠРГН - ГЄѠРГНЄ.

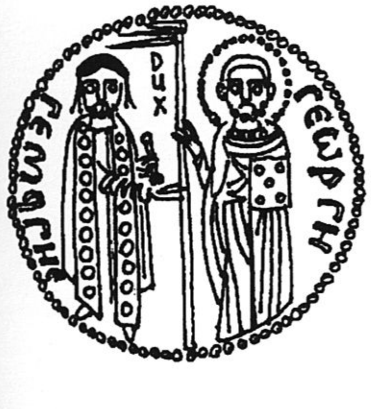

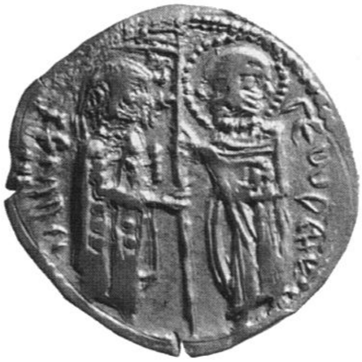

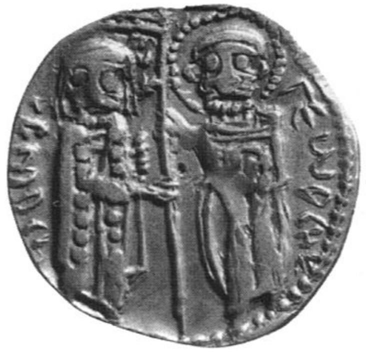

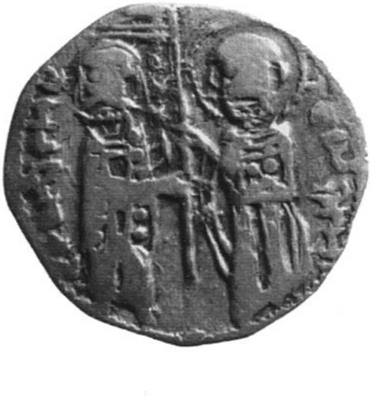

Диаметър - 21 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Антични и средновековни монети в България. С., 1975, 132-133.*
Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, с. 84; табл. 10з.*
Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 85-86.*
Мушмов, Н. *Сребърните монети на Асеня II и Георги I Тертер. - ИБАИ, 1, 1923, 178-183.*
Пенчев, Вл. *Сребърното монетосечене на цар Георги I Тертер (1280-1292), системата на тегловния и бройния стандарти при сребърните български монетосечения през XIII-XIV в. - Нумизматика, 1983, 1, 22-30.*
Станков, М. *Някои проблеми на средновековното българско монетосечене. С., 1990, 20-31.*
Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 93-98; табл. V, 49а,б-50а,б.*

Михаилъ

Шишманъ

Цар Михаил Шишман

1323-1330

Михаил е син на българския първенец от кумански произход Шишман. Роден е вероятно във Видин - апанаж, който баща му получава след женитбата си за Асенева потомка. Годината на раждането му е неизвестна. През първото десетилетие на XIV в. вече е господар на Видин. Михаил Шишман-Асен получава деспотското звание от българския цар Теодор Светослав - негов братовчед.

Безспорно той е най-сериозният претендент за българския престол и след смъртта на Георги II Тертер българските велможи го поставят на царския трон. Едно недоразумение между византийския император Андроник III и Войсил, брата на цар Смилец, му помага да наложи своята власт над Черноморската област и вътрешна Тракия. През лятото на 1324 г. цар Михаил Шишман навлиза дълбоко във византийска територия и обсажда за кратко време крепостите Вира и Траянопол. Българо-византийският конфликт намира мирно решение, след като цар Михаил Шишман прогонва първата си съпруга Анна, дъщеря на сръбския крал Урош II Милутин, и се жени за Теодора, дъщеря на император Михаил IX Палеолог, омъжена преди това за Теодор Светослав. Българо-византийският договор, сключен между българския цар и император Андроник III, се основава на общи планове срещу сръбското разширение в Македония. Промяната в политическата обстановка във Византия обаче принуждава цар Михаил Шишман да забрави споразумението си с младия император и съюзявайки се с дядото Андроник II, решава да завладее Константинопол. През януари - февруари 1328 г. българският цар потегля към византийската граница, установява се на лагер край Диампол (Ямбол) и изпраща един отряд под командването на Иван Русина към византийската столица. Трудно могат да бъдат обяснени по-нататъшните действия на цар Михаил Шишман, но българите безславно напускат пределите на империята, а Андроник III влиза в Константинопол и се провъзгласява за едноличен василевс на 24 май 1328 г. През следващата година се водят военни действия и на българска, и на гръцка територия, но до съществени промени не се достига. Така през 1329 г. по покана на българския цар на среща в Кримни (между Созопол и Анхиало) се сключва “здрав и вечен мир и съюз”. Последвалите действия показват необходимостта от здрав гръб при противник Сърбия. Цар Михаил Шишман се споразумява с Андроник III за съвместни действия в Македония и привлича като съюзници Иванко Бесараб, Молдавия и Черните татари.

На 19 юли 1330 г. цар Михаил Шишман потегля от Търново, като избира малко необичаен път - през Видин по долината на Искър към Пеония. По същото време Стефан Дечански провожда пратеници, които трябва да разубедят българския владетел да воюва. Отговорът на цар Михаил Шишман е категоричен и той продължава започнатото дело. Най-напред е завзет Земен, но сърбите поискват еднодневно примирие. На 28 юли край Велбъжд сръбските войски, командвани от Стефан Душан, с изненада разбиват българите. Такъв е краят на военната кампания, която българският цар заплаща с живота си. Той е тежко ранен в самата битка, заловен и отведен в сръбския лагер, където почива от раните си или е екзекутиран по нареждане на Стефан Душан.

По И. Божилов

1.11.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА В СЪРБИЯ (?), ПЪРВИ ТИП (С ЦАРИЦА АННА).

ЛИЦЕ

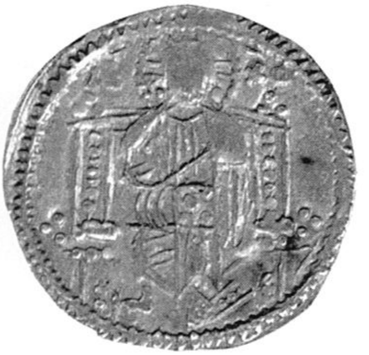

ОПАКО

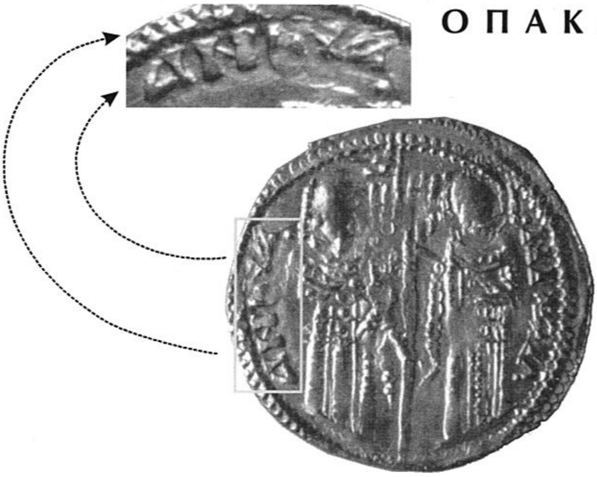

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с брада, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи на колене Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите I̅C̅ - X̅C̅. В сгъвката на десния лакът офисинен знак - една точка.

Цар Михаил Шишман, вляво, и царица Анна, прави, в цял ръст, държат помежду си знаме с дълга дръжка, върху което е изобразен кръст. От двете страни на фигурите е разположен кръгов надпис: ANNA - MIXAIL. Горе, успоредно на дръжката на знамето, е изписано ЦЬ (царь) - ЦР (царица). Царят е със стема с пропендули, сакос и лорос, украсен с бисери. С дясната си ръка държи анексикакия, а с лявата поема знамето - символ на царствена победа. Царица Анна е изобразена с леко приведена към царя глава, също със стема с пропендули. Лявата ѝ ръка е поставена пред гърдите в знак на смирение, а с дясната държи знамето, като жестът недвусмислено говори за подаване (връчване). Облечена е със сакос, а през дясната ѝ ръка е преметнат лорос.

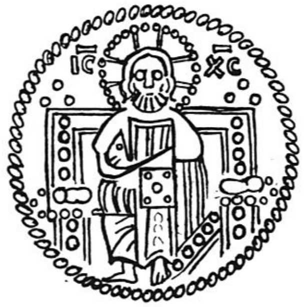

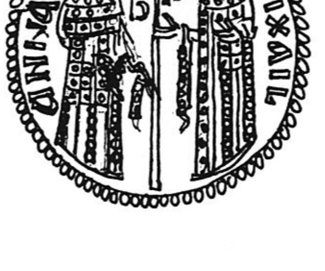

Монетата засега е известна в един-единствен екземпляр и се намира в частна колекция.

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.11.2. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА В СЪРБИЯ (?), ВТОРИ ТИП (СЪС СВ. СТЕФАН).

ЛИЦЕ

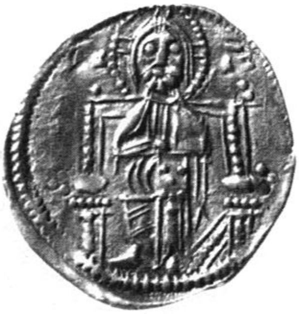

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC.

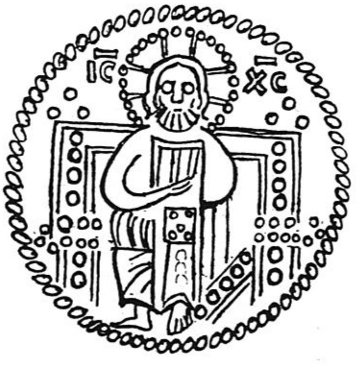

ОПАКО

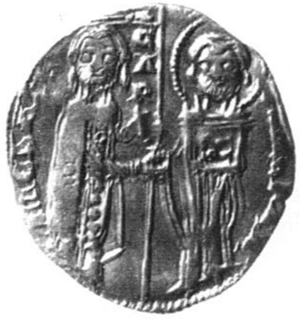

Царят, отляво, и св. Стефан (?) (Евангелист Марко, по подобие на венециански матапан), прави, в цял ръст, държат помежду си знаме с дълга дръжка, върху което е изобразен кръст. В горния край, отляво до дръжката на знамето, вертикално е изписана на латински титлата **CAR** (цар). Цар Михаил е гологлав, с дълги коси, брада и мустаци. Облечен е със сакос и мантия. В лявата си ръка държи анексикакия. Св. Стефан е с перлен нимб, къси коси, брада и мустаци. Облечен е с хитон и синдон. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Кръгов надпис на латински в две части: MICHAIL - S. STEFAN.

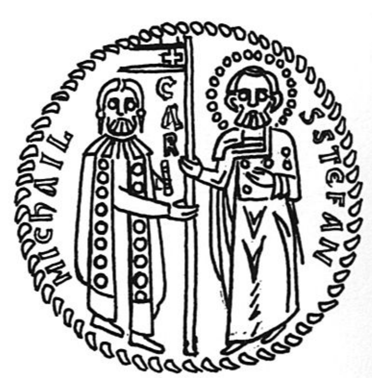

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.11.3 СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА В СЪРБИЯ (?), ТРЕТИ ТИП (С ФАМИЛНО ИМЕ АСЕН).

ЛИЦЕ

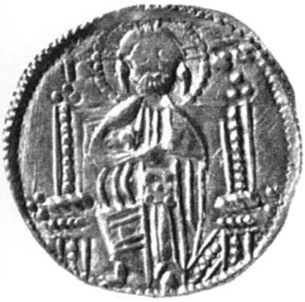

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Около главата му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В сгъвката на десния лакът офисинен знак - кръст. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

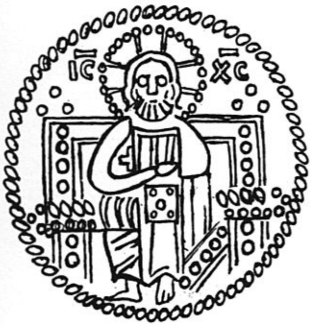

ОПАКО

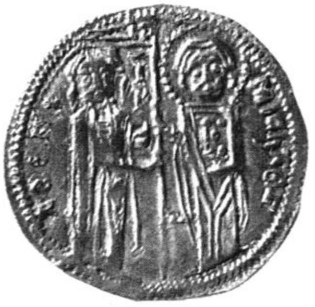

Царят, отляво, и св. Георги (Евангелист Марко ?), прави, в цял ръст, държат помежду си знаме с дълга дръжка, върху което е изобразен кръст. В горния край, отляво, успоредно на дръжката на знамето, на латински е изписана титлата IP(R) (император). Цар Михаил е гологлав, с дълги коси, брада и мустаци. Облечен е със сакос и мантия. В лявата си ръка държи анексикакия. Св. Георги е с перлен нимб, къси коси, брада и мустаци. Облечен е с хитон и синдон. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Кръгов надпис на латински в две части: **ΛΓΕΝΧ - MIhΛEL**.

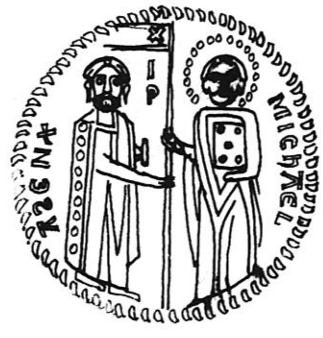

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

Н.М.
Ю.П., *табл. VI, 60а,б.*
К.Д.
Б.П.

1.11.4. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ЧЕТВЪРТИ ТИП (С ЦАРИЦА ИРИНА).

ЛИЦЕ

ОПАКО

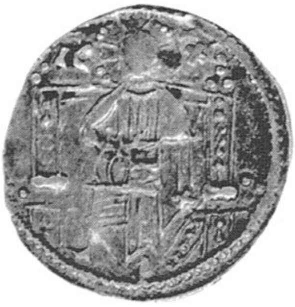

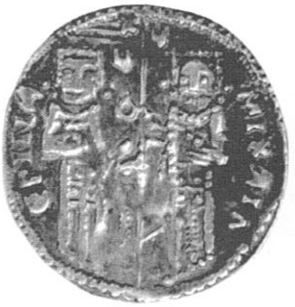

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. В сгъвката на десния лакът офисинен знак - една точка.

Царица Ирина, отляво, и цар Михаил, прави, в цял ръст, със стеми с пропендули, държат помежду си знаме с дълга дръжка, върху което е изобразен кръст. В горния край, отляво до дръжката на знамето, вертикално е изписано ЧР (царица), а отдясно - Ч (цар). Цар Михаил е с брада и мустаци. Двете фигури са със сакоси и мантии. Свободните им ръце са поставени пред гърдите в знак на смирение. Кръгов надпис в две части: ЄРІНА - МІХАІЛ.

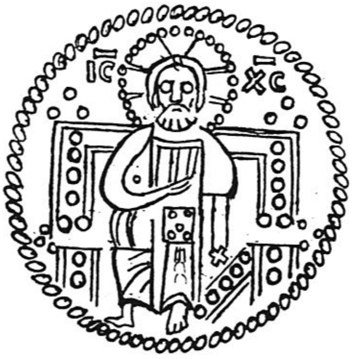

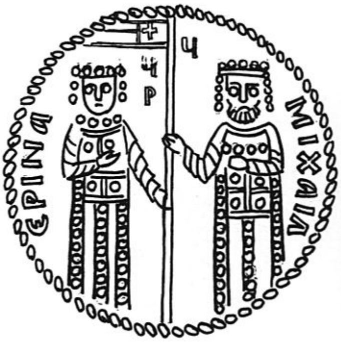

Н.М.
***Ю.П.**, табл. VII, 61а,б.*
К.Д.
***Б.П.**, №18.*

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.11.5. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА В СЪРБИЯ (?), ПЕТИ ТИП (СЪС СВ. ГЕОРГИ).

● ЛИЦЕ

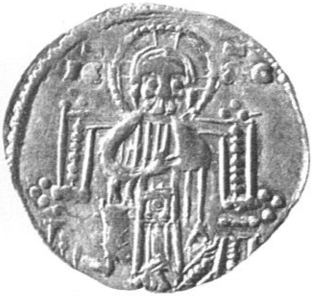

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

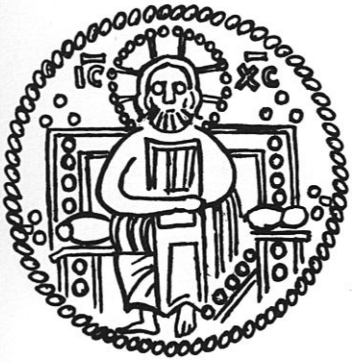

ОПАКО ●

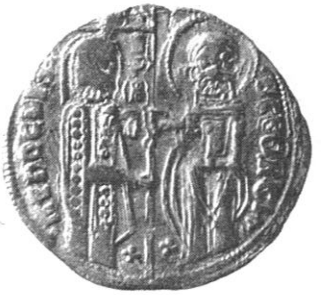

Царят, отляво, и св. Георги (Евангелист Марко ?), прави, в цял ръст, държат помежду си знаме с дълга дръжка с изобразен кръст. В горния край, успоредно на дръжката на знамето на латински е изписана титлата **IPR** (император). Долу два кръста. Цар Михаил е гологлав, с дълги коси, брада и мустаци. Облечен е със сакос и мантия. В лявата си ръка държи анексикакия. Светецът е с перлен нимб, къси коси, брада и мустаци. Облечен е с хитон и синдон. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Кръгов надпис на латински в две части: MIhOELIS-S GEORGIVS.

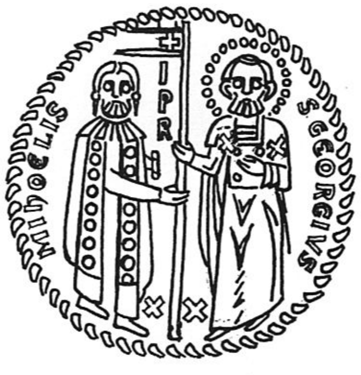

Н.М.
***Ю.П.**, табл. VI, 57а,б.*
К.Д.
***Б.П.**, №16.*

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост **R8**.*

1.11.6. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА В СЪРБИЯ (?), ШЕСТИ ТИП (СЪС СВ. ГЕОРГИ).

ЛИЦЕ

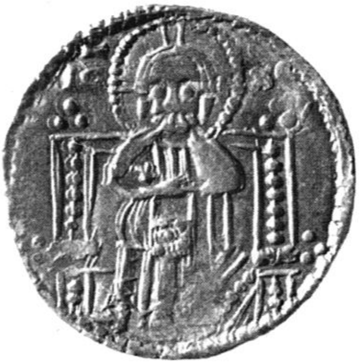

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{IC}$ - $\overline{XC}$. В сгъвката на десния лакът офисинен знак - кръст.

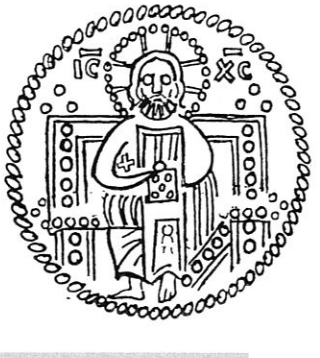

ОПАКО

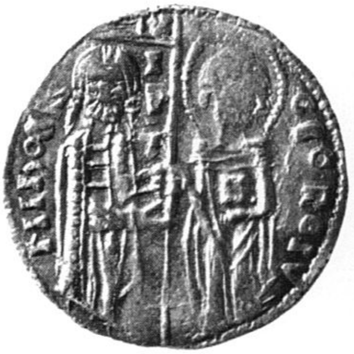

Царят, отляво, и св. Георги (Евангелист Марко ?), прави, в цял ръст, държат помежду си знаме с дълга дръжка с изобразен кръст. В горния край, успоредно на дръжката на знамето на латински е изписана титлата **IPR** (император). Цар Михаил е гологлав, с дълги коси, брада и мустаци. Облечен е със сакос и мантия. В лявата си ръка държи анексикакия. Светецът е с перлен нимб, къси коси, брада и мустаци. Облечен е с хитон и синдон. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Кръгов надпис на латински в две части: MIhOEL- GEORGIV.

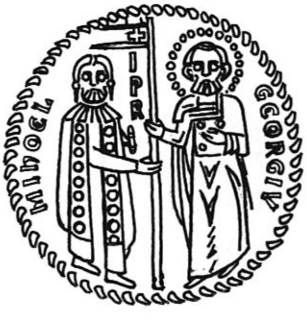

Н.М.
***Ю.П.**, табл. VI, 58а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,56 г. *Степен на рядкост **R8.***

1.11.7. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА В СЪРБИЯ (?), СЕДМИ ТИП (С ФАМИЛНО ИМЕ АСЕН).

● ЛИЦЕ

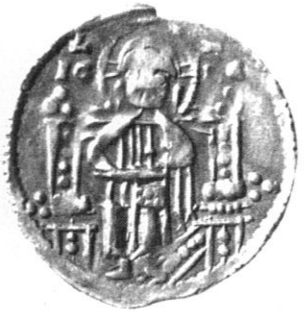

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

ОПАКО ●

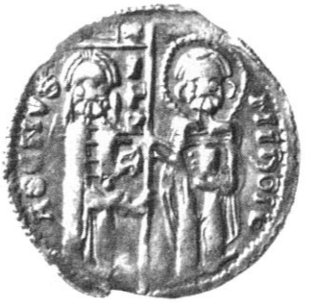

Царят, отляво, и св. Евангелист Марко, прави, в цял ръст, държат знаме с кръст, с дълга дръжка. В горния край, успоредно на дръжката на знамето, на латински е изписана титлата IPR (император). Цар Михаил е гологлав, с дълги коси, брада и мустаци. Облечен е със сакос и мантия. В лявата си ръка държи анексикакия. Евангелистът е с нимб, къси коси, брада и мустаци. Облечен е с хитон и синдон. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Кръгов надпис на латински в две части: ASЄNVS - MIhOIL.

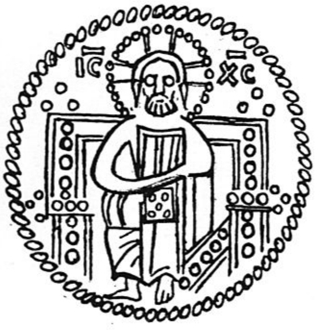

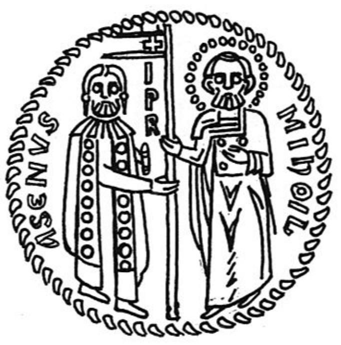

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,67 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

Н.М.
Ю.П., *табл. VI, 59а,б.*
К.Д.
Б.П., *№17.*

1.11.8 СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ОСМИ ТИП (С ЦАРИЦА ИРИНА).

● ЛИЦЕ

ОПАКО ●

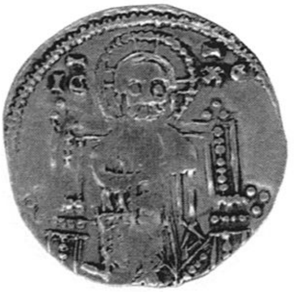

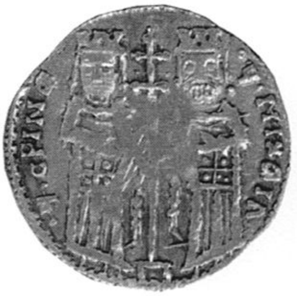

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Царица Ирина, отляво, и цар Михаил, прави, в цял ръст, с тризъби стеми с пропендули, наподобяващи крепостна стена, държат помежду си двоен (патриаршески) кръст с дълга дръжка, стъпил върху поставка. Цар Михаил е с брада и мустаци. Двете фигури са облечени със сакоси, лороси и мантии. Свободните им ръце са поставени пред гърдите. Кръгов надпис в две части: .Ч . ЄPINA - .Ч . MIXAIΛ.

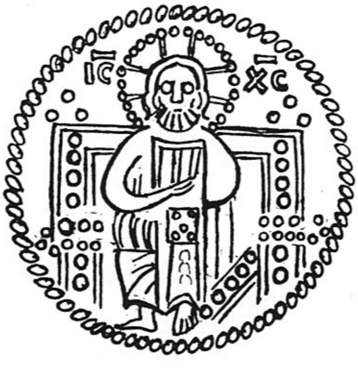

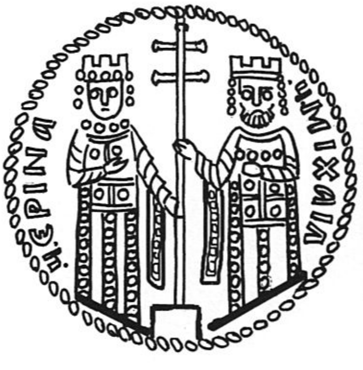

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.11.9. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ДЕВЕТИ ТИП (С ЦАРИЦА ИРИНА).

● ЛИЦЕ

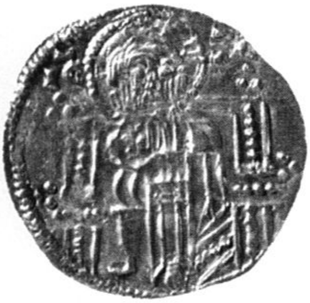

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. В сгъвката на десния лакът офисинен знак - кръст.

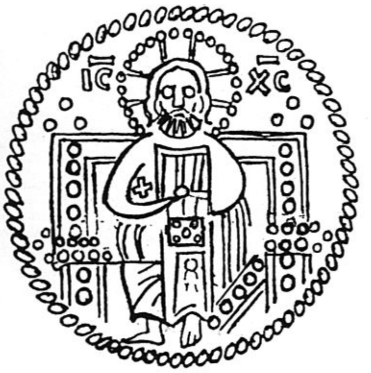

ОПАКО ●

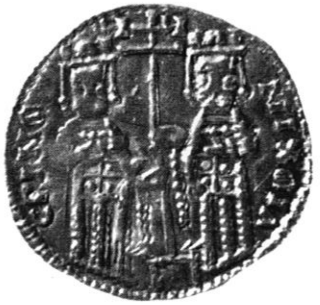

Царица Ирина, отляво, и цар Михаил, прави, в цял ръст, с тризъби стеми с пропендули, наподобяващи крепостна стена, държат помежду си двоен кръст. От двете страни на кръста са поставени само буквите Ц (царица) и Ц (царь). Цар Михаил е с брада и мустаци. Двете фигури са облечени със сакоси, лороси и мантии. Свободните им ръце са поставени пред гърдите. Кръгов надпис в две части: отляво ЄРINA, последвано от три точки, а отдясно MIXAIΛ, последвано от една точка.

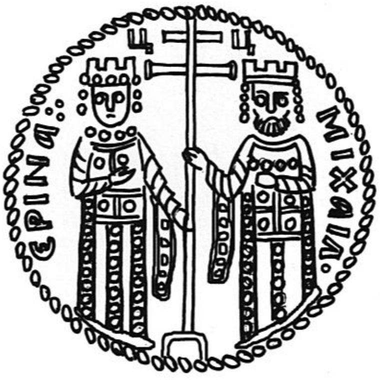

Н.М.
***Ю.П.**, табл. VII, 62а,б.*
К.Д.
***Б.П.**, №19.*

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост **R7**.*

1.11.10. СРЕБЪРЕН ГРОШ, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА, ДЕСЕТИ ТИП (С ЦАРИЦА ИРИНА).

ЛИЦЕ

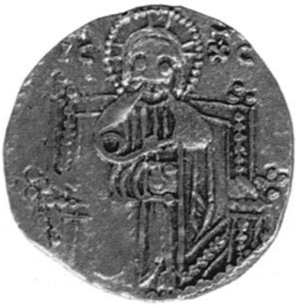

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{ІС}}$ - $\overline{\text{ХС}}$. В сгъвката на десния лакът офисинен знак - точка.

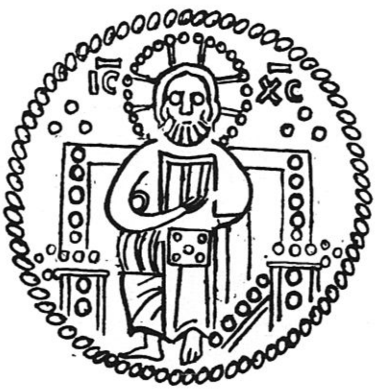

Н.М.

***Ю.П.**, табл. VII, 63а,б.*

К.Д.

Б.П.

ОПАКО

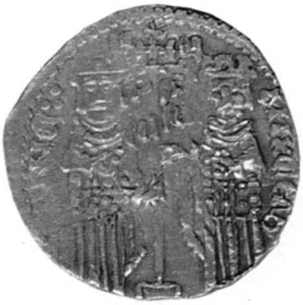

Царица Ирина, отляво, и цар Михаил, прави, в цял ръст, с тризъби стеми с пропендули, наподобяващи крепостна стена, държат помежду си двоен кръст. В горния край успоредно на дръжката на кръста са изписани титлите ЦРА (царица) и ЦРЬ (царь). Цар Михаил е с брада и мустаци. Двете фигури са облечени със сакоси, лороси и мантии. Свободните им ръце са поставени пред гърдите. Кръгов надпис в две части: отляво ЄРІNА, последвано от три точки, а отдясно МІХАЄЛ, последвано от една точка.

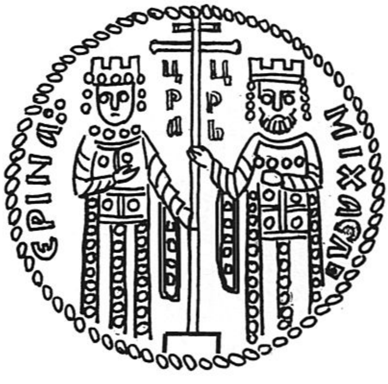

Диаметър - 19 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост **R7**.*

1.11.11. СРЕБЪРЕН ГРОШ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ

ОПАКО

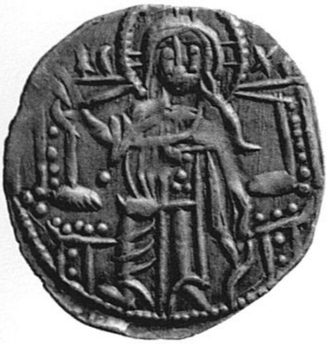

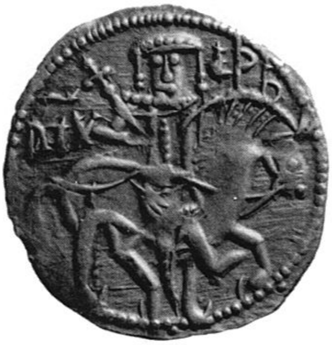

Иисус Христос, седнал на трон с високо облегало, с брада и мустаци, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя встрани. Под нея офисинен знак - точка. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC.

Цар Михаил Шишман на кон в ход надясно, със стема с дълги пропендули. Царят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос и маниакион, богато украсен с едри бисери. Над коленете са преметнати краищата на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с кръст, а в лявата - юздите на коня. От двете страни на фигурата има надпис: отляво монограм на името Михаилъ - М҃Х, а отдясно съкращението на титлата царь - ЦР, последвано от буквата Б (българомъ ?).

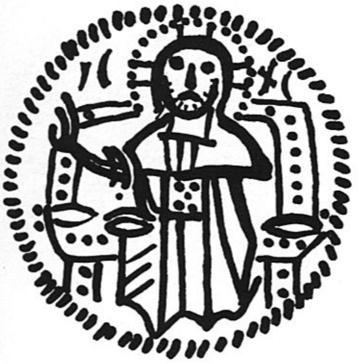

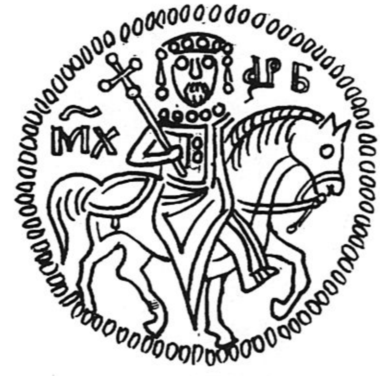

Н.М., *94-96, обр. 50-55.*
Ю.П., *табл. VII, 64а,б.*
К.Д., *табл. 109.*
Б.П., *№20.*

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.11.12. СРЕБЪРЕН ГРОШ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ

ОПАКО

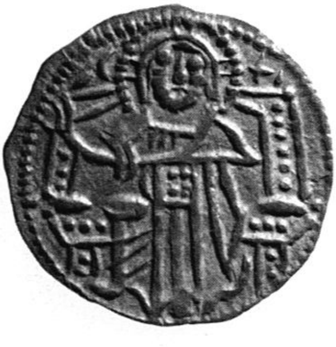

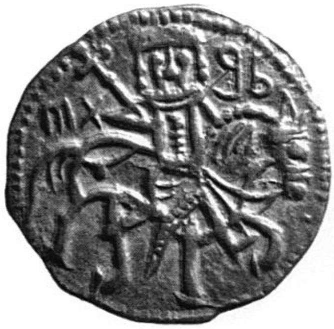

Иисус Христос, седнал на трон с високо облегало, с брада и мустаци, с нимб около главата, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя встрани. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Цар Михаил Шишман на кон в ход надясно, със стема с дълги пропендули. Царят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос и маниакион, богато украсен с едри бисери. Над коленете са преметнати краищата на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с кръст, а в лявата - юздите на коня. От двете страни на фигурата има надпис: отляво МХ, а отдясно съкращението на титлата царь - ЧР, обърнато на 90°, последвано от буквите Б/Λ (блъгаромъ/благовѣрьнъ). Монетата е вариант на 1.11.11.

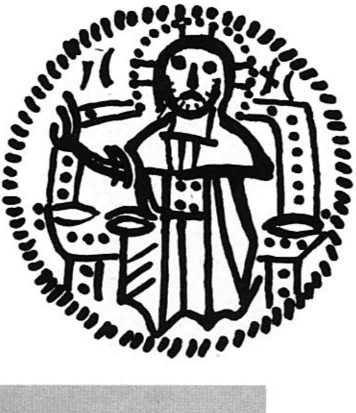

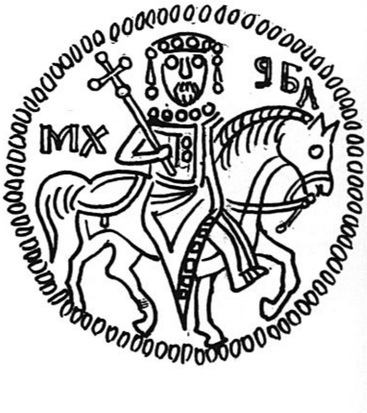

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 21 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.11.13. МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП (ПЛОСЪК И КОРУБЕСТ ВАРИАНТ).

ЛИЦЕ **ОПАКО**

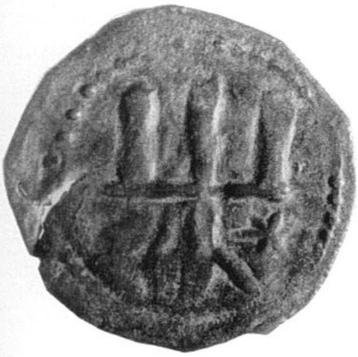

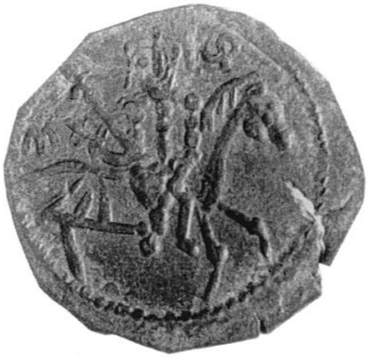

Голям монограм на фамилното име Шишманъ - ѱ, съставен от буквите Ш и Λ. Някои автори виждат в това стилизирано изображение крепостната порта на град Търново. При варианта с плоско ядро от двете страни на монограма има по една шестолъчна звезда.

Цар Михаил Шишман на кон в ход надясно, със стема с пропендули. Царят е с брада и мустаци. Облечен е в сакос и маниакион, богато украсен с едри бисери. Над коленете му са преметнати краищата на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с кръст, а в лявата - юздите на коня. От двете страни на фигурата има надпис: отляво М͞Х, а отдясно съкращението на титлата царь - Ч.

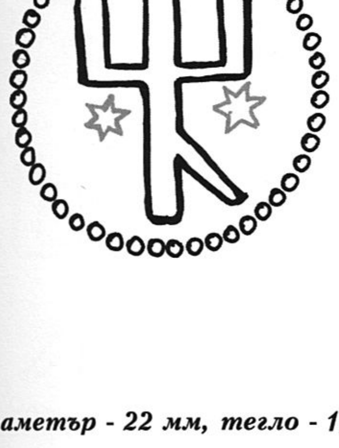

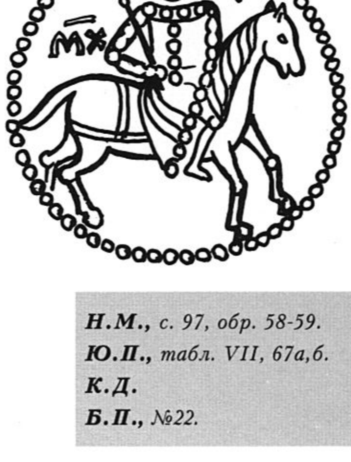

Н.М., *с. 97, обр. 58-59.*
Ю.П., *табл. VII, 67а,б.*
К.Д.
Б.П., *№22.*

Диаметър - 22 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.11.14-17. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

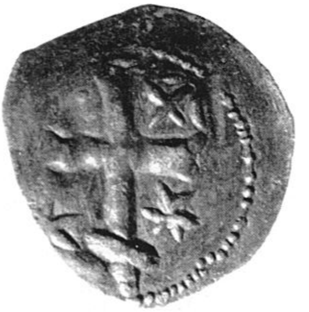

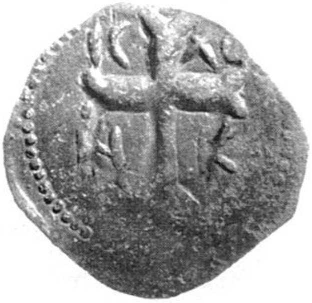

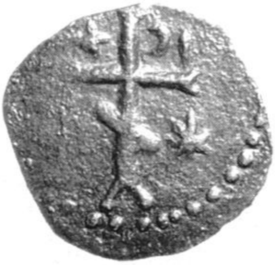

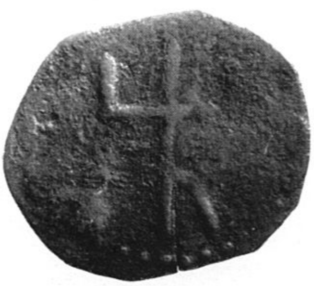

Н.М., *с. 98, обр. 60.*
Ю.П., *табл. VII, 68а,б-69а,б.*
К.Д., *табл. 10₁₁.*
Б.П., *№23.*

Вариант А

Голям кръст с допълнително напречно рамо, поставено под ъгъл. Краищата на рамената са раздвоени. В горното поле от двете страни на централното рамо са изписани инициалите IC - XC. В долните сегменти е изобразена по една шестолъчна звезда.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но вместо звезди са поставени буквите N и K.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но инициалите IC - XC са в негатив.

Вариант Г

Примитив с негативно изображение на опаковата страна.

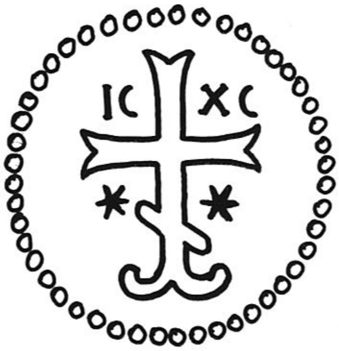

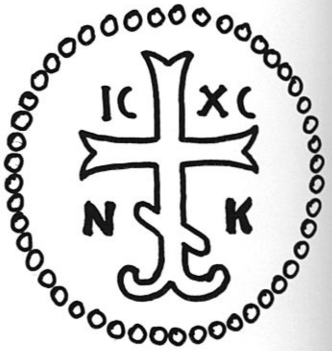

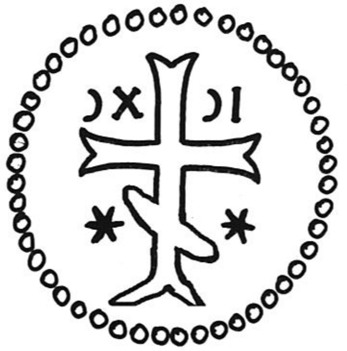

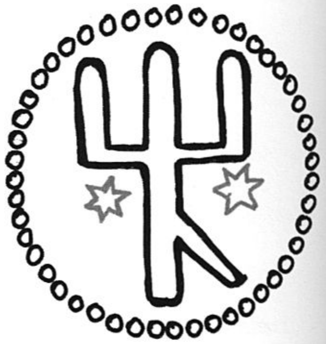

ОПАКО ●

Вариант А

Голям монограм на фамилното име Шишманъ - ШЛ, съставен от буквите Ш и Л. В долните полета от двете страни на монограма - по една шестолъчна звезда.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но монограмът е с по-тънки хасти.

Вариант Г

Примитивно изображение на монограма от вариант А, но долното рамо е вляво от централната хаста.

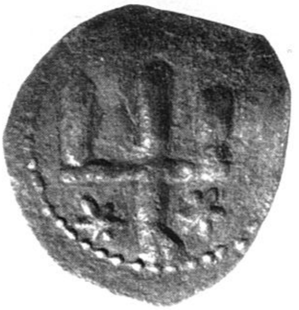

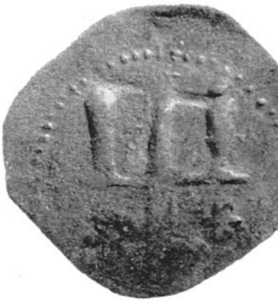

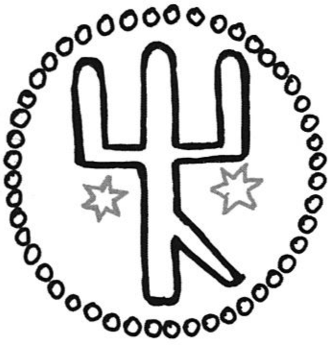

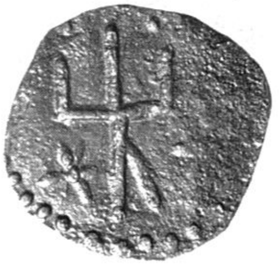

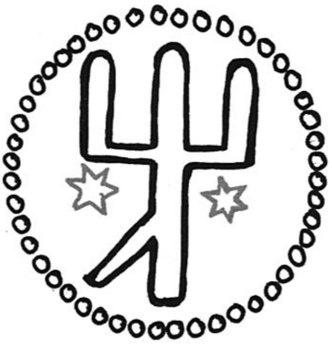

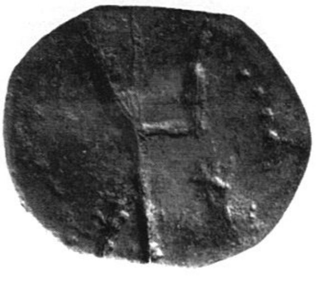

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

ЛИТЕРАТУРА

Авдев, С. *За някои въпроси на сребърното монетосечене на последните български царе (XIVв.). - Нумизматика, 1976, 1-2, с. 50.*

Димитријевић, С. *Грошеви типа матапана са натписом цар. - Нумизматичар, 1983, 6, 117-125.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 89-91; табл. XXX, 1, 3; табл.* $10_{9,11}$.

История на България, 3. С., 1982, с. 271, обр. 4; с. 360, обр. 4; с. 361, обр. 8.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 94-98.*

Пенчев, Вл. *Колективна монетна находка (XIV в.) от с. Тишевица. - Нумизматика, 1983, 2, 15-41.*

Станков, М. *Нови типове монети на цар Михаил Шишман (1323-1330) и на цар Иван Александър (1331-1371). - Нумизматика, 1983, 3, 19-26.*

Станков, М. *Някои проблеми на средновековното българско монетосечене. Още един път за принадлежността на грошовете от типа на матапана с титлата "CAR". С., 1990, 32-42.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 108-123; табл. VI, 57а,б-60а,б, VII, 61а,б-64а,б, 67а,б-69а,б.*

ЦАР ЙОАН СТЕФАН

1330-1331

Българският владетел Йоан Стефан е син, по всяка вероятност първороден, на цар Михаил III Шишман-Асен от първия му брак с Милутиновата дъщеря Ана. През краткотрайното си царуване той е споменаван винаги наред с майка си Ана.

След избора на баща му за цар (1323 г.) Йоан Стефан става негов съвладетел. Събитията от 1324 г., т.е. вторият брак на Михаил Шишман с Теодора, го лишават от престолонаследието. Според някои сръбски извори той е отстранен от Търново и заедно с майка си е заточен някъде в страната.

Битката при Велбъжд (28 юли 1330 г.) променя съдбата на Йоан Стефан. Под натиска на победителката Сърбия и лично на вуйчо му Стефан Урош Дечански той е провъзгласен за цар.

Властването на Йоан Стефан продължава само седем-осем месеца. То преминава под знака на външнополитически и военни несполуки и борби вътре в страната. Смъртта на цар Михаил показва за сетен път колко нетрайно е българо-византийското сътрудничество и какво представлява всъщност сключеният в края на 1328/началото на 1329 г. “здрав и вечен мир и съюз“. Щом научава за гибелта на българския цар, Андроник III решава да се възползва от създадените благоприятни обстоятелства, потегля на поход срещу България и без усилия завзема Анхиало, Месемврия, Айтос, Ктения, Русокастро и Ямбол.

Още от самото начало на царуването на Йоан Стефан се сблъскват интересите на две партии: сръбската, оглавявана от Ана, и привържениците на Асеневата династия, ръководени, макар и не открито, от деспот Йоан Александър. Антисръбските настроения са достатъчно силни, за да доведат до открит бунт, който сваля от престола Йоан Стефан и провъзгласява за български цар Йоан Александър.

Лишен от царската власт, Йоан Стефан заедно с майка си Ана намира убежище при вуйчо си Стефан Урош. Настъпилата твърде скоро след това промяна в Сърбия (смъртта на Урош III и възшествието на сина му Стефан Душан) и подобряването на отношенията между България и Сърбия след брака между Йоан-Александровата сестра Елена и новия сръбски крал принуждават Ана и Йоан Стефан да потърсят гостоприемство в Дубровник. Трудно е да се каже докога Йоан Стефан е останал в Дубровник и каква е била неговата по-нататъшна съдба.

По И. Божилов

1.12.1. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ

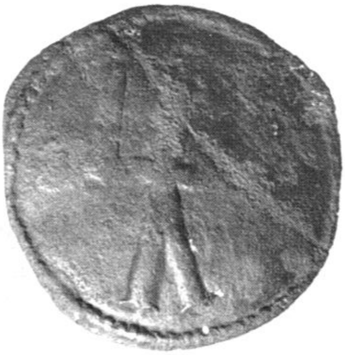

Голям монограм на фамилното име Шишманъ - ѱ, съставен от буквите Ш и Λ. Някои автори виждат в това стилизирано изображение крепостната порта на град Търново.

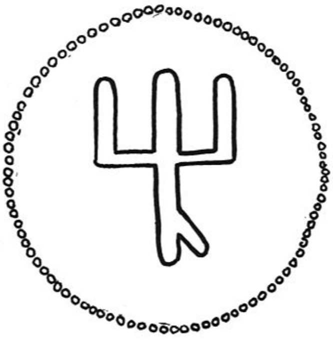

ОПАКО

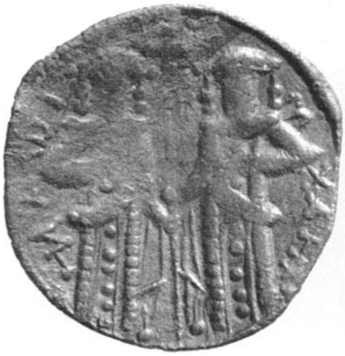

Цар Михаил Шишман, отдясно, с брада и мустаци, и синът му Йоан Стефан, в цял ръст, със стеми с пропендули, държат помежду си кръст с дълга дръжка. Облечени са с дивитисиони и маниакиони. През поясите им са препасани лороси, чиито краища падат от двете страни на кръста. Свободните им ръце са поставени пред гърдите. Кръгов надпис от двете страни: МХАНΛ - IWAN. Ръката на владетеля, около чиято фигура е изписано Михаилъ, е хванала дръжката на кръста по-високо.

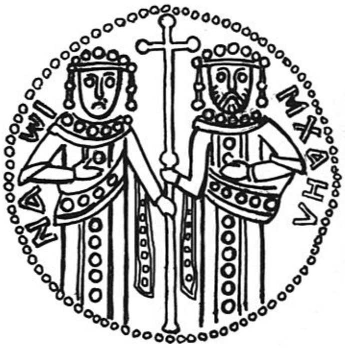

Н.М.
Ю.П., *табл. VII, 65а,б.*
К.Д., *табл.1010.*
Б.П., *№21.*

Диаметър - 21 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.12.2. МЕДНА МОНЕТА С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО (?).

● ЛИЦЕ

ОПАКО ●

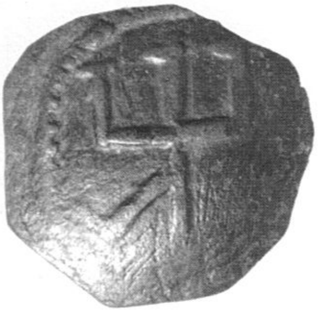

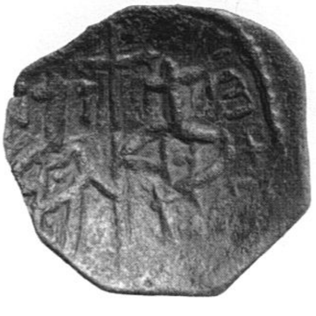

Голям монограм на фамилното име Шишманъ - Ш, съставен от буквите Ш и Λ. Долното рамо на монограма е от лявата страна и е по-отворено в сравнение с 1.12.1.

Изображението наподобява 1.12.1, но местата на царя и сина му са разменени, което се потвърждава от надписите. Позициите на ръцете погрешно представят Йоан Стефан като първенстваващ. Фигурите са схематични и стилизирани.

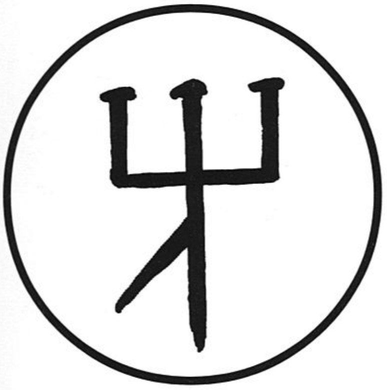

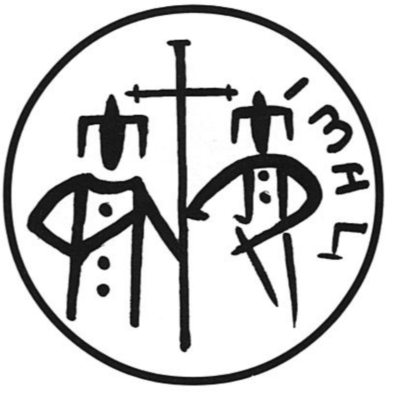

Н.М.
Ю.П., *табл. VII, 66а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.12.3. МЕДНА МОНЕТА, ПОЛОВИНКА (?) ПО ГРАМАЖ И РАЗМЕР ОТ ИЗВЕСТНИТЕ ДОСЕГА ЕКЗЕМПЛЯРИ.

ЛИЦЕ

ОПАКО

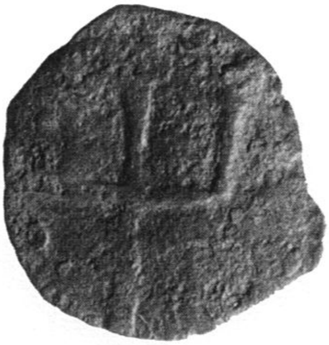

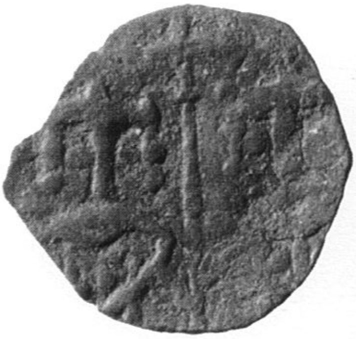

Голям монограм на фамилното име Шишманъ - , съставен от буквите Ш и А. Изображението наподобява 1.12.2.

Изображението наподобява 1.12.2, но фигурите са представени до пояса.

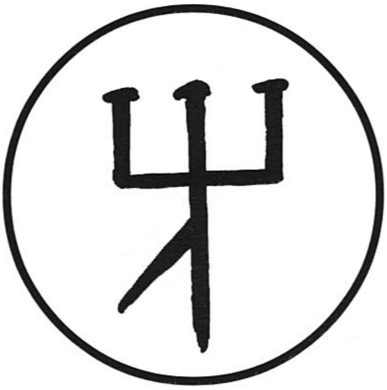

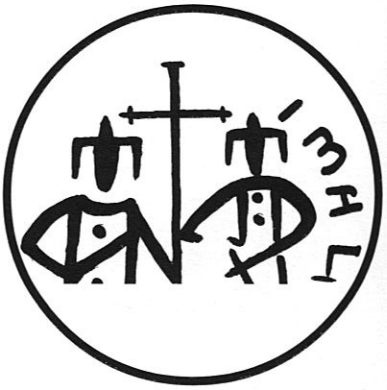

Диаметър - 13 мм, тегло - 0,54 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

ЛИТЕРАТУРА

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, с. 90; табл. XXX, 2; табл.* 10_{10}.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 103-104.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 120-121; табл. VII, 65а,б-66а,б.*

Публикува се
за първи път.

Іѡанъ Алеѯандръ

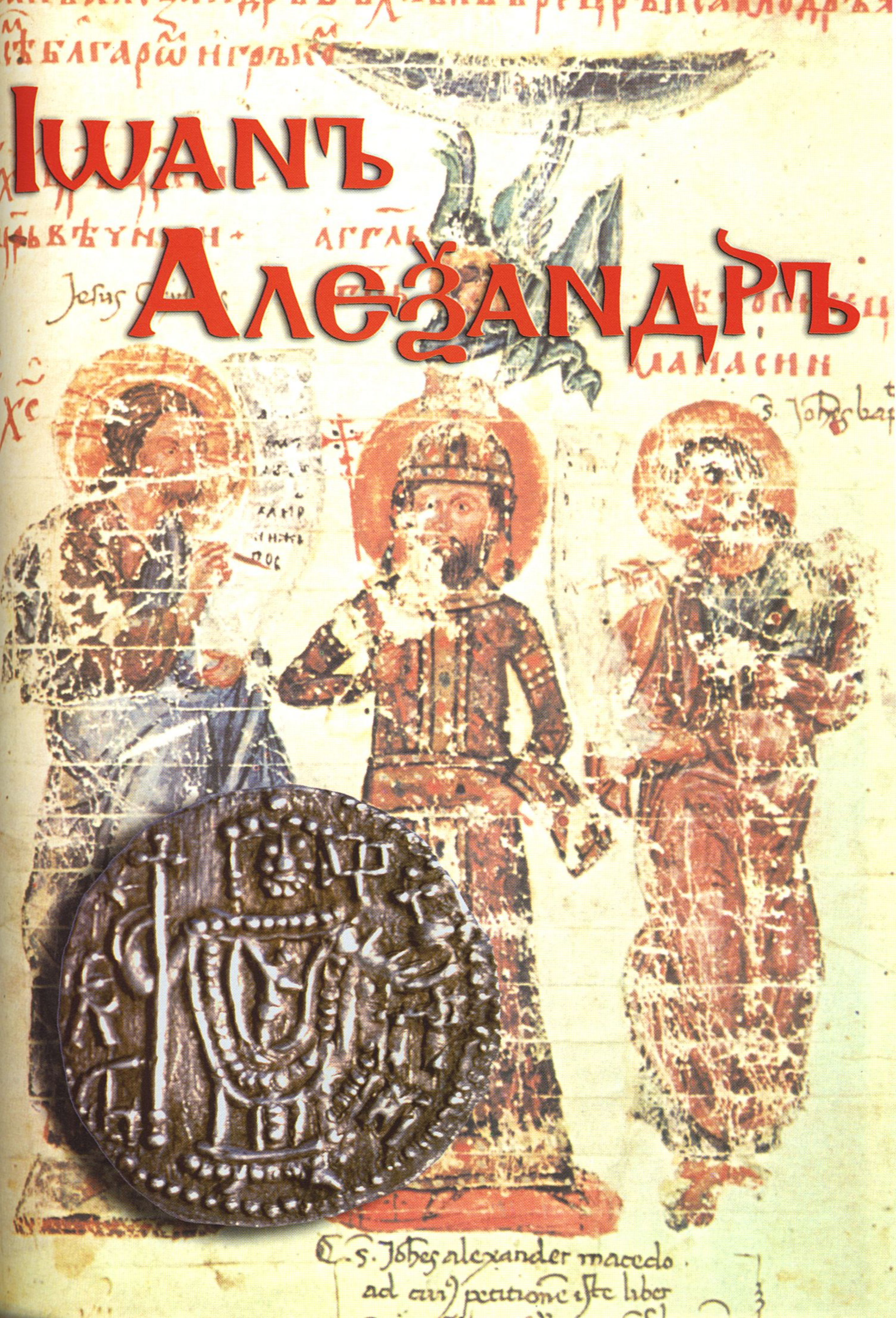

Jesus Christus
аггль
манасии
s. Johes bap
C. s. Johes alexander macedo
ad cui petitione iste liber

Цар Йоан Александър

1331-1371

След преврата, при който са свалени цар Йоан Стефан и майка му Ана-Неда, на българския трон се възкачва ловешкият деспот Йоан Александър, сестрин син на Михаил Шишман. Този деспот е един от видните български феодали и по бащина линия произхожда от рода на Асеневци - връзка, която се изтъква съзнателно както от самия владетел, така и от обкръжаващите го книжовници. Новият български цар представлява онези управляващи кръгове, които смятат, че трябва да се води по-активна политика, за да се възстанови престижът на страната след несполучливата война със сърбите и загубата на областта между Тунджа и Черно море.

Веднага след заемането на престола цар Йоан Александър пристъпва към осъществяването на тази политика. През пролетта на 1331 г. той потегля на поход срещу Византия, използвайки заетостта на империята в Мала Азия. За кратко време българите освобождават повечето градове в Източна Тракия между Тунджа и Черно море - област, населена с българи. Предвиждайки, че Византия едва ли ще се примири със загубата, цар Йоан Александър решава да подобри отношенията си със Сърбия. Самият Стефан Душан, който е заел отскоро престола на Сърбия, също желае да закрепи властта си чрез сближаване с източните си съседи. Така се стига до сключване на съюз между България и Сърбия, скрепен с брак. Сестрата на цар Йоан Александър, Елена, се омъжва за Стефан Душан. Спокойно е положението и на северната граница, където по това време се формира самостоятелното Влашко княжество. Още докато е ловешки деспот, Йоан Александър се жени за Теодора, дъщеря на влашкия воевода.

Външнополитическото положение на българската държава се подобрява, но нейното вътрешно състояние не е спокойно. Срещу новия български владетел се заражда болярска опозиция, начело на която застава братът на Михаил Шишман, Белаур. През лятото на 1332 г. избухва бунт, който обхваща областта около Видин и реките Тимок и Морава. Бунтът, изглежда, е предизвикан от съмишленици на сваления цар Йоан Стефан и Белаур става изразител на техните настроения.

Византийският император Андроник III се възползва от размириците в България и през юни 1332 г. предприема поход. За кратко време византийците успяват да станат господари на градовете, които са им били отнети от Йоан Александър с изключение на град Анхиало. По-късно цар Йоан Александър с голяма войска се придвижва до крепостта Русокастро. Наблизо се намира и войската на Андроник III. Между двамата владетели се водят преговори. На 18 юли 1332 г. обаче преговорите са прекъснати и започва ожесточена битка, която завършва с пълно поражение на византийската войска. Византийският император се принуждава да търси мир, а и самият цар Йоан Александър, след като е постигнал целта си, желае по-трайно споразумение. След сключването на мирен договор между Византия и България българският престолонаследник Михаил Асен се сгодява за дъщерята на император Андроник III.

По същото време, докато България укрепва позициите си, Сърбия продължава своето проникване в югозападните български земи. През 1334 г. в ръцете на сръбския крал падат Охрид, Струмица, Прилеп и Радовиш, които дотогава се намират под властта на Византия. За управител на новозавладените краища Стефан Душан поставя протосеваст Хрельо.

Към 1340 г. цар Йоан Александър се развежда със съпругата си Теодора и се жени за еврейката Сара, която се покръства и получава християнското име Теодора. Разводът с дъщерята на Иванко Бесараб довежда до охлаждане на отношенията между България и Влашко. След смъртта на император Андроник III престола заема непълнолетният му син Йоан V Палеолог, управляващ с регентство. Не след дълго отношенията между регентите се влошават и се създават две враждебни групировки. Едната се оглавява от Йоан Кантакузин, поддържан от представителите на едрата поземлена аристокрация, а начело на другата е Апокавк от средата на столичните занаятчии. През 1341 г. започват военни действия на територията на Източна Тракия и Македония. Българският владетел привидно се намесва в събитията като съюзник на групата на Алексий Апокавк, а в действителност неговата цел е да овладее Одрин и да разшири териториалните си придобивки в Тракия. Опитът му обаче се оказва несполучлив и неговите войски се връщат обратно. През 1344 г. Апокавк разбира, че започва да губи битката с Кантакузин, и моли българския владетел за помощ. В замяна на съгласието си цар Йоан Александър получава девет града и крепости в Тракия и по северните склонове на Родопите. До военен сблъсък не се стига.

През юни 1344 г. цар Йоан Александър отново прави опит да се намеси в междуособиците във Византия. Изпратената от него войска нахлува в Източните Родопи със задача да овладее тамошните селища, но се принуждава да се завърне без успех. Вероятно цар Йоан Александър се е надявал, че неговата военна акция ще бъде подкрепена от родопския воевода Момчил, който по това време е враг на Кантакузин, но това не става. Покъсно, използвайки продължаващите междуособици във Византия, българският владетел съумява да разшири границите на България и да присъедини към нея някои селища в Тракия и по северните склонове на Родопите.

През лятото на 1369 г. в резултат на спогодбата между влашкия воевода Владислав Влайку и унгарския крал Людовик I Анжуйски Видинската област е върната на България и там отново е възстановен Йоан Срацимир. Премахването на чуждата власт се придружава от враждебните действия на видинското население срещу францисканските монаси, някои от които са убити.

Присъединяването на Видинската област към пределите на България е последното значително събитие от времето на цар Йоан Александър, който почива на 17 февруари 1271 г.

По Д. Ангелов

1.13.1-2. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП.

ЛИЦЕ

ОПАКО

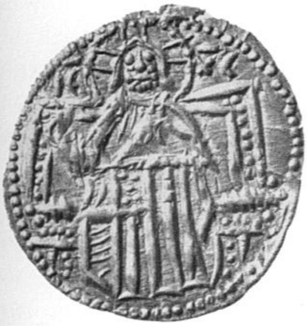

Вариант

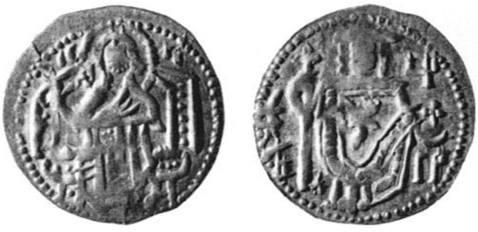

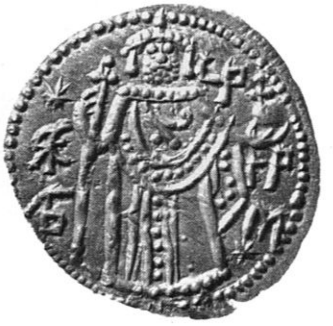

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Раменете на трона са украсени с бисери. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя високо встрани, а в лявата държи Евангелие, украсено с пет бисера, опряно на дясното коляно. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите І͞С - Х͞С.

Цар Йоан Александър, насреща, в цял ръст. Владетелят е със стема с пропендули, с брада и мустаци. Облечен е с дивитисион с украса от растителен орнамент и бисери, маниакион и хламида. През лявата му ръка е преметнат лорос. В нея царят държи кълбо с кръст, а в дясната - жезъл с кръст. В полето отляво са изписани монограмът Ӕ, съставен от буквите АЛЄ (Алеѯандръ), и монограмът ЛБ, състоящ се от буквите БЛ (блъгаромъ). Отдясно съответно монограм на титлата царь - Ч, и ГР/М (гръкомъ). Надписът започва и завършва с по една шестолъчна звезда.

Вариант с по-груба изработка, при който на Евангелието има само четири бисера, лоросът на царя е по-дълъг, а инициалите ІС - ХС са без лигатура.

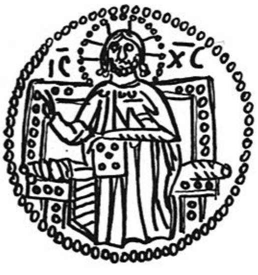

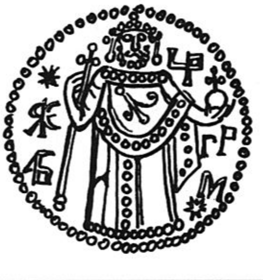

Н.М., *124-127, обр. 139-148.*
Ю.П., *табл. VIII, 71а,б.*
К.Д., *табл. 11ı.*
Б.П., *№25-26.*

Диаметър - 21 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.13.3-6. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП (С МИХАИЛ АСЕН).

● ЛИЦЕ

Иисус Христос, изправен пред трон без облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. Ръцете Му са вдигнати високо встрани за благослов. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС, а над трона - монограмите Ѧ и Ϥ.

От този тип монети поради тяхното голямо тиражиране и разпространение могат да се разграничат множество разновидности по начина на изписване на монограмите и тяхното разположение в полето на монетите. Като по-съществено различие трябва да се отбележат обърнатият монограм Ϥ и разликата в теглото, което постепенно спада.

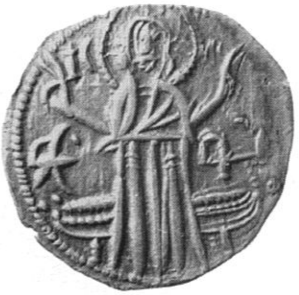

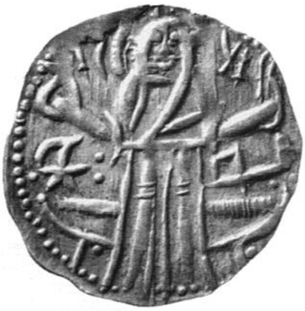

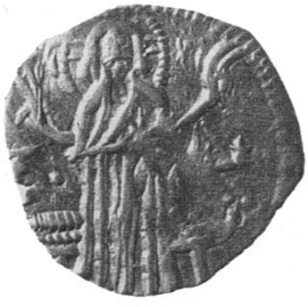

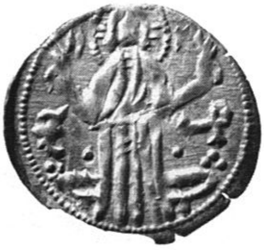

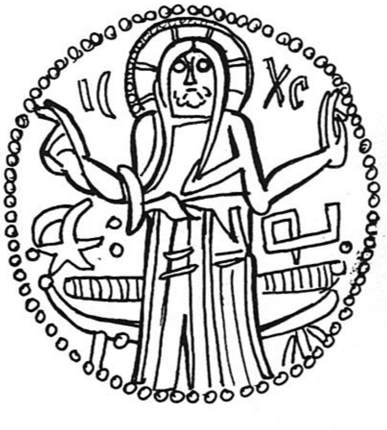

Н.М., *106-111, обр. 86-103.*
Ю.П., *табл. VIII, 72-80а,б.*
К.Д., *табл. 11₂₋₅.*
Б.П., *№27.*

Ѧ	Ϥ Ϥ

ОПАКО ●

Цар Йоан Александър и синът му Михаил Асен, прави, в цял ръст, със стеми с пропендули, дивитисиони и лороси, държат помежду си знаме с дълга дръжка. В горния край, до дръжката на знамето, са изписани монограмът 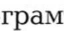 и титлата (царь). Царят и синът му са с бради и мустаци. В ръцете си държат кръстове с къси дръжки. Надпис под формата на монограми, в две части: отляво епитетът благовѣрьнъ, а отдясно съкратено името Михаилъ. Долу, от двете страни на дръжката на знамето - по една шестолъчна звезда.

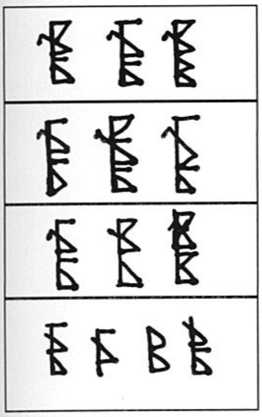

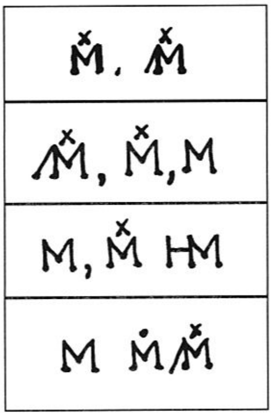

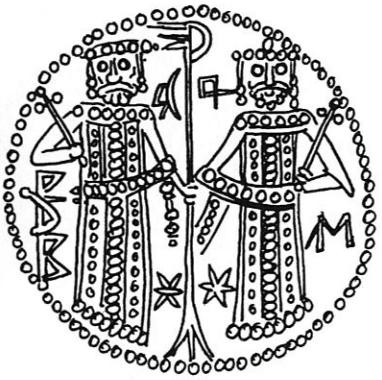

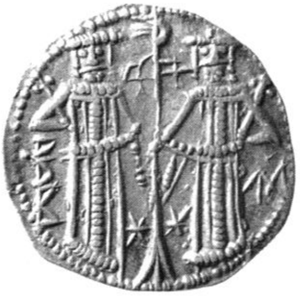

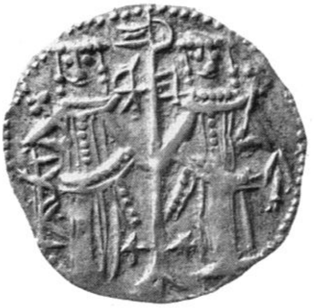

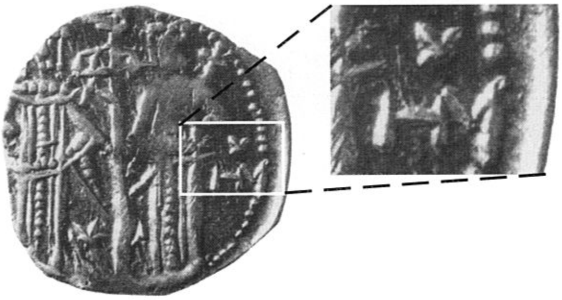

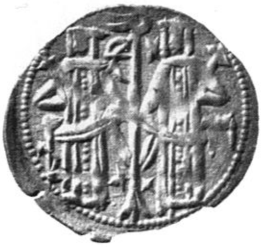

Диаметър - 22 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.13.7. ЛЕКО КОРУБЕСТА МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП.

● **ЛИЦЕ**

ОПАКО ●

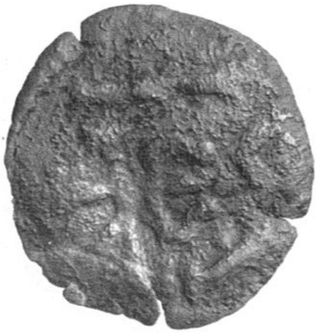

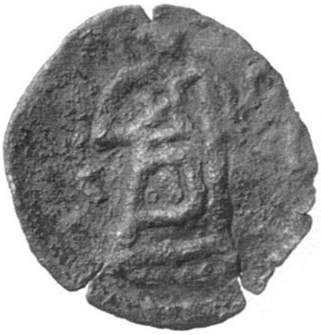

Голям монограм, съставен от буквите Ѧ, λ, Є и Ꙁ. Отгоре свързваща лигатура.

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През ръцете му са прехвърлени краищата на лорос (?). В дясната си ръка държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата кълбо с кръст. От двете страни на фигурата има монограми: отляво (І)Ѡ, под него Ꙁ, а отдясно съкращението на титлата царь - Ч, и монограм Ѧ.

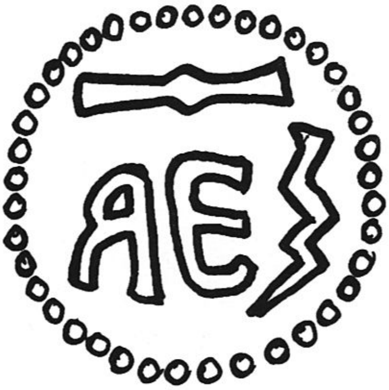

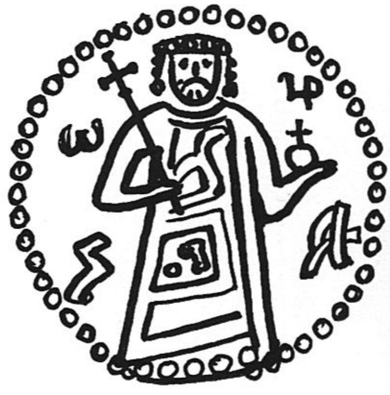

Публикува се за първи път.

Диаметър - 18 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.13.8. ЛЕКО КОРУБЕСТА МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

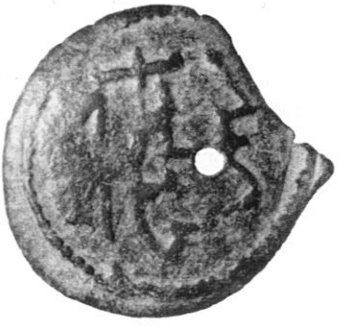

Голям монограм, съставен от буквите λ, ʌ, Є и Ȥ. Отгоре свързваща лигатура.

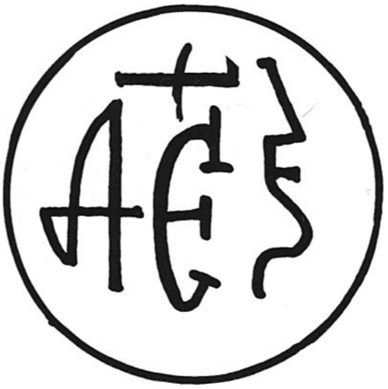

ОПАКО

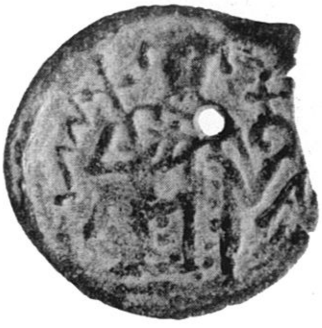

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През ръцете му са преметнати краищата на лорос (?). В дясната си ръка държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата кълбо с кръст. От двете страни на фигурата има монограми: отляво IWȤ, а отдясно съкращението на титлата царь - ц҃р, и монограм, съставен от буквите λ и Λ.

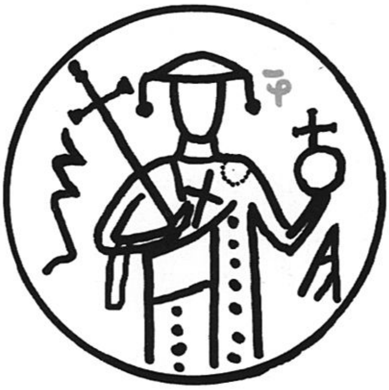

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,7 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.13.9-12. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ТРЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

Голям монограм, съставен от буквите АЛЄZ (Алеѯандръ).

Съществуват варианти с различно изписване на монограма.

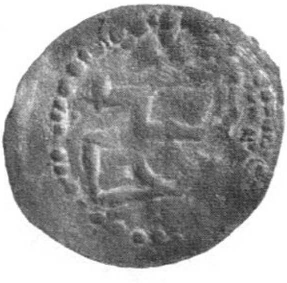

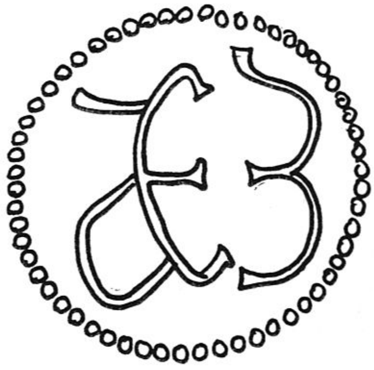

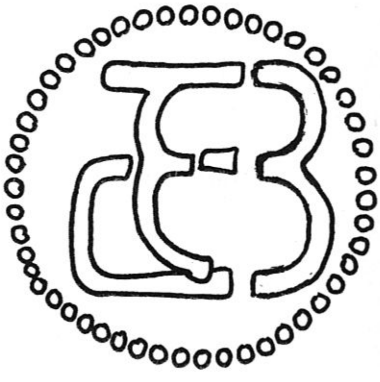

Н.М., *128-129, обр. 149-153.*
Ю.П., *табл. IX, 83а,б-84а,б.*
К.Д., *табл. 11в.*
Б.П., *№28.*

ОПАКО ●

Цар Йоан Александър на кон в ход надясно, със стема с пропендули. Царят е с къса брада и мустаци. Облечен е в сакос и маниакион, богато украсен с едри бисери. Над коленете на владетеля са преметнати краищата на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с кръст, а в лявата - юздите на коня. В горното и долното поле има групи от по три или четири бисера. Над задницата на коня понякога е изобразен монограм ЦР - съкращение на титлата цѣсарь.

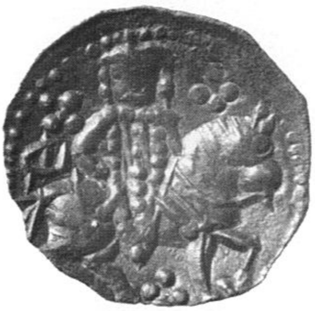

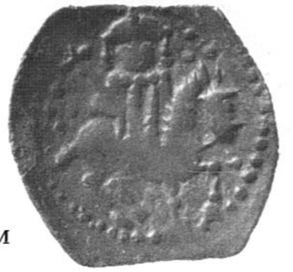

Вариант без монограм

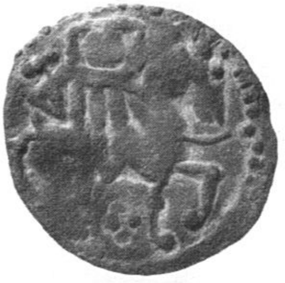

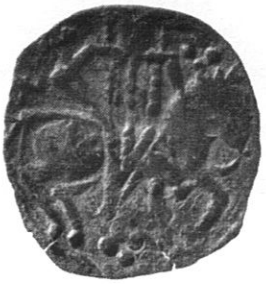

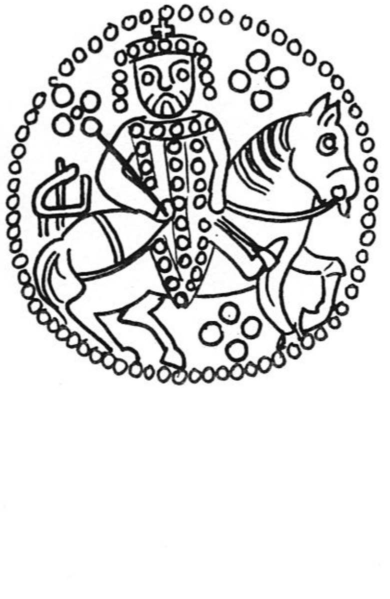

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.13.13. ПЛОСКА МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВА ОБРАЗЦОВА ЕЛИТНА МАТРИЦА.

ЛИЦЕ

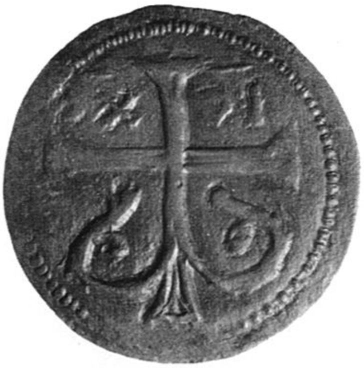

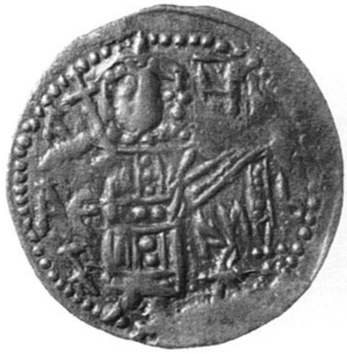

Голям равнораменен кръст с дъговидни разширения в краищата на раменете. В горните сегменти са изписани инициалите IC - XC в негатив. В долната част кръстът е украсен допълнително със симетрично разположени акантови листа.

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През лявата му ръка е преметнат краят на лорос. В дясната държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата - анексикакия. Отляво на фигурата има надпис IAΛΛЄZ, а отдясно съкращението на титлата царь - ЧРЬ, и края на името - ANДРЬ.

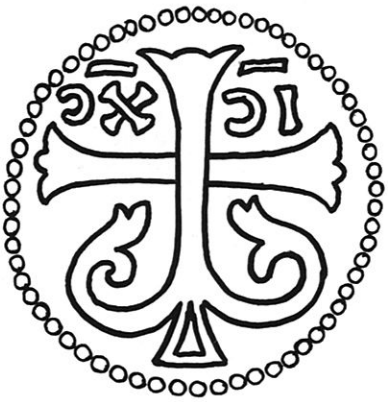

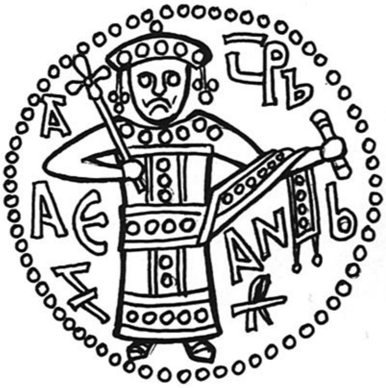

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 21 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.13.14. ЛЕКО КОРУБЕСТА МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ЧЕТВЪРТИ ТИП.

ЛИЦЕ

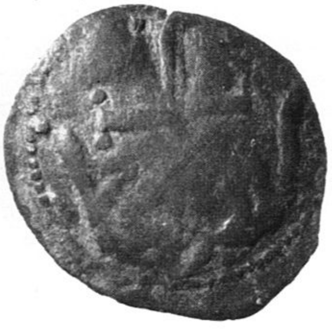

Голям равнораменен кръст с дъговидни разширения в краищата на раменете, завършващи с топчета. В долната част кръстът допълнително е украсен със симетрично разположени акантови листа. Без надпис.

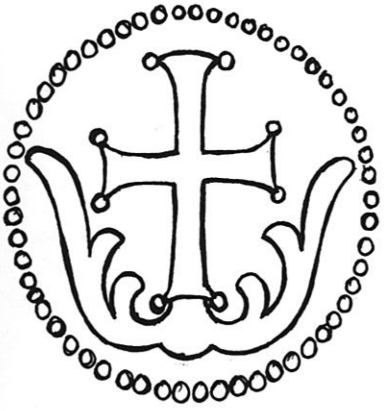

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

ОПАКО

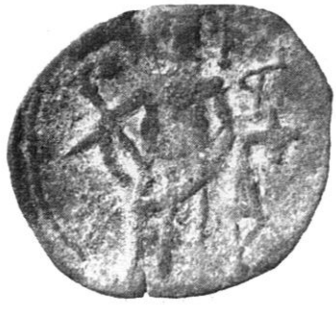

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През гърдите му е преметнат лорос, чийто край виси през лявата му ръка. В дясната държи скиптър с кръст с къса дръжка, а в лявата - анексикакия. Отляво на фигурата е изобразен монограмът IW, а отдясно съкращението на титлата царь - Ч'.

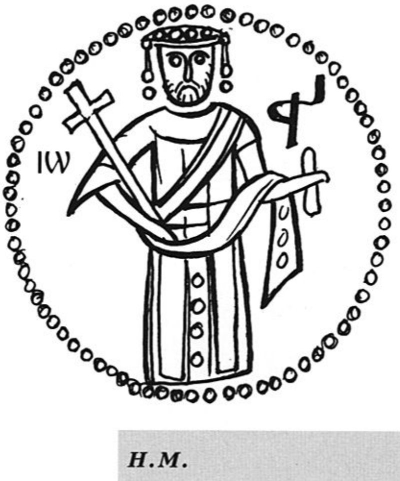

Н.М.
Ю.П., *табл. IX, 85а,б-86.*
К.Д.
Б.П.

1.13.15-18. МЕДНИ МОНЕТИ С ПЛОСКА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЕТИ ТИП.

● ЛИЦЕ

Вариант А

Голям равнораменен кръст с напречни хасти на краищата на раменете. В горните сегменти са изписани инициалите IC - XC. В долната част кръстът допълнително е украсен със симетрично разположени акантови листа с разнообразна форма. Понякога кръстът допълнително е очертан с точици.

Вариант Б

Голям равнораменен кръст с разширения на краищата, със симетрична украса в долната част с формата на акантови листа, наподобяващи котва. Над напречното рамо са изписани инициалите IC - XC.

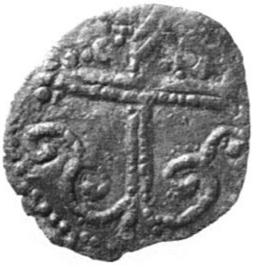

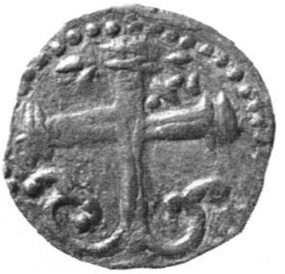

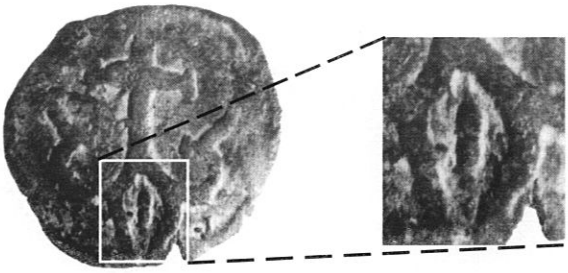

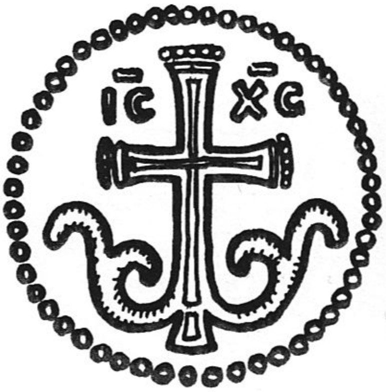

***Н.М.**, 131-133, обр. 163-169.*
***Ю.П.**, табл. IX, 87-88а,б.*
***К.Д.**, табл. 11г.*
***Б.П.**, №30.*

ОПАКО ●

Вариант А

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През лявата му ръка е преметнат краят на лорос. В дясната си ръка държи скиптър с кръст с къса дръжка, а в лявата - анексикакия. Отляво на фигурата има монограм, съставен от буквите АЛЄ, а отдясно съкращението на титлата царь - Ч.

Вариант Б

Стилизирана схематична фигура на царя. Без надписи.

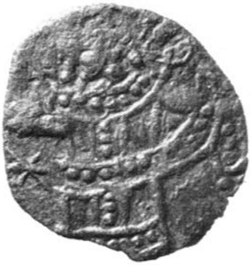

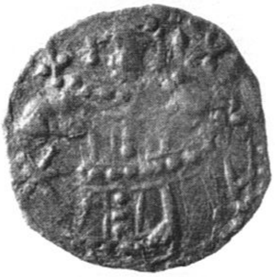

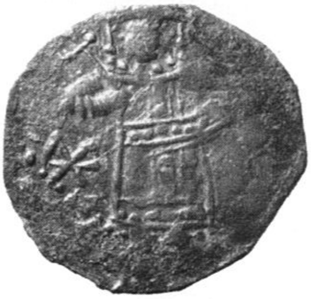

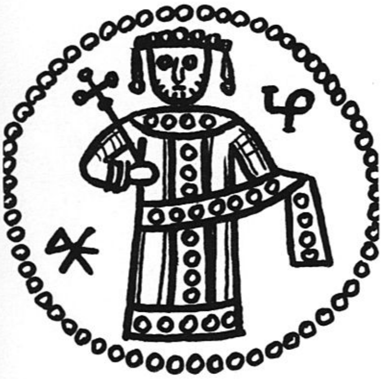

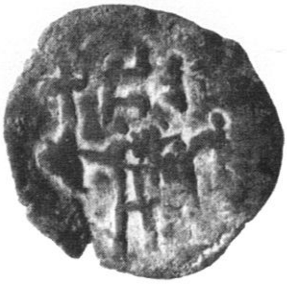

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 15 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.13.19-22. МЕДНИ МОНЕТИ С ПЛОСКА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ШЕСТИ ТИП.

ЛИЦЕ

Модел на крепостната стена на град Търново с три кули и сводеста порта. От двете страни на изображението са изписани буквите Т - Р, а под него NВ. Известни са множество варианти на представяне на Търновската крепост. Често кулите са силно разширени в горната част. Много рядко се среща правилно изписване на името на града. Обикновено буквата В е сменена с N или Н.

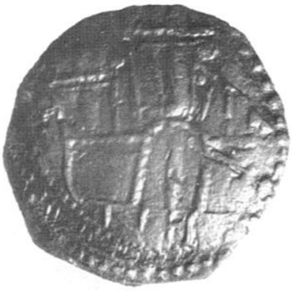

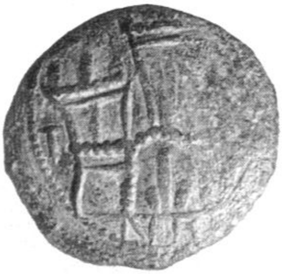

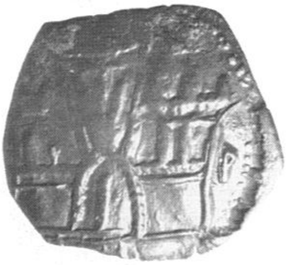

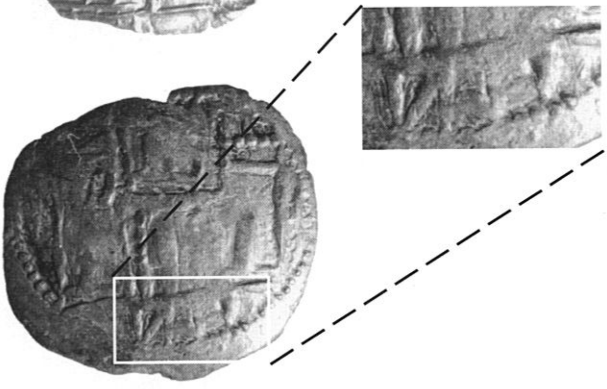

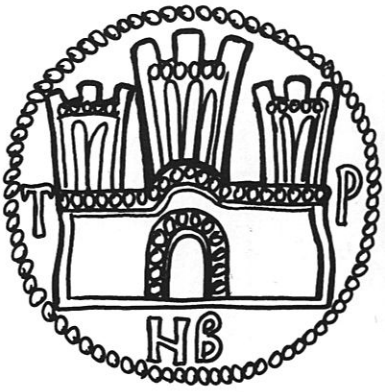

Н.М., *113-118, обр. 106-121.*
Ю.П., *табл. IX, 89-90а,б.*
К.Д., *табл. 119-12.*
Б.П., *№31.*

ОПАКО ●

Цар Йоан Александър и синът му Михаил Асен, прави, в цял ръст, със стеми с пропендули, дивитисиони, маниакиони и лороси, държат помежду си лабарум с дълга дръжка. Свободните им ръце са поставени пред гърдите в знак на смирение. В лявото поле е изписано М/Л и титлата ЦР (царь), а в дясното - IѠ/ΑΛЄ и отново титлата ЦР (царь). Често надписите са непълни.

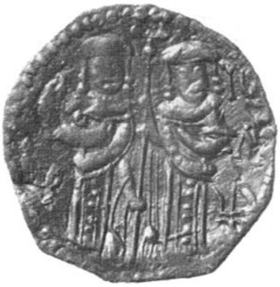

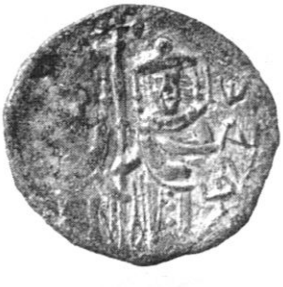

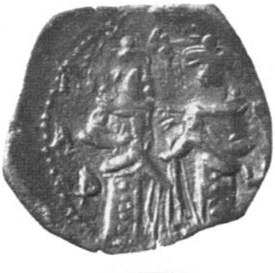

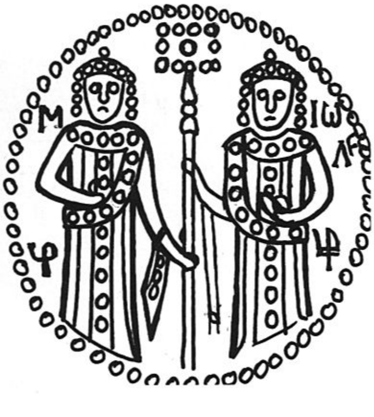

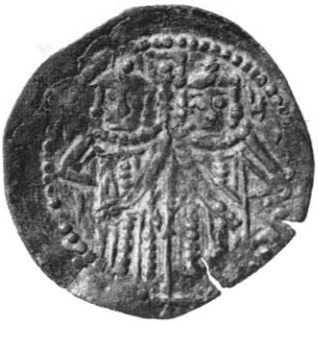

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 2,0 г. *Степен на рядкост* ***R4.***

1.13.23-29. МЕДНИ МОНЕТИ С ЛЕКО КОРУБЕСТА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, СЕДМИ ТИП.

● ЛИЦЕ

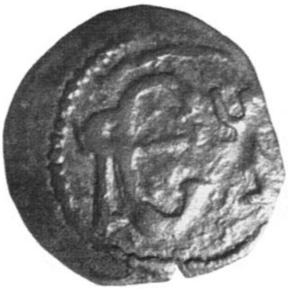

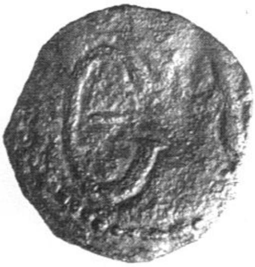

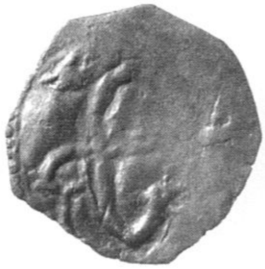

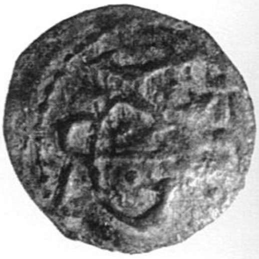

Монограмът ІѤ и титлата ЦР (царь), обединени с лигатура с различна форма. При някои екземпляри лигатурата липсва.

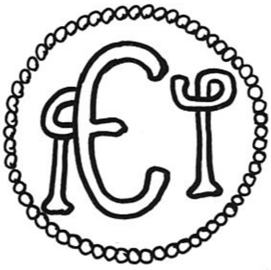

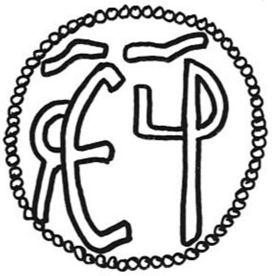

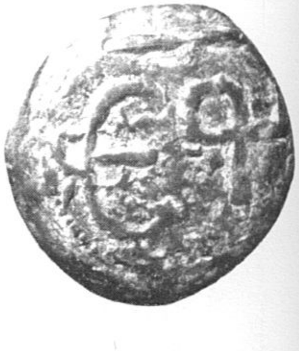

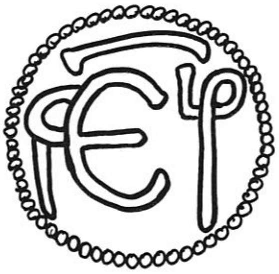

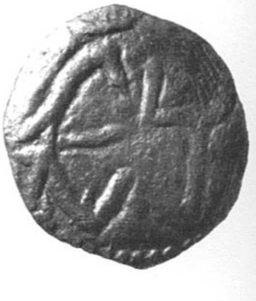

Н.М., *118-122, обр. 122, 129, 131.*
Ю.П., *табл. X, 91-94а,б.*
К.Д., *табл.* 12_{1-4}.
Б.П., *№32.*

ОПАКО

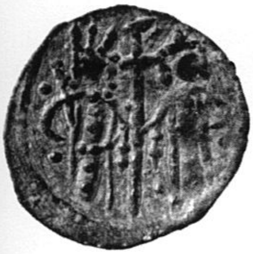

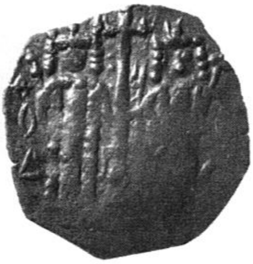

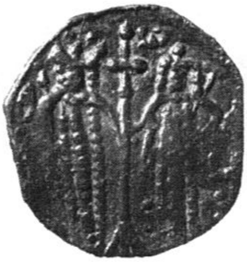

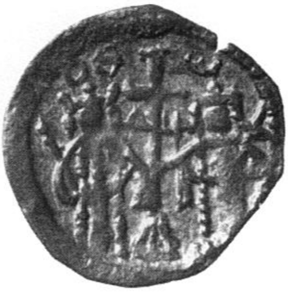

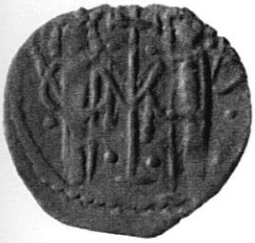

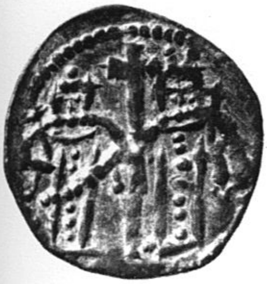

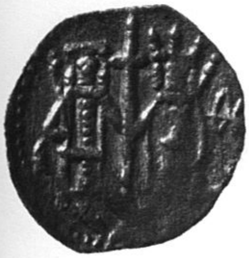

Вариант А

Цар Йоан Александър и царица Теодора, вляво, прави, в цял ръст, с дивитисиони, маниакиони и лороси, държат помежду си кръст с дълга дръжка. В полето надпис ΘЄΟΔΟ - IѠ - ΑΛЄ - ЦР (царь) или негови варианти. Царят е със стема с пропендули и в лявата си ръка държи скиптър с кръст, а царицата е с тривърха корона и в дясната си ръка държи скиптър с две кръгли уширения на върха.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но царицата е вдясно и надписът е редуциран до ΘЄ, отнасящ се само до нея.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но царицата е облечена с туника и мантия, а кръстът, който държат двамата с царя, е двоен (патриаршески).

Вариант Г

Изображението е както при вариант А, но вместо надпис има точки.

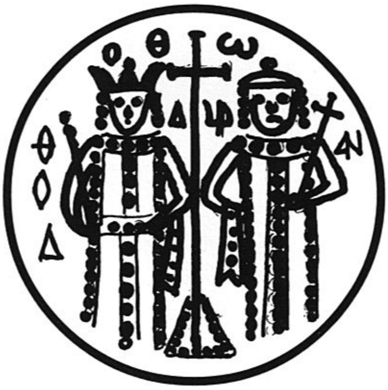

Диаметър - 18 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R1.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R1.***

1.13.30-33. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ШУМЕН - ПРЕСЛАВ.

ЛИЦЕ

Вариант А

Голям равнораменен кръст с разширени в краищата рамене, очертан с линии с еднаква дебелина, раздвоен в долния край. В средата са прекарани зрънчести линии. Над напречното рамо са изписани инициалите I̅C̅ - X̅C̅, а отдолу N - K.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в средата има редица от точки. Често надписът е в негатив.

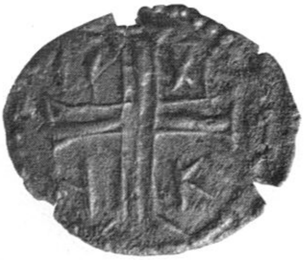

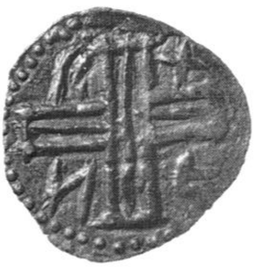

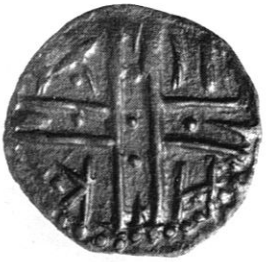

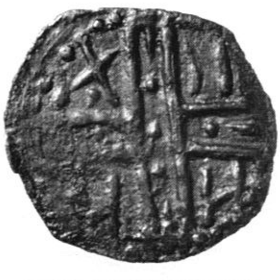

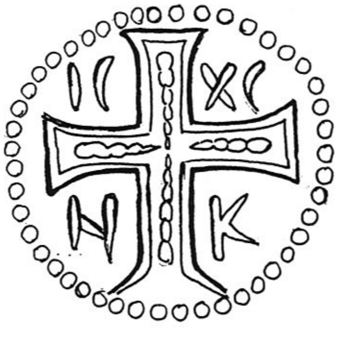

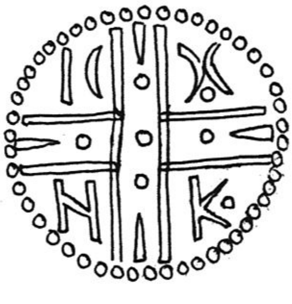

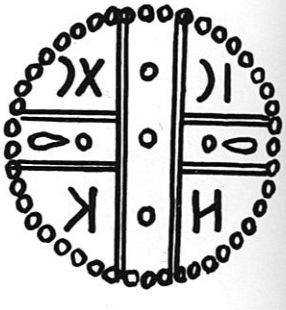

Н.М.*, с. 131, обр. 162.*
Ю.П.*, табл. X, 95а,б.*
К.Д.*, табл. 12в.*
Б.П.

ОПАКО

Вариант А

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През лявата му ръка е преметнат краят на лорос. В дясната държи високо горе жезъл с кръст, с дълга дръжка, а в лявата - кълбо с кръст. От двете страни на фигурата има монограми: Ѧ и Ч (царь).

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но владетелят държи в дясната си ръка скиптър с кръст, с къса дръжка. Монограмите са с разменени места, като Ѧ е в негатив.

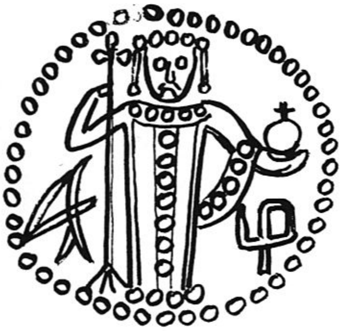

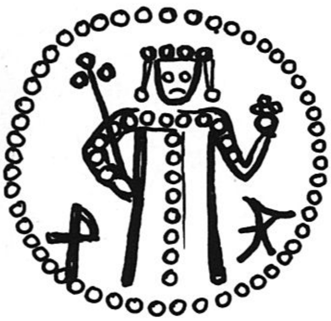

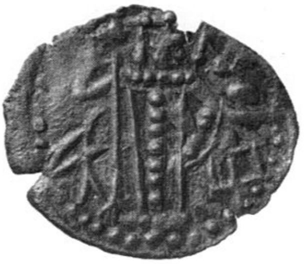

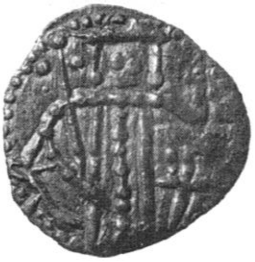

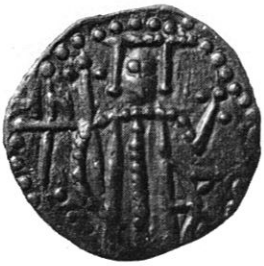

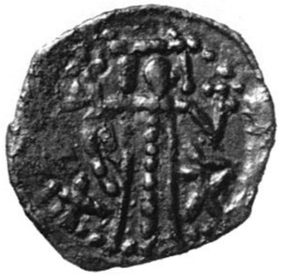

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R4.***

1.13.34-36. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ПЪРВИ ТИП.

ЛИЦЕ

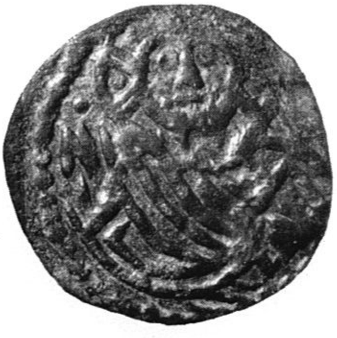

Вариант А

Бюст на Иисус Христос с къси коси, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст. На раменете на фигурата е изобразен по един бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя пред гърди. В полето от двете страни са изписани инициалите ṄI - X̅P̅.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в полето от двете страни са изписани инициалите I̅C̅ - X̅P̅.

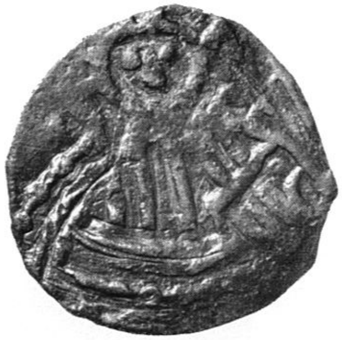

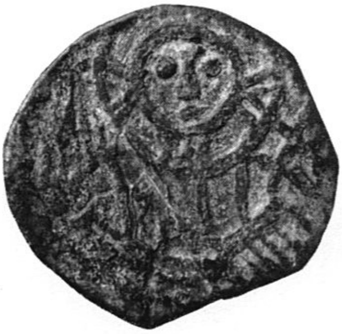

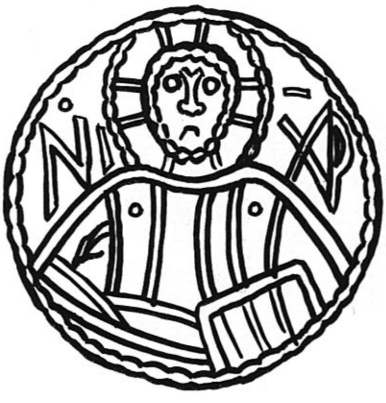

***Н.М.**, с. 154, обр. 236.*

***Ю.П.**, табл. X, 96а,б.*

К.Д.

Б.П.

ОПАКО ●

Вариант А

Царят в три четвърти ръст, със стема с дълги пропендули. Владетелят е без брада и мустаци. Облечен е в сакос, а през дясната му ръка е преметнат краят на лорос. В лявата си ръка държи скиптър, увенчан с кръст. Надписът представлява разхвърлени из полето букви: А Λ Ꙁ А ДР.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но с кръгов надпис: АꙀАДР - Ч.

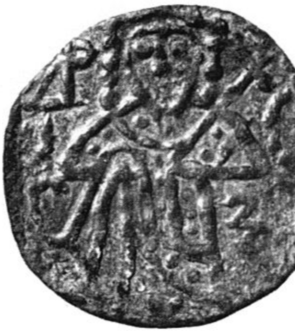

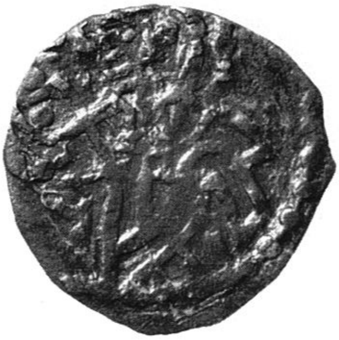

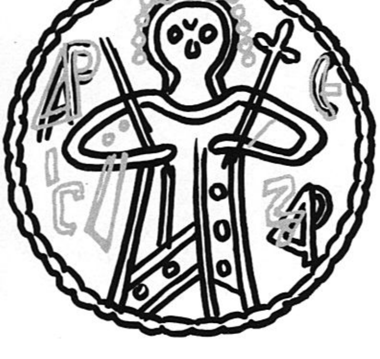

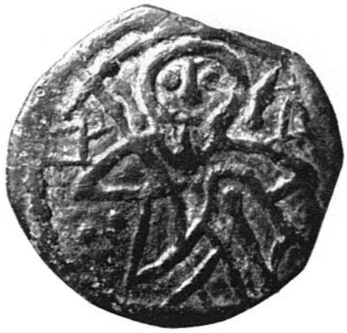

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 21 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 2,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.13.37-39. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

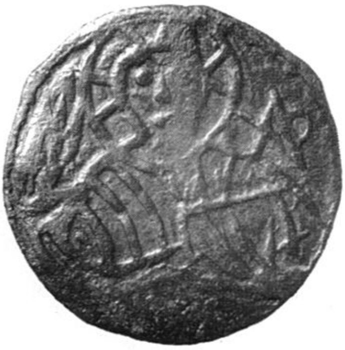

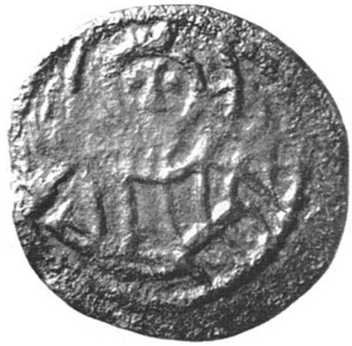

Бюст на Иисус Христос, голобрад (Емануил), с нимб около главата, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, а с дясната благославя встрани. В полето от двете страни са изписани инициалите IC - XP.

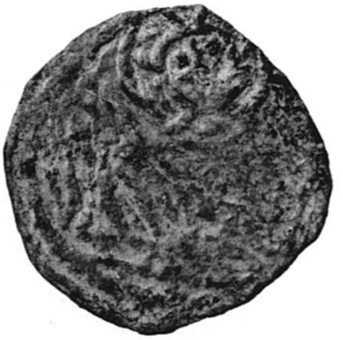

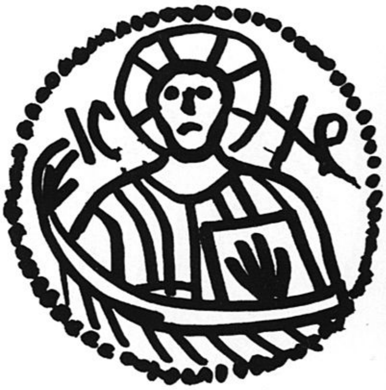

Н.М.
Ю.П., *табл. VII, 70а,б.*
К.Д.
Б.П., *№24.*

ОПАКО ●

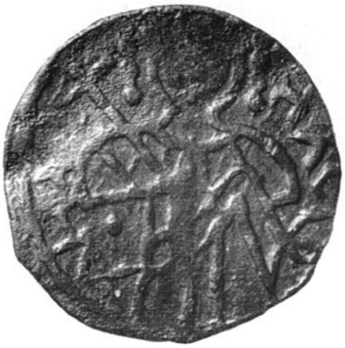

Царят в три четвърти ръст, със стема с дълги пропендули. Владетелят е без брада и мустаци. Облечен е в дивитисион, а през лявата му ръка е преметнат краят на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с кръст. Кръгов надпис: МНХL ΛΛЄ(?).

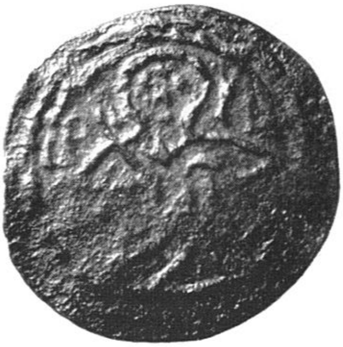

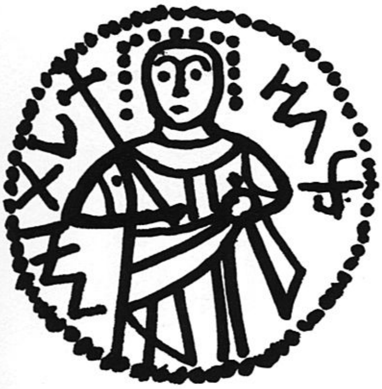

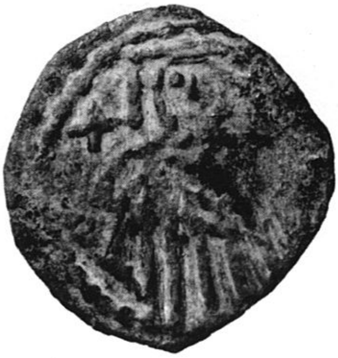

Диаметър - 21 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 22 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.13.40-41. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ТРЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

Вариант

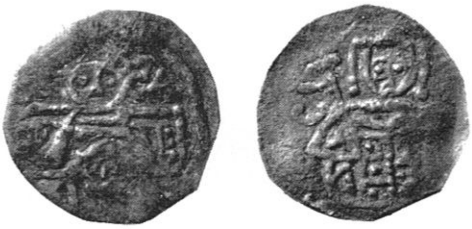

Иисус Христос, седнал на трон с правоъгълно облегало. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. В лявата Си ръка държи Евангелие, опряно на коленете Му. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Царят в три четвърти ръст, със стема с дълги пропендули. Владетелят е без брада и мустаци (?). Облечен е в сакос, а през лявата му ръка е преметнат краят на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с кръст. Кръгов надпис: IѠ АΛЄΖ.

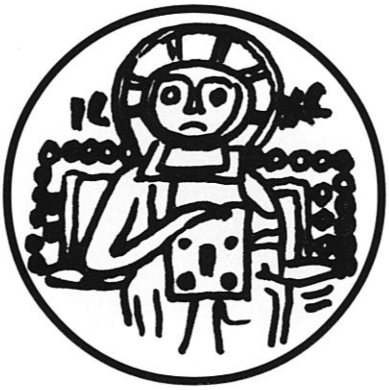

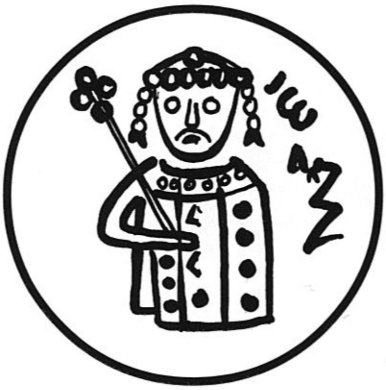

***Н.М.**, с. 155, обр. 237.*
***Ю.П.**, табл. X, 97а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.13.42-43. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ЧЕТВЪРТИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

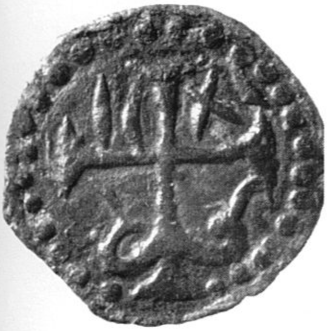

Вариант

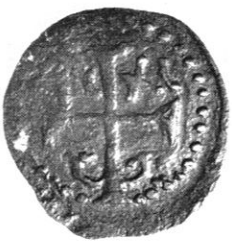

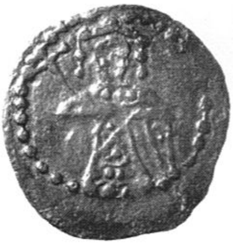

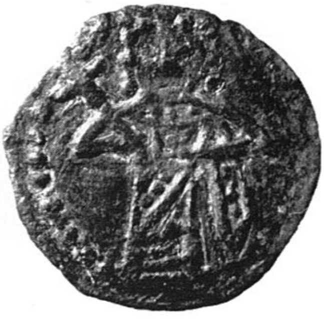

Голям равнораменен кръст с разширения на краищата, със симетрична украса в долната част с формата на акантови листа. Над напречното рамо са изписани инициалите IC - XC. Изображението наподобява 1.13.15-18.

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През гърдите и лявата му ръка е преметнат лорос. В дясната си ръка държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а лявата е на пояса и държи меч(?). Без надписи.

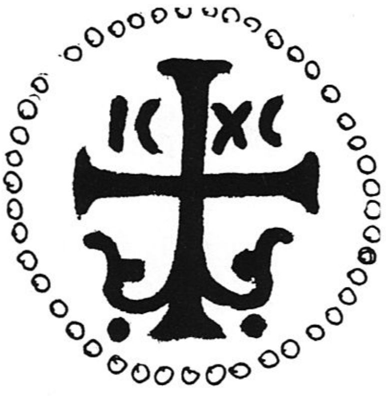

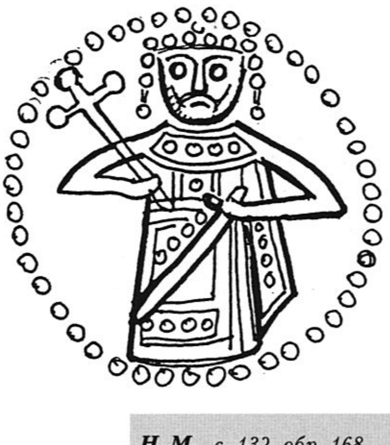

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

Н.М., *с. 132, обр. 168.*
Ю.П.
К.Д., *табл. 12в.*
Б.П.

1.13.44-46. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ПЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

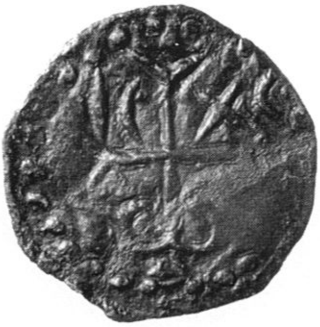

Голям равнораменен кръст с разширения на краищата, със симетрична украса в долната част с формата на акантови листа. Над напречното рамо са изписани инициалите IC - XC.

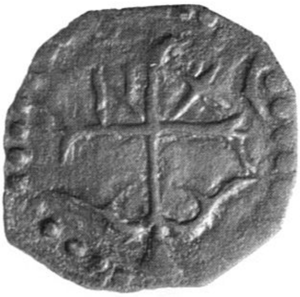

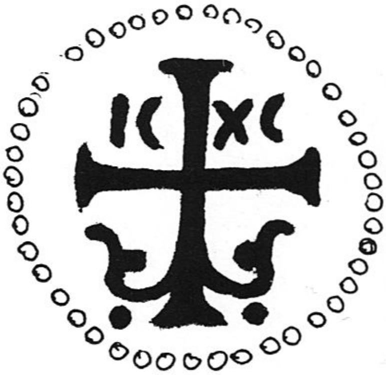

Н.М., *с. 132, обр. 164-165.*
Ю.П., *табл. X, 98-99а,б.*
К.Д., *табл. 125.*
Б.П.

ОПАКО ●

Вариант А

Цар Йоан Александър, прав, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През гърдите и лявата му ръка е преметнат лорос. В дясната си ръка държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата - предмет с неясно изображение, по всяка вероятност кълбо с кръст или анексикакия. От двете страни на фигурата има монограми: Ѧ и съкращението на титлата царь - Ч.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но фигурата на владетеля е представена до пояса.

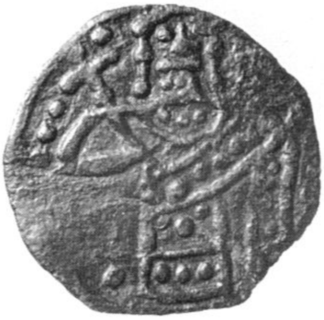

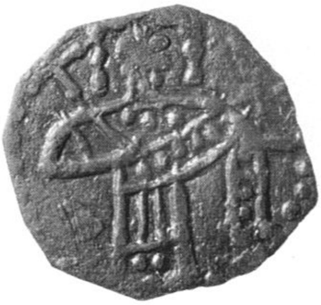

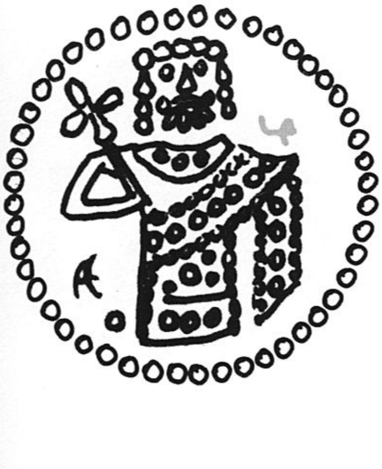

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.13.47-50. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ШЕСТИ ТИП.

ЛИЦЕ

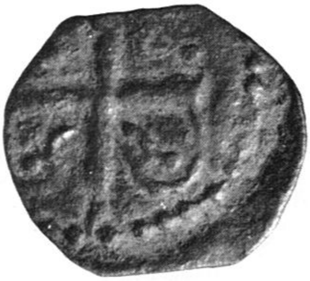

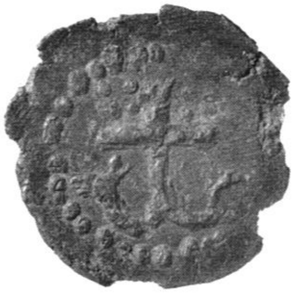

Вариант А

Голям равнораменен кръст с разширения на краищата, със симетрична украса в долната част с формата на акантови листа. Над напречното рамо са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

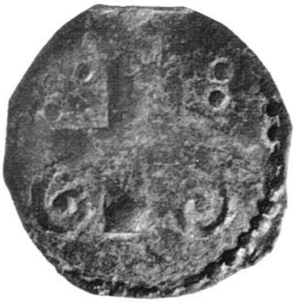

Вариант Б

Често буквите са заменени с три или четири точки, а акантовите листа са силно завити навътре и започват от краищата на хоризонталното рамо на кръста, а не от основата му.

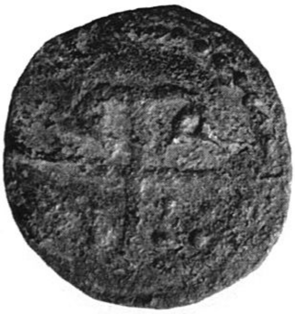

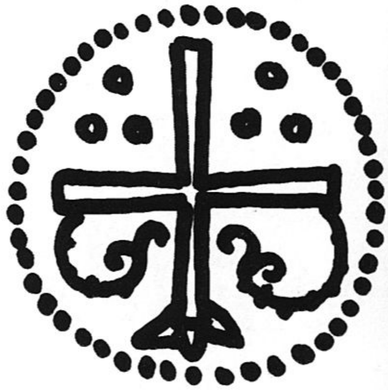

***Н.М.**, 132-133, обр. 166, 172.*
Ю.П.
К.Д.
Б.П.

ОПАКО ●

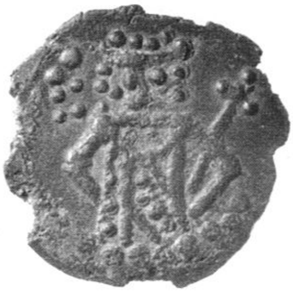

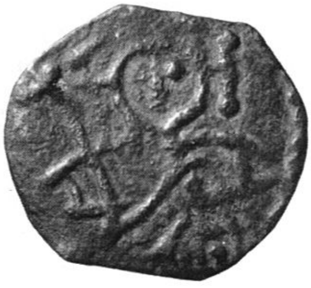

Вариант А

Допоясно изображение на цар Йоан Александър, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През лявата му ръка е преметнат краят на лорос. В дясната държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата - предмет с неясно изображение, по всяка вероятност кълбо с кръст или анексикакия. Без надписи.

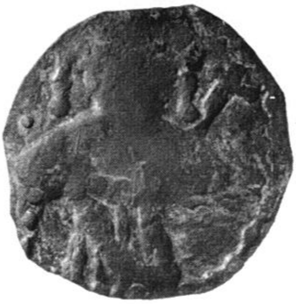

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но царят държи скиптъра в лявата си ръка.

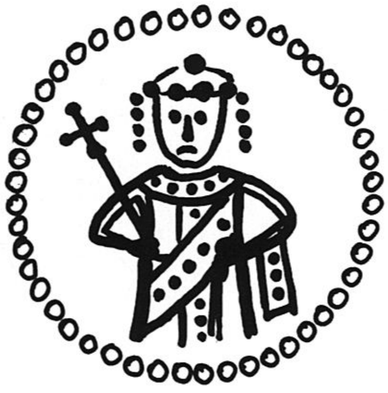

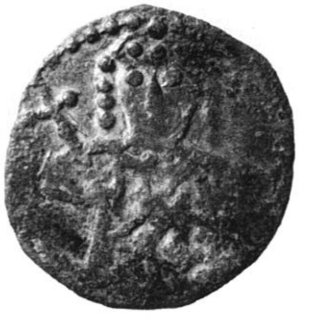

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.13.51-55. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, СЕДМИ ТИП.

ЛИЦЕ

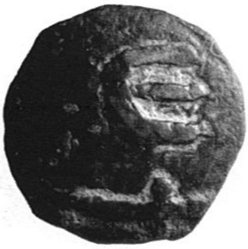

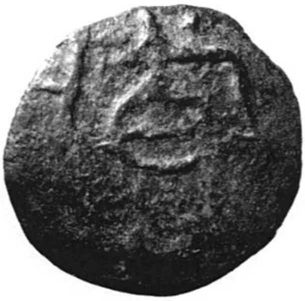

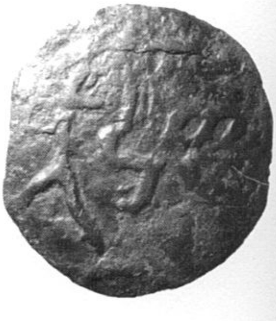

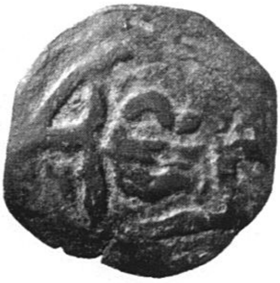

Голям монограм, съставен от буквите АЛЄꙀ и съкращението на титлата царь - ч, в различни варианти. Наподобява изображението при 1.13.23-29.

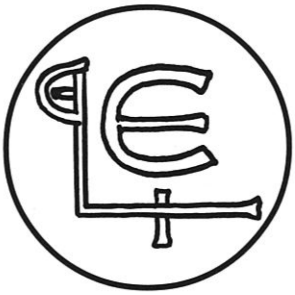

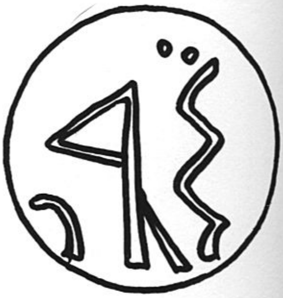

Н.М., *с. 129, обр. 154-161.*
Ю.П., *табл. X, 100а,б, XI, 102а,б.*
К.Д., *табл. 12г.*
Б.П.

ОПАКО

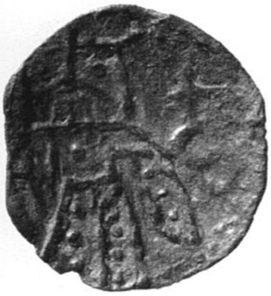

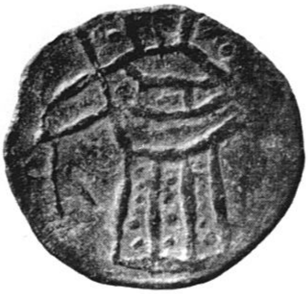

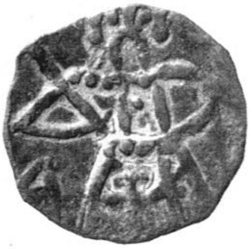

Вариант А

Цар Йоан Александър, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в сакос и маниакион. През ръцете му са преметнати краищата на лорос. В дясната си ръка държи скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата - кълбо с кръст. Отляво на фигурата е изписана буквата Ѧ.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но владетелят е в три четвърти ръст.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но без надпис.

Вариант Г

Изображението е както при вариант Б, но владетелят е с полукръгла корона.

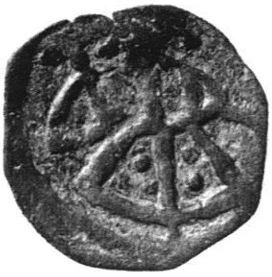

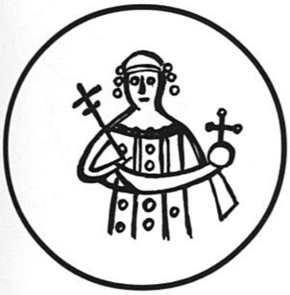

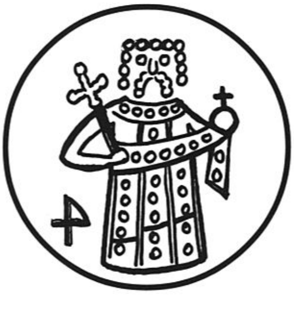

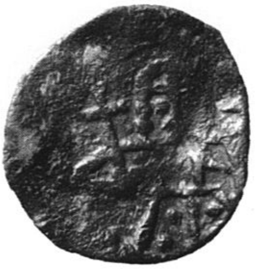

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,6 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.13.56-59. МЕДНИ МОНЕТИ С КОРУБЕСТА ФОРМА, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ОСМИ ТИП.

ЛИЦЕ

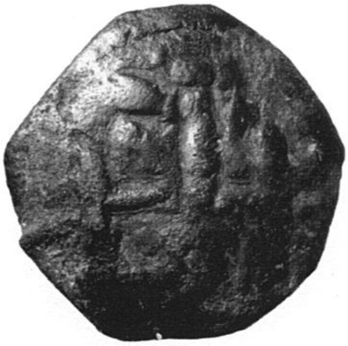

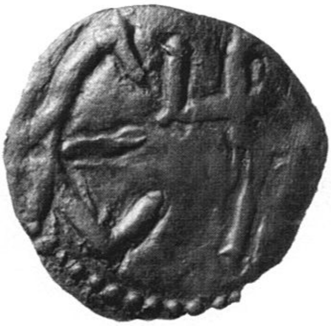

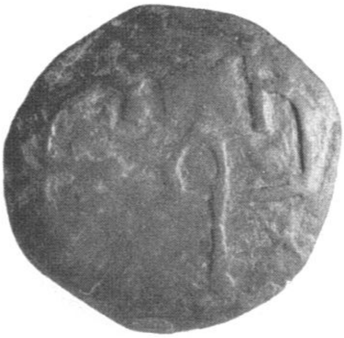

Вариант А

Монограм и съкращението на титлата царь - . Изображението е подобно на 1.13.23-29.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но съкращението на титлата царь е в негатив - .

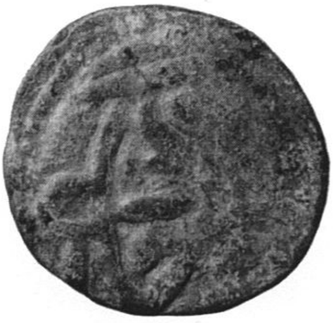

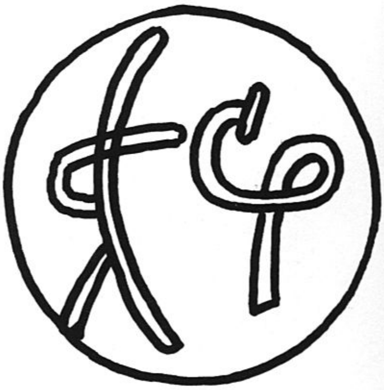

***Н.М.**, с. 120, обр. 131.*
***Ю.П.**, табл. XI, 103а,б.*
***К.Д.**, табл. 124.*
Б.П.

ОПАКО

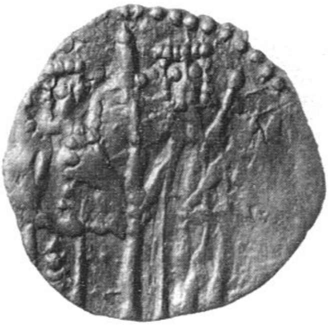

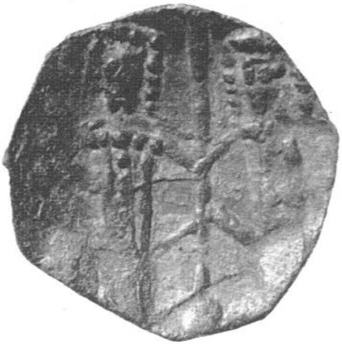

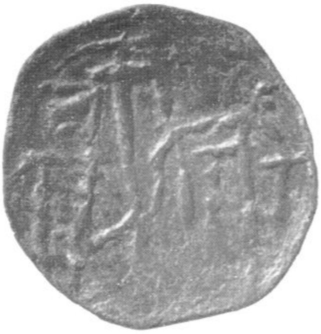

Примитивни изображения на цар Йоан Александър и царица Теодора (?), прави, в цял ръст, с дивитисиони, маниакиони и лороси, държат помежду си кръст с дълга дръжка, понякога без хоризонтални рамене. Царят и царицата са с еднакви стеми с пропендули и в ръцете си от външната страна държат скиптри с кръстове. Монетите са без надписи.

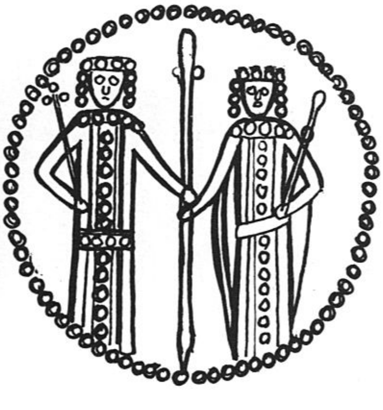

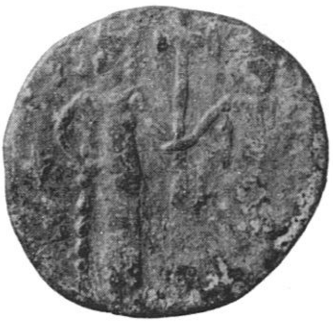

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R3.***
Диаметър - 15 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R2.***

1.13.60-61. МЕДНИ МОНЕТИ С ЛЕКО КОРУБЕСТА ФОРМА, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ЧЕРВЕН, ДЕВЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

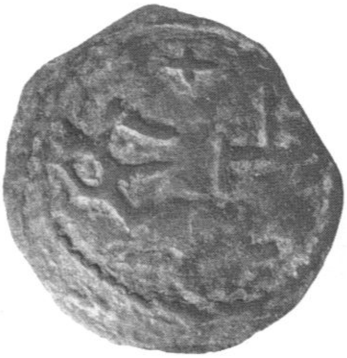

Монограм и титлата (царь), обединени с лигатура с различна форма.

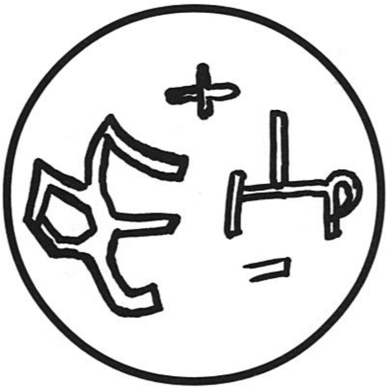

***Н.М.**, с. 119, обр. 127.*
***Ю.П.**, табл. XI, 104а,б.*
К.Д.
Б.П.

ОПАКО

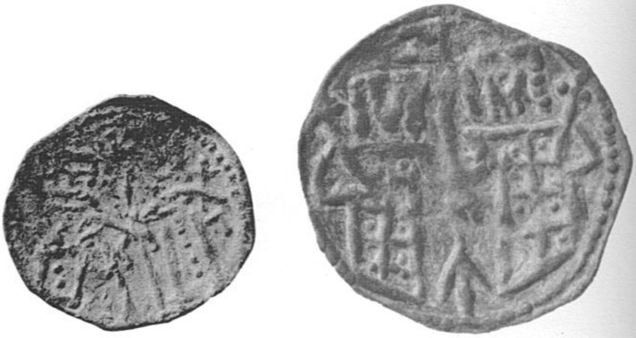

Цар Йоан Александър и синът му, прави, в цял ръст, със сакоси и лороси, държат помежду си знаме с дълга дръжка, разтроена в долния край. Царят и съцарят са с еднакви стеми с пропендули и в ръцете си от външната страна държат скиптри с кръстове. Без надписи.

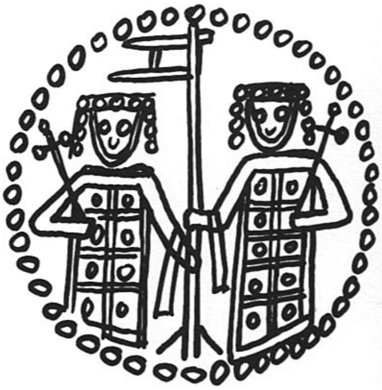

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост **R7**.*
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост **R7**.*

1.13.62. МЕДНИ МОНЕТИ С ЛЕКО КОРУБЕСТА ФОРМА, НЕЛОКАЛИЗИРАНА МОНЕТАРНИЦА.

ЛИЦЕ

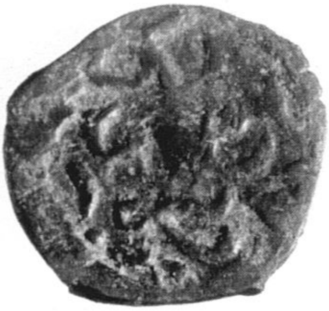

Голям монограм, съставен от буквите λ λ Є и Ȥ, свързани с лигатура.

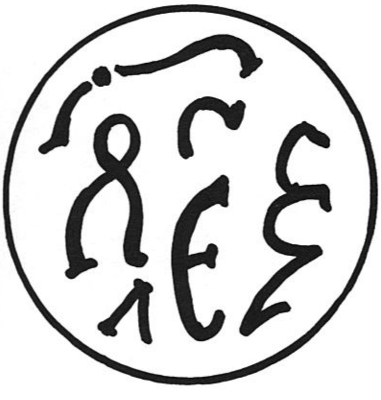

ОПАКО

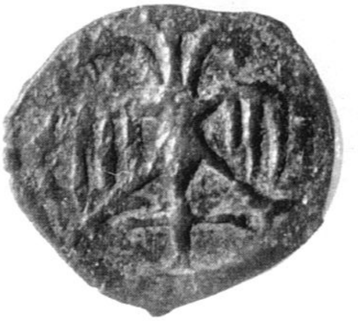

Орел с три (?) короновани глави, насреща. Крилете му са разперени.

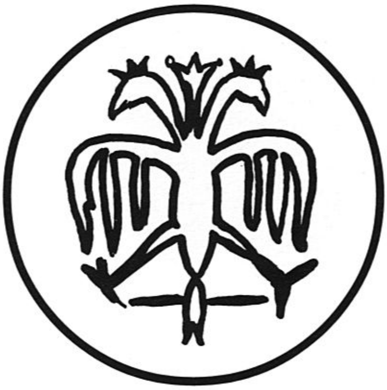

Публикува се за първи път.

Диаметър - 16 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.13.63-65. АНОНИМНИ МЕДНИ МОНЕТИ С ПЛОСКА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП.

● ЛИЦЕ

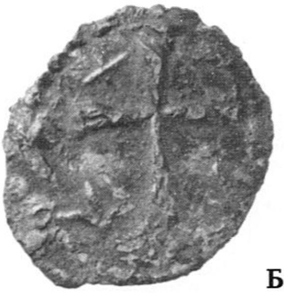

Билон

Вариант А

Голям равнораменен кръст с разширения на краищата, със симетрична украса в долната част с формата на акантови листа. Над напречното рамо са изписани инициалите Х - С.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но надписът липсва и над акантовите листа са изобразени две групи от по три точки.

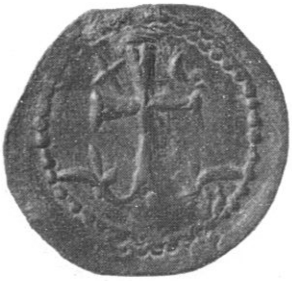

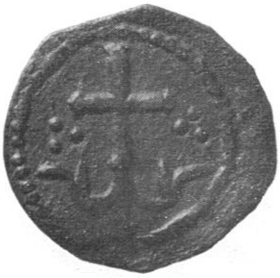

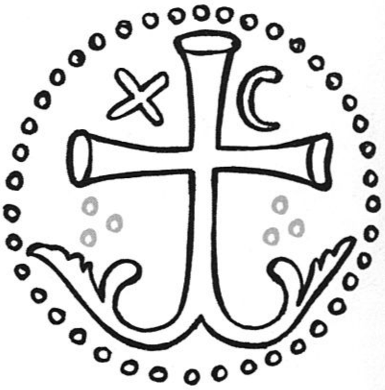

Н.М.
Ю.П., *табл. XI, 105а,б.*
К.Д., *табл. 12п.*
Б.П., *№33.*

ОПАКО

Вариант А
Двуглав орел с тривърха корона на всяка от главите. Крилете му са разперени. В горния край, в извивката на крилете, е вписана по една точка.

Вариант Б
Изображението е както при вариант А, но между главите е поставена тривърха корона, а в горния край на крилете има по три точки.

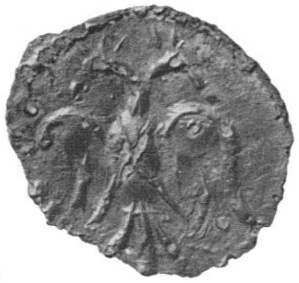

БИЛОН

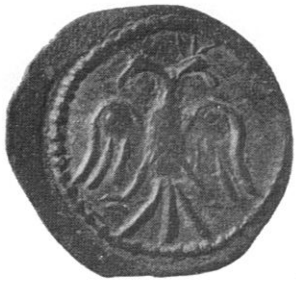

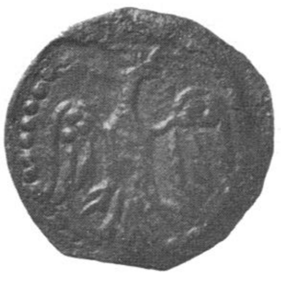

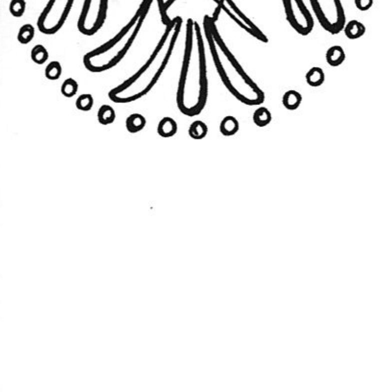

Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 15 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.13.66-68. АНОНИМНИ МЕДНИ МОНЕТИ С ПЛОСКА ФОРМА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

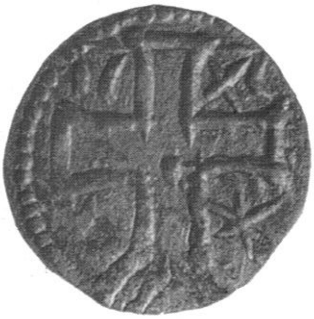

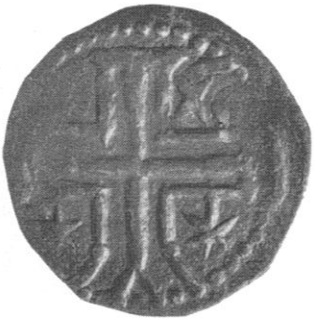

Голям равнораменен кръст с разширение в основата, очертан с контур. Над напречното рамо са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$, а под него - две шестолъчни звезди. В средата една точка. При някои екземпляри през средата на раменете минават допълнителни линии.

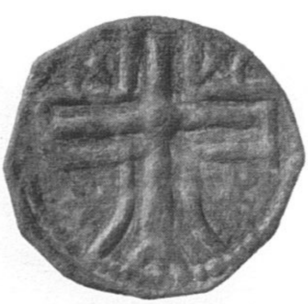

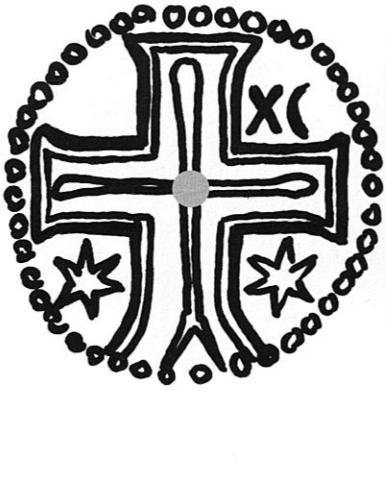

Н.М., *с. 155, обр. 238-239.*
Ю.П., *табл. XI, 106а,б.*
К.Д., *табл. 12ю.*
Б.П., *№34.*

ОПАКО ●

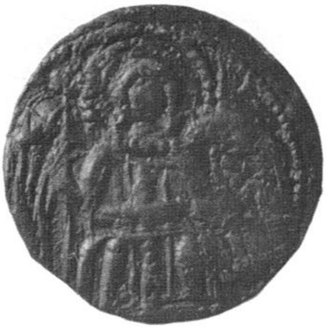

Архангел Михаил, в цял ръст, с нимб и разперени криле. Облечен е в стихар. В дясната си ръка държи меч, опрян на рамото, а в лявата ръка - кълбо с кръст. Над главата понякога са поставени инициалите Х - М.

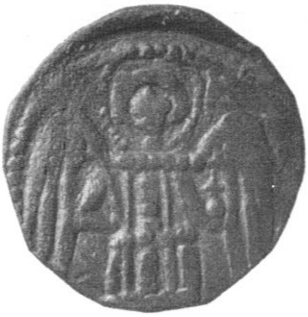

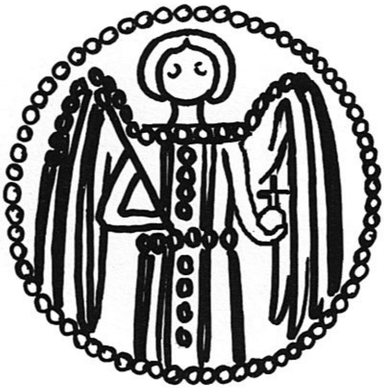

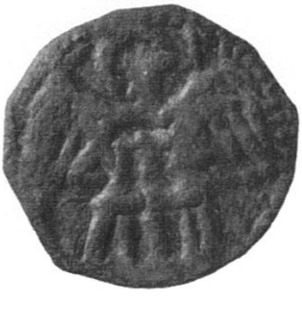

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 19 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

ЛИТЕРАТУРА

Дочев, К. *Иконографски и хронологични уточнения за няколко български монетосечения от XIV в. - Нумизматика, 1989, 1, 14-21.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 92-106; табл. XXXI-XXXVI; табл. 11, 12.*

Дочев, К. *Няколко бележки върху сребърното монетосечене на Иван Александър със сина му Михаил Асен. - Нумизматика, 1983, 2, 3-14.*

История на България, 3. С., 1982, с. 338, обр. 1-4; с. 339, обр. 5-6; с. 353.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 105-134, 154-155.*

Пенчев, Вл. *Бележки към някои български средновековни монетосечения. - Нумизматика, 1984, 1, 12-25.*

Станков, М. *Нови типове монети на цар Михаил Шишман (1323-1330) и на цар Иван Александър. - Нумизматика, 1983, 3, 19-26.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 123-149; табл. VII, 70,а,б, VIII, IX, X, XI, 101а,б-106а,б.*

Ljubic, S. *Opis jugoslavenskih novaca. Zagreb, 1875, tab. II, III.*

Іѡанъ

Срацимиръ

ЦАР ЙОАН СРАЦИМИР

1356-1396

След смъртта на цар Йоан Александър във Видин остава като самостоятелен управител Йоан Срацимир. Той поддържа връзки с влашката държава и е женен за сестрата на влашкия воевода Владислав Влайку.

Докато търновският цар Йоан Шишман все пак прави опит за отпор срещу османското нахлуване, Йоан Срацимир остава безучастен зрител на събитията. Той не само не подпомага своя брат, но и се възползва от създалото се положение, за да разшири владенията си. Йоан Срацимир завзема София, откъсва се от Търновската патриаршия и поставя земите си под църковната юрисдикция на цариградския патриарх.

Нашествието на турците през 1388 г. се отразява и върху Видинското царство. Има основание да се приеме, че Йоан Срацимир, който управлява във Видин като унгарски васал, е принуден да признае върховенството на турския султан.

Наскоро след падането на Търновското царство във Видин се настанява турски гарнизон и с това привидната самостоятелност на видинската държава все повече се ограничава. Продължавайки настъплението си, през 1394 г. Баязид се озовава пред Цариград и обсажда византийската столица. Султанът обръща поглед и към влашките земи. Раздразнен от действията на влашкия воевода Мирчо, който се очертава като един от главните организатори на антиосманската групировка, Баязид изпраща срещу него голяма войска. На 17 май 1395 г. при гр. Ровине става ожесточена битка, в която на страната на султана като негови васали вземат участие Марко, синът на крал Вълкашин, и деспот Константин Деян. Мирчо е принуден да се признае за турски васал и да плаща годишен данък. В боя загиват и Марко, и Константин Деян.

През пролетта на 1396 г. кръстоносна армия, предвождана от унгарския крал Сигизмунд, потегля от Будапеща, насочва се по течението на р. Дунав и навлиза в пределите на Видинското царство. Без бой Сигизмунд влиза във Видин и прогонва местния турски гарнизон. Йоан Срацимир отхвърля васалитета си и се обявява за съюзник на унгарския крал. Кръстоносците продължават настъплението си в източна посока, завземат Оряхово и се придвижват към Никопол. Тук огромната армия, предвождана от Баязид, разгромява християните (25 септември 1396 г.). Сигизмунд едва успява да се спаси в една малка галера и да се добере през Дунав и Черно море до Цариград.

След битката при Никопол съдбата на Видинското царство е решена. Раздразнен от измяната на своя васал, Баязид потегля срещу Видин, завзема го след кратка обсада, пленява Йоан Срацимир и го изпраща в Мала Азия, където видинският владетел изживява последните си дни. С този акт цяла България вече е поставена под чужда власт (1396 г.). Започва многовековен период на османско иго над българските земи.

По Д. Ангелов

1.14.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ПЪРВИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

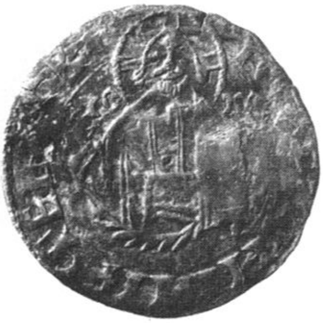

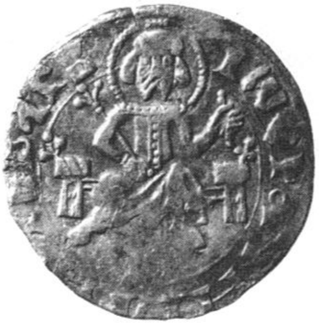

Допоясно изображение на Иисус Христос с дълги коси, брада и мустаци, с нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а с лявата държи пред гърдите Си Евангелие. Под бюста на Христос е изобразена палмова клонка. От двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC. Надпис в двоен зрънчест кръг: + IѠ СРАЧІМНР ЦР (Іѡанъ Срацимиръ царь) БЬЛГВ (благовѣрьнъ).

Цар Йоан Срацимир, седнал на трон без облегало. Владетелят е с полусферична корона, с нимб, дълги коси, раздвоена брада и мустаци. Облечен е с дивитисион и маниакион. В лявата си ръка царят държи анексикакия, а в дясната - жезъл с къса дръжка, украсен на върха с трилистник, чиито листчета завършват с топчета. Раменете на трона са украсени с по един трилистник със същата форма. В двоен зрънчест кръг е повторен надписът от лицевата страна: IѠ СРАЧНМНР ЦРЬ БЛГВР.

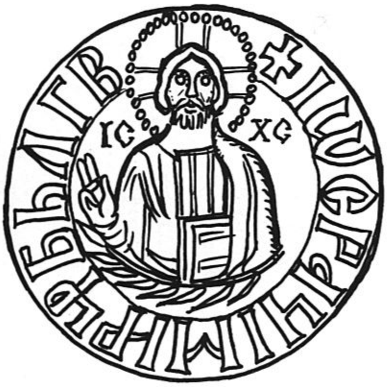

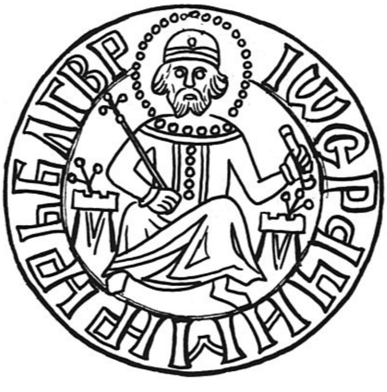

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

Н.М., *с. 135, обр. 175.*
Ю.П., *табл. XI, 107а,б.*
К.Д.
Б.П., *№35.*

1.14.2-6. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ВТОРИ ТИП.

● ЛИЦЕ

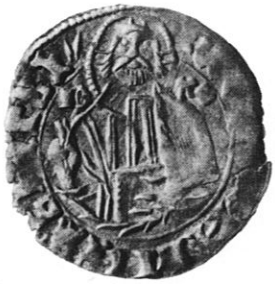

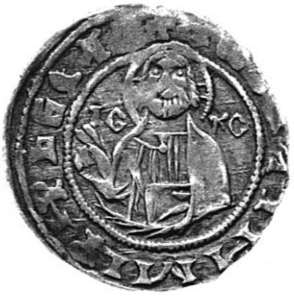

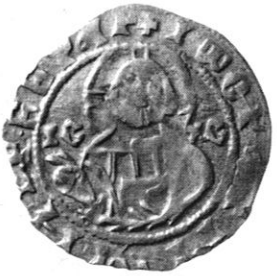

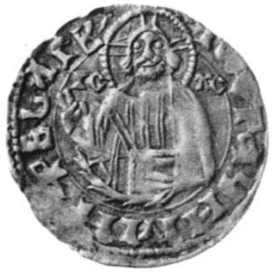

Допоясно изображение на Иисус Христос, с дълги коси, брада и мустаци, с нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а с лявата държи пред гърдите Си Евангелие. Под бюста на Христос е изобразена палмова клонка. От двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC. Надпис в двоен зрънчест кръг: + IѠ СРАЧІМИР ЦР (Iѡанъ Срацимиръ царь) БЬЛГВ (благовѣрьнъ).

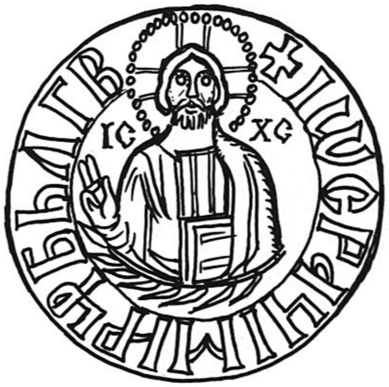

Н.М., *с. 136, обр. 176-177.*
Ю.П., *табл. XI, 108а,б-110а,б, XII, 111а,б-112а,б.*
К.Д., *табл. 141.*
Б.П., *№36.*

ОПАКО ●

Вариант А

Надписът и изображението са както при 1.14.1, но украсата на раменете на трона е с лилиевидна форма (⚜), сходна с хералдическите знаци в Западна Европа. Кръстът, с който започва надписът, е вдясно от главата на владетеля, а под трона на царя е изобразена човешка глава.

Вариант Б

Надписът и изображението са както при вариант А, но под трона на царя има клонка.

Вариант В

Надписът и изображението са както при вариант А, но под трона на царя има многолъчна звезда (венец?).

Вариант Г

Надписът и изображението са както при вариант А, но под трона на царя има секира.

Вариант Д

Надписът и изображението са както при вариант А, но без знак под трона на царя.

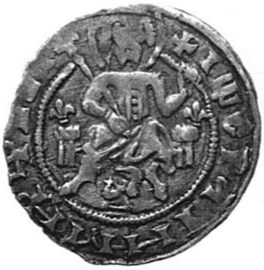

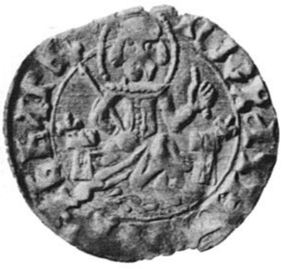

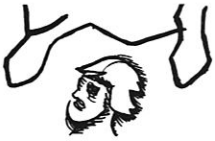

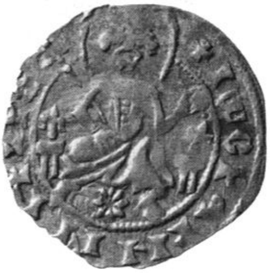

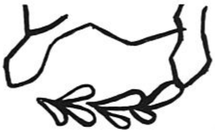

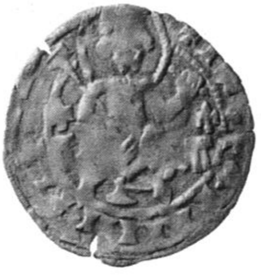

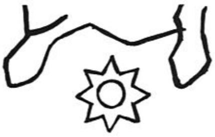

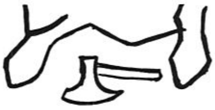

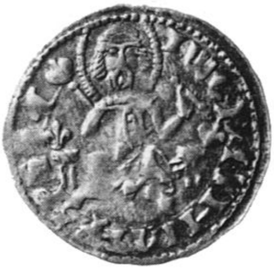

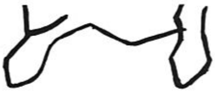

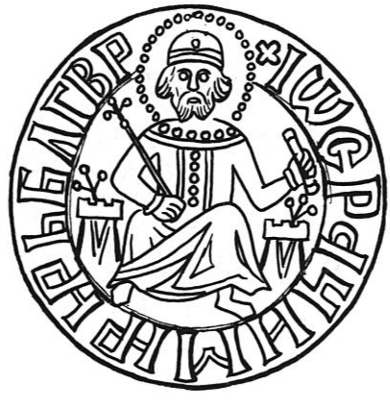

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 0,65 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R4.***

1.14.7-9. РЕДУЦИРАНИ СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ТРЕТИ ТИП.

● ЛИЦЕ

Допоясно изображение на Иисус Христос с дълги коси, брада и мустаци, с нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а с лявата държи пред гърдите Си Евангелие. Под бюста на Христос е изобразена палмова клонка. От двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС. Надпис в двоен зрънчест кръг:
+ ІѠ СРАЧНМНР ЦРЬ БЛГВРІ.

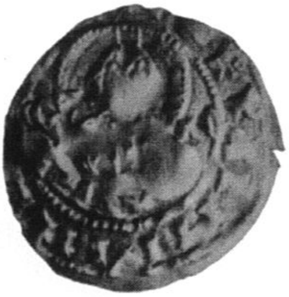

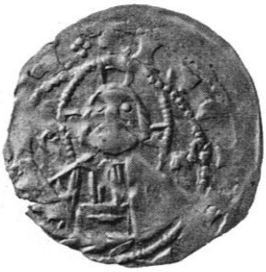

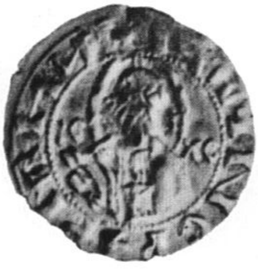

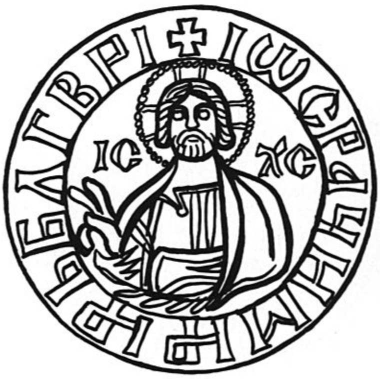

Н.М., *с. 136, обр. 176-177.*
Ю.П., *табл. XII, 113а,б-115а,б.*
К.Д., *табл. 14г.*
Б.П., *№37.*

ОПАКО ●

Вариант А

Надписът и изображението са както при 1.14.2-6, но монетните ядра са силно редуцирани. Изображението е неясно. Кръстът, с който започва надписът, е вдясно от главата на владетеля, а под трона на царя има лилия (⚜).

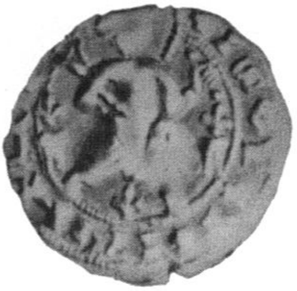

Вариант Б

Надписът и изображението са както при вариант А, но под трона на царя има секира (🪓).

Вариант В

Надписът и изображението са както при вариант А, но под трона на царя има многолъчна звезда (✷).

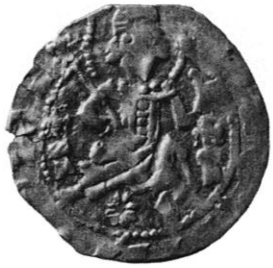

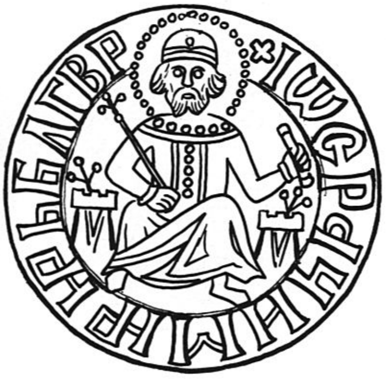

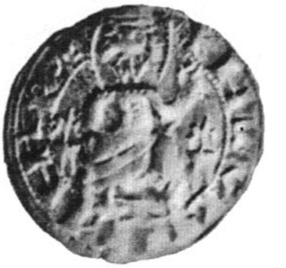

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R5.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R5.***

1.14.10-12. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ПЪРВИ ТИП.

● ЛИЦЕ

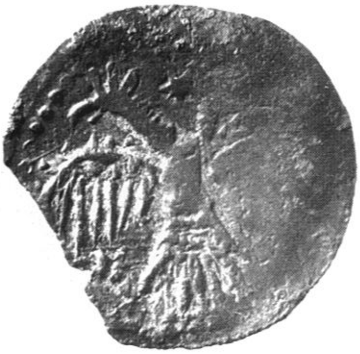

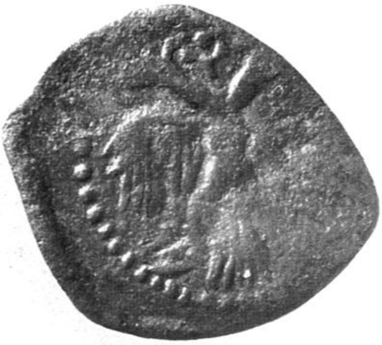

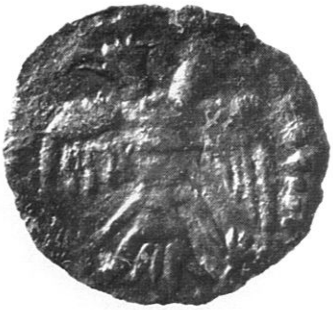

Н.М.
Ю.П., *табл. XII, 116,а,б-117а,б.*
К.Д.
Б.П., *№38.*

Вариант А

Двуглав орел с разперени криле. На главите са изобразени тривърхи корони. Между тях в средата е поставена многолъчна звезда.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в средата между главите на орела е поставен трилистник.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но между главите няма знак.

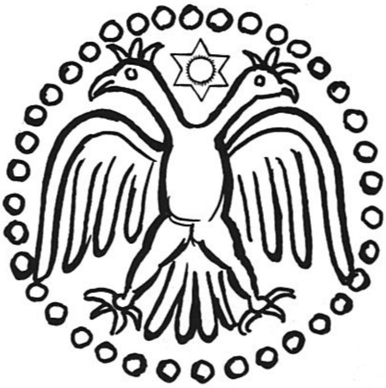

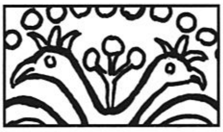

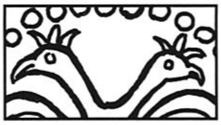

ОПАКО

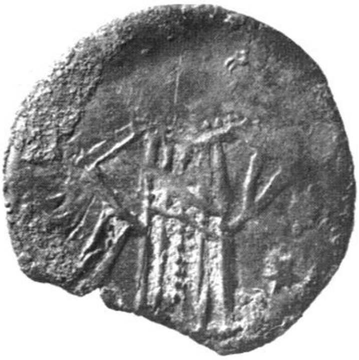

Цар Йоан Срацимир, прав, в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е в дивитисион и маниакион. През ръцете му са преметнати краищата на лорос. С дясната си ръка е хванал скиптър с кръст, с къса дръжка, а в лявата държи пред гърдите си кълбо с кръст (?). От двете страни на фигурата има монограми: отляво СР М, а отдясно съкращението на титлата царь - ЧР. В полето долу са изобразени две многолъчни звезди.

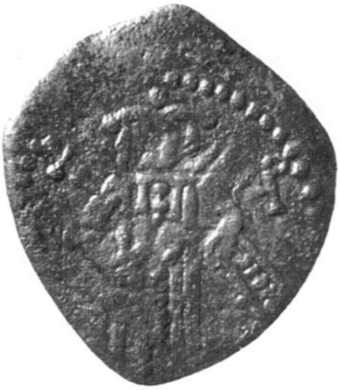

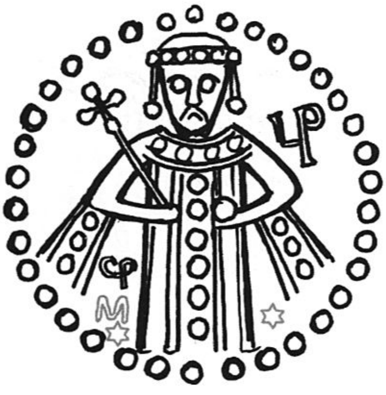

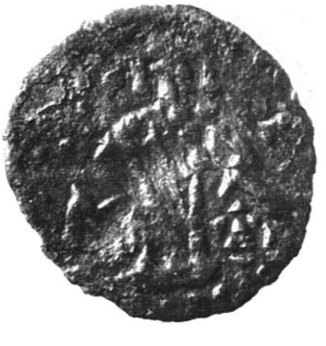

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

1.14.13. МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

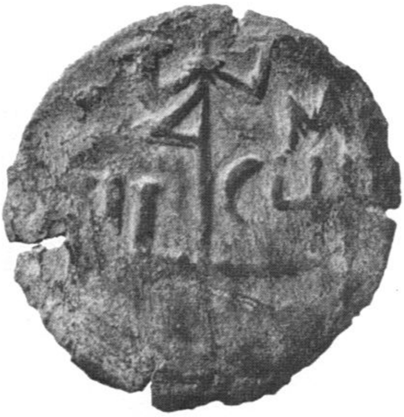

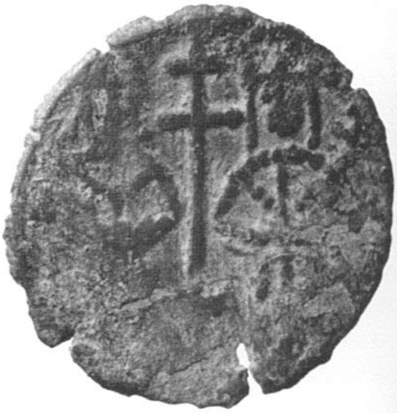

Голям монограм на името Iwанъ Срацимиръ и титлата цар - ЧРЬ Ѱ ЧР, който е съставен от буквите ЧРЬ IW СРАЧМНР, разположени около централната ос.

Цар Йоан Срацимир и царица Ана, прави, в цял ръст, с корони с пропендули. Между двете фигури - двоен кръст. Короната на царя е полукръгла, а на царицата - тривърха. Облечени са в еднакви дивитисиони и маниакиони. През ръцете им са преметнати краищата на лороси (?). Държат скиптри с кръстове, с къси дръжки. Без надписи.

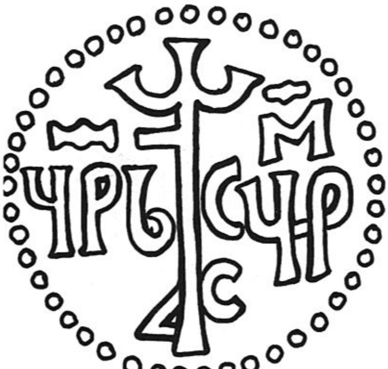

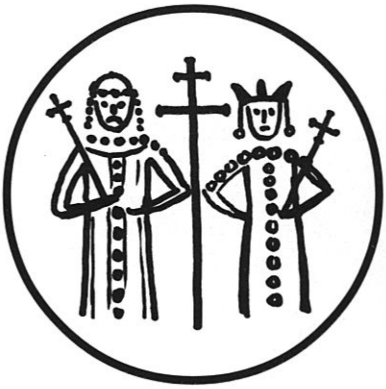

Н.М., *с. 139, обр. 185-186.*
Ю.П., *табл. XII, 118а,б.*
К.Д., *табл. 14г.*
Б.П., *№39.*

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.14.14-15. МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ТРЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

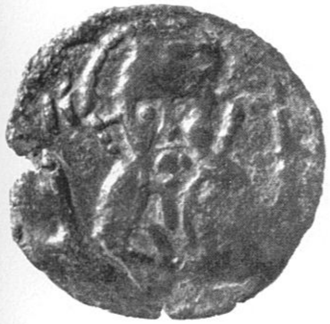

Вариант

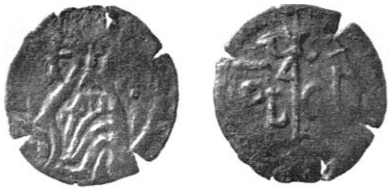

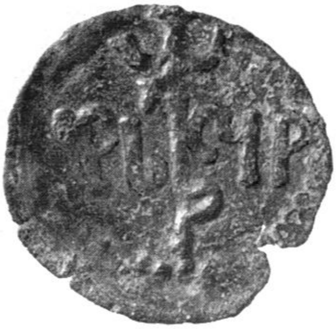

Допоясно изображение на Иисус Христос с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С двете Си ръце, вдигнати встрани, благославя. В полетата край главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Голям монограм на името Іωанъ Срацимиръ и титлата цар - ЧРЬ Ѿ ЧР, който е съставен от буквите ЧРЬ ІѠ СРАЧМНР, разположени около централната ос.

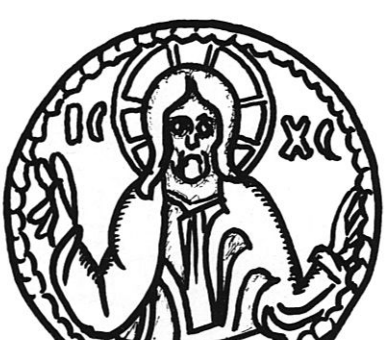

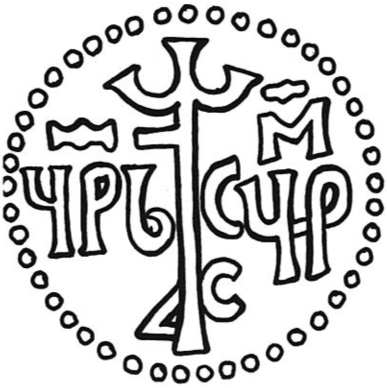

Н.М., 136-138, обр. 178-181.
Ю.П., табл. XII, 119а,б.
К.Д., табл. 14з.
Б.П., №40.

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R4.***

1.14.16. МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ЧЕТВЪРТИ ТИП.

ЛИЦЕ

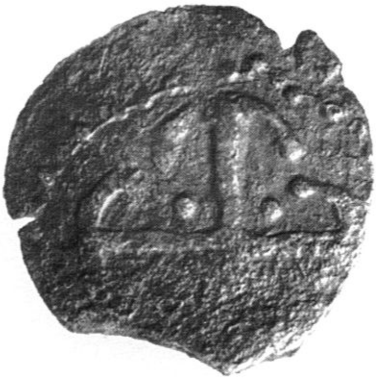

Голям равнораменен кръст с раздвоени краища на раменете, които се завиват навътре. В полетата между раменете са разпръснати няколко точки.

ОПАКО

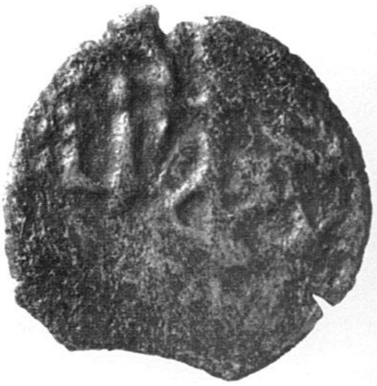

Голям монограм на името Іѡанъ Срацимиръ и титлата цар - Ч҃РЬ Ѿ Ч҃Р, който е съставен от буквите ЧРЬ ІѠ СРАЧМНР, разположени около централната ос.

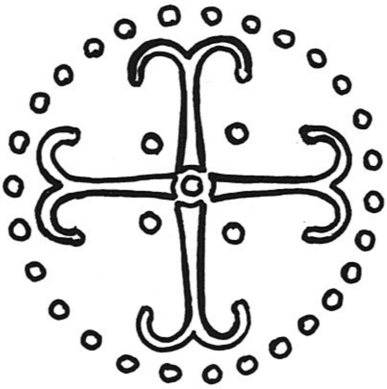

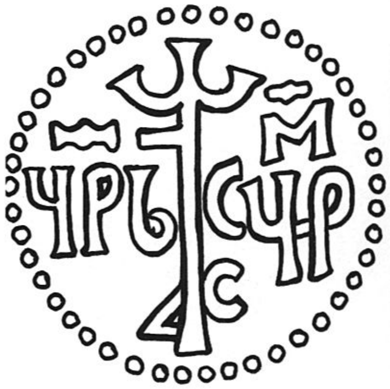

Н.М., *138-139, обр. 182-184.*
Ю.П., *табл. XII, 120а,б.*
К.Д.
Б.П., *№41.*

Диаметър - 18 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R4.***

1.14.17. БИЛОНОВА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ПЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

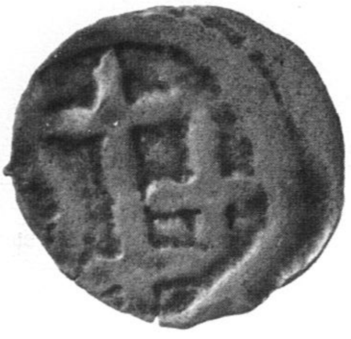

Комбинация от четири кръста и точки между тях.

ОПАКО

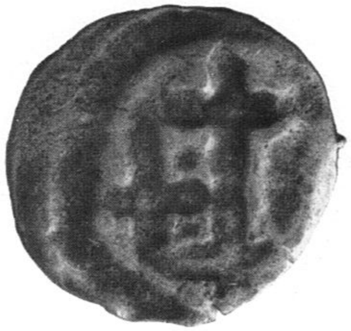

Негативно изображение на кръстовете и точките от лицевата страна.

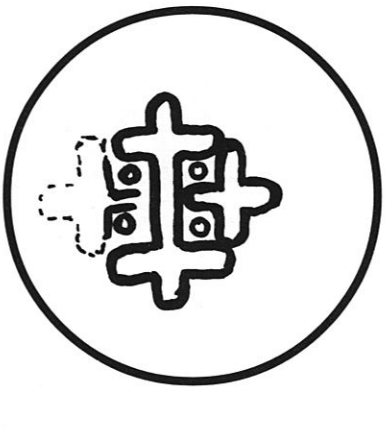

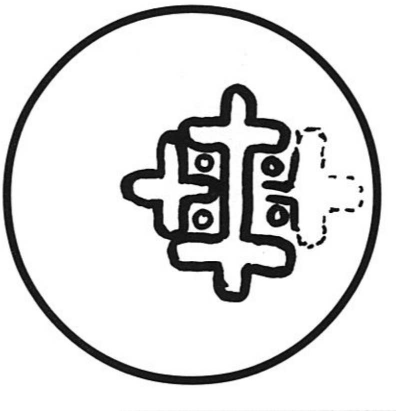

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост **R10**.*

1.14.18. МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ШЕСТИ ТИП.

ЛИЦЕ

ОПАКО

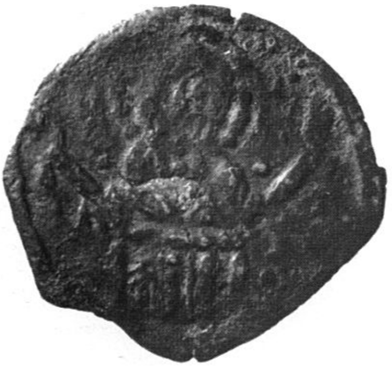

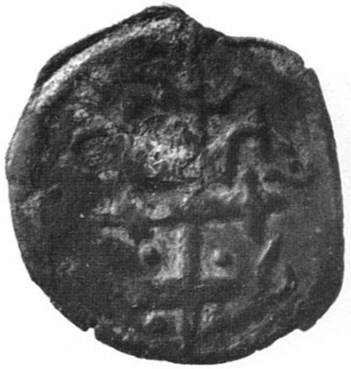

Иисус Христос, седнал на трон с високо облегало, с нимб около главата. Двете Му ръце са вдигнати встрани за благослов. Облечен е с хитон и синдон. В полетата от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC.

Сложна комбинация от зачатъци на характерния за цар Йоан Срацимир монограм и вплетени кръстове.

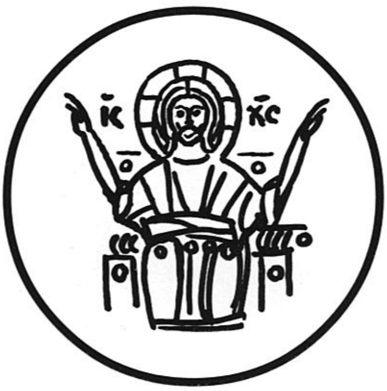

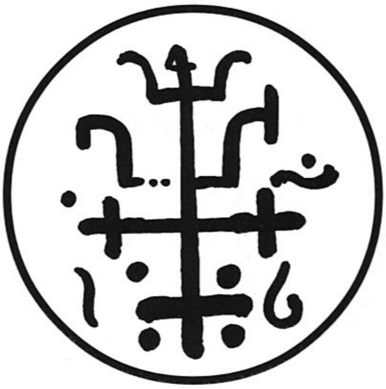

Публикува се за първи път.

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.14.19. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, СЕДМИ ТИП.

ЛИЦЕ

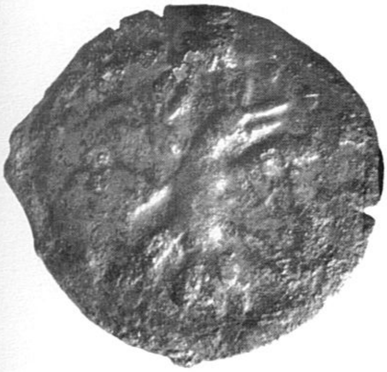

Двуглав орел с разперени криле. На главите са изобразени тривърхи корони. Между тях в средата е поставена многолъчна звезда.

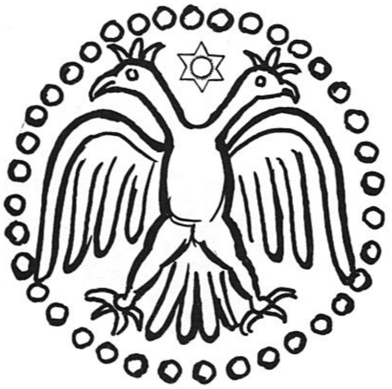

ОПАКО

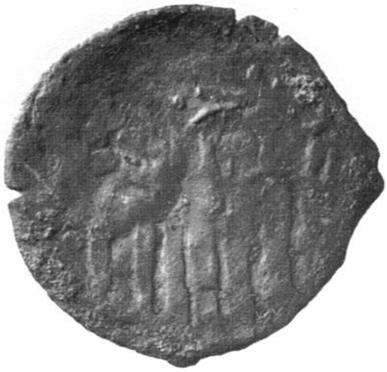

Примитивно изображение на цар Йоан Срацимир и царица Ана, които държат помежду си кръст с дълга дръжка. В основата си кръстът е разширен и символизира "Дървото на живота".

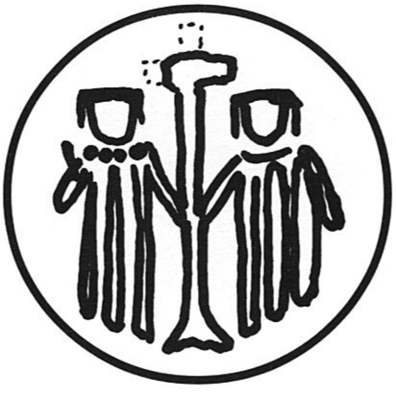

Публикува се за първи път.

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.14.20-22. МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ОСМИ ТИП.

ЛИЦЕ

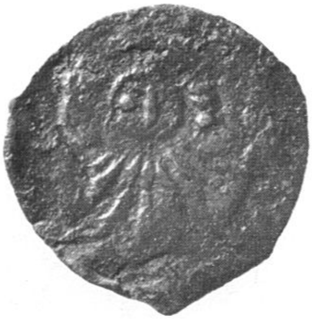

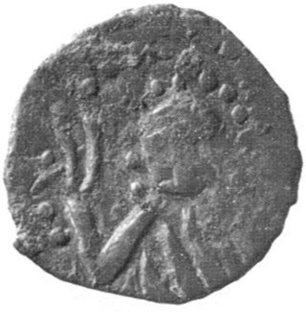

Примитивно бюстово изображение на Иисус Христос с нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С двете Си ръце, вдигнати встрани, благославя. В полетата около главата понякога са изписани инициалите IC - XC.

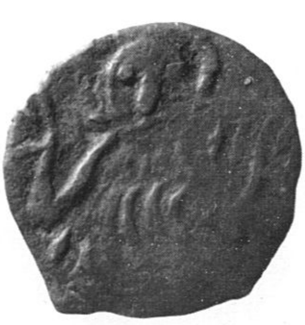

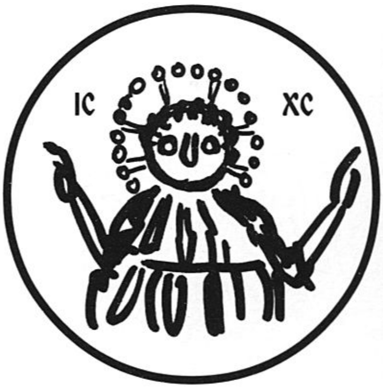

Публикува се за първи път.

ОПАКО

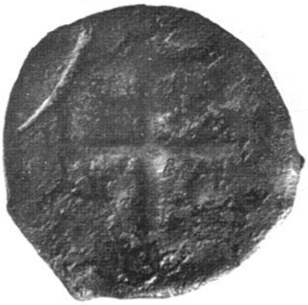

Комбинация от четири кръста и точки между тях.

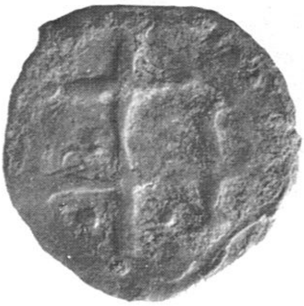

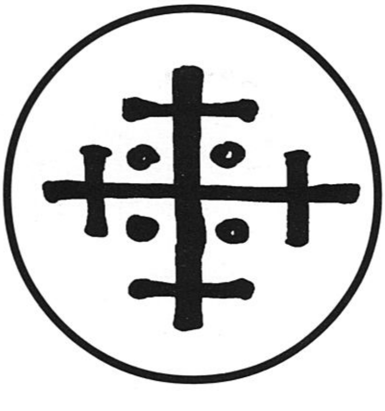

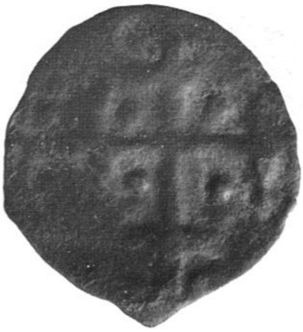

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,4 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 17 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.14.23-24. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ВИДИН, ДЕВЕТИ ТИП.

ЛИЦЕ

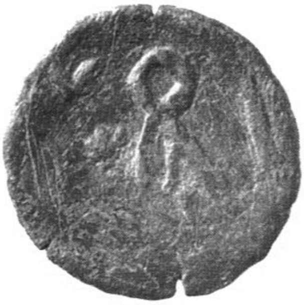

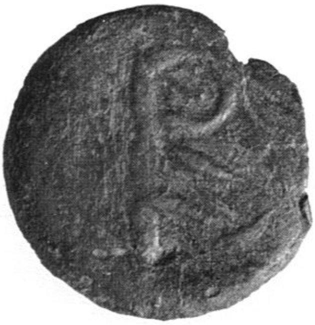

Опростени варианти на монограма на цар Йоан Срацимир, състоящи се от две или три букви.

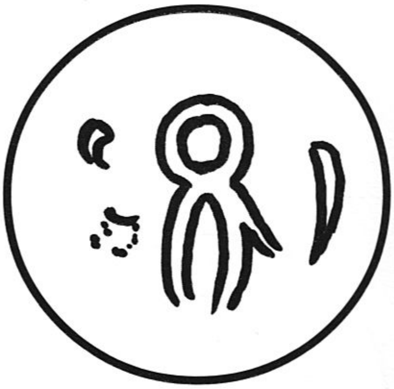

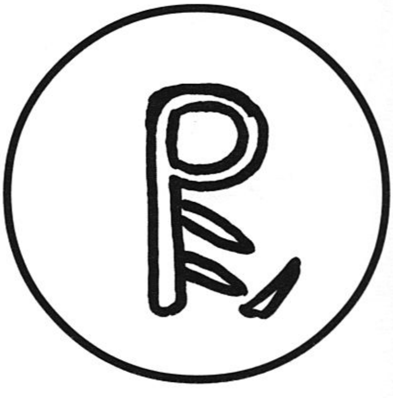

Публикува се за първи път.

ОПАКО ●

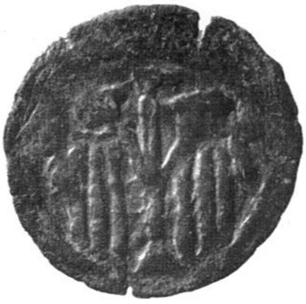

Примитивно изображение на цар Йоан Срацимир и царица Ана, които държат помежду си кръст с дълга дръжка. В основата си кръстът е разширен и символизира "Дървото на живота".

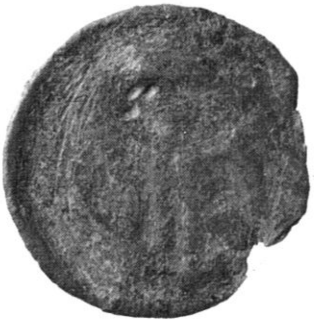

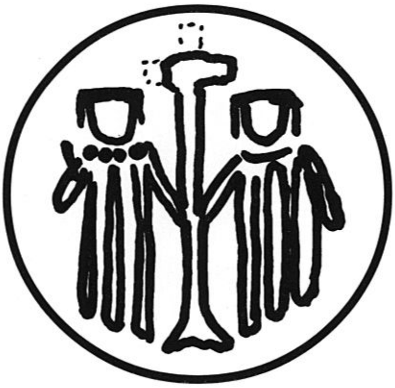

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R9.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Неиздадени български монети. - ГНМ, 6, 1936, с. 237.*

Дочев, К. *Иконографски и хронологични уточнения за няколко български монетосечения от XIV в. - Нумизматика, 1989, 1, с. 20.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 117-120; табл. XXXIX, 1-3; табл.* 14_{1-3}.

История на България, 3. С., 1982, с. 360, обр. 2, 6; с. 361, обр. 7.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 134-139.*

Пенчев, Вл. *Сребърното монетосечене на цар Йоан Срацимир в светлината на колективните находки от гр. Дунавци, Видински окръг, и Русе. - Нумизматика, 1983, 4, с. 27.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 149-162; табл. XI, 107а,б-110а,б, XIII.*

Іѡанъ Шишманъ

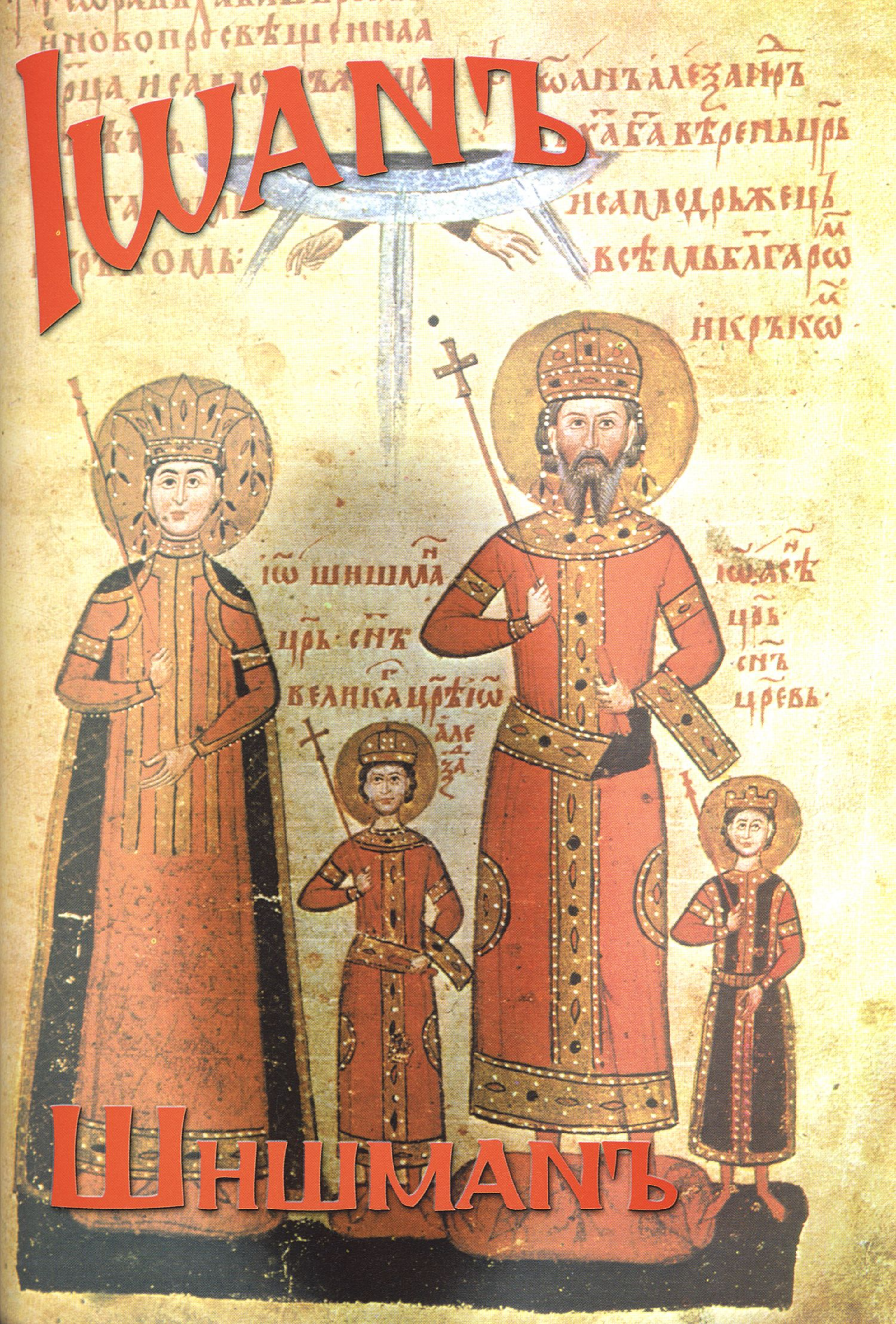
Іѡ шишманъ
цръ сн҃ъ
великаго црѧ Іѡ
Алеѯа
Іѡ Алеѯ
цръ
сн҃ъ
цревь
Іѡ Алеѯандръ
и самодрьжецъ
всѣмь блъгаромъ
и грькѡмъ

ЦАР ЙОАН ШИШМАН

1371-1395

След смъртта на цар Йоан Александър търновският престол е зает от неговия първороден син (от втория му брак) Йоан Шишман. Наред с двете царства - Търновското и Видинското, които след 1371 г. се откъсват напълно едно от друго, в североизточните български краища продължава да съществува самостоятелната политическа формация на деспот Добротица. Така се очертават три отделни части на българската държава, и то в момент, когато заплахата от страна на османците надвисва с пълна сила над целия Балкански полуостров. След битката при Черномен, предвождани от султан Мурад, турците започват стремително настъпление на широк фронт. Те овладяват най-напред яките крепости Самоков и Ихтиман и след това проникват в югозападните български земи.

Ако се съди по запазени народни предания, единствено търновският цар Йоан Шишман, чиито земи стават основен терен на вражеските действия, прави опит за организиране на съпротива и за отбиване на неприятелските пристъпи, но усилията му остават напразни. Виждайки, че няма отникъде помощ и че устремът на османците не може да бъде спрян, той се принуждава (вероятно през 1373 г.) да признае върховенството на султан Мурад, като му дава и сестра си Кера Тамара за съпруга.

След 1380 г. султан Мурад с огромна войска се насочва към югозападните предели на Търновското царство с главна цел да покори големия и добре укрепен център София. След кървави сражения в Златишкото поле турците се придвижват до София и я обграждат. След измама градът се предава (1382 г.).

От румънски извори се знае, че между 1384 и 1386 г. избухва конфликт между цар Йоан Шишман и влашкия воевода Дан I, който навлиза с войски южно от Дунав и окупира някои български селища край реката.

През 1388 г. 30-хилядна войска, предвождана от Али паша, преминава Източна Стара планина и нахлува дълбоко на север. Завзети са градовете Овеч, Шумен, Мадара и др.

През 1391 г. един турски отряд преминава Дунав и нанася поражение на влашкия воевода Мирчо, а през 1392 г. османските войски проникват в Южна Унгария. Цар Йоан Шишман влиза в преговори със Сигизмунд за обща борба с нашествениците. През пролетта на 1393 г. с голяма войска султанът преминава Стара планина и обгражда Търново от три страни. Защитниците на столицата са насърчавани от Патриарх Евтимий. На турците се удава да проникнат през една от крепостните врати на Царевец и при настъпилата паника не след дълго столицата пада. В руски и сръбски летописи като дата на превземането на Търново се посочва 17 юли 1393 г.

Турците обграждат Никопол, където се намира Йоан Шишман, и след обсада градът пада в ръцете им. Сведенията за съдбата на последния търновски цар са противоречиви. Според едно турско известие той е изпратен като пленник в Пловдив и там умира в тъмница. Според Анонимния български летопис Йоан Шишман е умъртвен по нареждане на Баязид наскоро след завладяването на Никопол. Така в неравна и отчаяна борба загива търновският владетел.

По Д. Ангелов

1.15.1-1А. КОРОНАЦИОНЕН СРЕБЪРЕН ГРОШ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

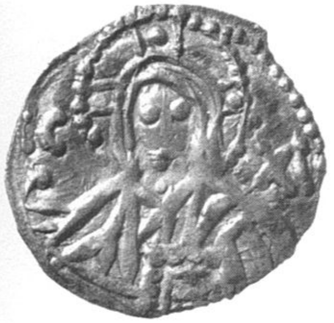

Фалшификат

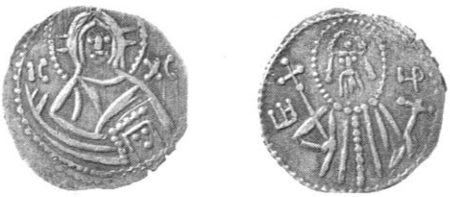

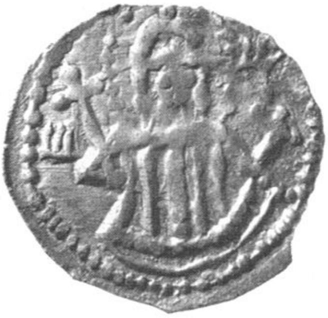

Бюст на Иисус Христос с дълги коси и брада. Около главата Му има перлен нимб, в който е вписан кръст. Раменете на кръста са украсени с по един бисер. Христос е облечен с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи Евангелие пред гърди. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите IC - XC.

Допоясно изображение на цар Йоан Шишман с дълги коси, брада и мустаци. Владетелят е с полукръгла корона с пропендули и перлен ореол. Облечен е със сакос и маниакион. В лявата си ръка, през която е преметнат лорос, царят държи анексикакия, а в дясната - скиптър с кръст. В полето отляво е изписан монограмът Ш(Н) (Шишманъ), а отдясно - съкращението на титлата царь - ЦР.

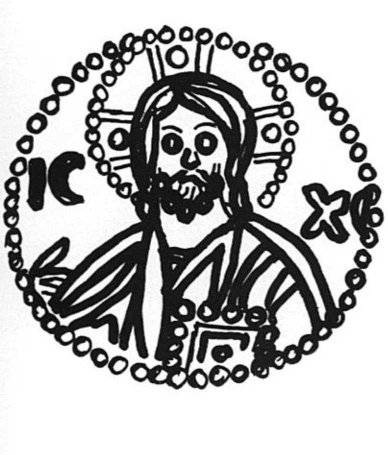

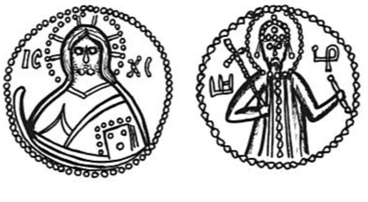

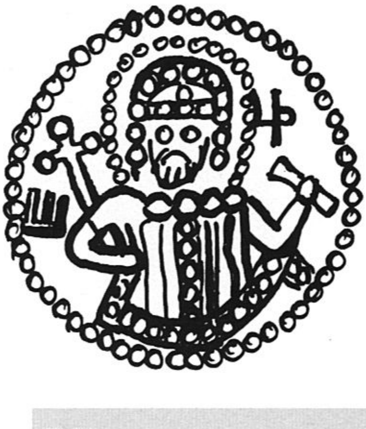

Фалшификат

Забележка: *Вторият екземпляр, както и всички цитирани в карето са от една двойка печати и явно показват, че са съвременни фалшификати.*

Н.М.
Ю.П., *табл. XIII, 123а,б.*
К.Д., *табл. 131.*
Б.П., *№43.*

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,16 г. *Степен на рядкост* ***R10.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,2 г.

1.15.2-6. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП (С ЦАР ЙОАН АЛЕКСАНДЪР).

● ЛИЦЕ

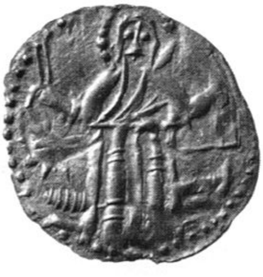

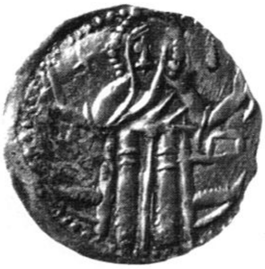

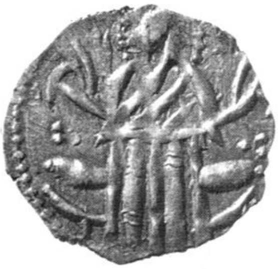

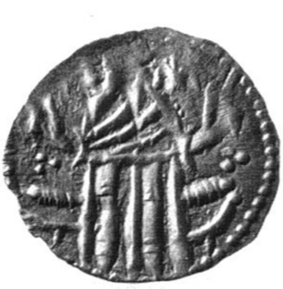

Вариант А

Иисус Христос, прав, насреща, пред трон без облегало, с дълги коси, брада и мустаци. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Христос е облечен с хитон и синдон. Двете му ръце са вдигнати встрани за благослов. В полето горе са изписани инициалите IC - XC, а под ръцете са изобразени две групи от по три точки, разположени в триъгълник.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но трите точки вдясно са заменени от монограма на цар Йоан Шишман.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но монетата е билонова.

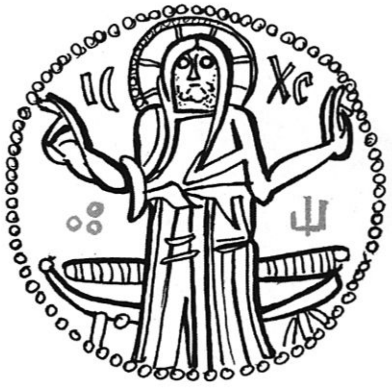

***Н.М.**, с. 111, обр. 103.*
***Ю.П.**, табл. XIII, 121-122 а,б.*
К.Д.
***Б.П.**, №42.*

ОПАКО ●

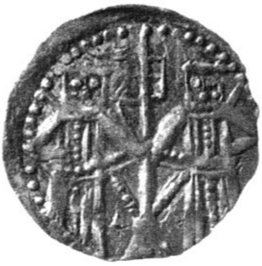

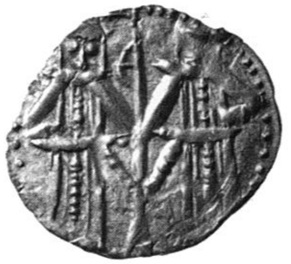

Вариант А

Двама владетели, прави, в цял ръст, със стеми с пропендули, дивитисиони, маниакиони и лороси, държат помежду си знаме с дълга дръжка, разтроена долу. В горния край, до дръжката на знамето, е изписана буквата Ш или съкращението на титлата царь - Ч. В полето две групи от по три точки. Царете са с еднакви бради и мустаци. В ръцете си държат кръстове с къси дръжки. Долу, от двете страни на дръжката на знамето - по една шестолъчна звезда или по една точка.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но групите от три точки липсват.

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но монетата е билонова.

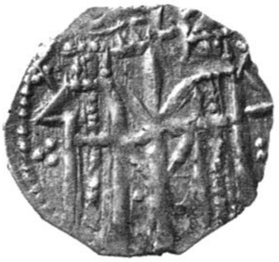

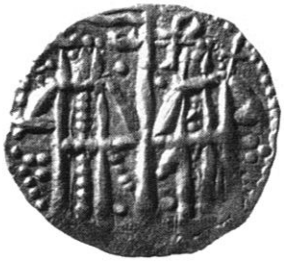

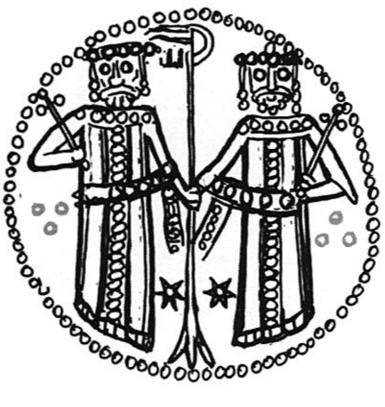

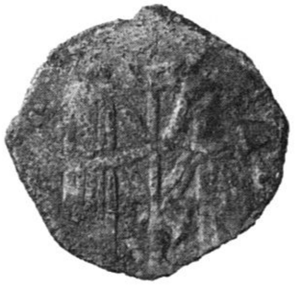

Диаметър - 16 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 15 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 15 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 13 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 14 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.15.7-8. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП.

● ЛИЦЕ

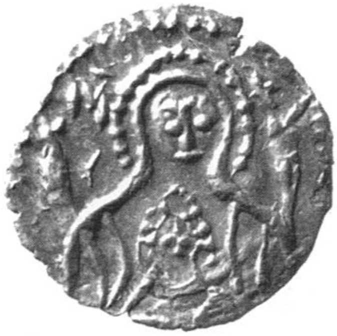

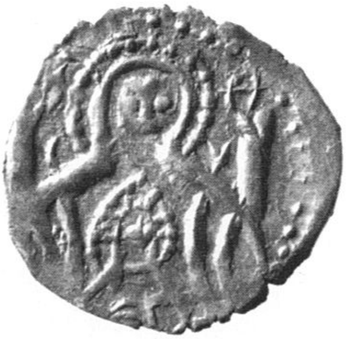

Бюст на св. Богородица (Ширшая небес) с перлен нимб, държаща в скута си Иисус Христос. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. С двете си ръце, вдигнати високо, Богородица благославя. В полето от двете страни са изписани инициалите M̄ - Θ̄, а под тях IC - XC.

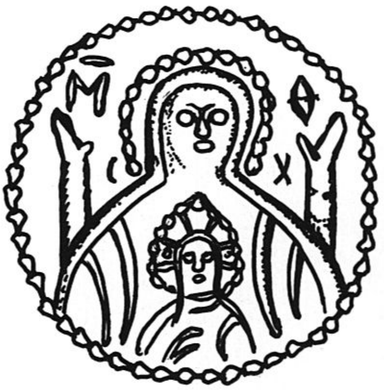

***Н.М.**, с. 142, обр. 187.*
***Ю.П.**, табл. XIII, 124-125а,б.*
***К.Д.**, табл. 13г.*
***Б.П.**, №44.*

ОПАКО ●

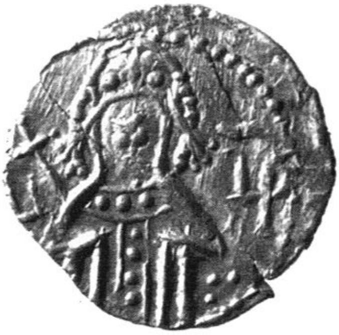

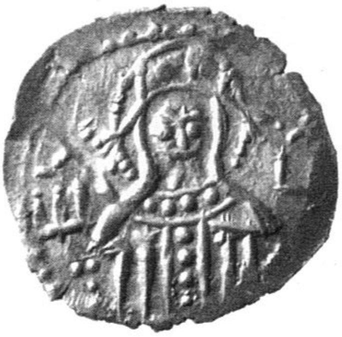

Бюст на цар Йоан Шишман, с дълги коси, брада и мустаци. На главата е с полукръгла корона с пропендули и перлен ореол. Облечен е с дивитисион и маниакион. В дясната си ръка царят държи скиптър с кръст, а лявата е поставена пред гърдите му. В полето отляво е изписан монограмът Ш̅ (Шишманъ), а отдясно съкращението на титлата царь - Ц̅Р.

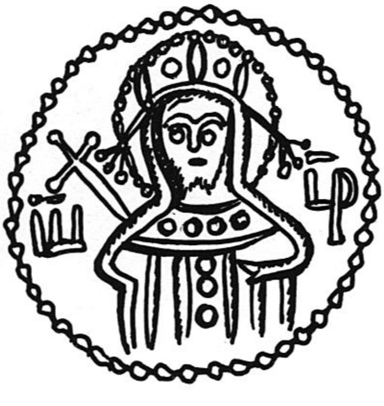

Диаметър - 14 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R7.***
Диаметър - 13 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

1.15.9-12. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ТРЕТИ ТИП.

● ЛИЦЕ

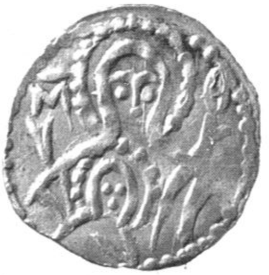

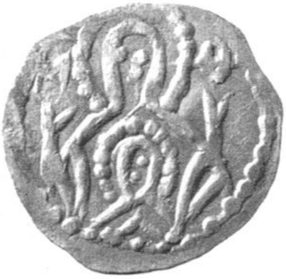

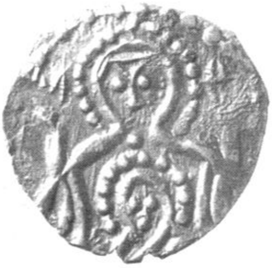

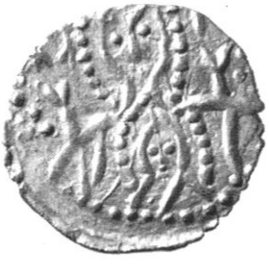

Вариант А

Бюст на св. Богородица (Ширшая небес) с перлен нимб, държаща в скута си Иисус Христос. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. С двете си ръце, вдигнати високо, Богородица благославя. В полето от двете страни са изписани инициалите $\bar{\text{M}}$ - $\bar{\Theta}$.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но под инициалите $\bar{\text{M}}$ - $\bar{\Theta}$ са изобразени групи от по три точки.

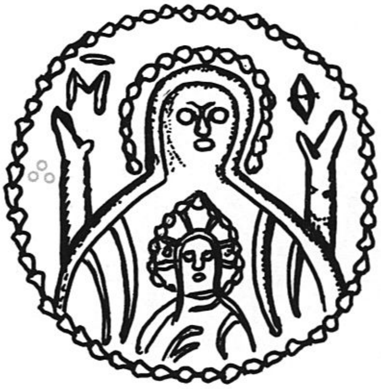

Н.М., *с. 143, обр. 188-191.*
Ю.П., *табл. XIII, 126-128а,б.*
К.Д., *табл. 13з.*
Б.П., *№45.*

ОПАКО

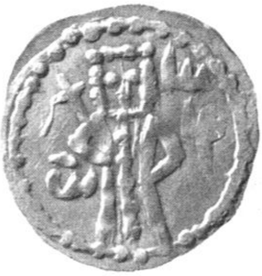

Схематично изображение на цар Йоан Шишман в цял ръст, със стема с пропендули. Облечен е с дивитисион и маниакион. През лявата му ръка е преметнат лорос. В дясната царят държи скиптър с кръст. В полето отляво е изписан монограмът IѠ (Iѡанъ, понякога липсват I и лигатурата), а отдясно Ш (Шишманъ) и съкращението на титлата царь - ЧР.

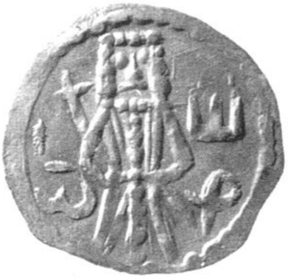

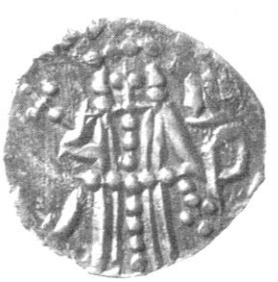

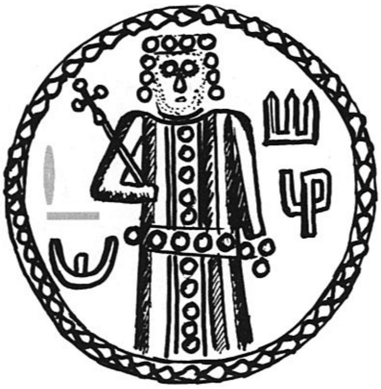

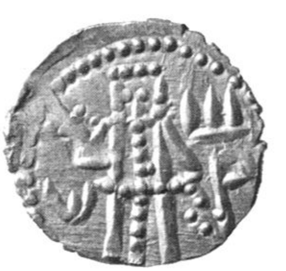

Диаметър - 14 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 13 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 13 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R4.***
Диаметър - 14 мм, тегло - 0,7 г. *Степен на рядкост* ***R4.***

1.15.13-14. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ДОПЪЛНИТЕЛНО ПОСРЕБРЕНИ (ЦЪРВЕНИ АСПРИ), МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

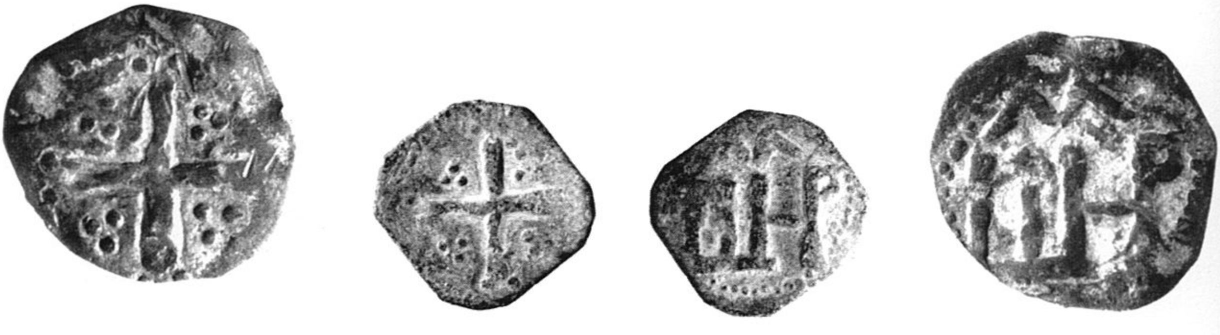

Голям кръст с рамене, завършващи с разширение накрая. В полетата между раменете са изобразени четири групи от по три точки, разположени в триъгълник.

Голям монограм ШР (или някой от вариантите, означени в таблицата на с. 205) на фамилното име Шишманъ, съставен от буквите Ш и Н и съкращението на титлата царь - ЧР. Над тях буквата М вместо лигатура. Изображението е в зрънчест кръг.

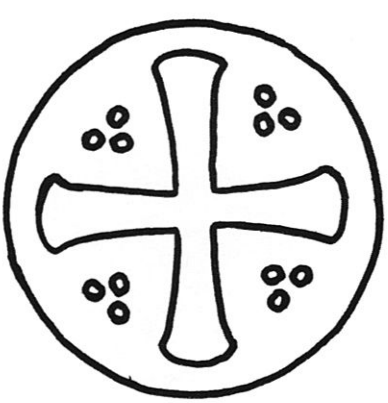

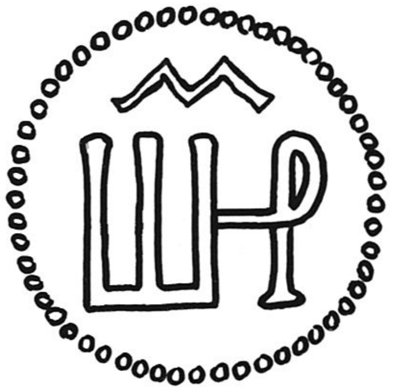

Н.М., *с. 147, обр. 206-207.*
Ю.П., *табл. XIII, 129а,б.*
К.Д., *табл. 134.*
Б.П., *№47.*

Диаметър - 15 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

ВАРИАНТИ НА ИЗПИСВАНЕ НА МОНОГРАМИТЕ ВЪРХУ МЕДНИТЕ И БИЛОНОВИТЕ МОНЕТИ НА ЦАР ЙОАН ШИШМАН

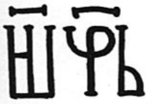
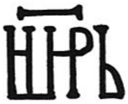
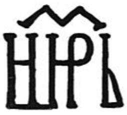
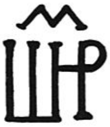
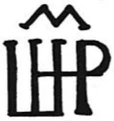
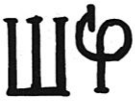
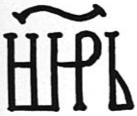
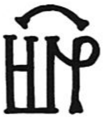
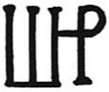
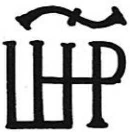
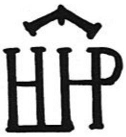
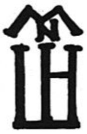
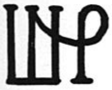
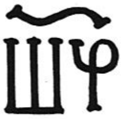
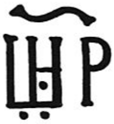
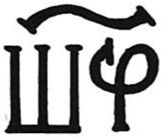
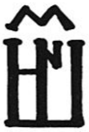
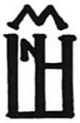
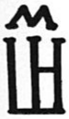
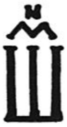
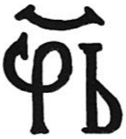
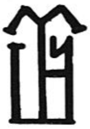
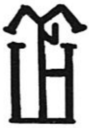
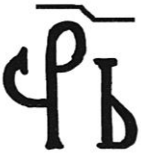
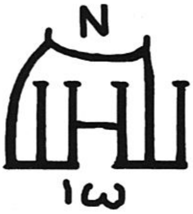

1.15.15-16. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, ДОПЪЛНИТЕЛНО ПОСРЕБРЕНИ (ЦЪРВЕНИ АСПРИ), МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

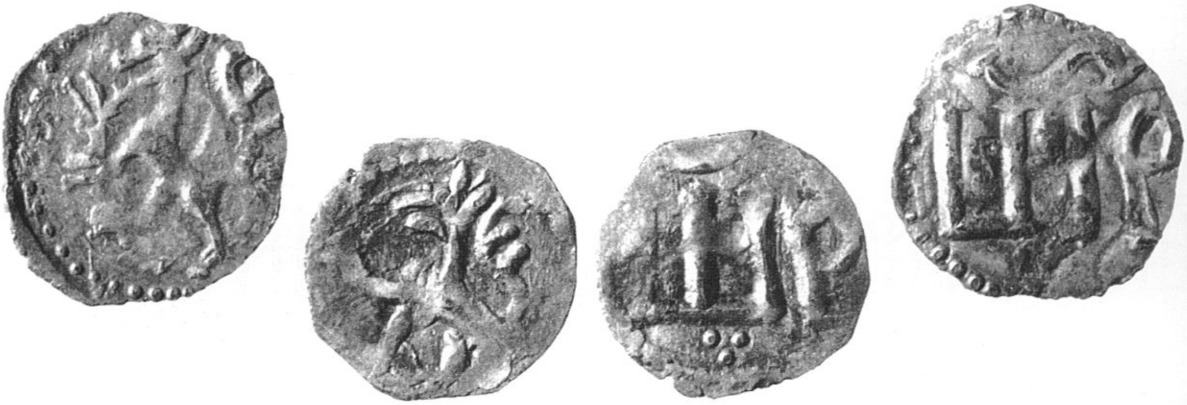

Лъв, обърнат наляво, изправен на задните си крака. В полето при повечето екземпляри - две групи от по три точки.

Голям монограм на фамилното име Шишманъ - Ш͞Р (или някой от вариантите, означени в таблицата на с. 205), съставен от буквите Ш и Р, свързани с лигатура. Понякога долу група от три точки.

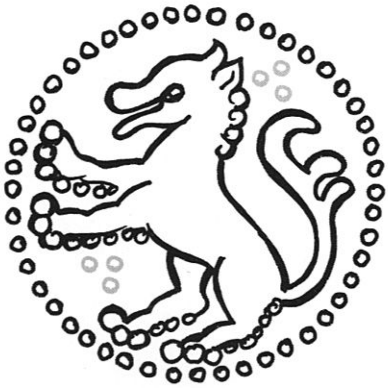

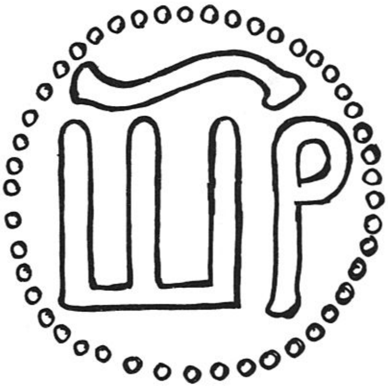

Н.М.*, с. 144, обр. 192-201.*

Ю.П.*, табл. XIV, 131-132а,б.*

К.Д.*, табл. 13$_{7-8}$.*

Б.П.*, №47.*

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R2.***

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.15.17. МЕДНА МОНЕТА, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ПЪРВА ОБРАЗЦОВА ЕЛИТНА МАТРИЦА.

ЛИЦЕ

ОПАКО

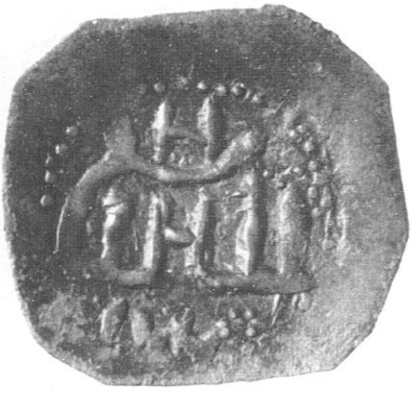

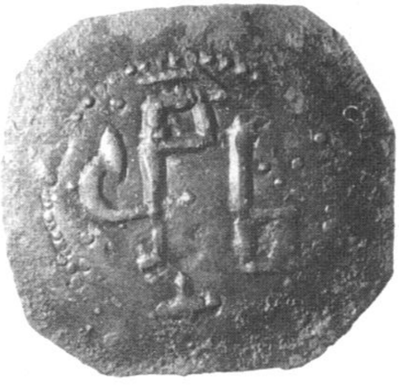

Голям монограм на фамилното име Шишманъ, съставен от сълято изписаните букви Ш, Н, Ш, М. Над тях - N. В полето долу са изписани буквите IѠ (Iѡанъ). Монограмът е в зрънчест кръг.

Голям монограм, съставен от съкращението на титлата царь - ЦР҃Ь. В полето долу е изобразен кръст. Монограмът е вписан в зрънчест кръг.

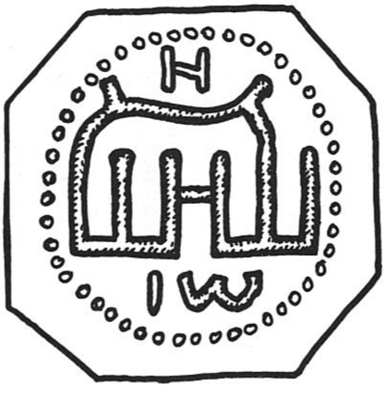

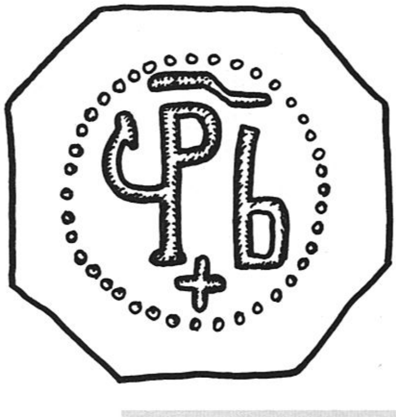

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,9 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

Н.М., *с. 150, обр. 217.*
Ю.П., *табл. XIV, 135а,б.*
К.Д., *табл.* 13$_{9-11}$.
Б.П., *№48.*

1.15.18-20. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

Голям монограм, съставен от съкращението на титлата царь - ЧРЬ. Над него лигатура с различна форма (с. 205).

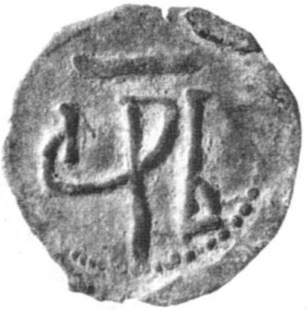

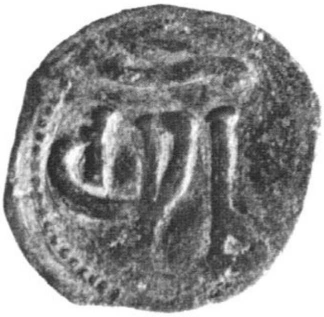

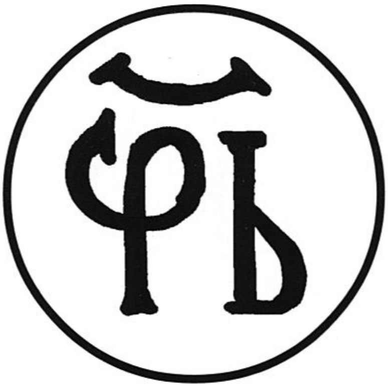

Н.М., *с. 131, обр. 221-233.*
Ю.П., *табл. XIV, 133-134а,б.*
К.Д.
Б.П., *№48.*

ОПАКО ●

Вариант А

Голям монограм на фамилното име Шишманъ, съставен от буквите Ш, Н, М и N, свързана със средната вертикална хаста на Ш (с. 205).

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но буквата Ш е по-висока, а N е свързана с дясната ѝ вертикална хаста (с. 205).

Вариант В

Изображението е както при вариант А, но буквата Ш е по-висока, а М изпълнява ролята на лигатура и не е свързана с другите букви (с. 205).

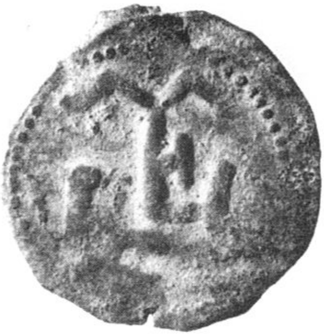

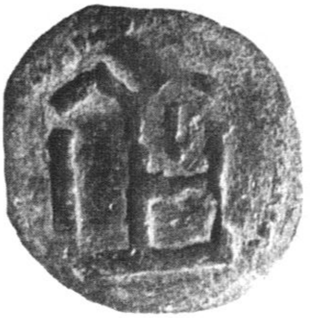

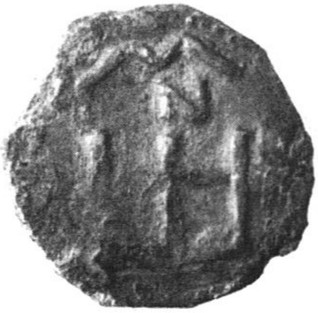

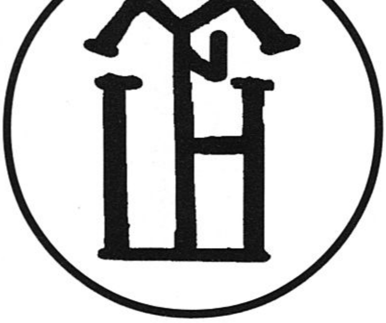

Диаметър - 15 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R3.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R3.***
Диаметър - 15 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.15.21-22. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, МОНЕТАРНИЦА ТЪРНОВО, ТРЕТИ ТИП.

● ЛИЦЕ **ОПАКО ●**

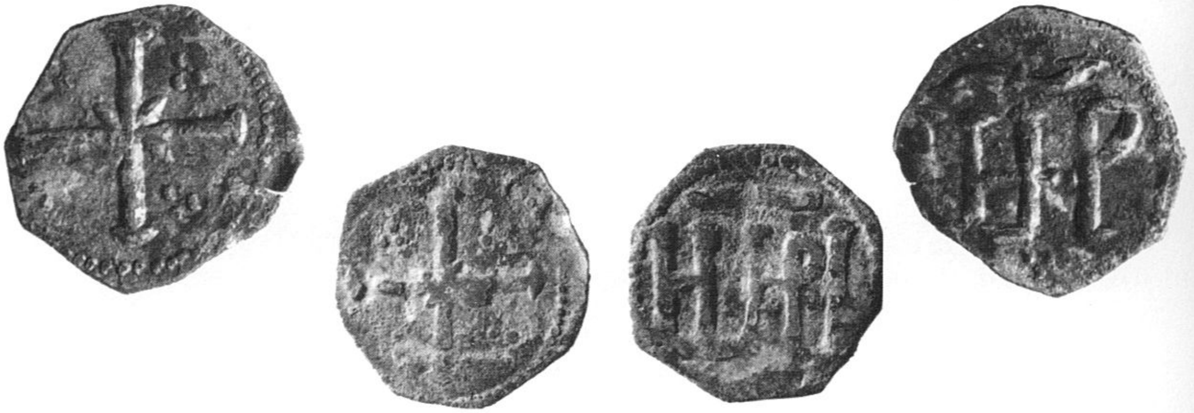

Голям кръст с рамене, завършващи с къси напречни хасти. От центъра на кръста под прав ъгъл излизат допълнителни четири лъча. В полетата между раменете са изобразени четири групи от по три точки, разположени в триъгълник.

Монетите наподобяват 1.15.13-14, но са с по-малки и по-тънки ядра и не са посребрени.

Вариант А

Голям монограм на фамилното име Шишманъ, съставен от буквите Ш, Н и съкращението на титлата царь - ЧР, свързани с S-образна лигатура.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но лигатурата е права, а под монограма има три точки.

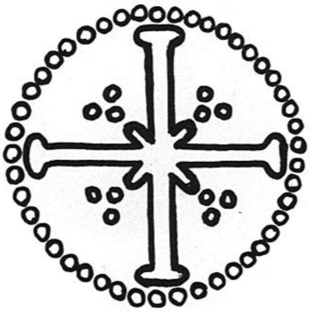

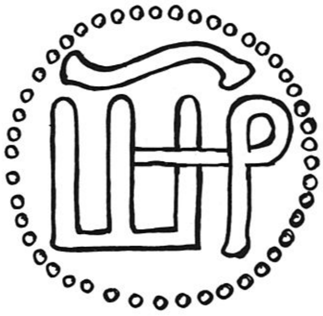

Н.М., *с. 148, обр. 208-215.*
Ю.П., *табл. XIV, 136а,б.*
К.Д., *табл. 1312.*
Б.П., *№49.*

Диаметър - 15 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R2.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R3.***

1.15.23. СРЕБЪРНА МОНЕТА, ГРОШ-АКЧЕ, СВЪРЗАНА С ПАДАНЕТО НА ТЪРНОВО.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

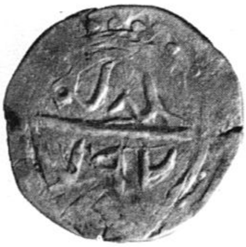

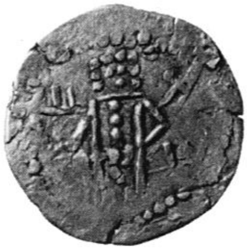

Надпис на арабица в три части:

خلد ملكه

(Бог да пази държавата)

سنا (година)

٧٩٢ 792 (=1390 г. - годината на възкачването на султан Баязид на трона)

По начина на изписване на буквите личи, че гравьорът не познава арабската азбука.

Цар Йоан Шишман в цял ръст, насреща, със стема с пропендули. Облечен е с дивитисион и маниакион. В лявата си ръка царят държи скиптър с кръст. В полето отдясно е изписан монограмът (І)Ѡ (Іѡан), а отляво Ш (Шишманъ). Монетата е подражание на гроша на царя, сечен в Търново, но изображението е огледално, изработено от несръчен майстор.

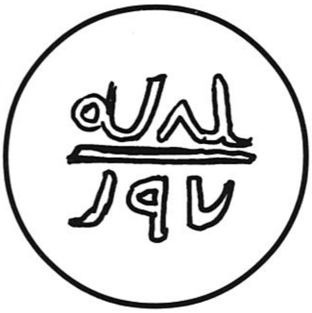

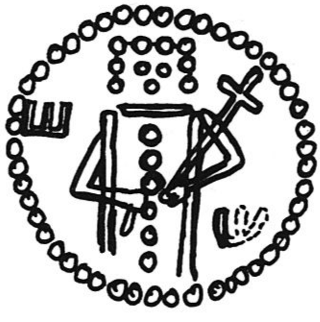

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 12 мм, тегло - 0,5 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

ЛИТЕРАТУРА

Герасимов, Т. *Полугрош на Иван Александър със сина му Иван Шишман. - ИАИ, 27, 1950, 315-316.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 107-116; табл. XXXVII, 1-4, XXXVIII, 1-3; табл. 13.*

Дочев, К. *Нов тип сребърни монети на цар Иван Шишман (1371-1395). - Нумизматика, 1983, 4, 13-16.*

Дочев, К. *Хронология на монетосеченията на цар Иван Шишман (1371-1395). - Нумизматика, 1984, 2, с. 36.*

История на България, 3. С., 1982, с. 360, обр. 3, 5; с. 361, обр. 9; с. 369.

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 141-154.*

Пенчев, Вл. *За някои общи характеристики на българските средновековни монетосечения. - Нумизматика, 1985, 4, 21-22.*

Пенчев, Вл. *Сребърна монета на Иван Шишман, препечатана върху монета на Иван Срацимир. - Нумизматика, 1989, 4, 29-30.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 162-175; табл. XIII, XIV, 131а,б-136а,б.*

Деспотъ Добротица

Деспот Добротица

1366-1385

Към средата на XIV в. от централната власт в Търново се отцепват част от североизточните български краища между долното течение на р. Дунав и Черно море, където се установява като самостоятелен владетел боляринът Балик. Център на неговите владения става град Карвуна (край дн. Каварна).

Първите сведения за това самостоятелно феодално владение имат връзка с последните междуособици във Византия. Императрица Ана Савойска изпраща посланици при Балик с молба да ѝ се притече на помощ. Той се отзовава с готовност на молбата ѝ и изпраща 1000 войници, предвождани от братята му Теодор и Добротица. Първоначално акцията в подкрепа на Ана Савойска се развива успешно и двамата братя завземат някои черноморски селища, които по това време се намират под властта на Йоан Кантакузин. По-сетне обаче, в решителната битка при Силиврия, малобройният български отряд е разбит напълно от войските на Йоан Кантакузин и повечето от войниците са пленени. Теодор успява да се върне в родината си, а Добротица избягва в Цариград, където, посрещнат радушно от Ана Савойска, се жени за ромейка и е назначен впоследствие за управител на крепостта Мидия. Когато Кантакузин в началото на 1347 г. влиза в Цариград, Добротица отказва да признае властта му. През лятото на 1347 г. Кантакузин предприема поход срещу Мидия, обгражда града и принуждава непокорния български болярин да се предаде. Византийският василевс се отнася благосклонно към победения противник и го зачислява в редовете на аристокрацията. След смъртта на Балик наследник на създаденото от него владение става Добротица, който продължава същата политика на неподчинение на търновския владетел. Добротица премества резиденцията си от Карвуна в Калиакра.

В започналото турско настъпление след битката при Черномен Добротица не се намесва в подкрепа на цар Йоан Шишман. Добруджанският деспот се грижи само за укрепване и разширяване на собствената си държава.

Постепенно силата на добруджанския деспот нараства и владенията му се увеличават. На север територията на неговата държавица стига до делтата на Дунав и в ръцете му пада пристанището Килия. Добротица укрепява още по-здраво Калиакра, построява флот и се намесва дейно в събитията в района на Черно море. През 1369 или 1370 г., като възнаграждение за помощта, оказана от добруджанския деспот при освобождаването на Видинското царство, цар Йоан Александър му отстъпва крепостта Дръстър. Цялата външна политика на добруджанския деспот за периода от 1370 до 1385 г., когато той вероятно почива, е откъсната от събитията в балканските земи.

По същото време, когато под ударите на османците пада Търновското царство, войските на Баязид навлизат в пределите на Добруджанското деспотство, управлявано от Иванко, сина на Добротица. През 1393 г. столицата Калиакра се намира вече в ръцете на завоевателите.

По Д. Ангелов

1.16.1-2. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ НА ДЕСПОТ ДОБРОТИЦА, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ДРЪСТЪР, ПЪРВИ ТИП.

ЛИЦЕ

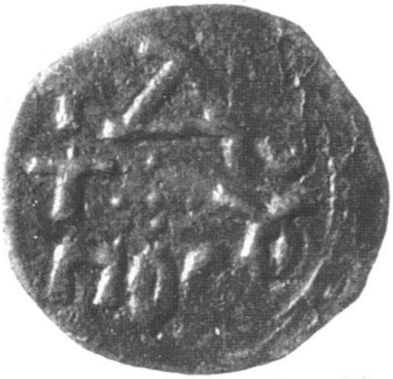

ОПАКО

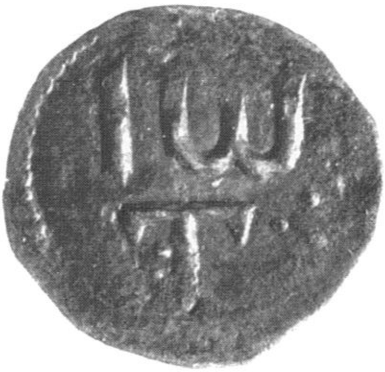

Разпръснати в полето букви от надпис, разположен хоризонтално в няколко реда: + ДЄС/Т/ПОС/Ȣ. В средата са поставени няколко точки.

Вариант А

Монограм с лигатура, съставен от буквите І Ѡ Т.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но в долната част на полето са разпръснати няколко точки.

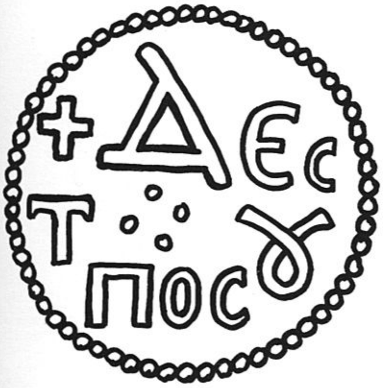

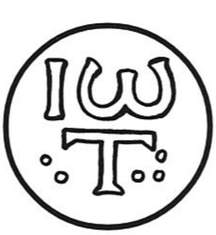

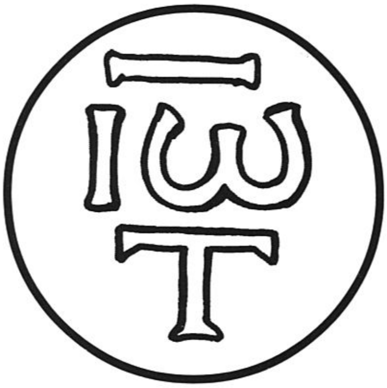

Диаметър - 19 мм, тегло - 2,3 г. *Степен на рядкост* ***R9.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,8 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

Н.М.
Ю.П., *табл. XV, 142а,б.*
К.Д., *табл. 144.*
Б.П., *№52.*

1.16.3-4. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ НА ДЕСПОТ ДОБРОТИЦА, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ДРЪСТЪР, ВТОРИ ТИП.

ЛИЦЕ

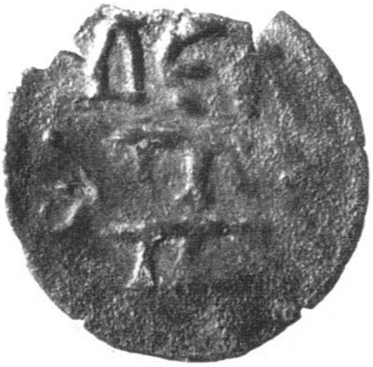

Надпис, разположен хоризонтално в три реда: ДЄС/Т/ПО.

ОПАКО

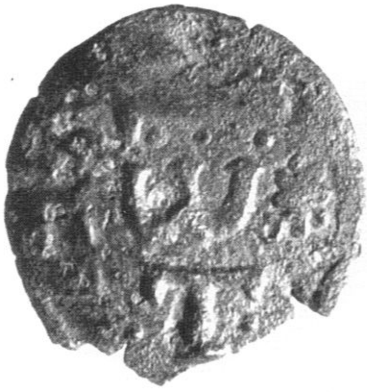

Вариант А

Монограм с лигатура, съставен от буквите І, Ѡ, Т. В полето няколко точки.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но от двете страни на буквата Ѡ има по една многолъчна звезда.

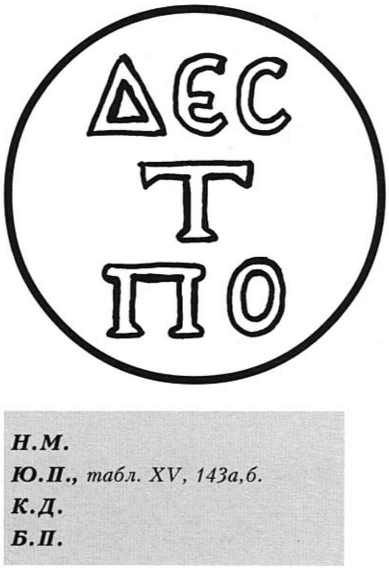

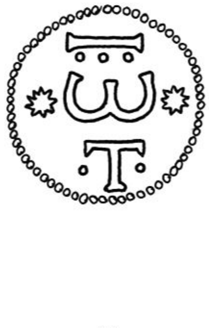

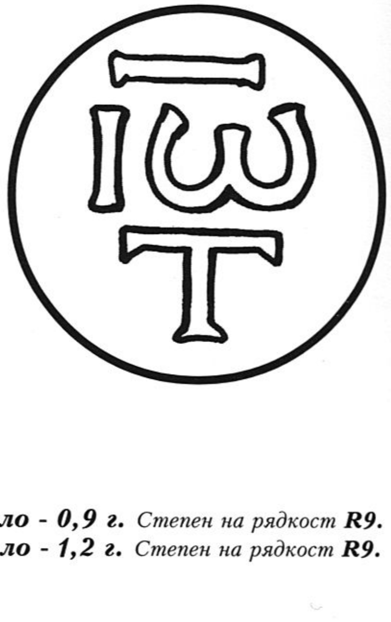

Н.М.
Ю.П., *табл. XV, 143а,б.*
К.Д.
Б.П.

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,9 г. *Степен на рядкост* ***R9.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

1.16.5. СРЕБЪРЕН ГРОШ С ТИТЛАТА „ДЕСПОТ“ (ДОБРОТИЦА ?), МОНЕТАРНИЦА КАЛИАКРА (?).

ЛИЦЕ

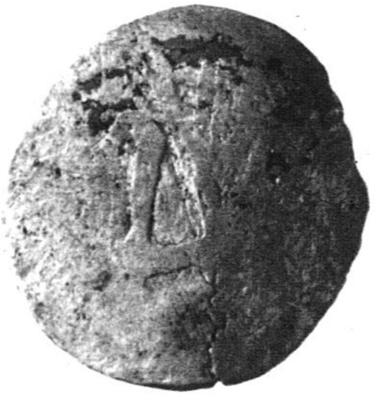

В средата на монетата е изобразен монограм, съставен от буквите Д и Т. Около него три групи от по три точки. Изображението е оградено от зърнчест кръг.

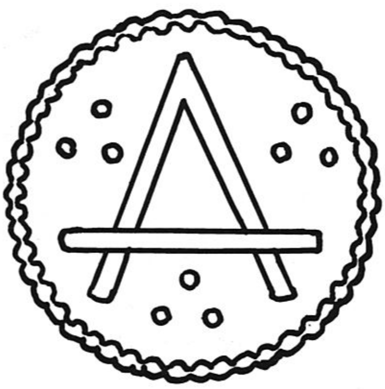

ОПАКО

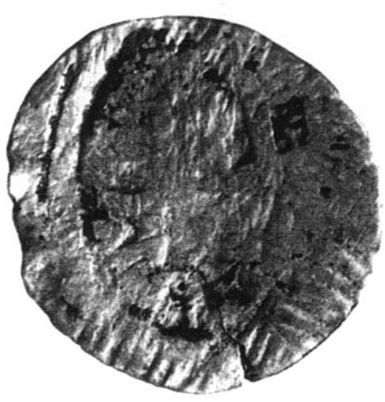

Монограм, съставен от буквите клТкл. В полето са разпръснати точки. Изображението е оградено от зърнчест кръг.

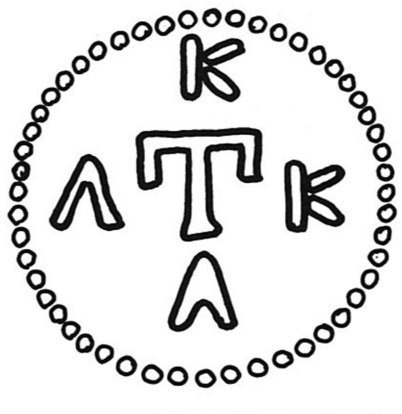

Публикува се
за първи път.

Диаметър - 15 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.16.6-7. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ С ТИТЛАТА „ДЕСПОТ“ (ДОБРОТИЦА?), МОНЕТАРНИЦА КАЛИАКРА (?).

ЛИЦЕ

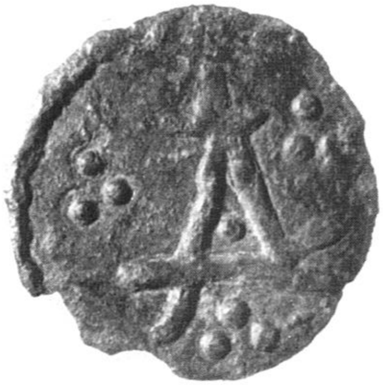

Вариант А

В средата на монетата е изобразен монограм, съставен от буквите Д и Т. В полето около него три групи от по три точки.

Монетата копира типа на сребърния грош (1.16.5).

Вариант Б

Точките са повече, а буквите Д и Т са една над друга.

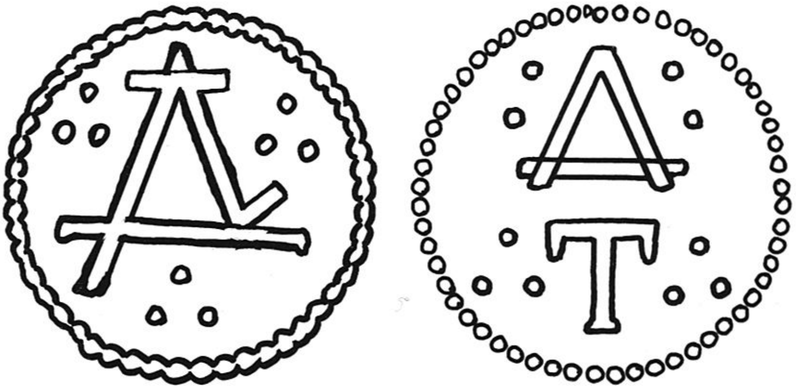

Н.М.

Ю.П., *табл. XV, 144а,б-145а,b.*

К.Д.

Б.П., *№53.*

ОПАКО ●

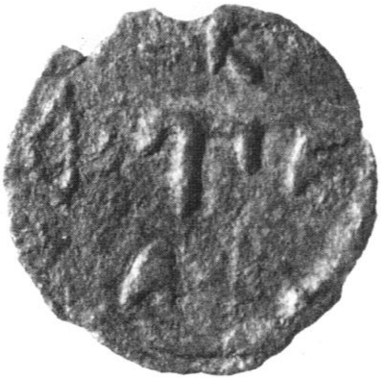

Вариант А

Монограм, съставен от буквите клТкл. В полето са разпръснати точки.

Вариант Б

Изображението е както при вариант А, но точките в полето липсват.

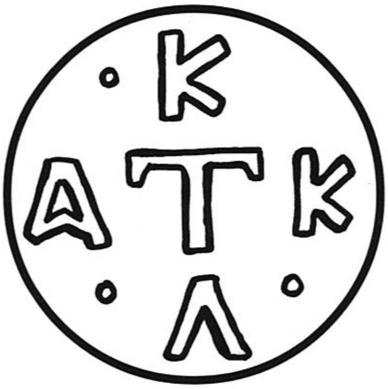

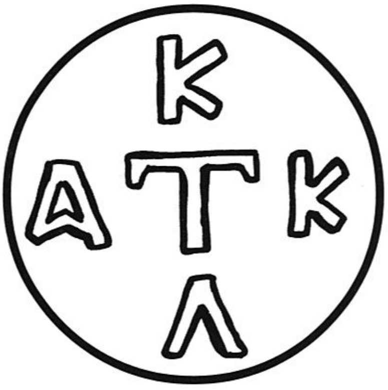

Диаметър - 15 мм, тегло - 0,8 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.16.8. СРЕБЪРЕН ГРОШ НА ТЕРТЕР, СИН НА ДОБРОТИЦА.

ЛИЦЕ

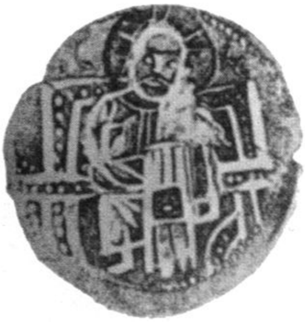

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Раменете на трона са украсени с бисери. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя, а в лявата държи Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

ОПАКО

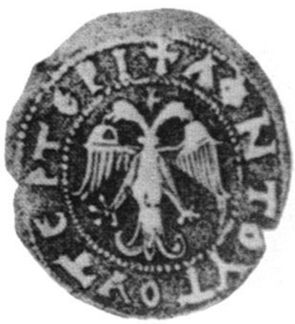

Надпис, разположен между два концентрични зрънчести кръга: + ΛΦΝΤΟΥ ΤΟΥ ΤЄΡΤЄΡΙ (на господин Тертер). В средата е изобразен родовият герб - двуглав орел с разперени криле. Между главите му е разположен кръст. Опашката завършва с дълги, завити навън пера.

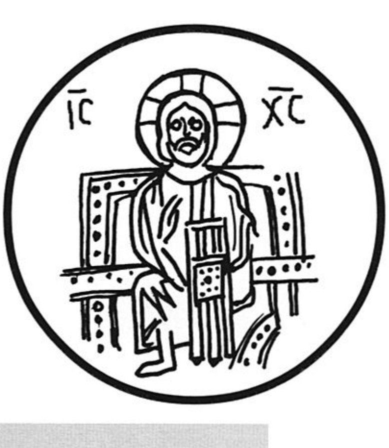

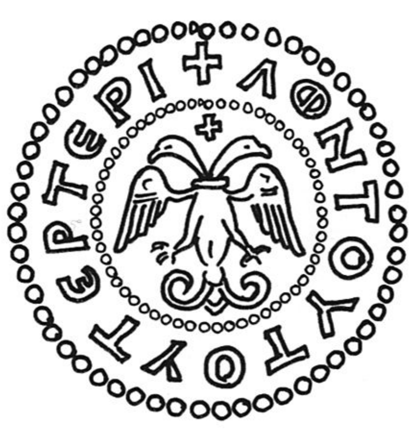

Н.М.
Ю.П., *табл. XV, 146а,б.*
К.Д.
Б.П., *№54.*

Диаметър - 20 мм, тегло - 1,01 г. *Степен на рядкост* ***R10.***

1.16.9. МЕДНИ МОНЕТИ С ИМЕТО ТЕРТЕР, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ДРЪСТЪР.

ЛИЦЕ

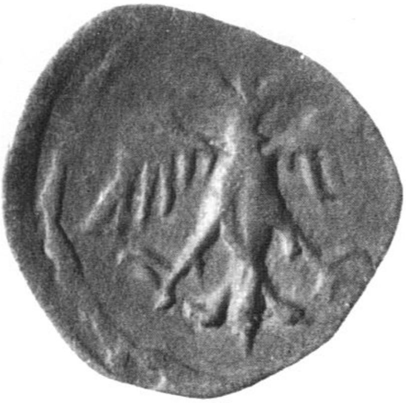

В средата родовият герб - двуглав орел с разперени криле. Между главите е изобразен кръст. Опашката завършва с дълги пера. Без надписи.

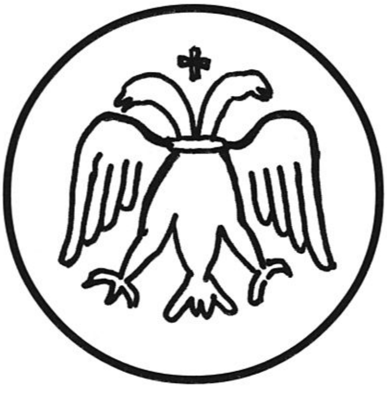

ОПАКО

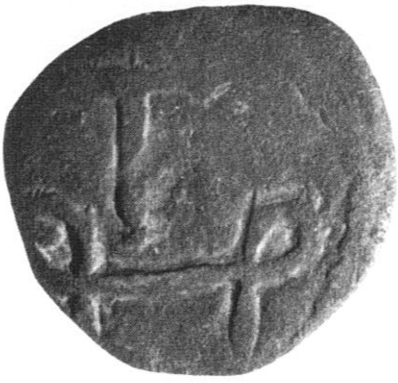

В средата на монетата е изписан голям монограм на името Тертеръ.

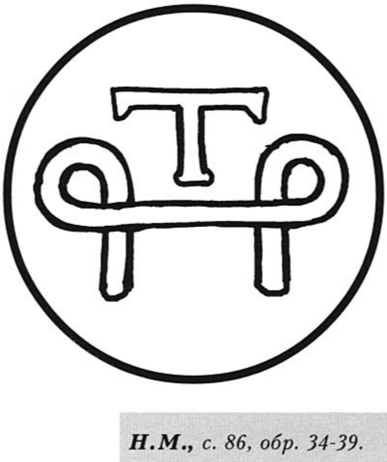

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

Н.М., *с. 86, обр. 34-39.*
Ю.П., *табл. XV, 147а,б.*
К.Д.
Б.П., *№55.*

1.16.10. ПЛОСКИ МЕДНИ МОНЕТИ, КОНТРАМАРКИРАНИ СЪС ЗНАК ОТ КИПЧАКСКОТО ТАТАРСКО ХАНСТВО, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ДРЪСТЪР.

ЛИЦЕ **ОПАКО**

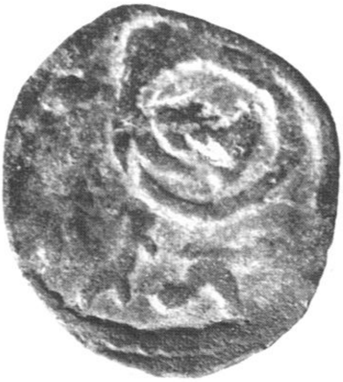

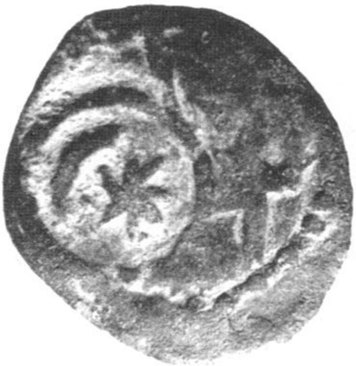

Върху монети от типа 1.16.9 допълнително са нанесени два вида кръгли контрамарки. За лицевата страна изображението на контрамарката е човешки бюст с дълга плитка на главата, а за опаковата - звезда над полумесец.

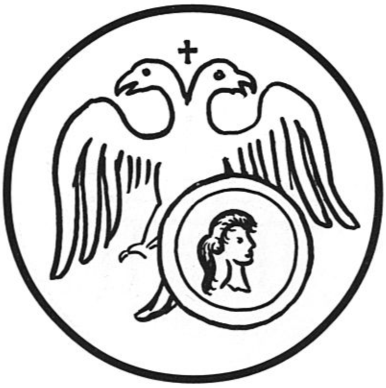

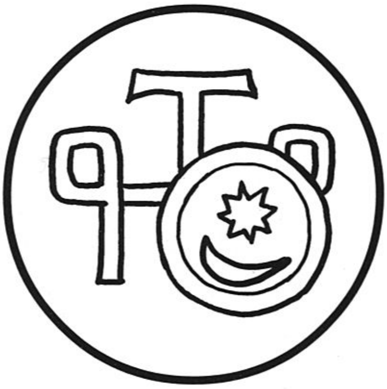

Н.М.
Ю.П., *табл. XV, 150а,б.*
К.Д., *145.*
Б.П., *№57.*

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,5 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

1.16.11. МЕДНИ МОНЕТИ С ПЛОСКИ ЯДРА С ИМЕТО ТЕРТЕР И ЗНАК НА ХАН, ПРЕДПОЛАГАЕМА МОНЕТАРНИЦА ДРЪСТЪР.

● ЛИЦЕ

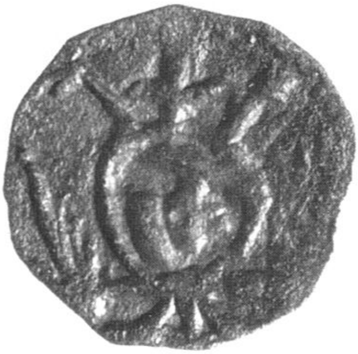

В средата родовият герб - двуглав орел с разперени криле. Между главите е изобразен кръст. Опашката завършва с дълги, завити навън пера. В средата на изображението допълнително е гравиран човешки бюст с дълга плитка на главата. Без надписи.

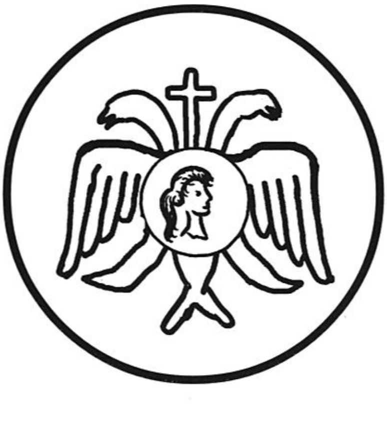

ОПАКО ●

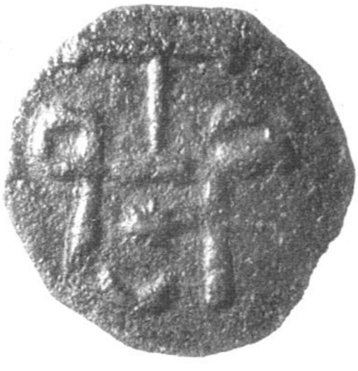

В средата на монетата е изписан голям монограм на името Тертеръ. В средата на монограма допълнително са гравирани полумесец и звезда.

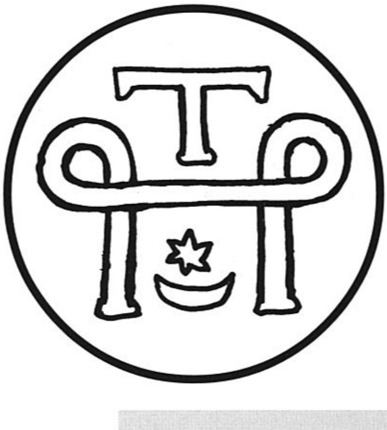

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,2 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

Н.М.
Ю.П., *табл. XV, 148а,б.*
К.Д.
Б.П., *№56.*

1.16.12-19. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ (ТАТАРСКО-ГЕНУЕЗКО ПРИСЪСТВИЕ?), КОНТРАМАРКИРАНИ ЗА УПОТРЕБА В МАЛКА СКИТИЯ.

● ЛИЦЕ

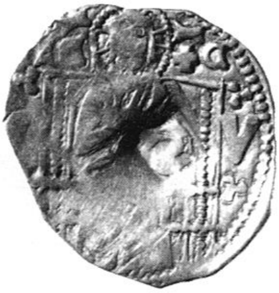

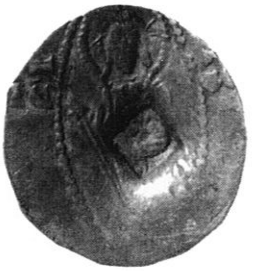

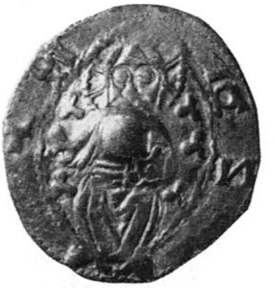

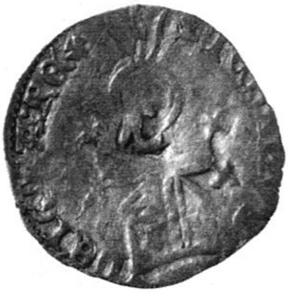

Най-използвани са монетите на Стефан Урош IV (1331-1355) Душан от типовете:

а) Иисус Христос на трон с високо облегало/шлем;

б) Иисус Христос на трон/кралят, седнал, държи меч на колените;

в) Иисус Христос, прав, в овална мандорла/цар и царица, държащи помежду си двоен кръст.

Забележка: *Монетите са представени с една от страните си.*

ОПАКО ●

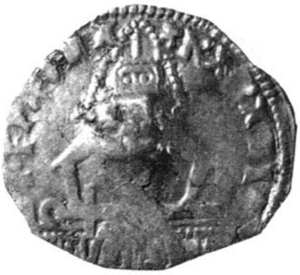

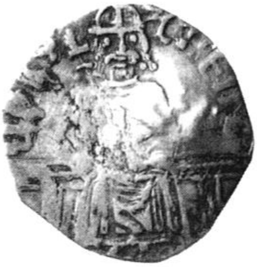

Използваните замби за контрамаркиране на грошовете са с четири различни форми:

а) два концентрични кръга;

б) квадрат с вписана буква τ;

в) правоъгълник с изображение на птичка (патица);

г) квадрат без изображение.

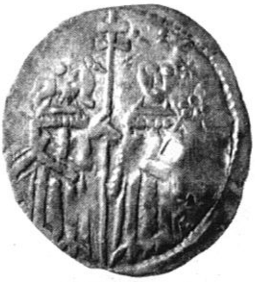

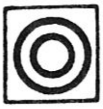

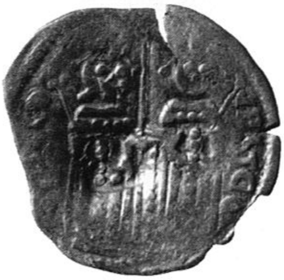

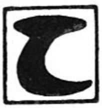

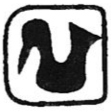

Диаметър - 16 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***
Диаметър - 16 мм, тегло - 0,6 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

ЛИТЕРАТУРА

Бъчваров, И. *За някои проблеми на контрамаркираните монети, участвали в паричното обръщение на Добруджанското деспотство през втората половина на XIV век. - Нумизматика, 1987, 3, 27-40.*

Бъчваров, И. *Към въпроса за контрамаркираните сребърни монети, участвали в паричното обръщение на Добруджа през втората половина на XIV век. - Нумизматика, 1994, 1-4, 101-105.*

Герасимов, Т. *Медни монети на деспот Добротица - владетел на Карвунската земя. - Археология, 1968, 3, 10-12.*

Герасимов, Т. *Монети на Георги Тертер с полумесец, звезда и бюст на човек. - ИАИ, 28, 247-249.*

Герасимов, Т. *Монети на деспот Иванко. - ИБАИ, 1941, 288-296.*

Дочев, К. *Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в. В. Търново, 1992, 121-123, табл.* 14_{4-5}.

История на България, 3. С., 1989, с. 292, обр. 5; с. 360, обр. 1.

Йорданов, Й. *Монетосечене на българските владетели в Добруджа. - В: Сборник доклади от научната конференция "Средновековна България и Черно море". Варна, 1980.*

Мушмов, Н. *Монетите и печатите на българските царе. С., 1924, 86-88.*

Юрукова, Й., Вл. Пенчев. *Български средновековни печати и монети. С., 1990, 180-187; табл. XV, 142а,б-150а,б.*

1.17.1-8. СРЕБЪРНИ ИМИТАТИВНИ, ПРИМИТИВНО-ПОДРАЖАТЕЛНИ И АНОНИМНИ МОНЕТИ ОТ XIII-XIV ВЕК ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ.

● ЛИЦЕ

ОПАКО ●

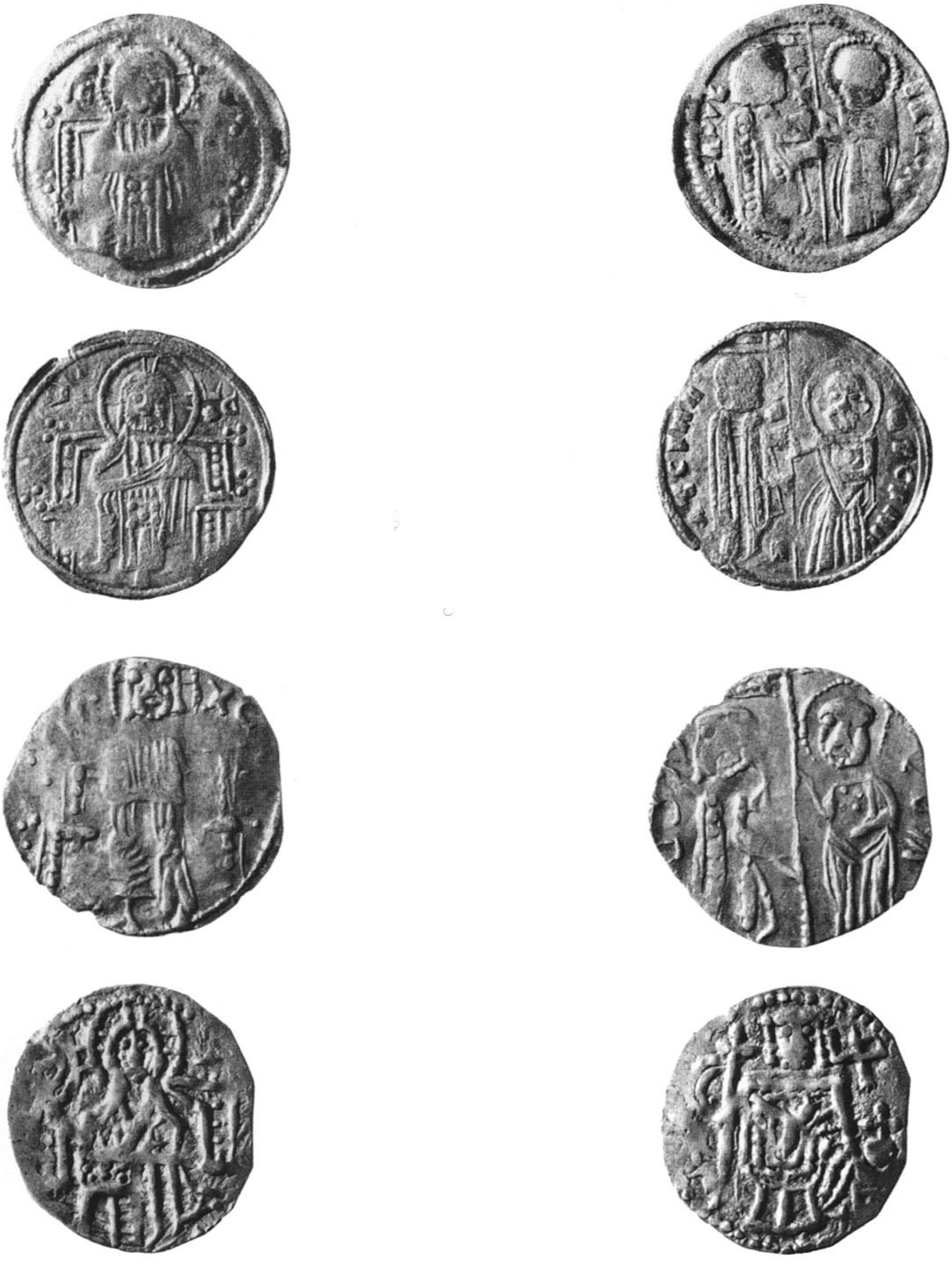

ЛИЦЕ

ОПАКО

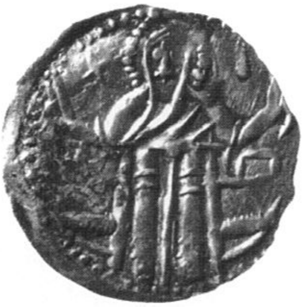

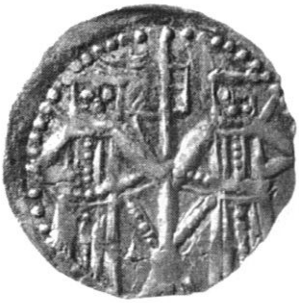

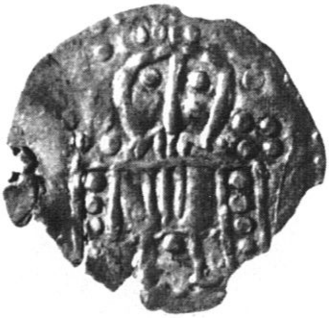

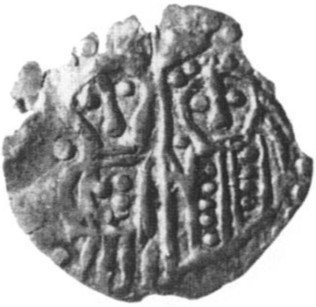

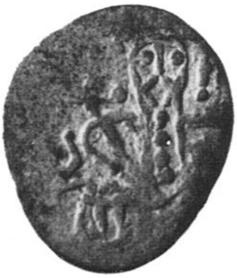

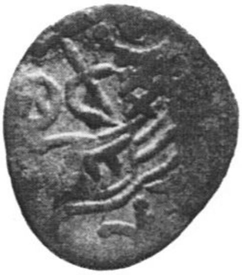

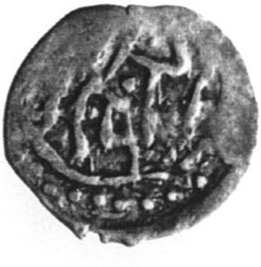

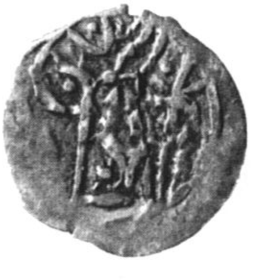

1.17.9-27. МЕДНИ ИМИТАТИВНИ, ПРИМИТИВНО-ПОДРАЖАТЕЛНИ И АНОНИМНИ МОНЕТИ ОТ XIV ВЕК ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ.

● ЛИЦЕ ОПАКО ●

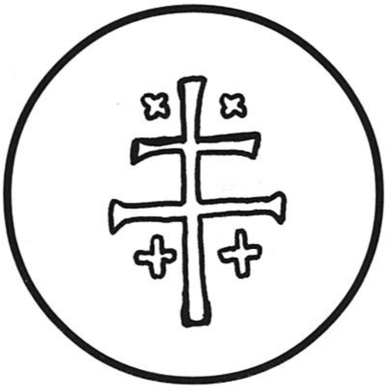

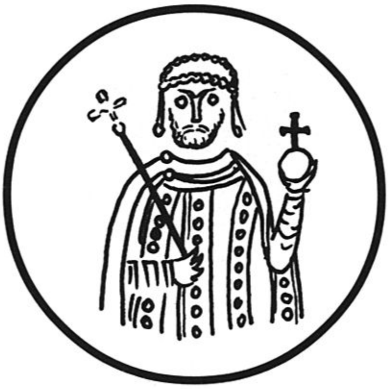

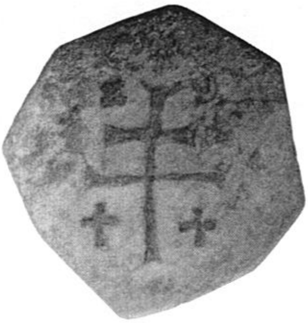

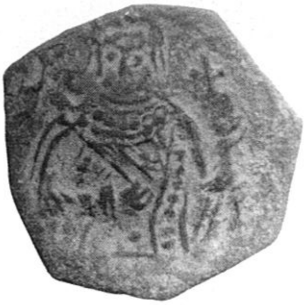

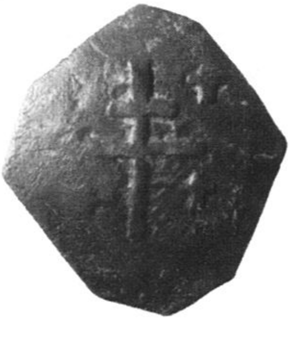

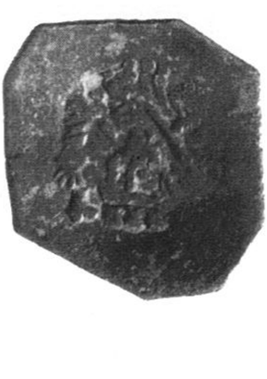

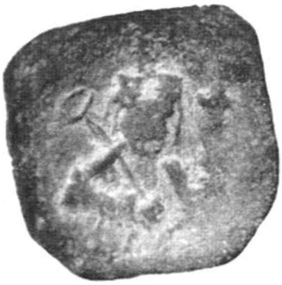

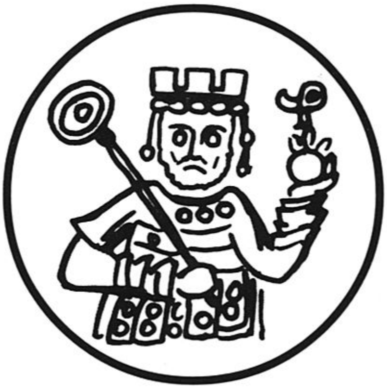

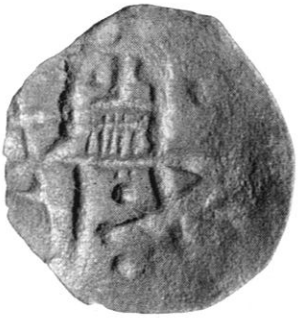

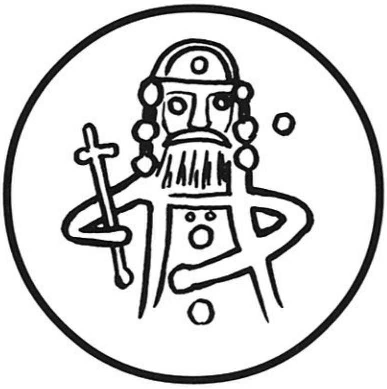

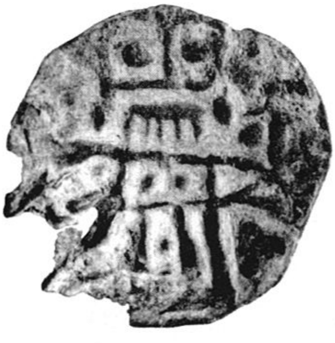

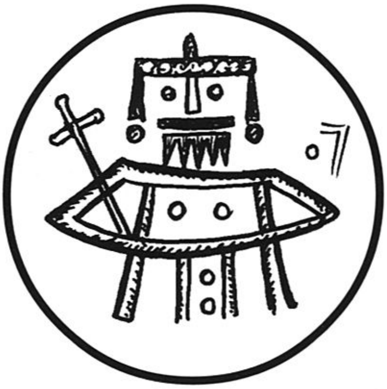

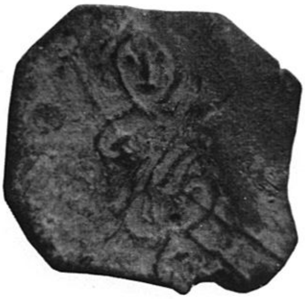

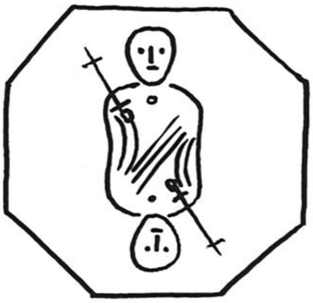
.I.

ЛИЦЕ

ОПАКО

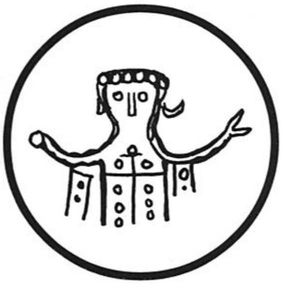

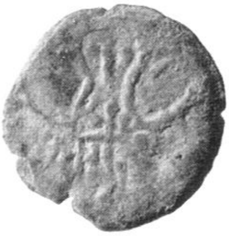

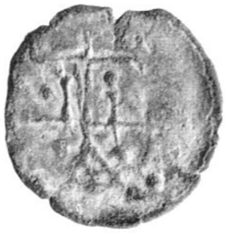

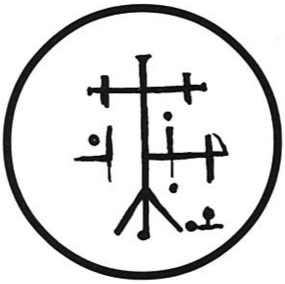

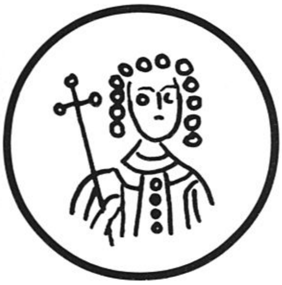

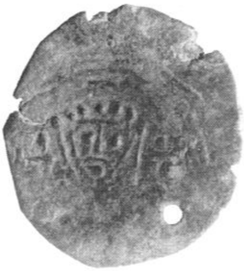

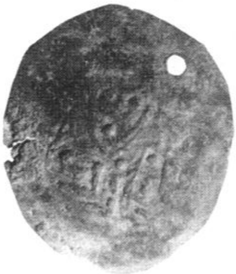

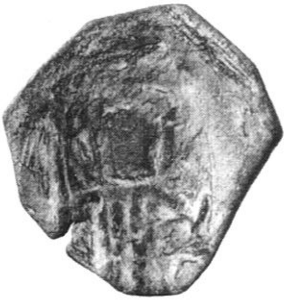

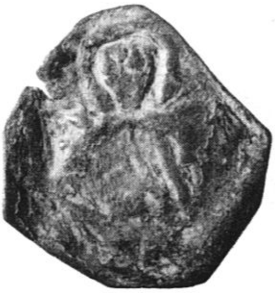

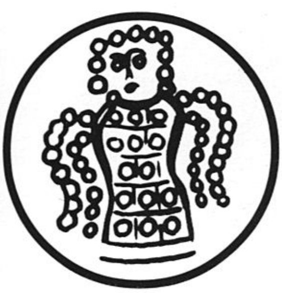

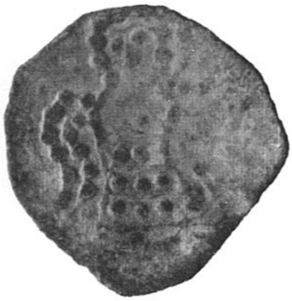

ЛИЦЕ **ОПАКО**

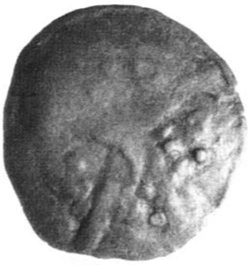

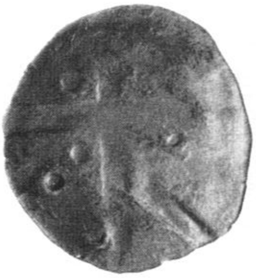

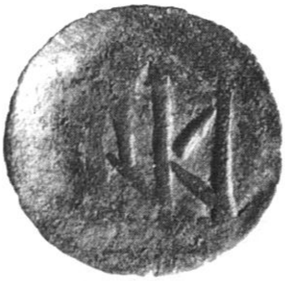

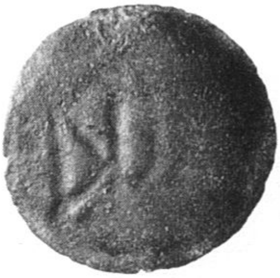

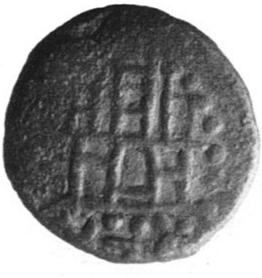

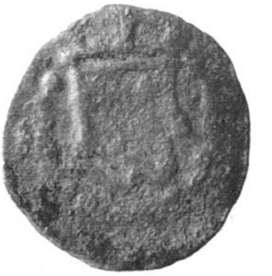

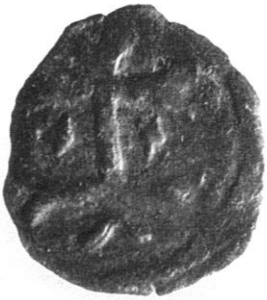

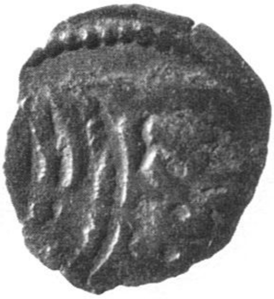

ЛИЦЕ

ОПАКО

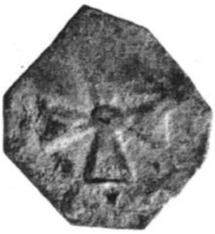
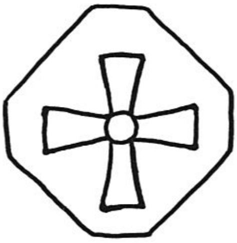
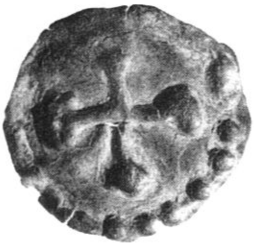
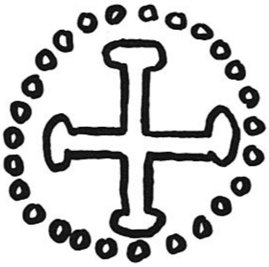
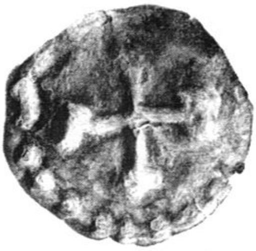
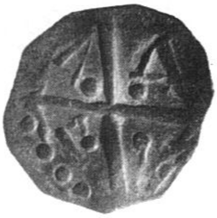
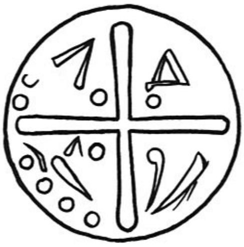
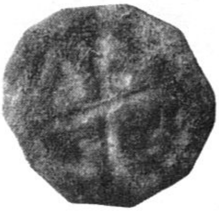
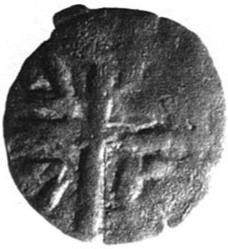
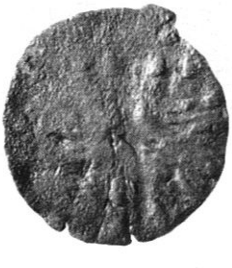
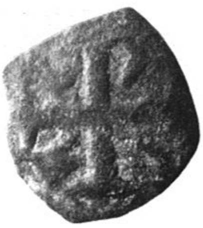
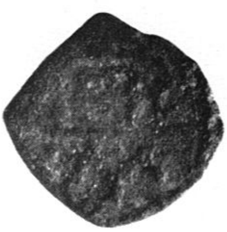

1.17.28-30. МЕДНИ ИМИТАТИВНИ, ПРИМИТИВНО-ПОДРАЖАТЕЛНИ И АНОНИМНИ МОНЕТИ ОТ XIV ВЕК ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ (ТАТАРСКО ПРИСЪСТВИЕ).

● ЛИЦЕ ОПАКО ●

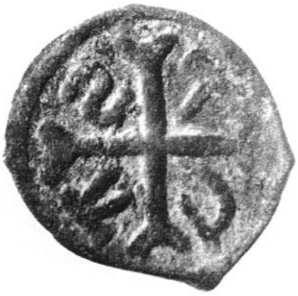
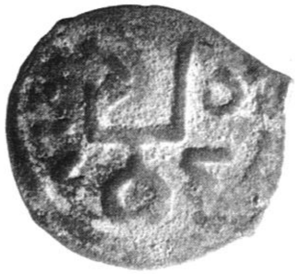
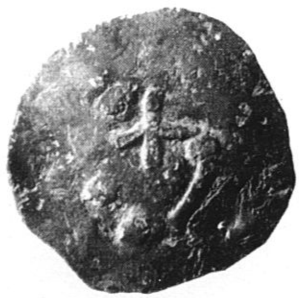
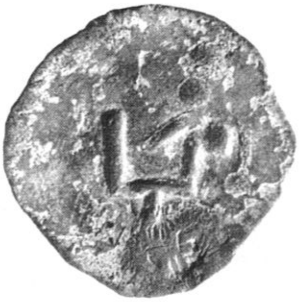
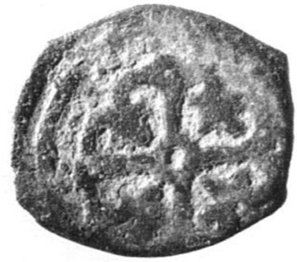
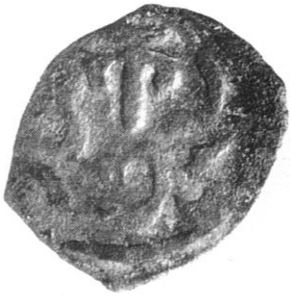

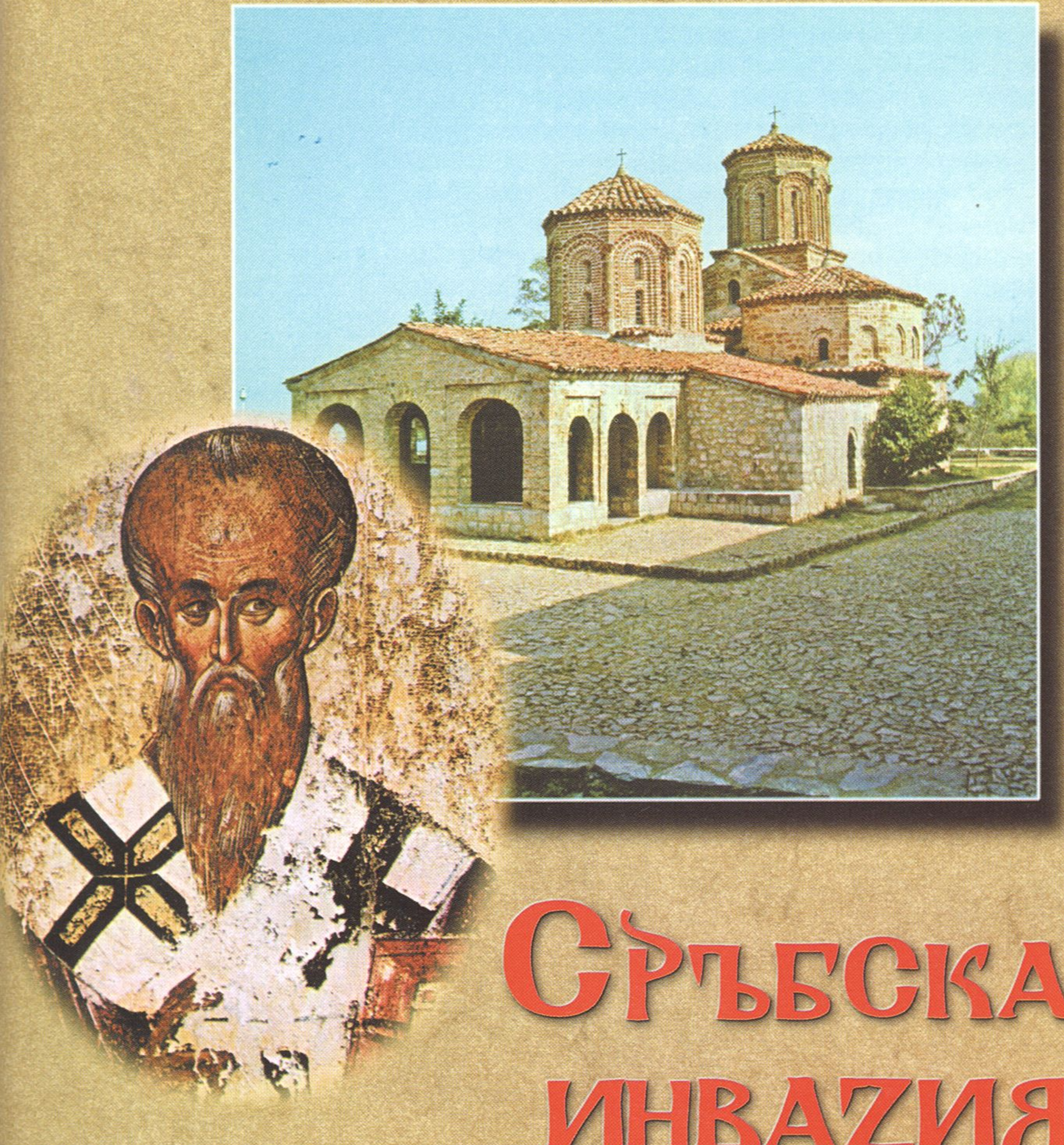

Сръбска инвазия по българските земи

СРЪБСКА ИНВАЗИЯ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ (XIII-XIV В.)

Наред с България и Византия към 80-те години на XIII в. като важен фактор в политическите отношения на Балканския полуостров започва да се очертава сръбската държава. От особено значение за развитието на стопанския живот в Сърбия е напредъкът в рудодобива и металургията. Успоредно с това в средата и втората половина на XIII в. се наблюдава значително развитие и на феодалните отношения. Нараства едрото светско и църковно земевладение, укрепва мощта на представителите на сръбската болярска аристокрация - властелите и властеличите. Тези процеси водят до общо активизиране на сръбската външна политика, до поява на тенденции към териториално разширение в съседни области. Погледът на сръбските феодали се отправя преди всичко на юг, към югозападните български земи, които по това време се намират под властта на Византийската империя.

Първите враждебни действия на сърбите, насочени към Македония, започват наскоро след избухването на въстание в Южна Италия през март 1282 г. Тогавашният сръбски крал Стефан Драгутин, без формално да обяви война, предприема бърз поход на юг и успява да завладее значителна част от Северна Македония. Малко по-късно (1283 г.) сърбите завладяват Велбъждката, Тетовската, Скопската и Пиянечката област и Овче поле. За пръв път местното българско население се откъсва за продължителен период от своя политически център.

Цар Георги I Тертер не се противопоставя на сръбското проникване в Северна Македония. Той предпочита да укрепи съюза си със сърбите и през август 1284 г. се сродява с новия сръбски крал Стефан Урош II Милутин, като му дава първородната си дъщеря Елена за съпруга. Но през 1299 г. българската принцеса вече е прогонена и византийските дипломати убеждават сръбския крал да сключи съюз с империята. Той е скрепен с брака на възрастния Милутин с петгодишната Симонида, дъщеря на Андроник II Палеолог. Като зестра кралят получава областта между Охрид, Прилеп и Щип.

През 1334 г. крал Стефан Душан повторно извоюва Охрид, Струмица, Прилеп и Радовиш от властта на Византия. За управител на новозавладените краища е поставен протосеваст Хрельо. Фактически той започва да управлява като почти независим владетел областта по течението на Струма с главен център крепостта Струмица.

След смъртта на Стефан Душан (20 декември 1355 г.) обширната му, но нееднородна по етническия си състав държава се разпокъсва на отделни части. В областта между Прилеп, Скопие и Призрен като самостоятелен владетел се обособява Вълкашин, който си присвоява титлата крал. Около Сяр и Драма започва да управлява брат му Йоан Углеша. Обширно самостоятелно владение се изгражда и във Велбъждката област, управлявана от Йоан и Константин, синове на деспот Деян. В това владение влизат градовете Злетово, Куманово, Кратово, Щип и Велбъжд като главен център. Константин е женен за дъщерята на цар Йоан Александър - Кера Тамара. Като самостоятелни феодални владетели след 1355 г. се издигат още Радослав Хлапен (в Бер, Костур и Воден), Андрей Гропа (в Охрид) и Богдан (в Струмица).

Походът срещу турците, организиран от самостоятелните владетели на Средна и Южна Македония - Вълкашин и Углеша, преминава през Източна Тракия и е насочен към Одрин. В решителната битка при крепостта Черномен на 26 септември 1371 г. Вълкашин и Углеша претърпяват пълно поражение. И двамата братя заедно с голяма част от войската си падат в боя. Турците овладяват крепостите Самоков и Ихтиман и след това проникват в югозападните български земи. Завладени са земите и на Вълкашин, чийто син Марко е принуден да признае върховенството на султана. Владетелят на Велбъждката област Константин Деян става васал на Мурад и продължава да управлява своите земи.

През 1395 г. султан Баязид обръща поглед на север. Влашкият воевода Мирчо се очертава като главен организатор на антиосманската групировка и срещу него е изпратена голяма войска. На 17 май 1395 г. при град Ровине става ожесточена битка, в която на страната на султана като негови васали вземат участие Марко и деспот Константин Деян. Мирчо е принуден да се признае за турски васал и да плаща годишен данък. В боя загиват и Марко, и Константин Деян.

По Д. Ангелов, В. Гюзелев, Л. Йончев

КРАЛ ВЪЛКАШИН (1365-1371)

Според сръбски източници Вълкашин е от рода на неизвестен властелин - някой си Марняна или Мърнянка, който освен Вълкашин има още двама синове: Углеша и Гойко. Тримата братя са известни в сръбската история по името на баща си - Мърнявчевичи. От тях изпъква най-вече Вълкашин, който след смъртта на крал Душан става регент на сина му Урош. В историята на отец Паисий Вълкашин се споменава в гл. IV между сръбските крале. След това обаче се казва, че когато Стефан Душан превзел Охрид - чак до Солун - от българския цар, направил примирие с гърците, върнал се в Охрид и взел “**оно племя кралевско съ собою: отца Вукашинова и Вукашина, отца Маркова. Той есть Вукашинъ краль и Марко Кралевичъ. Билъ человекъ мудри и храбри и красни; за то се почудилъ Стефанъ на нихна персона и хитрость и храбрость**”. И понататък: Вълкашин “**билъ отъ племя царей Болгарскихъ и билъ сродникъ Елени царици Стефанови. Елена била дщи Смилица царя Болгарскаго. Той Вукашинъ не хотелъ титла Стефанова царская (писался: царь Грекомъ и Болгаромъ). Той Вукашинъ убилъ сина Стефанова Уроша и сталъ краль Сербски и Охридски.**”

Сръбски източници потвърждават, че Вълкашин е от български произход. Така сръбският писател Иларион Руварац в книгата си “О кнезу Лазару“ пише, че според съобщението на Василиус Петрович, “митрополита црногорскаго, скендерийскаго и приморскаго“, Вълкашин “Бил отъ націе Болгарскіе“.

Вълкашин е управител на българска провинция в Западна Македония, населена, както и цяла Македония, от памтивека с българско население, като за столица има град Прилеп. След смъртта на сръбския крал Стефан Душан Вълкашин мимо законния наследник на престола - младия Урош - се провъзгласява за цар на Сърбия. Загива през 1372 г. в нещастната битка при Чирмен на р. Марица. След това за сръбски крал е избран княз Лазар.

По В. Йорданов

2.1.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ (АНОНИМЕН), ПЪРВИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички, стъпил на субпендион, украсен с бисери. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Надпис на кирилица в четири реда: ВЬХА/БГАБЛАГ/ОВѢРНН/КРАЛЬ (В Христа Бога благоверен крал).

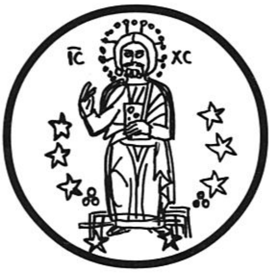

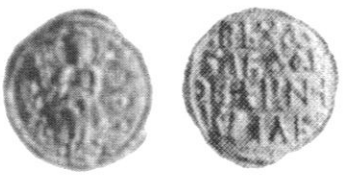

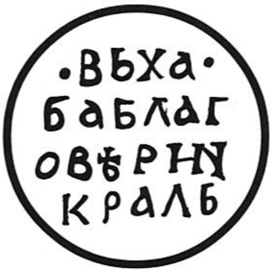

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

2.1.2-3. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, ВТОРИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички или кръстчета, стъпил на субпендион. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната си ръка благославя, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Вариант А

Надпис на кирилица в пет реда: ВЬХА/БГАБЛАГ/ОВѢРНН/КРАЛЬВЛ/ЬШ (В Христа Бога благоверни крал Вълкашин).

Вариант Б

Надписът гласи: ВЬХА/БГАБЛАГО/ВѢРНН/КРАЛВЛЬ/КАШЬ.

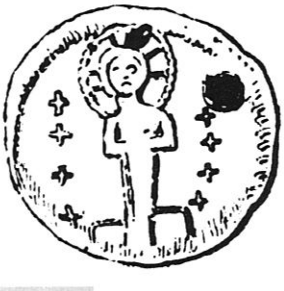

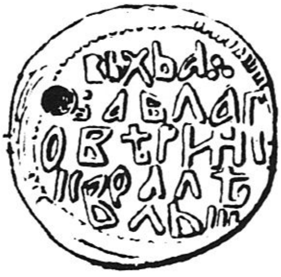

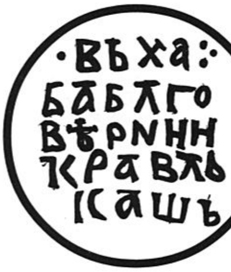

Н. Мушмов, 7593.

Степен на рядкост ***R6.***

2.1.4-5. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, ТРЕТИ ТИП.

Вариант А

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, украсено с бисери. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди, а в лявата държи Евангелие. От двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС. В полетата орнамент или допълнителни офисинни знаци **c** и **n**.

Вариант Б

В полето отдясно допълнителен офисинен знак, наподобяващ охлюв.

Вариант А

Надпис на кирилица в пет реда: ВЬХА/БГАБЛАГО/ВѢРИН/КРАЛВЛЬ/КАШИЬ (В Христа Бога благоверни крал Вълкашин).

Вариант Б

Надписът гласи: ВЬХА/БГАБЛАГО/ВѢРИН/КРАВ/КАШНЬ.

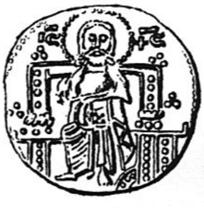

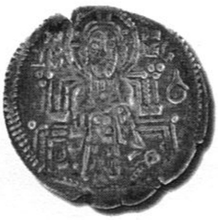

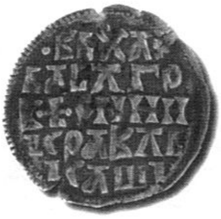

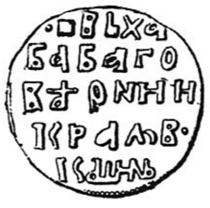

Н. Мушмов, 7590-7591.

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,3 г. *Степен на рядкост* ***R6.***
Диаметър - 18 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R6.***

2.1.6. СРЕБЪРЕН ГРОШ, ЧЕТВЪРТИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички, стъпил на субпендион, украсен с бисери. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Кръгов надпис на кирилица, разположен между два концентрични кръга: БЛГОВѢРНІ КРА БЛКАШІН (Благоверни крал Вълкашин). В средата са изобразени символични трофеи, представени с рицарски шлем, възглавничка и глава с тривърха корона с пропендули.

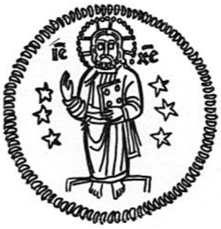

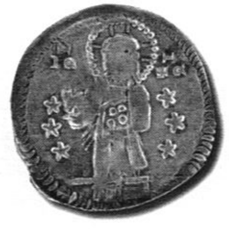

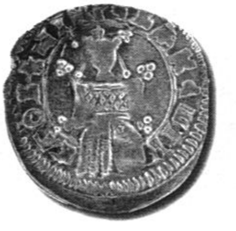

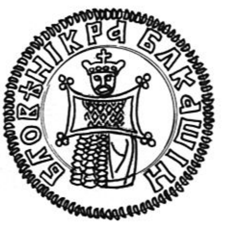

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

2.1.7. СРЕБЪРЕН ГРОШ, ПЕТИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от дъговиден надпис в две части, стъпил на субпендион, украсен с бисери. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата, на нивото на нимба, са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. Надписът гласи: **МЭNIЭТ ЭЯАЛ** (Монета на крал - опит да се следва традицията MONETA REGIS...).

Надпис на кирилица в шест реда: ВЬХА /БГАБЛАГО/ВѢРИНКР/АЛЬВЛЬ/КАШНN/NA (В Христа Бога благоверни крал Вълкашин).

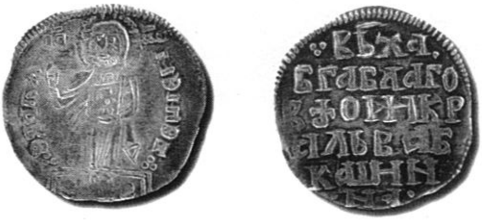

Диаметър - 18 мм, тегло - 1,0 г. *Степен на рядкост* ***R8.***

КРАЛИЦА ЕЛЕНА, СЪПРУГА НА КРАЛ ВЪЛКАШИН

2.2.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ С КРАЛ ВЪЛКАШИН, ПЪРВИ ТИП.

Кръгов надпис, разположен в двоен зрънчест кръг: КРАЛИЧ АЄЛѢNА (кралица Елена). В средата трофеи, представени от шлем, правоъгълна възглавничка, украсена в краищата с бисери, щит с изображение на звезда и глава с корона.

Крал Вълкашин на кон в ход надясно, с висока корона (шапка) без пропендули. Владетелят е голобрад. Облечен е в сакос и маниакион, богато украсен с едри бисери. Над колената са прехвърлени краищата на лорос. В дясната си ръка държи скиптър, увенчан с двоен кръст, а в лявата - юздите на коня. От двете страни на фигурата има надпис: $\overline{\text{КР}}$ - $\overline{\text{ΛЬ}}$ (краль). В полето вдясно от главата на краля благославяща Божия десница. Под коня е изобразена шестолъчна звезда, образувана от точки.

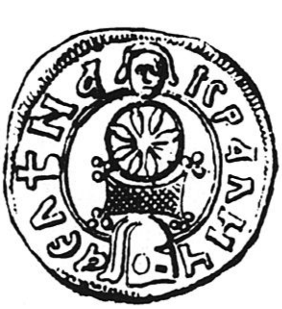

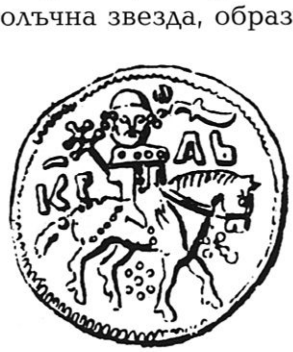

Н. Мушмов, 7594.

Съществуването на типа не е потвърдено.

2.2.2. СРЕБЪРЕН ГРОШ С КРАЛ ВЪЛКАШИН, ВТОРИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички, стъпил на субпендион, украсен с бисери. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

Крал Вълкашин, вляво, и кралица Елена, прави, в цял ръст, държат помежду си троен кръст с дълга дръжка, подпрян на двойно стъпало. От двете страни на фигурите е разположен надпис: КРА/ЛЬ - ВЛ/ЬКА/ШН. Двете части са оградени с по три точки. Царят носи на главата си висока полукръгла корона с пропендули. Облечен е със сакос и мантия, украсена с бисери. В дясната си ръка държи жезъл с кръст. Кралицата е изобразена с тривърха корона с пропендули. В лявата си ръка държи скиптър, увенчан с три топки. Облечена е с дълга мантия.

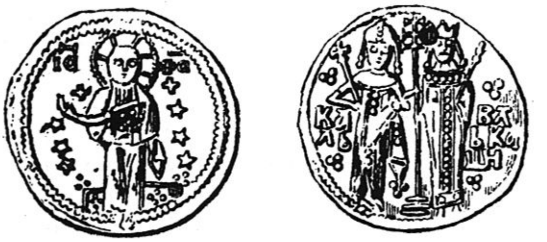

Н. Мушмов, 7589.

Съществуването на типа не е потвърдено.

2.2.3. СРЕБЪРЕН ГРОШ, ТРЕТИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички, стъпил на субпендион, украсен с бисери и две звезди. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$. С по-дребни букви е изписан нечетлив кръгов надпис: **СVСТ СЛСVАТ** (библейското "свят, свят, свят").

Надпис на кирилица в пет реда, започващ с кръст на втория ред: + ВБЛАГО/ВРѢNАА/КРАЛИЧ/(ЄЛѢNА) (В Христа Бога благоверна кралица Елена).

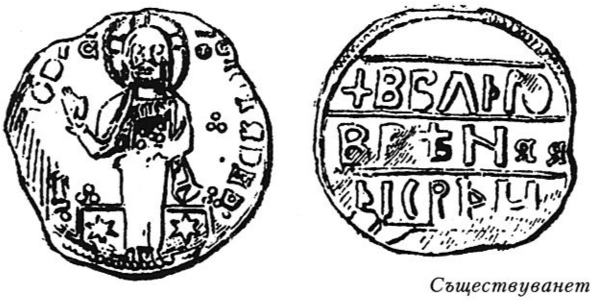

Н. Мушмов, 7598.

Съществуването на типа не е потвърдено.

МАРКО (1371-1395), СИН НА КРАЛ ВЪЛКАШИН

След смъртта на Вълкашин неговият син Марко отива от Пеония (Кюстендилска област) в Прилеп, наследява престола на баща си и неговата провинция Западна Македония. През 1372 г. става крал и се старае да се запази независим. За Крали Марко отец Паисий пише: “**Марко за много врѣмя седѣлъ в Прилѣпъ, много церкви сградилъ и имеялъ бранъ со арнаути много. И била страна Охрідская подъ Турци, но Марко заповѣдалъ; и нє били турци никако тамо. Послѣди позвалъ царь турски Марка на войска на Влахія: єгда видѣлъ крести и икони християнскія прѣди воинство Влашскоє, проплакалъ и нє хотѣлъ никако бити ся съ християнами. Тако убиенъ билъ Марко въ Влахию.**“

В историята Крали Марко е известен само като български крал. Особено ценно е съобщението на сръбския летописец Михайло Константинович, който е роден около 1430 г., т.е. 36 години след Марковата смърт. Константинович е взет от турците еничар, участва в походите на Мурад II в Морея, Трапезунд, Влашко и Босна. След дълги и тежки изпитания той избягва в Полша, където около 1490 г. написва своите мемоари “История, или летописи турски“. В глава XVII Константинович казва, че след поражението на Косово поле султан Баязид се обръща срещу Марко, български княз, за да отмъсти за смъртта на баща си. От същото време е и съобщението на византийския хронист Франсис, който казва за Марко, че той управлява една част от България. Теодор Спандуни Кантакузин от Цариград говори за Крали Марко като за “Марко Кралевич деспот”, т.е. господар на България, и пр.

От всичко казано може да се заключи, че Крали Марко е от български произход. Освен това, което е и по-важно, той владее българска земя с българско население.

По В. Йорданов

2.3.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ, ПЪРВИ ТИП.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички, стъпил на субпендион, украсен също с две звездички. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите І̅С̅ - Х̅С̅.

Надпис на кирилица в пет реда: В̅Ь̅ Х̅А̅/БГАБЛГОВ/ЂРNЫКР/АЛЬ МА/РКО (В Христа Бога благоверни крал Марко). В полето горе вдясно две звездички.

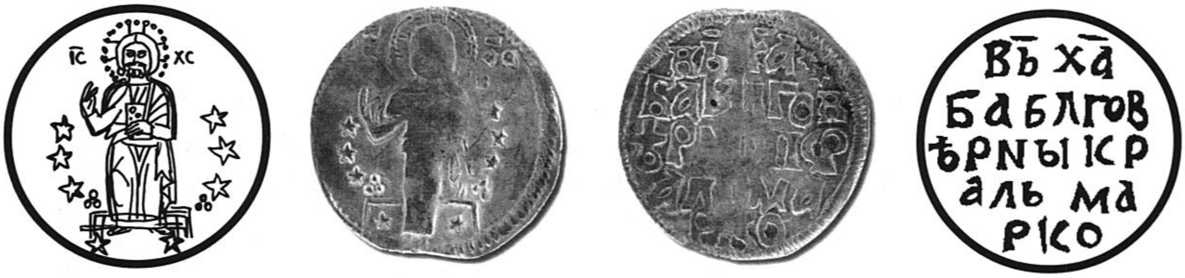

Н. Мушмов, 7606.

Диаметър - 17 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

2.3.2. СРЕБЪРЕН ГРОШ, ВТОРИ ТИП.

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, украсено с бисери. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди, а в лявата държи Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите І̅С̅ - Х̅С̅.

Надпис на кирилица в пет реда: ВЬХА/БАБЛАГО/ВЂРNКРА/Ь МАРЬ (В Христа Бога благоверни крал Марко). В полето групи от по три точки.

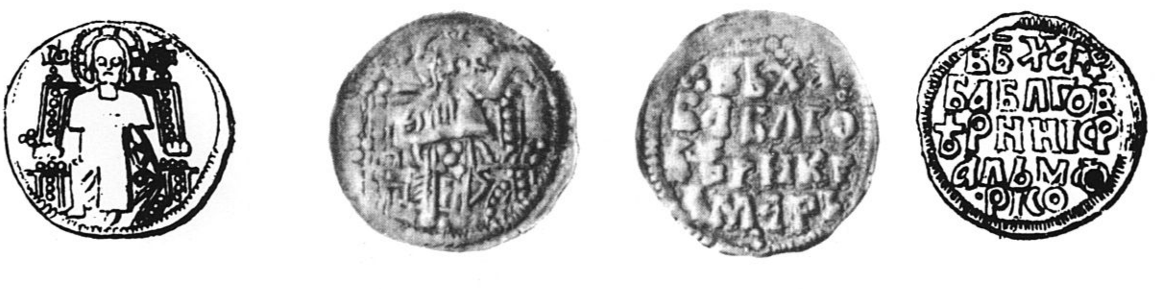

Н. Мушмов, 7595.

Диаметър - 18 мм, тегло - 0,98 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

АНДРЕАШ (1395-?), БРАТ НА МАРКО
2.4.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ.

Иисус Христос, прав, в мандорла от звездички, стъпил на субпендион. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС. До десния лакът на Христос е поставен офисинен знак -ƨ.

Надпис на кирилица в четири реда: БЛАГО/ВѢРNН/АNДРЄ/АШЬ (Благоверни Андреаш). В полето украса от точки.

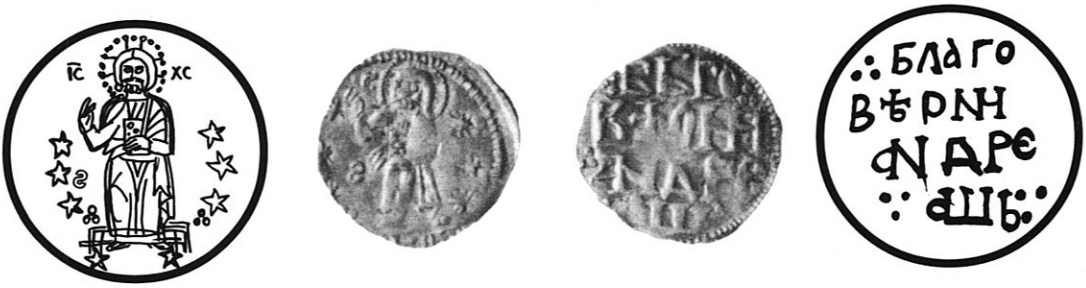

Национален музей - Белград.
Инв. №1096.

Диаметър - 16 мм, тегло - 0,73 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

КНЯЗ ДИМИТЪР (1389-1402), СИН НА ВЪЛКАШИН
2.5.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ.

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди, а в лявата държи Евангелие. От двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС. В полето са поставени офисинни знаци - лилии.

Надпис на кирилица в четири реда: + БЛ/АГОВѢ/РЬNНК/NЄДРЬ (Благоверни княз Димитър).

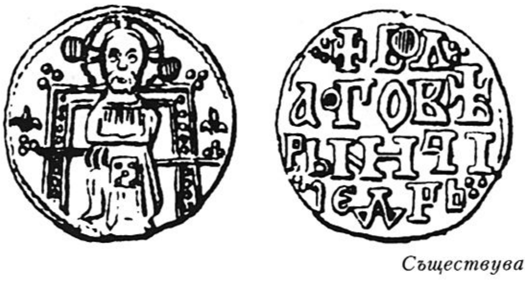

Н. Мушмов, 7606.

Съществуването на типа не е потвърдено.

ЖУПАН АНДРЕЙ ГРОПА (ОК. 1377)

Към 1378 г. Охрид не е вече в държавата на крал Марко. От ктиторския надпис в охридската църква "Стари св. Климент" научаваме, че тогава града владее великият жупан Андрей Гропа. Освен от ктиторския надпис този представител на виден албански род е известен със собствените си монети. Не се знае точно откога Андрей Гропа установява властта си в Охрид и какви са отношенията му с крал Марко, но обикновено се приема, че охридският велик жупан е негов васал. Липсата на името на крал Марко в споменатия ктиторски надпис от 10 юли 1378 г. обаче прави подобни твърдения безпочвени. Вероятно единственото, което свързва новия владетел на Охрид с крал Марко, са далечните родствени връзки помежду им, засвидетелствани в надгробния надпис от охридската църква "Св. Богородица Перивлепта" на Остоя Раякович, зет на Гропа и сродник на крал Марко (1379 г.). Съдейки по приписка от 1380 г., в която се величае "нов ктитор и покровител на охридските манастири и църкви", великият жупан Андрей Гропа е бил прогонен от града наскоро след 1378 г. или е признал върховната власт на по-силния си северозападен съсед Албания.

По Хр. Матанов

2.6.1-2. СРЕБЪРНИ ГРОШОВЕ, МОНЕТАРНИЦА ОХРИД.

Иисус Христос, прав, в мандорла от S-образни орнаменти, стъпил на субпендион, украсен с бисери. Около главата на Христос има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи пред гърди Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

Вариант А

Надпис на кирилица в пет реда: ПОМЬ/ТНБОЖН/ЖȢПN/ГРОПА/ГNЬ (Помози, Ти, Боже, на жупана Гропа господина).

Вариант Б

Надпис на кирилица в четири реда: ПОМЬ/ТНБОЖН/ЖȢПАN/ГРОПА (Помози, Ти, Боже, на жупана Гропа).

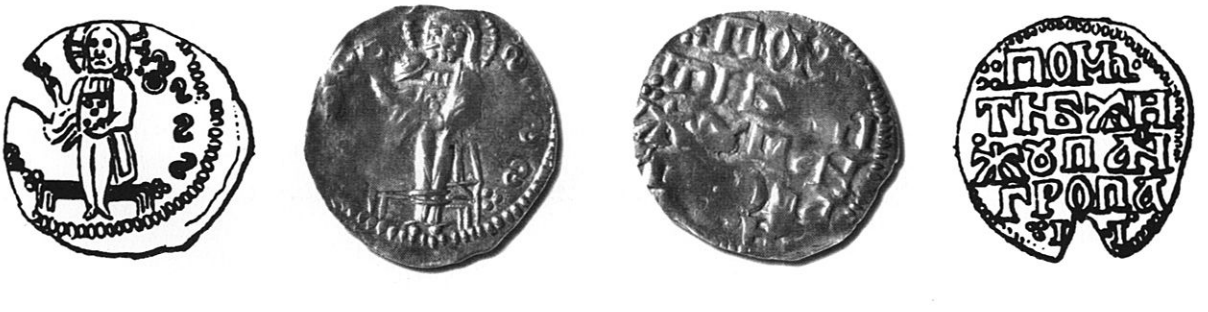

Н. Мушмов, 7605.

Диаметър - 17 мм, тегло - 0,98 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

БРАТЯ ДЕЯНОВИ (1371-1395)
ДЕСПОТ ЙОАН ДРАГАШ
ДЕСПОТ (ЦАР) КОНСТАНТИН

За разлика от владенията на наследниците на крал Вълкашин, княжеството на феодалния род Драгаши (Деяновичи) в Източна и Североизточна Македония възниква едва през 70-те години на XIV век.

Деспот Йоан Драгаш се споменава за пръв път като самостоятелен владетел в два дубровнишки документа от лятото на 1373 г. Късновизантийският историк Лаоник Халкокондил споменава за "земята на деспот Драгаш... около Вардар". От своя страна османските хронисти Саадедин и Коджа Хюсеин съобщават, че през 1372 г. османските завоеватели нахлуват на запад от планината Верила и по горното течение на р. Струма, а местният владетел "Саруяр" (деспот Драгаш) признава върховната им власт. По-определени сведения за Константин Драгаш дава надписът върху икона от църквата "Преображение" до с. Нивици (Преспанско), който гласи: "Помени, Господи, душите на своите слуги Михаил, Константин и Мануил."

Изворите от 1374-1377 г. сочат, че владенията на Драгашите вече са значителни. Освен старото родово владение Желигово те обхващат още Овче поле, Щипско, Радовишко, Тиквешко и поречието на Черна, Струмишко и на юг до Дойран, областта около Мелник и Петрич и двата бряга на р. Струма. На изток границата между княжеството на Драгашите и владенията на крал Марко не отива по далеч от Тиквеш и поречието на Черна.

Според част от изследователите деспот Йоан Драгаш умира между 1377 и 1380/81 г., а според други в същия период той се замонашва и умира по-късно като великосхимник Йоан Каливит. Със сигурност може да се определи, че към 1379-1381 г. Константин Драгаш управлява цялото княжество. За известно време в неговите грамоти продължава да се споменава и царица Евдокия, която вероятно умира наскоро след 15 август 1381 г.

Княжеството в Източна Македония, чиито владетели са двамата синове на деспот Деян, просъществува около две десетилетия. То е не само най-голямо по територия, но има и най-голям международен престиж. На 17 май 1395 г. неговият владетел, изпълнявайки васалните си задължения спрямо турците, загива в битката при Ровине. В съгласие с османската завоевателна политика земите му са присъединени към османската държава.

Някои по-късни османски хронисти свързват владенията на Константин Драгаш с Велбъжд: през XVI век градът започва да се нарича на името на Константин - Кюстендил или Костадинова баня. Кюстендил става център на едноименния османски санджак, който обхваща и земите на княжеството на Константин Драгаш.

По Хр. Матанов

2.7.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ НА ДЕСПОТ ЙОАН ДРАГАШ.

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди, а в лявата държи Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

Надпис на кирилица в пет реда: + ВЬХА/БГАБЛАГО/ВѢРНИДЄ/СПОТЬДРА/ГАШЬ (В Христа Бога благоверни деспот Драгаш).

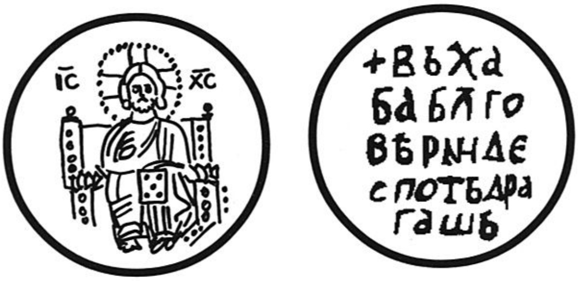

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,1 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

2.8.1. СРЕБЪРЕН ГРОШ НА ДЕСПОТ КОНСТАНТИН, ПЪРВИ ТИП.

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди, а в лявата държи Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите $\overline{\text{IC}}$ - $\overline{\text{XC}}$.

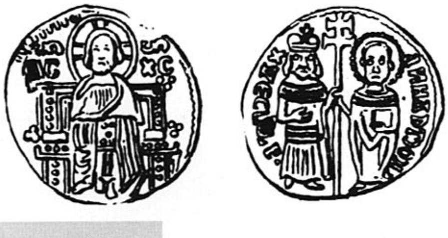

Н. Мушмов, 7602.

Деспот Константин, отляво, и светец (Евангелист Марко ?), по подобие на венециански матапан, прави, в цял ръст, държат помежду си двоен кръст с дълга дръжка. Деспотът е с дълги коси, брада и мустаци, носи висока корона с кръст. Облечен е със сакос и мантия. Дясната му ръка е пред гърдите. Светецът е с нимб, брада и мустаци. Облечен е с хитон и мантия. В лявата си ръка държи евангелие пред гърди. Огледален кръгов надпис на кирилица, в две части: + ДЄСПОТА - КОСТАДИНА.

Съществуването на типа не е потвърдено. Подобни монети сече значително по-рано Стефан Урош II (1282-1321).

2.8.2. СРЕБЪРЕН ГРОШ НА ДЕСПОТ КОНСТАНТИН, ВТОРИ ТИП.

Иисус Христос, седнал на трон без облегало, с дълги коси и брада. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи Евангелие. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС. Раменете на трона са украсени с лилии.

Надпис на кирилица под форма на кръстовиден монограм, съставен от буквите К Т Д N П. В полето са изобразени четири лилии.

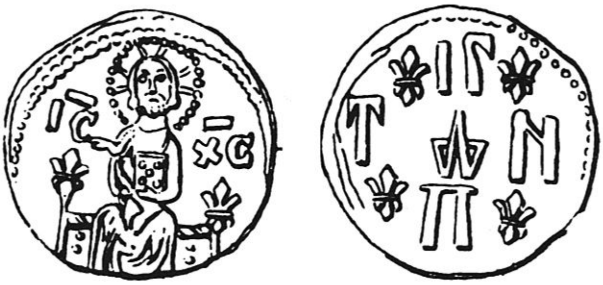

Н. Мушмов, 7603.

Съществуването на типа не е потвърдено.
Подобни монети сече деспот
Стефан Лазаревич (1402-1427).

2.8.3. СРЕБЪРЕН ГРОШ НА ЦАР КОНСТАНТИН ДЕЯНОВИЧ.

Иисус Христос, седнал на трон с високо правоъгълно облегало. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя пред гърди, а в лявата държи Евангелие на коленете. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите ІС - ХС.

Надпис на кирилица в пет реда: ВЬХА/БГА/БЛГО/ВѢРНИЧ/РЬКОСТ/АДНН (В Христа Бога благоверни цар Костадин).

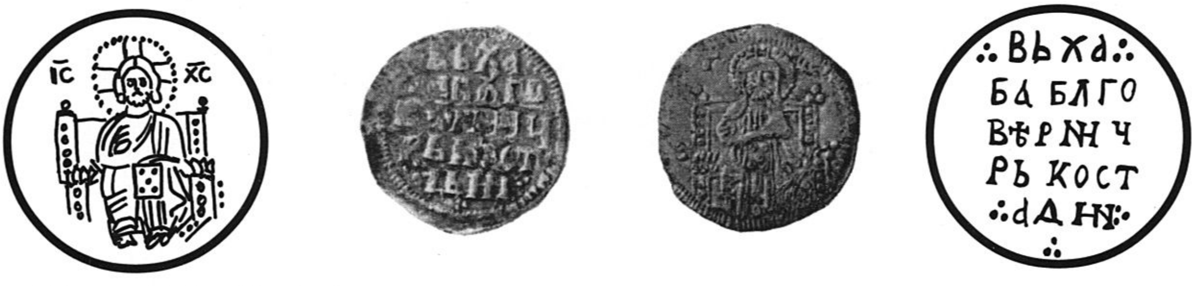

Археологически музей - Скопие.

Диаметър - 19 мм, тегло - 1,07 г. *Степен на рядкост* ***R9.***

АВТОНОМНО МОНЕТОСЕЧЕНЕ НА ГРАДОВЕТЕ СКОПИЕ И ПРИЗРЕН (1380-1395)

2.9.1. СРЕБЪРЕН ТРОЯК (ПОЛУГРОШ?) НА ГРАД СКОПИЕ.

Иисус Христос, седнал на трон с правоъгълно облегало, украсено с бисери. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи Евангелие на колените. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите І͞С - Х͞С.

Надпис в два реда с името на града: СКО/ПЛѢ (Скопие). В полето горе три черти, а долу три точки.

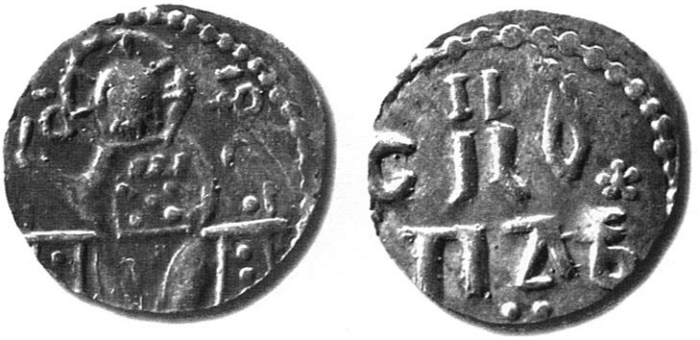

Национален музей - Белград. Инв. №1097.

Диаметър - 13,5 мм, тегло - 0,66 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

2.9.2. СРЕБЪРЕН ТРОЯК (ПОЛУГРОШ?) НА ГРАД ПРИЗРЕН.

Иисус Христос, седнал на трон с правоъгълно облегало, украсено с бисери. Около главата Му има нимб, в който е вписан кръст. Облечен е с хитон и синдон. С дясната Си ръка благославя встрани, а в лявата държи Евангелие на колените. В полето от двете страни на главата са изписани инициалите І͞С - Х͞С.

Надпис в два реда с името на града: ПРIȤР/ЄNЬ (Призрен). В полето горе три черти.

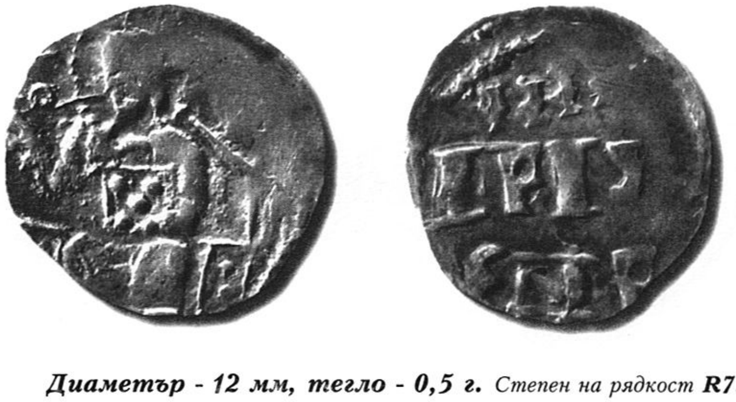

Национален музей - Белград.

Диаметър - 12 мм, тегло - 0,5 г. *Степен на рядкост* ***R7.***

ЛИТЕРАТУРА

Димитријевић, С. *Динар цара Костадина Дејановића. - Нумизматичар, 1979, 2, с. 138.*

Мушмов, Н. *Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. С., 1912, 500-503; табл. LXVIII.*

Радић, В. *Осам векова српског динара. - Средњовековни новци. Београд, 1994, 44-45.*

Dimitrijević, S. *Medieval Serbian Coins. Belgrad, 1997, 82-85, 104.*

Jovanović, M. *Srpski srednjovekovni novac. - Dinar, 1997, 6, 9-13.*

КАТАЛОГ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ
IX - XV ВЕК
Ангел Радушев, Господин Жеков

Българска, първо издание
Поредица "Монетосечене и монетни циркулации на Балканите", 2
Издателство "**АГАТО́**"
Издател *Атанас Койчев*
Научни редактори *Васил Мутафов, Атанас Койчев*
Редактори *Ангелина Радева, Павлина Великова*
Технически редактор *Ивайло Шентов*
Фотографи *Красимир Георгиев, Александър Сандев*
Художници *Ангел Радушев, Милена Трайкова*
Коректор *Павлина Великова*
Печат при Издателство "**АГАТО́**"

Формат 60x84/8
Печатни коли 31,5
Тираж 1000

ISBN 954-8761-45-9

Издателството е специализирано в областта
на научната литература: археология, нумизматика,
история, културология, лингвистика и др.

София 1000, ул. "Алабин" 38
тел./факс: 986 1664, 980 1812
E-mail: agato@omega.bg